

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'İ TAKLİT TEŞEBBÜSLERİ

Doktora Tezi

NUMAN ÇAKIR

İstanbul, 2014

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

KUR'AN-I KERİM'İ TAKLİT TEŞEBBÜSLERİ

Doktora Tezi

NUMAN ÇAKIR

Danışman: PROF DR. YAKUP ÇİÇEK

İstanbul, 2014

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı TEFSİR Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi
NUMAN ÇAKIR'ın KUR'AN-I KERİM'İ TAKLİT TEŞEBBÜSLERİ adlı tez çalışması,
Enstitümüz Yönetim Kurulunun 07.11.2014 tarih ve 2014-37/32 sayılı kararıyla oluşturulan jüri
tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 19 / 12 / 2014

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. YAKUP ÇİÇEK
2. Jüri Üyesi	Prof. Dr. ÖMER ÇELİK
3. Jüri Üyesi	Prof. Dr. BAYRAKTAR BAYRAKLI
4. Jüri Üyesi	Doç. Dr. DURAK PUSMAZ
5. Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. MEHMET ÇİÇEK

İmzası

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Numan Çakır
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Yakup Çiçek
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora- Ocak 2014
Anahtar Kelimeler	: Taklit, Muaraza, Nazire, Tehaddi, İ‘caz

ÖZET

KUR’AN-I KERİM’İ TAKLİT TEŞEBBÜSLERİ

Hız. Peygamber’e verilen en büyük mucize, Kur’an-ı Kerim’dir. Nazil olduğu günden itibaren Kur’an, birçok muhalefetle karşılaşmıştır. Kur’an’ın muhaliflerine verdiği en önemli cevap, onları kendisinin bir benzerini getirmeye çağırmasıdır. Bu meydan okumaya ne Hız. Peygamber döneminde ne de sonraki çağlarda hiç kimse başarılı bir cevap verememiştir. Ancak geçmişte bazıları, Kur’an’ı taklit etmek ve onun benzerini getirmek istemişlerdir. Bu konuda pek çok rivayet, iddia ve söylenti vardır. Bu araştırmamızda o iddiaların doğruluğunu ve Kur’an’ın benzerinin getirilip getirilmediğini araştırdık.

“Kur’an-ı Kerim’i Taklit Teşebbüsleri” isimli bu tez, bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında tezin amacı ve metodu, konuyla ilgili daha önceki çalışmalar ve önemli kavramlar hakkında bilgi verildi. Birinci bölümde, Kur’an’daki tehaddi ayetleri ve onların tefsiri, tehaddinin hikmeti, kapsamı, konusu, merhaleleri ve tehaddi karşısında insanların tavırları konularını ele alındı. İkinci bölümde, muarazanın tarifi, muaraza örnekleri, Kur’an’a muaraza yapılamayacağı, bunun sebepleri ve muarazayla ilgili değişik iddialar üzerinde duruldu. Üçüncü bölümde ise nüzulünden günümüze kadar Kur’an’ın benzerini getirmeye teşebbüs edenler veya hakkında böyle iddia edilenler kronolojik olarak ele alındı.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Numan akır
Field : Basic Islamic Sciences
Bilim Dalı : Tefsir
Supervisor : Professor Yakup iek
Degree Awarded and Date : PhD-2014
Keywords : Imitation, Muaraza, Pastiche, Challenge, İ‘jaz

ABSTRACT

ATTEMPTS TO İMITATE THE HOLY QUR’AN

The Holy Qur’an is the greatest miracles given to the Prophet. From the first day, the Qur’an has encountered many opposition. The most important response which the Qur’an did to its opponents was to call them to bring the resembling of the Qur’an. Nobody has answered to this call successfully both in the period when the prophet lived and in the later centuries. But in the past, some people want to imitate the Qur’an and bring the resembling of the Qur’an. In this regard, there are many narratives, rumors and claims. In our research, was investigated the accuracy of that claims and whether to bring the resembling of the Qur’an.

“*Attempts to İmitate the Holy Qur’an*” named this thesis consists of an entry and three sections. In the entry section, was informed about the purpose of thesis, its method, previous studies on this topic and the key consepts related to topic. In the first section, was mentioned verses challenge in the Qur’an, their interpretation, challenge’s visdom, its scope, its subject, its stages and disbelievers’s attitudes in the face of challenge. In second section, was examined description of the muaraza, its examples, inability to bring the resembling of the Quran, its reasons, various claims about the muaraza. In third section, was viewed chronologically people those who attempt to bring the resembling of the Quran, or about those who claimed that.

ÖNSÖZ

Hz. Peygamber'e verilen en büyük mucize, fesahat ve belâğatın timsali olan ve hiç kimse tarafından taklit edilemeyen Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an, kendisinin mucize olduğunu, insanların onun benzerini getirmeleri için meydan okumak ve hiç kimsenin benzerini getiremeyeceğini bildirmek suretiyle ispat etmiştir. Nitekim onun haber verdiği gibi de tahakkuk etmiş, hiç kimse Kur'an'ın meydan okumasına başarılı bir muaraza ile cevap verememiş, onun benzerini getirememiştir. Ancak tarihte Müseylime gibi bazıları Kur'an'ı taklit etmeye teşebbüs etmişler ve bu konuda değişik iddialar ortaya atılmıştır. Biz de tezimizde bu teşebbüsleri ele aldık, bu konudaki iddiaları değerlendirdik. Kur'an'ın benzeri diye getirilen sözlerin ne kadar basit olduğunu ve hiç kimsenin Kur'an'ın benzerini getiremediğini gösterdik. Kur'an-ı Kerim hiçbir şeyi ve hiç kimseyi taklit etmemiş, hiç kimse de onu taklit edememiştir. Kur'an, beşerin bir benzerini meydana getiremeyeceği mucizevî bir kitaptır.

Bu çalışmayı sonuçlandırmamda, tez konusunun belirlenmesinden son aşamaya gelinceye kadar bana yol gösterip yardımcı olan danışman hocam Prof. Dr. Yakup Çiçek'e, kıymetli teklif ve tenkitleriyle devamlı beni teşvik eden Prof. Dr. Ömer Çelik'e, tez jüri üyelerinden Prof. Dr. Bayraktar Bayraklı'ya, Doç. Dr. Durak Pasmaz'a, çalışmamı okuyup değerlendirme lütfunda bulunan Yar. Doç. Dr. Mehmet Çiçek'e ve yetişmemde emeği geçen bütün hocalarıma teşekkür ederim.

İstanbul, 2014

Numan ÇAKIR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
KAPAK SAYFALARI (Dış ve İç Kapak)	i-ii
TEZ ONAY BELGESİ.....	iii
ÖZET ve ANAHTAR KELİMELEER.....	iv
YABANCI DİLDE ÖZET VE ANAHTAR KELİMELEER.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii-ix
KISALTMALAR.....	x

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI, METODU, KONUYLA İLGİLİ

ÇALIŞMALAR VE ÖNEMLİ KAVRAMLAR

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN METODU	2
III. KONUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR	4
IV. KONUYLA İLGİLİ ÖNEMLİ KAVRAMLAR	7
A. İ‘câz	7
B. Tehaddî	8
C. Mu‘âraza	10
D. Nazîre	11
E. Taklît	12

BİRİNCİ BÖLÜM

TEHADDÎ (KUR’ÂN’IN MEYDAN OKUMASI)

I. TEHADDÎ-MU‘CİZE MÜNASEBETİ	14
II. KUR’ÂN’IN MEYDAN OKUMASI	17
A. Kur’ân’da Tehaddî Âyetleri.....	19
1. Tehaddî Âyetlerinin Nüzûl Sebepleri.....	22
2. Tehaddî Âyetlerinin Tefsîri	23

3. Tehaddî Âyetlerinin Nüzûl Tertibi.....	33
4. Tehaddî Âyetlerinde Kur'ân'ın Ne Kadarıyla Meydan Okunmuştur?	35
B. Tehaddînin Merhaleleri	38
C. Kur'ân ile Meydan Okunmasının Hikmetleri	44
D. Tehaddînin Konusu	46
E. Tehaddînin Alan ve Kapsamı	48
F. Tehaddînin Kelam-ı Kadîmle Yapıldığı İddiası	52
G. Tehaddî Karşısında İnsanların Tavrıları.....	54
1. Aczlerini İtiraf Edenler.....	54
2. Müslümanlarla ve Kur'ân'la Mücadele Edenler.....	55
3. Mu'ârazaya Teşebbüs Edenler.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

MU'ÂRAZATU'L-KUR'ÂN

I. ARAP EDEBİYATINDA MU'ÂRAZA	58
A. Mu'ârazanın Tarifi	58
B. Cahiliye Döneminden Mu'âraza Örnekleri.....	60
II. KUR'ÂN'A MU'ÂRAZA	63
A. Kur'ân'a Mu'âraza Yapılabilir mi?.....	64
B. Kur'ân'a Mu'âraza Yapılamamasının Sebepleri.....	67
C. Kur'ân'a Mu'ârazayla İlgili İddialar	73
1. Mu'âraza Yapıldığı İddiası.....	73
2. Mu'âraza Yapıldığı Halde Bize Ulaşmadığına Dair İddialar	74
3. Mu'âraza Yapılamamasının Sebepleriyle İlgili İddialar	77
4. Mu'âraza Yapılamamasının Sonuçlarıyla İlgili Bir İddia	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'İ TAKLİT TEŞEBBÜSLERİ

I. HİCRÎ I. ASIRDA KUR'ÂN'I TAKLİT TEŞEBBÜSLERİ	87
A. Mu'allakât-ı Seb'a Şairleri	87
B. Mekkeli Müşrikler.....	88
C. Nadr b. Hâris (ö. 2/624).....	90
D. Esved el-Ansî (ö. 11/632).....	93

E. Müseylimetü'l-Kezzâb (ö. 12/633)	96
F. Tuleyha b. Huveylid (ö. 21/641).....	111
G. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh (ö. 36/656-57)	114
H. Secâh (ö. 41/661'den sonra)	116
II. HİCRÎ II-XII. ASIRDA KUR'ÂN'I TAKLİT TEŞEBBÜSLERİ.....	118
A. Abdullah b. Mukaffâ' (ö. 142/759)	119
B. Abdülkerîm b. Ebi'l-Avcâ (ö. 155/772)	129
C. Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783-84)	131
D. Ebu'l-'Atâhiye (ö. 210/825 [?])	133
E. Kindî (ö. 252/866)	134
F. Yahya b. Hakem el-Gazzâl (ö. 255/869).....	136
G. İbnü'r-Ravendî (ö. 301/913-14[?]).....	137
H. Hallâc (ö. 309/922).....	141
I. el-Mütenebbî (ö. 354/965)	142
K. Kâbûs b. Veşmgir (ö. 403/1012).....	147
L. İbn Sînâ (ö. 428/1037)	148
M. el-Me'arrî (ö. 449/1057)	150
N. Şümeym el-Hillî (ö. 601/1205)	155
O. Meçhul Şahıslar	156
III. HİCRÎ XIII-XV. ASIRDA KUR'ÂN'I TAKLİT TEŞEBBÜSLERİ	159
A. Mirzâ Ali Muhammed eş-Şîrâzî (ö. 1266/1850).....	159
B. Raymundus Martini (ö. 1284/1867)	163
C. Mirzâ Hüseyin Ali el-Mâzenderânî en-Nûrî (ö. 1309/1892)	166
D. Mirzâ Ğulâm Ahmed el-Kâdiyânî (ö. 1327/1908)	169
E. Apokrif "Sûretu'n-Nûreyn" ve "Sûretü'l-Velâye"	174
F. "Hüsnü'l-İcâz" Risâlesinin Müellifi	183
G. "Furkânu'l-Hak" Kitabı	187
H. İnternette Kur'ân'ı Taklit Teşebbüsleri	194
SONUÇ	204
KAYNAKÇA.....	211

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
agm.	Adı geçen makale
agmü.	Adı geçen müellif
as.	Aleyhisselam
AÜİFD	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	bin (oğlu)
bk.	Bakınız
C.	Cilt
ev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
H.z.	Hazreti
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
krş.	Karşılaştırmamız
m.	Miladi
neşr.	Neşreden
ö.	Ölüm tarihi
ra.	Radiyellahu anh
s.	Sayfa
tah.	Tahkik eden
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
ter.	Tercüme eden
ty.	Tarih yok
sad.	Sadeleştiren
s.a.v.	Sallallahu aleyhi ve sellem
vb.	ve benzeri
yy.	Yaymevi yok/Yer yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Kur'ân-ı Kerîm, kendisinin Allah katından gelen mu'cize olduğunu kabul etmeyen bütün inkârcılara meydan okumuş, onları Kur'ân'ın tamamının ya da bir kısmının benzerini getirmeye davet etmiş ve insanlarla cinlerin toplanıp birbirlerine destek olsalar bile onun benzerini getiremeyeceklerini de haber vermiştir. Gerçekten de haber verildiği gibi bu güne kadar Kur'ân'ın benzeri getirilememiştir. Ancak tarihte Kur'ân'ın meydan okumasına cevap vermeye çalışmış, onun benzerini getirmek için teşebbüste bulunmuş kişiler de vardır. Bazıları, Kur'ân'ın benzerini getirmek istemiş, fakat bu işe teşebbüs edince acizliklerini anlayıp bu işten vazgeçmişlerdir. Bazıları da, edebî kuvvetlerine güvenerek bir takım sözler söylemişler, onlarla Kur'ân'ın benzerini getirdiklerini iddia etmişlerdir. Bazısı da, Kur'ân'ın benzerini getirdiğini iddia etmediği ve böyle bir maksadı olmadığı halde, başkaları onları Kur'ân'ın benzerini getirmeye çalışmakla itham etmişlerdir. İşte biz de nazil olduğu ilk dönemden günümüze kadar Kur'ân'ı taklide teşebbüs edenleri, onların bu amaçla söyledikleri sözleri, bu konudaki rivâyet, söylenti ve iddiaları, bir tez konusu olarak ele alıp incelemek istedik.

Bu konuyu seçmemizde değerli ilim adamı M. Tayyib Okîç'in (ö. 1397/1977) "Kur'ân-ı Kerîm'i Taklît Teşebbüsleri" isimli makalesi¹ ilham kaynağımız oldu. Aslında bu konu; tefsîrlerde, Kur'ân İlimleri ve İ'câzu'l-Kur'ân kaynaklarında "Mu'ârazatu'l-Kur'ân" ismiyle zikredilmektedir. Ancak Kur'ân'a mu'âraza olduğu iddia edilerek getirilen sözler, mu'ârazanın tarifine uymamakta ve mu'ârazada bulunması gereken şartları taşımamaktadır. Bu sebeple onlara mu'âraza demek doğru değildir. Mu'âraza olduğu iddia edilen o sözler, aslında Kur'ân'ın taklît edilmesiyle meydana getirilmiştir. Ayrıca bir kimsenin bir işi yapmaya girişmesi, fakat elinde olmayan sebeplerle fiilini gerçekleştirememesi anlamındaki teşebbüs kelimesi² de, konumuza tam olarak uymaktadır. Zira Kur'ân'ın benzerini getirmek için gayret edenler, bu işi gerçekleştirememiş, onların hevesleri kursaklarında kalmıştır. Bu nedenle biz "Kur'ân-ı Kerîm'i Taklît Teşebbüsleri" ismini tercih ettik.

¹ M. Tayyib Okîç, "Kur'ân-ı Kerîm'i Taklît Teşebbüsleri", **Diyanet Dergisi**, Cilt.10, Sayı.104-105 (Şubat-Mart 1971), s.7-12.

² Bk. İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, 3. Baskı, İstanbul: Kubbealtı, 2008, III, 3182.

Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri ve mu'âraza konusuyla yakından alakalı olduğu için tehadî konusuna da ele alacağız. Zira mu'âraza kavramının Kur'ân hakkında kullanılmaya başlamasına neden olan şey, Kur'ân'ın meydan okumasıdır. Kur'ân, kendisinin Allah kelâmı olduğunu inkâr edenlere meydan okuyarak onları kendisine mu'âraza yapmaya sevk etmiştir. Dolayısıyla meydan okumanın özünde, bir mu'âraza talebi vardır. Bu sebeple araştırmamıza tehadî mevzusunu da dâhil ettik.

Araştırmamız, bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Giriş kısmında araştırmanın konusu, amacı, metodu ve bu konuda daha önce yapılan çalışmalar hakkında bilgi verildi; konuyla ilgili önemli kavramlar tarif edildi. Birinci bölümde, Kur'ân'ın tehadîsi, tehadînin merhaleleri, kapsamı, Kur'ân ile meydan okunmasının hikmetleri ve tehadî karşısında insanların nasıl davrandıkları anlatıldı. İkinci bölümde, mu'ârazanın tarifi, şartları, Araplarda mu'âraza geleneği, Kur'ân'a mu'âraza yapılamayacağı ve mu'âraza yapılamamasının sebeplerinden bahsedildi; mu'ârazayla ilgili çeşitli iddialar ele alınıp değerlendirildi. Son bölümde ise, araştırmamızın asıl konusu olan Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri etrafıca incelendi.

Böyle bir tez konusunu seçmekteki amacımız, tarih boyunca insanların Kur'ân'ın benzerini getirmek için hangi teşebbüslerde bulunduklarını tespit etmek, bu amaçla söyledikleri sözlerin değerini belirlemek, o sözlere ne kadar kıymet verildiğini göstermek ve Kur'ân'ın meydan okumasına başarılı bir mu'âraza yapıp yapılmadığını ortaya koymaktır. Böylece Kur'ân'ın mu'ciz bir kitap olduğunu yani insanlarla cinlerin onun benzerini meydana getirmekten aciz olduklarını tarihte bilfiil yaşanmış örnekleriyle gözler önüne sermek istedik.

II. ARAŞTIRMANIN METODU

Nüzûlünden günümüze kadar Kur'ân-ı Kerîm'i taklide teşebbüs edenleri tespit etmek için önce İ'câzu'l-Kur'ân eserlerinde “Mu'ârazatu'l-Kur'ân” başlığı altında ve tefsîr kitaplarında tehadî âyetlerinin tefsîri sırasında Kur'ân'a mu'âraza yapmakla itham olunan şahısları, onlar hakkındaki rivâyet ve iddiaları belirledik. Ardından bu şahıslar hakkında zikredilen o rivâyet ve iddiaları, tarih, edebiyat, siyer, terâcim ve

tabakât, ensâb vb. kitaplardan araştırıp kaynaklarını tespit ettik. Bu arada İ'câzu'l-Kur'ân ve tefsîr kitaplarında Kur'ân'a mu'ârazaya teşebbüs edenler arasında isimleri hiç zikredilmeyen bazı şahıslara da rastladık ve onları da araştırmamıza dâhil ettik. Bir de günümüzde oldukça yaygınlaşan internet ortamında bu konuda bir araştırma yaptık. Sanal ortamda da bazılarının birtakım sözler uydurarak Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verdiklerini iddia ettiklerini müşahade ettik. Bu nedenle araştırmamızın sonunda, internette Kur'ân'ı taklît teşebbüslerinden de bahsettik.

Araştırma ve incelemelerimiz sonunda Kur'ân'ı taklide teşebbüs edenlerin büyük bir yekûn teşkil ettiğini görünce, onlar arasında bir tasnif yapmak istedik. Şüphesiz ki bu konu, çok farklı planlara göre tasnif edilebilirdi. Biz Kur'ân'ı taklît teşebbüslerinin tarihi seyrini yansıtabilmek ve mu'âraza tarihi hakkında açık bir hüküm verilmesini sağlamak için taklide teşebbüs edenleri kronolojik sıraya göre ele alıp incelemenin daha faydalı olacağını düşündük.

Araştırmamızda daha çok tasvir metodunu kullandık. Bir şahsın Kur'ân'ı taklît teşebbüsünü anlatırken önce o şahsın tercüme-i halini kısaca anlattık, önemli eserlerinden bahsettik. Sonra o kişinin Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair rivâyetleri, iddiaları ve söylentileri, kaynaklarda zikredildiği haliyle olduğu gibi nakledip meseleyi tam olarak ortaya koymaya çalıştık. Ardından bu rivâyet ve iddiaların gerçekten doğru olup olmadığını belirlemek için tahlil ve tenkit yöntemine başvurdık; çeşitli müelliflerin onlarla ilgili değerlendirmelerini naklettik. En sonunda ise kendi değerlendirmelerimize yer verdik ve bir neticeye varmaya çalıştık.

Bazı şahısların Kur'ân'a mu'âraza olduğunu iddia ettikleri sözler, kaynaklarda değişik şekillerde nakledilmektedir. Biz onlardan her birini ayrı ayrı zikredip onların farklı şekillerini göstermedik. Bunun hem bir faydası olmayacak, hem de tezimizin hacmini oldukça artıracaktı. Bu nedenle biz o mu'âraza iddialarının en meşhur olanını zikrettik; diğerlerinin ise kaynaklarına işaret etmekle yetindik.

Bizim bu araştırmamız tefsîr alanında yapılmış bir tez çalışmasıdır. Fakat biz, tefsîr ve Kur'ân İlimleri kaynaklarının yanı sıra tarih, siyer, edebiyat vb. kaynaklardan

da çokça istifade ettik. Bu durum garip karşılanmamalıdır. Çünkü biz tarihi bir meseleyi araştırdık, onların kaynakları ise tarih, siyer vb. kaynaklardır.

III. KONUYLA İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Geçmiş dönemlerde Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri konusunda te'lif edilmiş müstakil bir eser yoktur. Bu konuya bazı tefsîr eserlerinde tehaddî âyetlerinin tefsîri sırasında, İ'câzu'l-Kur'ân'a dair eserlerde “Mu'ârazatu'l-Kur'ân” başlığı altında, tarih ve edebiyat kitaplarında ise yeri geldikçe temas edilmiş, son dönemde ise bu konuda bazı makaleler kaleme alınmaya başlanmıştır. Burada Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri konusundan hususi olarak bahseden çalışmaları tanıtacağız:

1. Muhammed Sadık er-Râfi'î (ö. 1356/1937), *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğatu'n-Nebeviyye*: Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri konusunda en teferruatlı ve derli toplu malumat, ilk defa bu eserde yer almıştır. Ondan sonra yazılan İ'câzu'l-Kur'ân eserlerinin çoğunda bu konudan bahsedilirken genellikle bu esere atıf yapılmıştır. Râfi'î, bu kitabının “et-Tehaddî ve'l-Mu'âraza” başlığı altında Kur'ân indiği zaman Arapların belâğat ve fesâhatta oldukça ilerde olduklarını ve Kur'ân'ın meydan okuması karşısında onların mu'ârazadan aciz kalarak kaba kuvvete başvurdıklarını anlattıktan sonra Kur'ân'ı taklide teşebbüs edenlerden bahsetmiş; Müseylime, Esved, Tuleyha, Secâh, Nadr b. Hâris, İbnü'l-Mukaffa', İbnü'r-Ravendî, Mütenebbî ve Me'arrî hakkında bu konuda söylenen rivâyet ve iddiaları ele alıp incelemiş, bu konularda kendisi de oldukça kıymetli değerlendirmeler yapmıştır.³

2. Muhammed Abdullah Draz (ö. 1377/1958), *en-Nebeü'l-Azîm*: Draz, bu eserinde Kur'ân'ın kaynağı, onun lisân mu'cizesi olduğu, Kur'ân üslûbunun başlıca özellikleri, sûrelerin bütünlüğü, âyetler arasındaki münâsebet vb. konuları özlü ve kapsamlı bir şekilde anlatmıştır. O, bu eserinde Kur'ân'a nazîre yapılamayacağından bahsetmiş; Kur'ân'ın bir lisân mu'cizesi olduğunu anlatırken, Kur'ân'ı taklît teşebbüslerine de temas etmiş; Müseylime, İbnü'l-Mukaffa', Mütenebbî, Me'arî ile

³ Muhammed Sadık er-Râfi'î, *İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-Belâğatu'n-Nebeviyye*, Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2004, s.138-155.

Kâdiyânîlik ve Bahâîlik fırkalarının Kur'ân'ı taklît teşebbüslerine çok muhtasar olarak değinmiştir. Ayrıca mahir ediplerin nazîre yapabilecekleri ve nazîre yapılmamasının acz sebebiyle olmadığı iddialarını da zikrederek onlara cevap vermiştir.⁴

3. Naîm Hımsî (ö. 1401/1981), *Fikratu İ'câzi'l-Kur'ân*: Hımsî, bu kitabında hicrî II. asırdan XIV. asra kadar geçen dönemlerde i'câzla ilgili çalışmaları anlatırken İbnü'l-Mukaffa', İbnü'r-Ravendî, Mütenebbî, Kâbûs b. Veşmgir, İbn Sînâ ve Me'arrî'nin Kur'ân'ı taklît teşebbüslerinden de bahsetmiştir.⁵

4. Sadık Kılıç, *Dildeki Sonsuz Mucize: Kur'ân*: O, bu eserinde Kur'ân'ın beşerüstü bir kitap olduğunu, onun taklît edilemezliğini ve mu'cize olmasını ele almıştır. İki bölümden ibaret olan eserin ilk bölümünde Kur'ân'ın i'câzı ve i'câz vecihlerinden bahsetmiş, o bölümün sonunda tehadî konusunu ele almış; tehadînin tarifi, Kur'ân'daki tehadî âyetleri ve onların nüzûl tertibinden bahsetmiştir. Ardından "Mu'ârazaya Teşebbüs Edenler" başlığı altında Esved, Müseylime, İbnü'l-Mukaffa', Mütenebbî ve Me'arrî'nin Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair nakledilen rivâyetleri aktarmış, kendi değerlendirmelerine de yer vermiştir.⁶ O, kaynak olarak genellikle Râfî'î'nin İ'câzu'l-Kur'ân isimli eserine atıfta bulunmuştur.

5. Şeyh Ali 'Ammârî, "Mu'ârazatu'l-Kur'ân": O, Risâletü'l-İslâm dergisinde "Mu'ârazatu'l-Kur'ân" ismiyle üç makale yayınlamıştır. O makalelerinde bu güne kadar Kur'ân'a mu'âraza yapılamadığından ve mu'âraza yapmanın imkânsız olduğundan bahsetmiş, mu'âraza diye nakledilen sözlerin ve özellikle Müseylime'nin mu'âraza iddialarının tamamen asılsız ve uydurma olduğunu söyleyerek bu konuda çeşitli deliller getirmiştir. Ayrıca Secâh, Tuleyha, Müseylime, Mütenebbî ve Me'arrî'nin Kur'ân'a mu'âraza yaptıklarına dair rivâyet ve iddiaları da nakledip değerlendirmiştir.⁷

6. M. Tayyib Okiç (ö. 1397/1977), "Kur'ân-ı Kerîm'i Taklît Teşebbüsleri": O, bu makalesinde Hz. Peygamber gönderildiği dönemde Arapların belâğat ve fesâhatta oldukça ilerlemiş olduklarından ona belâğat ve fesâhatin timsali olan Kur'ân mu'cizesi

⁴ Muhammed Abdullah Draz, *en-Nebeü'l-Azîm*, Riyad: Daru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1417/1997, s.100-112.

⁵ Naîm Hımsî, *Fikratu İ'câzi'l-Kur'ân*, 2. Baskı, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980, s.48, 51, 58, 67, 68.

⁶ Sadık Kılıç, *Dildeki Sonsuz Mu'cize: Kur'ân*, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003, s.108-117.

⁷ Şeyh Ali 'Ammârî, "Mu'ârazatu'l-Kur'ân", *Risâletü'l-İslâm*, Cilt.XI, Sayı.42 (1378/1959), s.207-212; Cilt.XI, Sayı.43 (1378/1959), s.323-330; Cilt.XII, Sayı.45 (1383/1963), s.95-102.

verildiğinden bahsetmiş, tehdî âyetlerine yer vermiş, sonra bazı cüretkarların Kur'ân'a nazîre yapmak istediklerini söylemiş; Müseylime, İbnü'l-Mukaffa', Me'arrî ve Mütenebbî'nin Kur'ân'ı taklît teşebbüslerine çok muhtasar olarak değinmiş, sonra da 1912 yılında Hindistan'da keşfedilen yazma mushafta yer alan uydurma Nûreyn ve Velâye sûreleri hakkında bilgi vermiştir.⁸ O, daha çok bu son konuya ağırlık vermiştir.

7. Muhsin Hâlidî, *"Mu'ârazatu'l-Kur'âni'l- Kerîm Mezâ'im ve Şübühât"*: Hâlidî, bu makalesinde Kur'ân'a mu'âraza yapmak isteyenleri iki gruba ayırarak incelemiştir. Birinci grupta Kureyş müşrikleri, İbnü'l-Mukaffa' ve Kindî gibi Kur'ân'a mu'âraza yapmak isteyip de çeşitli sebeplerle bundan vazgeçenlerden bahsetmiştir. İkinci grupta ise Nadr b. Hâris, Müseylime, Tuleyha, Abdullah b. Ebî Serh, Esved, Secâh, İbnü'l-Mukaffa', İbnü'r-Ravendî, Hallâc, Mütenebbî, Kâbûs b. Veşmgir, Me'arrî, Şümeym, Raymundus Martini ve Anish Shorros gibi Kur'ân'a mu'âraza yaptığını iddia eden şahısları ele almıştır. Ayrıca o, mu'ârazayla ilgili iddiaları da zikredip onlara cevap vermiştir.⁹ Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri konusunda en kapsamlı çalışma, bu makaledir.

Hâlidî, Müseylime'nin Kur'ân'a mu'âraza iddiaları konusunda *"Mezâ'imu Müseylimeti'l-Kezzâb fî Mu'ârazati Âyâtî'l-Kitâb"* isimli ayrı bir makale de kaleme almıştır. O, bu makalede özellikle Ali 'Ammârî'nin yukarda bahsettiğimiz makalesinde Müseylime'nin mu'âraza iddialarının uydurulduğuna dair getirdiği delilleri reddetmiş ve o sözlerin Müseylime'ye ait olduğunu ispat etmeye çalışmıştır.¹⁰

8. Ahmet Çelik, *"Tarih Boyunca Kur'ân'dan Yapılan İntihaller; Eski ve Çağımızdaki Yalancı Müseylime Arasında Bir Karşılaştırma"*: Ahmet Çelik, bu Arapça makalesinde tehdî ve mu'âraza kelimelerinin anlamlarından bahsettikten sonra Esved, Tuleyha, Müseylime, İbnü'l-Mukaffa', İbnü'r-Ravendî, Mütenebbî, Me'arrî, Bâbîler, Bahâîler ve Kâdiyânîler'in Kur'ân'a mu'âraza iddialarını ele almış, Hüsnu'l-Îcâz Risâlesi ile Furkânul-Hak kitabından da bahsetmiştir. Fakat o, bu makalesinde

⁸ Okiç, s.7-12.

⁹ Muhsin Semih el-Hâlidî, "Mu'ârazatu'l-Kur'âni'l- Kerîm Mezâ'im ve Şübühât", *Mecelle Dirâsât (Ulûmu's-Şerî'a ve'l-Kânûn) fî Câmîatu Ürdüniyye*, Cilt.XXXVI(I) (1430/2009), s.2-44.

¹⁰ agmü., "Mezaimu Müseylimeti'l-Kezzâb fî Mu'ârazati Âyâtî'l-Kitâb", *Mecelle Camiatu'n-Necah li'l-Ebhas (Ulumu'l-İnsaniyye)*, Cilt.XXV(VI) (2011), s.1643-1680.

Müseylime ile Furkânu'l-Hak kitabı arasında bir karşılaştırma yapmaktan ziyade Furkânu'l-Hak kitabının muhtevasının tenkit edilmesine ağırlık vermiştir.¹¹

IV. KONUYLA İLGİLİ ÖNEMLİ KAVRAMLAR

Kur'ân'ı taklît teşebbüslerine geçmeden önce, ilk planda açıklanması icap eden i'câz, tehaddî, mu'âraza, taklît ve nazîre gibi önemli bazı kavramlar vardır. Hem konumuzla doğrudan alakalı oldukları için, hem de konuyu daha iyi anlamak ve herhangi bir karışıklığa sebebiyet vermemek için önce bu kavramları izah edeceğiz.

A. İ'câz (الإعجاز)

İ'câz kelimesi, 'acz (العجز) masdarından türemiştir. 'Acz, “bir şeyi yapma hususundaki zayıflık yani güçsüzlük, kudretsizlik veya kararsızlık”¹², “bir şeyin sonu, gerisi ve arkası”¹³ demektir. 'Acz, aslında bir şeyin sonu ve arkası anlamındayken, örfte bir işi yapma konusundaki kusur ve noksanlığa isim olarak verilmiştir.¹⁴ Birisi bir işi yapmaya çalıştığı halde onu yapmaya kuvveti yetmezse, “عجز فلان عن الأمر” yani “Fılan, o işten aciz kaldı.” denilir.¹⁵ 'Acz kelimesinin zıddı ise, kudret¹⁶ veya “azimli, kararlı, sabırlı olmak ve işi sağlam yapmak” anlamındaki hazm (حزم) kelimesidir.¹⁷

¹¹ Ahmet Çelik, “Târih Boyunca Kur'ân'dan Yapılan İntihaller; Eski ve Çağımızdaki Yalancı Müseylime Arasında Bir Karşılaştırma”, **AÜİFD**, Sayı.XXV (2006), s.63-94.

¹² Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerîyya (ö. 395/1004), **Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüğa**, (tah. Abdusselam Muhammed Harun), yy: Dâru'l-Fikr, 1399/1979, IV, 232; İsmail b. Hammad el-Cevherî (ö. 400/1009), **es-Sihâh**, (tah. Ahmed Abdulğafur Atar), 4. Baskı, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1990, III, 883; Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdulkadir er-Râzî (ö. 666/1268'den sonra), **Muhtâru's-Sihâh**, Beyrût: Mektebet-ü Lübnan, 1986, s.174; Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebîdî (ö. 1205/1790), **Tâcu'l-'Arûs**, (tah. Abdüsettar Ahmed Ferrac), Kuveyt: et-Turasü'l-Arabî, 1385/1965, XV, 200.

¹³ İbn Fâris, IV, 232; Cevherî, III, 883; Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-Ensârî b. Manzûr (ö. 711/1311), **Lisanu'l-Arab**, (tah. Âmir Ahmed Haydar), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, V, 432; Zebîdî, XV, 199; Râzî, **Muhtâru's-Sihâh**, s.174.

¹⁴ Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal er-Râgıb İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), **Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân**, (tah. Safvan Adnan Davudî), Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1423/2002, s.547.

¹⁵ Ebu'l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), **Esâsu'l-Belâğa**, (tah. Mezid Nuaym, Şevkî Me'arrî), Beyrût: Mektebetu'l-Lübnan Naşîrûn, 1998, s.531.

¹⁶ İsfahânî, age., s.547; Ebû Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38), **Usûli'd-Dîn**, İstanbul: Dâru'l-Fünun İlahiyat Yayınları, 1346/1928, s.170; Zebîdî, XV, 200.

¹⁷ İbn Fâris, IV, 232; İbn Manzûr, **Lisanu'l-Arab**, V, 430.

İ'câz ise, “birine âcizlik isnad etmek, birinin ‘acizini ortaya çıkarmak, birini âciz kılmak veya âciz bulmak”¹⁸, “rakibinden öne geçmek, onu geride bırakmak” demektir.¹⁹ Terim olarak i'câz, Kur'ân'ın sahip olduğu edebî üstünlük ve muhteva zenginliği sebebiyle²⁰ beşer gücünü aşması ve benzerini getirmekten beşeri âciz bırakması²¹ şeklinde tarif edilebilir. Dolayısıyla i'câzdan maksat, mahlûkatın Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz olduklarını ispat etmek ve hakikatte mu'ciz olan Allahu Teala'nın kudretini izhar etmektir.²² Kur'ân, kendi i'câzını Allah'tan başka hiç kimsenin onun benzerini getiremeyeceğini bildirmek ve bu hususta bütün inkârcılara meydan okumak sûretiyle ispat etmiştir.

B. Tehaddî (التحدِّي)

“ح-د-و” masdarından müştak olan tehaddî, “tartışmak, çekişmek”, “karşı çıkmak, direnmek”, “yarışmak, rekabet etmek”²³, “birisini mübarezeye, müsabakaya çağırarak”²⁴, “meydan okumak”²⁵ anlamlarına gelir. Sen birisiyle bir konuda yarışıp rekabet eder, üstün gelmek için mücadele edersen “تحديت فلانا” yani “Ben filana tehaddî yaptım, meydan okudum.” dersin.²⁶ Bir kimse, arkadaşına kitap okuma veya güreşme konusunda meydan okur ki, hangisinin daha iyi okuduğu veya güreştiği belli olsun.²⁷

Tehaddî terim olarak “Nübüvvet iddiasında bulunan peygamberin doğruluğuna delil olmak üzere benzerini hiç kimsenin getiremeyeceği harikulade bir fiil ile

¹⁸ Zebîdî, XV, 211; Eyyub b. Musa el-Hüseynî el-Kefevî Ebu'l-Bekâ (ö. 1095/1684), **el-Küllîyyât: Mu'cem fi'l-Mustalahât ve'l-Furûku'l-Lügaviyye**, (tah. Adnan Derviş, Muhammed Mısırlı), Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1998, s.149; İsfahânî, *Müfredâtü Eلفâzi'l-Kur'ân*, s.547.

¹⁹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, V, 431.

²⁰ Bk. Yûsuf Şevki Yavuz, “İ'câzu'l-Kur'ân”, DİA, C.XXI, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, s.403.

²¹ Bk. Ebu'l-Bekâ, s.149; Muhammed Said Ramazan Bûtî (ö. 1434/2013), **Min Ravâi'l-Kur'ân**, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999, s.125; Muhammed Abdulazîm Zerkânî (ö. 1362/1943), **Menâhilu'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'ân**, (tah. Ahmed b. Ali), Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1422/2001, II, 277.

²² Abdulhamîd Mahmud Tahmaz, **el-Mu'cize ve'l-İ'câz fi Sûreti'n-Neml**, 2. Baskı, Dimaşk: Dâru'l-Kalem ve Beyrût: Dâru'l-Menare, 1422/2001, s.15.

²³ İbn Manzûr, age., XIV, 209; Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), **el-Kâmûsu'l-Muhît**, Beyrût: Daru l-hayî't-Türasî'l-Arabî, 1424/2003, s.1171; Zebîdî, XXXVII, 410; Râzî, *Muhtaru's-Sihah*, s.54.

²⁴ İbn Manzûr, age., XIV, 209; Butrus el-Büstânî (ö. 1300/1883), **Muhîtu'l-Muhît**, Beyrût: Mektebetu'l-Lübnan, 1987, s.156.

²⁵ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, s.136; Zebîdî, XXXVII, 410; Ebu'l-Avn Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Sâlim es-Seffârî (ö. 1188/1774), **Levamiu'l-Envârî'l-Behiyye**, Dimaşk: Müessesetü'l-Hafakîn, 1402/1982, I, 173.

²⁶ İbn Manzûr, age., XIV, 209.

²⁷ Zemahşerî, age., s.136; Zebîdî, XXXVII, 410.

mu‘ârizlarına meydan okuması”²⁸ anlamındadır. Kur’ân ile tehdî ise, “Kur’ân’ın kendisinin Allah kelâmı olduğunu söyleyerek Arapların onun benzerini meydana getiremeyeceklerini iddia etmesi ve bu konuda meydan okuması”²⁹ şeklinde tarif edilmiştir. Ancak bu tarifin kapsamını genişletmek gerekir. Zira Kur’ân’ın hitabının, bütün insanlara hatta cinlere şamil olduğu ve belli bir zamanla sınırlı olmadığı düşünülürse, tehdî Araplarla sınırlandırılmamalıdır. Buna göre Kur’ân’la tehdî “Kur’ân’ın kendisinin Allah kelâmı olduğunu inkâr eden herkesi onun benzerini meydana getirmeye çağırması ve onların bunu yapmaktan âciz olduklarını göstererek Allah kelâmı olduğunu ispat etmesi” şeklinde tanımlanabilir.

Tehdînin ıstilahî anlamına, ne Kur’ân’da, ne Rasulullah’ın hadislerinde, ne de sahabe, tabiûn ve onlardan sonrakilerin sözlerinde rastlanır. Onun ıstilahî manası, ilk defa III/IX. asırda ortaya çıkmış ve sonra yaygınlaşarak günümüze gelmiştir. Tehdî kelimesinin asıl anlamı, kastedmek, aramak ve araştırmaktır. Araplar “Ben, bu işte senin yegâne rakibinim, karşıma tek başına çık ve benimle yarış.” manasında “أنا حديك لهذا الأمر” derler. Tabiûndan Mücahid’in (ö. 103/721) bir sözünde “كنت أحدى القراء فأقرأ” yani “Ben kurra ile karşılaşmak istiyordum ki, ona okuyayım” şeklinde geçmiştir. Tehdînin III/IX. asırda ortaya çıkan ve bugün yaygın olarak kullanılan manasına gelince, sen bir fiili mükemmel yaparsın, hasmından bütün gayretini sarf ederek onun benzerini yapması için ona meydan okursun. Onun o fiilin benzerini yapamayacağından da kesin olarak emin olursun. Böylece ona üstün gelerek bu konuda onun aczini ve zayıflığını ortaya çıkarmak istersin. İşte peygamberler de getirdikleri mu‘cizelerle insanlara meydan okudukları zaman kastedilen bu manadır. Peygamber, insanların güç yetiremeyecekleri bilinen bir şeyi getirir, onlardan onun benzerini getirmelerini talep eder, böylece onların bu konudaki aczini ortaya çıkarmak ister. Bu da onun peygamber olduğunu kabul etmeyi gerektirir.³⁰

²⁸ Ebu Bekr Muhammed Bâkılânî (ö. 403/1013), **el-Beyân anî'l-Fark beyne'l-Mu‘cizât ve'l-Kerâmât ve'l-Hiyel ve'l-Kehâne ve's-Sihr ve'n-Nâncât**, (nşr. Richard J. McCarthy), Beyrût: Mektebetü's-Şarkîyye, 1958, s.46.

²⁹ Abdurraûf Mahlûf, **Bâkılânî ve Kitâbuhi İ‘câzi'l-Kur’ân**, Beyrût: Mektebetü'l-Hayat, 1973, s.20.

³⁰ Mahmut Muhammed Şakir (ö. 1377/1957), **Medâhilu İ‘câzi'l-Kur’ân**, Kâhire: Matbaatu'l-Medenî ve Cidde: Dâru'l-Medenî, 2002, s.20-22.

C. Mu‘âraza (المُعَارَاضَة)

Mu‘âraza, “rakibinin getirdiği delile karşı başka delil ortaya koymak”³¹, “itiraz etmek, muhalefet etmek”³², “mukabele etmek, karşılaştırmak”³³, “birinin yürümesi gibi yürüyerek beraberinde gitmek”³⁴, “yol arkadaşı öbür tarafında kaldığı halde yolun bir tarafından gitmek”³⁵, “bir işi başkasının yaptığı gibi yapmak, taklît etmek”³⁶, “rekabet etmek, yarışmak”³⁷ anlamlarına gelir. Bir kimse başkasının yaptığı iddialı işin benzerini yaptığında Araplar “عَارَضَ فُلَانًا بِمِثْلِ صَنِيعِهِ” derler.³⁸

Bir edebiyat terimi olarak mu‘âraza, Hattabî’ye (ö. 388/988) göre “Başkasına ait bir şiir veya hutbenin lafız ve anlam özelliklerinde yarışmak”³⁹, ‘Abbâs b. Ali es-San‘ânî’ye (ö. XII/XVIII. yüzyıl) göre ise “Bir şairin ele aldığı fikir ve konuyu ondan daha güzel lafız kalıbı ve üslûp içinde ifade etmek” anlamındadır.⁴⁰ Kur‘ân söz konusu olduğu zaman mu‘âraza, “Birinin Kur‘ân’ın benzerini getirmek amacıyla bir cümle inşa ederek onun Kur‘ân âyetlerinin benzeri ve onlarla aynı özelliklere sahip olduğunu iddia etmesi”⁴¹ diye tarif edilmiştir. Fakat bu tarif, tarih boyunca Kur‘ân’a mu‘âraza olduğu iddia edilerek getirilen sözlerin özelliklerini yansıtmaktadır. Zira tarihte bazıları, birtakım sözlerle Kur‘ân’a mu‘âraza yaptıklarını iddia etmişlerdir. Oysa o sözler, Kur‘ân’ın muhtevasının ve üslûbunun taklît edilmesiyle meydana getirilmiştir. Dolayısıyla onlar mu‘âraza olarak kabul edilemez. Bu sebeple Kur‘ân’a mu‘ârazayı, “Dil, üslûp ve mana bakımından Kur‘ân’ın benzerini veya daha üstününü meydana getirmek”⁴² şeklinde tarif etmek daha doğru olur. Ancak Allah keliması olan Kur‘ân, edebî özellikler açısından zirvede olduğundan, ona mu‘âraza yapılamaz.

³¹ Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö. 816/1413), **et-Ta‘rifat**, Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003, s.217.

³² Şemseddin Samî (ö. 1322/1904), **Kamusu Türkî**, Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317/1898, s.1366.

³³ Ebu Abdurrahman Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), **Kitâbu’l-‘Ayn**, (tah. Abdulhamîd Hindavî), Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424/2003, III, 132; Zebîdî, XVIII, 419.

³⁴ İbn Fâris, IV, 272; İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, VII, 209.

³⁵ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhîd*, s.596.

³⁶ İbn Fâris, IV, 272; el-Ferâhîdî, III, 132; İbn Manzûr, age., VII, 209; Zebîdî, XVIII, 420; Fîrûzâbâdî, age., s.596.

³⁷ İbn Manzûr, age., XIV, 88.

³⁸ Zebîdî, XVIII, 420; Fîrûzâbâdî, age., s.596.

³⁹ Ebû Süleyman Hamid b. Muhammed el-Hattabî, **Beyânu’l-İ‘câzi’l-Kur‘ân**, (Selâsü Resâil fi İ‘câzi’l-Kur‘ân içinde, tah. Muhammed Ahmed Halefullah, Muhammed Zağlul Selâm), 5. Baskı, Kâhire: Dâru’l-Me‘ârif, 2008, s.58.

⁴⁰ ‘Abbâs b. Ali es-San‘ânî, **er-Risâletü’l-‘Ascediyye**, (neşr. Abdulmecid eş-Şerefi), Tûnus: Dâru’l-Arabiyye li’l-Kitâb, 1396/1976, s.56.

⁴¹ Mahluf, s.21.

⁴² Bk. Zerkânî, *Menâhilu’l-İrfân*, II, 280.

Kur'ân'a mu'âraza yapılması, aslında Kur'ân'ın tamamının ya da bir kısmının benzerinin getirilmesi için onun meydan okumasına cevap vermek demektir. Zira Kur'ân'a mu'âraza meselesi, Kur'ân'ın meydan okuması üzerine gündeme gelmiştir. Belki de Kur'ân'ın meydan okuması olmasaydı, Kur'ân'a mu'âraza da söz konusu edilmeyecekti.

D. Nazîre (النظيرة)

Nazîre, “bir şeyin benzeri, aynısı, eşi, dengi”⁴³, “bir şeye benzemek üzere yapılan şey”⁴⁴, “bir söze veya bir davranışa karşılık söylenen söz veya yapılan davranış”, “şekilde, ahlakta, sözde ve fiilde benzerlik”⁴⁵ anlamlarına gelmektedir. Bir edebiyat terimi olarak nazîre, “Bir şairin manzum bir eserine (çoğunlukla gazeline) diğer bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye de olmak üzere yazılan benzer şiir”⁴⁶ veya “Evvelce bir üstadın yazmış olduğu esere -gazelden mesneviye kadar- şekil ve muhteva olarak benzeyen yeni bir eser yazmak”⁴⁷ demektir. Nazîre yazmaya; tanzîr etme, nazîre söyleme, nazîre deme, cevap verme, cevap yazma adları da verilir.⁴⁸

Şairleri nazîre yazmaya iten sâiklerin özünde bir şekilde özenme ve öykünme vardır. Bu özenme ve öykünme, şiire karşı da, şaire karşı da, her ikisine birden de olabilir. Bunun gerekçesi, beğeni ve hayranlık olabileceği gibi konunun psikolojik temelinde hırs ve üstünlük iddiası da bulunabilir.⁴⁹

Arap edebiyatında nazîre karşılığında mu'âraza kelimesi kullanılmış; ihtizâ, muhâkât ve modern zamanlarda taklît, nazîr, mesîl kelimeleri de oldukça yaygınlık kazanmıştır. İhtizâ “ayakkabının tekini öbürünün ölçülerine göre yapmak”, muhâkât “taklît etmek”, mesîl “benzeri olmak, yerini tutmak” anlamına gelir.⁵⁰

⁴³ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 118; Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî (ö. 370/981), *Tehzîbu'l-Lügâ*, (tah. Yakub Abdunnebi), Kâhire: ed-Dâru'l-Mısriyye, ty, XIV, 370-371; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arap*, VII, 257.

⁴⁴ Şemseddin Samî, s.1464.

⁴⁵ İbn Manzûr, age., V, 257.

⁴⁶ Tahîru'l-Mevlevî (ö. 1371/1951), *Edebiyat Lügatı*, İstanbul: Enderun Kitâbevi, 1994, s.114.

⁴⁷ Cihan Okuyucu, *Divan Edebiyatı Estetiği*, 2. Baskı, İstanbul: LM Kitaplığı, 2006, s.106.

⁴⁸ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat*, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007, s.115.

⁴⁹ M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazîre*, Ankara: Çağ Yayınları, 2006, s.49.

⁵⁰ İsmail Durmuş, “Nazîre”, *DİA*, C.XXXII, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, s.455.

Nazîrenin edebî kuramına ilişkin orjinal görüşleri ilk defa Abdulkahir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) ortaya koymuştur.⁵¹ O, nazîre anlamında ihtizâ kelimesini kullanmış ve onu şöyle tarif etmiştir: Bir şair, kendi fikir ve niyetini ifade etmek için bir üslûp yani uygun bir nazım ve ifade biçimi seçer. Başka bir şair ise, onun bu üslûbunu alarak kendi şiirinde kullanır. Bu, kişinin arkadaşının derisinden ayakkabılık kesip kendisine onunkine benzer ayakkabı yapmasına benzer. İşte bunu ifade etmek için “*O, başka bir şaire ihtizâ etti yani onun izini sürdü.*” denilir. Fakat Cürcânî’ye göre bir şiirin kelimelerini eş anlamlı başka kelimelerle değiştirmek, ihtizâ değildir. Böyle yapmaya selh yani deri yüzme denilir.⁵²

E. Taklît (التقليد)

Taklît lügatte “kılıcın bağını boyna takmak”⁵³, “bir işi üstlenmek”⁵⁴, “bir şeyin sahtesini yapmak”, “birine veya bir şeye benzemeye veya benzetmeye çalışmak”, “hareketlerini bir şeye veya bir kimsenin hareketlerine benzeterek onun davranışlarını, sözlerini tekrarlayıp eğlenme, alay etme”⁵⁵ anlamlarına gelir. Taklît kelimesinin benzemeye veya benzetmeye çalışma anlamı daha yaygın kullanılır. Bu manada “Fılan şair, filanı taklide çalışıyor. Fılan muharrir, kimseyi taklît etmeksizin kendine mahsus bir ifade tarzı seçmiştir.” denilir. Taklît kelimesi hem ilâ (الي) harfiyle, hem de ba (ب) harfiyle mef’ûl alabilir. İlâ harfiyle mef’ûl aldığı zaman, iktidâ yani uyma ve tabi olma manasına; ba harfiyle mef’ûl aldığında ise, bir şeyin sahtesini yapmak veya istihza tarikiyle bir şeyin aynısını yapmak manasına gelir.⁵⁶

Bir edebiyat terimi olarak taklît, daha önce te’lif edilmiş bir edebiyat eserinin konusuna ve biçimine bağlı kalınarak, ona özenilerek meydana getirilen eser anlamında kullanılır. Evvelkilerin özelliklerini tekrarlayan, yeniliği ve özgünlüğü olmayan,

⁵¹ Durmuş, “Nazire”, XXXII, 455.

⁵² Ebû Bekr Abdülkahir b. Abdurrahman Cürcânî, **Delâilü'l-İcâz**, (tah. Mahmud Muhammed Şakir), Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, ty, s.468-471.

⁵³ Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Side ed-Darîr el-Mürsî (ö. 458/1066), **el-Muhkem ve'l-Muhitu'l-A'zam**, Kâhire: Ma'hedü'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye, 1424/2003, VI, 192.

⁵⁴ İbn Side, VI, 191-192; Cevherî, II, 527; el-Büstânî, s.752.

⁵⁵ Şemseddin Samî, s.427.

⁵⁶ Bk. Şemseddin Samî, s.427.

okunduğunda mutlaka bir başka özgün eseri akla getiren; bir başka eserle benzeşmek bağlamında ilişkisi, ilişkisi olan edebiyat ürünlerinin olumsuz bir sıfatıdır.⁵⁷

Muhammed Said Ramazan el-Bûtî'nin (ö. 1434/2013) söylediğine göre, bir edebî eseri gerçek manada taklît etmek imkânsızdır. Çünkü sözler, konuşanın karakterini ve ihtiyaçlarını yansıtan aynalardır. Söz gibi insanın iç dünyasını ele veren ve karakter haritasını ortaya çıkaran daha parlak bir ayna yoktur. Bu açıdan bir yazarın bir başkasının üslûbunu taklît etmesi çok zordur. Meselâ pek çok insan Câhız'ın (ö. 255/869) üslûbunu taklît etmek istedi; ama başaramadı. Çünkü üslûp; ifadeleri, sadece belli söz kalıplarına dökerek seslendirmek değildir. Üslûp, her şeyden önce söz sahibinin iç dünyasını yansıtan saf berrak bir aynadır. Bir insan başka birini belki şekil bakımından ifade kalıplarıyla taklît edebilir; ancak iç dünyasıyla, psikolojik özellikleriyle ve karakter yapısıyla hiçbir zaman taklît edemez.⁵⁸

Beşer mahsûlü olan edebî eserler gerçek manada taklît edilemeyeceğine göre, Allah kelamı olan Kur'ân-ı Kerîm hiç taklît edilemez. Kur'ân, hiçbir şeyi ve hiç kimseyi taklît etmediği gibi hiç kimse de onu taklît edememiştir. Elmalılı'nın (ö. 1361/1942) söylediği üzere, Kur'ân'ın her âyeti kolay ve sade görüldüğü halde, bulunup söylenmesi ve taklît edilmesi mümkün olmayan i'câzlı bir nazımdır. Biraz Arapça bilen biri, bir âyeti işittiği zaman derhal bir mana anlar ve anladığını zanneder, ben de söyleyebilirim gibi hayal eder, bir de bakar ki anlamamıştır. Çünkü nazımın her noktasından birçok manalar fışkırmaya başlar. Onu taklît etmeye özendikçe yükselir, derinleşir, ölçüsü ve ölçeği bulunamaz. Hayatın sırrı gibi sonsuza giden sırların kuşattığı manalar, insan kudretinin üstünde kalır.⁵⁹

Her birinin kendine mahsus anlamı olmakla birlikte; taklît, mu'âraza ve nazîre kavramları birbirine yakın anlamdadır. Zira bu üç kavramın odak noktasında benzeme ve benzetme anlamı bulunmaktadır. Bu nedenle biz tezimizde zaman zaman bu kavramları birbirinin yerine kullandık.

⁵⁷ Turan Karataş, **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Sütun Yayınları, 2011, s.553.

⁵⁸ Muhammed Said Ramazan el-Bûtî (ö. 1434/2013), "Kur'ân-ı Kerîm'in Mu'cizevî Korunması", **Yeni Ümit Dergisi**, (ter. Nevzat Savaş), Yıl.21, Sayı.85 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2009), s.20.

⁵⁹ Bk. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361/1942), **Hak Dini Kur'ân Dili**, yy: Eser Neşriyat, ty, I, 13.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEHADDÎ (KUR'ÂN'IN MEYDAN OKUMASI)

Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri, Kur'ân'ın meydan okumasıyla yakından alakalı olduğu için bu bölümde tehattî konusu ele alınacaktır. Önce tehattî-mu'cize münasebeti ortaya konulacak, sonra Kur'ân'da geçen tehattî âyetleriyle ilgili çeşitli meseleler üzerinde durulacaktır. Ardından Kur'ân'la meydan okunmasının hikmetlerinden, tehattînin konusundan ve kapsamından bahsedilecek, tehattînin kelim-ı kadimle yapıldığı iddiası değerlendirilecek ve son olarak da Kur'ân'ın meydan okuması karşısında insanların nasıl davrandıklarından söz edilecektir.

I. TEHADDÎ-MU'CİZE MÜNASEBETİ

İ'câz masdarından ism-i fail olan mu'cize, “âciz bırakan” demektir.⁶⁰ Mu'cize terim olarak, (Peygamberlerin nübüvvetlerinin doğruluğuna delil olmak üzere Allah tarafından kendilerine verilen,) tehattîyle birlikte olan ve benzeri meydana getirilemeyen harikulade iş veya durum⁶¹ anlamındadır. Peygamberlerin getirdiği harikulade şeylere mu'cize denmesi, mahlûkatın öyle şeyleri yapmaktan âciz olmasından dolayıdır.⁶² Mu'cize (معجزة) kelimesinin sonundaki ta harfî, kelimenin sıfattan isme geçişini göstermek⁶³ veya insanların mu'cizenin benzerini yapmaktan ‘âciz olduklarını mübalağa ederek anlatmak için getirilmiştir.⁶⁴

⁶⁰ Bk. Ebu'l-Hasan Kadî'l-Kudât Abdulcebâr b. Ahmed (ö. 415/1025), **el-Muğnî fi Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-'Adl**, (tah. Emin el-Hûlî), Kâhire: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşad, 1380/1960, 197; agmü., **Şerhu Usulî'l-Hamse**, (tah. Abdülkerîm Osman), Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1416/1996, s.568.

⁶¹ Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî (ö. 911/1505), **el-İtkân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân**, 5. Baskı, Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1422/2002, II, 1001. Ayrıca bk. Mennâ' Halil Kattân (ö. 1420/1999), **Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân**, Kâhire: Mektebetü Vehbe, 2000, s.250.

⁶² Ebu'l-Fazl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), **eş-Şifâ bi Ta'rifi Hukûki'l-Mustafa**, (tah. Ali Muhammed Bicavî), Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1404/1984, I, 349; Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekir el-Kurtubî (ö. 671/1273), **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, (tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006, I, 112.

⁶³ Şemseddin Ahmed Kemalpaşazâde (ö. 940/1534), **Resâilü İbn Kemal**, (neşr. Ahmed Cevdet Paşa), İstanbul: İkdâm Matbaası, 1316/1897, s.137.

⁶⁴ Bağdâdî, **Usûlu'd-Dîn**, s.170; Nureddin Sâbûnî (ö. 580/1184), **Kitâbu'l-Bidâye mine'l-Kifâyeti fi'l-Hidâye fi Usûli'd-Dîn**, (tah. Fethullah Huleyf), Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1969, s.88.

Tehaddî ise, nübüvvet iddiasında doğru olduğunu göstermek için daha vukua gelmeden evvel peygamberin delil olarak mu‘cizeyi öne sürmesidir.⁶⁵ Bir peygamber, kendisinin Allah tarafından elçi olarak gönderildiğini ilan edince duyanların mu‘cize istemeleri üzerine veya hiçbir talep olmadan davasını ispat etmek için harikulade bir şey getirir, onun benzerinin getirilemeyeceğini söyler, onunla meydan okur, insanlar da o mu‘cizenin benzerini yapamazlarsa onun hakikaten peygamber olduğu sabit olur.

Tehaddî-mu‘cize münasebetine gelince, İbn Haldûn’a (ö. 808/1406) göre tehaddî, mu‘cizenin bir parçasıdır. Kelamcılar ise, tehaddîyi mu‘cizenin bir sıfatı olarak kabul etmişlerdir. Fakat tehaddî, mu‘cizenin ister bir parçası olsun, isterse bir sıfatı olsun mana aynıdır. Çünkü kelamcılara göre bir şeyin parçası, o şeyin zatî sıfatı demektir.⁶⁶

Bâkılânî (ö. 403/1013), Cüveynî (ö. 478/1085), Ebû Said Abdurrahman en-Nisâbûrî (ö. 478/1085), el-Îcî (ö. 756/1355), Taftâzânî (ö. 792/1390) vb. âlimlere göre ise tehaddî, mu‘cizenin şartlarından biridir.⁶⁷ Yani peygamber nübüvvetini ispat etmek için getirdiği harikulade şeyle meydan okumadıkça o, mu‘cize olarak kabul edilmez. Ancak Kastallânî’nin (ö. 923/1517) naklettiğine göre, bazıları tehaddînin mu‘cizenin bir şartı olarak kabul edilmesine itiraz ederek şu delilleri getirmişlerdir:

1. Tehaddînin mu‘cizenin bir şartı sayılmasının, ne Kur’ân’da, ne sünnette, ne icmada, ne de rey sahiplerinin yanında bir delili vardır. Hiçbir delile dayanmayan görüş ise batıldır.

2. Hz. Peygamber’in mu‘cizelerinin çoğunda tehaddî yoktur. Mesela çakıl taşlarının Allah’ı tesbih etmesi, Hz. Peygamber’in mübarek parmaklarından su akması, hurma kütüğünün inlemesi vb. mu‘cizeleri böyledir. Kur’ân mu‘cizesi ve Yahudilerden ölümü temenni etmelerinin istenmesi hariç, diğer mu‘cizelerde tehaddî yoktur. Eğer tehaddî mu‘cizenin şartı olsaydı, o ikisinden başka mu‘cize diye isimlendirilecek hiçbir

⁶⁵ İbn Haldûn (ö. 808/1406), **Mukaddime**, (ter. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları, 1988, I, 358.

⁶⁶ İbn Haldûn, age., I, 358.

⁶⁷ Bâkılânî, **İ‘câzu’l-Kur’ân**, (tah. Salâh Muhammed Uveyda), Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1429/2008, s.161; Bağdadî, **Usûli’-d-Dîn**, s.171; İmamü’l-Haremeyn el-Cüveynî, **Kitâbu’l-İrşâd**, (tah. Muhammed Yûsuf Musa ve Ali Abdulmünim Abdulhamîd), Kâhire: Mektebetü’l-Hancî, 1369/1950, s.313; Ebu Said Abdurrahman en-Nisâbûrî, **el-Ğunye fi Usûli’-d-Dîn**, (tah. İmaduddin Ahmed Haydar), Beyrût: Müessesetü’l-Hıdamat ve’l-Ebhas, 1987, s.151; Kurtubî, I, 114; Ebu’l-Fazl Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülgaflar el-Îcî, **Kitâbu’l-Mevâkıf**, (tah. Abdurrahman Umeyre), Beyrût: Dâru’l-Cil, 1417/1997, III, 177; Sa‘deddin Mes‘ûd b. Ömer et-Taftâzânî, **Şerhu’l-Mekâsîd**, İstanbul: 1277/1861, II, 130.

âyet kalmaz; mu‘cizeler, dalgalar arasında bir o yana bir bu yana savrulan deniz gibi olurdu. “Bunlar, mu‘cize değildir.” diyen kimse ise, bid‘attan ziyade küfre yaklaşmıştır. Zira Hz. Peygamber, o mu‘cizeleri gösterdiğinde: “Şehadet ederim ki, ben Allah’ın rasûlüyüm.” diyordu.

3. Allahu Teala, Kur’ân’da pek çok yerde peygamberlerin mu‘cizelerini âyet diye isimlendirmiş⁶⁸, fakat onlarla meydan okunduğundan bahsetmemiştir.

Kastallânî, bu delilleri naklettikten sonra onlara şöyle cevap vermiştir: “Mu‘cizenin bir şartı olarak kabul edilen tehdâdinin, bir şeyin benzerinin getirilmesini istemek şeklindeki asıl manasıyla bir alakası yoktur. Aksine nübüvvet iddiasının bulunması kâfidir.”⁶⁹ Yani peygamberin “Benim peygamber olduğuma delil, şudur.” demesi kâfidir. Ayrıca “Onunla size meydan okuyorum.” demesine hacet yoktur.

Kur’ân’da peygamberlerin nübüvvetlerini ispat etmek için delil olarak gösterilen hidâyet mu‘cizelerinin en belirgin vasfının tehdâd olduğu görülmektedir. Bu bakımdan tehdâdinin, hidâyet mu‘cizelerinin bir şartı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat pek çok mu‘cizede tehdâdî özelliğinin bulunmadığı da bir gerçektir. Bu itibarla Yahya İsmail ile Salâh Abdülfettâh Hâlidî, mu‘cizeleri tehdâdî açısından ikiye ayırmışlardır:

1. Tehaddî özelliği bulunan mu‘cizeler. Peygamber, nübüvvetinin doğruluğuna şahit olması için kendisini yalanlayan inkârcılara bu mu‘cizeleri getirir, onları onun benzerini getirmeye çağırır, buna güç yetiremeyeceklerini söyler, onlara meydan okur. Hz. Salih’in devesi, Hz. Musa’nın asası, Hz. İsa’nın ölülere diriltmesi ve Kur’ân, tehdâdî özelliği olan mu‘cizelerdendir.

2. Tehaddî özelliği olmayan mu‘cizeler. Peygamber, bu mu‘cizeleri kendisine inanan müminlere gösterir. Onlar peygamberi tasdik edip inandıklarına göre, onlara neden meydan okunsun ki? Hz. Musa’nın asasını taşa vurmasıyla on iki pınarın fişkırması, Hz. İsa’nın havarilerine gökten sofranın indirilmesi, çakıl taşlarının tesbih etmesi, yemeğin çoğalması ve Hz. Peygamber’in parmaklarından su fişkırması

⁶⁸ Bk. En‘âm Sûresi, Âyet 109; Ankebût Sûresi, Âyet 50; İsrâ Sûresi, Âyet 59.

⁶⁹ Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, **el-Mevâhibü’l-Ledüniyye**, (tah. Salih Ahmed Şamî), Beyrût: el-Mektebü’l-İslâmî, 1425/2004, II, 497-499.

mu‘cizeleri böyledir. Bu mu‘cizelerin hedefi, peygamberliğin ispat edilmesi değil; müminlerin maddî veya manevî yönden desteklenip bazı ihtiyaçlarının giderilmesidir.⁷⁰

Bütün peygamberler risâlet vazifesiyle gönderildiklerini insanlara kabul ettirebilmek için çeşitli mu‘cizeler göstermişlerdir. Hz. Peygamber’in de birçok mu‘cizesi görülmüş olmakla birlikte, en büyük mu‘cizesi Kur’ân’dır. Kur’ân ise, kendisinin mu‘cize olduğunu ispat etmek üzere bütün inkârcılara meydan okumuştur. Biz de şimdi Kur’ân’ın meydan okuması konusuna geçeceğiz.

II. KUR’ÂN’IN MEYDAN OKUMASI

Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisinin peygamber olduğunu ve Allah’tan vahiy aldığını ilan edip herkesi yeni dine davet etmeye başlayınca, Mekke’nin aristokrat kesiminin öncülük ettiği müşrikler, Hz. Peygamber’e ve Kur’ân’a karşı şiddeti giderek artan bir muhalefet başlatmışlardı. Hz. Peygamber’i değişik zamanlarda mecnûn⁷¹, şair⁷², kâhin⁷³, sihirbaz⁷⁴ veya büyülenmiş⁷⁵ olmakla itham etmişler; Allah’ın hiçbir şey indirmediğini⁷⁶, Kur’ân’ın -hâşâ- Allah keliması değil de beşer sözü olduğunu⁷⁷, onu Hz. Peygamber’in uydurup Allah’a isnât ettiğini ileri sürmüşlerdi.⁷⁸ Kur’ân ise, bu iddiaların doğru olmadığını⁷⁹, onun âlemlerin Rabbi tarafından indirildiğini beyân etmiştir.⁸⁰ Onlar, Kur’ân ve kaynağı hakkında öne sürdükleri bu iddiaların tutarsızlığını anlayınca başka yollar aramaya başladılar. Kur’ân’a başkalarının yardımıyla Hz. Peygamber’in uydurduğu bir yalan, kendisine dikte edilen önceki milletlerin efsaneleri yakıştırmasını yaptılar.⁸¹ Onu Hz. Peygamber’e bir yabancının öğrettiğini söylediler.⁸²

⁷⁰ Bk. Yahya İsmail, **Mukeddemâtü’n-Nübüvve ve İ‘dadi’r-Rasûl**, Mansûra: Dâru’l-Vefâ, 1985, s.226; Salâh Abdülfettâh el-Hâlidî, **İ‘câzu’l-Kur’âni’l-Beyânî ve Delâilu Masdarihi’r-Rabbânî**, ‘Ammân: Dâru Ammâr, 1421/2000, s.20-21; agmü., **el-Beyân fî İ‘câzi’l-Kur’ân**, 5. Baskı, ‘Ammân: Dâru Ammâr, 1429/2008, s.24.

⁷¹ Hier Sûresi, Âyet 6; Saffât Sûresi, Âyet 36; Duhân Sûresi, Âyet 14; Kalem Sûresi, Âyet 51.

⁷² Enbiyâ Sûresi, Âyet 5; Saffât Sûresi, Âyet 36; Tûr Sûresi, Âyet 30.

⁷³ Tûr Sûresi, Âyet 29.

⁷⁴ Yûnus Sûresi, Âyet 2; Sâd Sûresi, Âyet 4.

⁷⁵ İsrâ Sûresi, Âyet 47; Furkân Sûresi, Âyet 8.

⁷⁶ En‘âm Sûresi, Âyet 91.

⁷⁷ Müddessir Sûresi, Âyet 25.

⁷⁸ Mü‘minûn Sûresi, Âyet 38.

⁷⁹ Hâkka Sûresi, Âyet 41-42; Tekvîr Sûresi, Âyet 25.

⁸⁰ Bakara Sûresi, Âyet 97; Tâhâ Sûresi, Âyet 4; Şuarâ Sûresi, Âyet 193-195; Secde Sûresi, Âyet 2.

⁸¹ Furkân Sûresi, Âyet 4-5.

⁸² Nahl Sûresi, Âyet 103.

Hiz. Peygamber'den başka bir Kur'ân getirmesini veya onu değiştirmesini talep ettiler⁸³, hatta isteseler Kur'ân'ın benzerini söyleyebileceklerini de iddia ettiler.⁸⁴ Hiz. Peygamber ve Kur'ân hakkında söyledikleri bu sözlerden kendileri de tatmin olmayan inkârcılar, devamlı fikir değiştirip birbirini tutmayan farklı iddialar ortaya attılar.⁸⁵ İşte Arap müşriklerin kendilerine ulaşan İslâmî hakikatler karşısında Kur'ân'ın kaynağına ilişkin olumsuz kanaatler ileri sürmeleri üzerine, Kur'ân, kendisinin Allah kelamı ve mu'cize olduğunu ispat etmek için onlara meydan okudu. Söz vasıtasıyla meydan okuma geleneğine uygun olarak Kur'ân, pek çok âyette Araplara, daha geniş yelpazede de bütün inkârcılara tamamının ya da bir kısmının benzerini getirmeleri çağrısında bulundu. Kur'ân'ın bu meydan okuması, sessizce, kimsenin duymayacağı bir fısıltı ile değil, dobra dobra, güven dolu olarak vaki oldu.⁸⁶ Kur'ân, bu meydan okumayı muhtelif şekillerde tekrarladığı gibi⁸⁷, insanlarla cinlerin bir araya gelip birbirlerine destek olsalar dahi onun benzerini getiremeyeceklerini de haber verdi.⁸⁸

Elmalılı (ö. 1361/1942), Kur'ân'ın meydan okumasındaki mesajı şöyle ifade etmiştir: Birtakım insanlar: “Evet, Allah belli; ama bize böyle emrettiğı, peygamber gönderdiği, Muhammedü'l-Emîn'in peygamber ve Kur'ân'ın Allah kelamı olduğu ne malum? Bu bize şüpheli geliyor, kuşkuluyoruz, bunu bile bile değil, bilmediğimizden, şüphe ettiğimizden inkâr ederiz.” dediler ve daha diyebilirler. Bunun için Cenab-ı Hak, Rasulü'nün nübüvvetini ve ona bahşettiğı Kur'ân'ın ilâhî delil ve kendisinde hiç şüphe olmayan ebedî bir mu'cize olduğunu açıkça göstermek için, şüphesi olanlara karşı açıktan bir müsabaka, bir yarış ilan ediyor ki buna tehdaddî mu'cizesi denir.⁸⁹

Kur'ân'dan önceki ilahî kitaplarda da tehdaddî var mıydı? Bâkılânî (ö. 403/1013), diğer semavî kitaplarda tehdaddînin bulunmadığını söylemiştir.⁹⁰ Hâlidî de, önceki ilahî kitapların tehdaddî konusu olmadığını ifade etmiştir. Zira geçmişteki peygamberler, kavimlerinden kendilerine indirilen kitapların benzerini getirmelerini veya onlara

⁸³ Yûnus Sûresi, Âyet 15.

⁸⁴ Enfâl Sûresi, Âyet 31.

⁸⁵ Bk. Suat Yıldırım, “Kur'ân”, **DİA**, C.XXVI, Ankara: TDV Yayınları, 2002, s.393.

⁸⁶ Bk. Kılıç, s.98.

⁸⁷ Bakara Sûresi, Âyet 23-24; Yûnus Sûresi, Âyet 38; Hûd Sûresi, Âyet 13; Tûr Sûresi, Âyet 34.

⁸⁸ İsrâ Sûresi, Âyet 88.

⁸⁹ Elmalılı, I, 267.

⁹⁰ Bâkılânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s.26.

benzer bir söz te'lif etmelerini istememişlerdi. Tehaddî, ilahî kitapların dışında onlara verilen maddi mu'cizelerle gerçekleşmişti.⁹¹

A. Kur'ân'daki Tehaddî Âyetleri

Kur'ân'dan önceki mu'cizelerde tehaddî, peygamberler tarafından yapılırdı. Ancak Kur'ân mu'cizesinde tehaddî, bizzat Allahu Teala tarafından yapılmış ve Kur'ân'a kayıt düşülerek ebedileştirilmiştir. Kur'ân'ın değişik sûrelerinde tehaddîyle ilgili altı âyet bulunduğu söylenmiştir. Onlar şunlardır:

1. Bakara Sûresi'nin 23-24. âyeti

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَأْزَنُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

“Eğer kulumuza indirdiğimiz şeyden şüphe içindeyseniz, haydi onun benzerinden bir sûre getirin ve eğer doğru söylüyorsanız, Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın. Eğer yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanan ateşten sakının.”

2. Yûnus Sûresi'nin 38. âyeti

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۚ قُلْ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ وَادْعُوا مَنِ اسْتِطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾

“Yoksa ‘(Kur'ân)’ı (Hz. Muhammed) uydurdu’ mu diyorlar? De ki: Haydi onun benzeri bir sûre getirin ve eğer doğru söylüyorsanız, Allah'tan başka güç yetirebildiklerinizi çağırın.”

3. Hûd Sûresi'nin 13-14. âyeti

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۚ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُورٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنِ اسْتِطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٣﴾ فَإِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنْزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٤﴾

“Yoksa ‘(Kur'ân)’ı (Hz. Muhammed) uydurdu’ mu diyorlar? De ki: Öyleyse onun benzeri uydurulmuş on sûre getirin ve eğer doğru söylüyorsanız, Allah'tan başka

⁹¹ Hâlidî, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Beyânî*, s.37.

güç yetirebildiklerinizi çağırın. Eğer size cevap vermezlerse, bilin ki, (Kur’ân), Allah’ın ilmiyle indirilmiştir, ondan başka ilah yoktur. Artık müslüman oluyor musunuz?”

4. İsrâ Sûresi’nin 88. âyeti

﴿قُلْ لِّئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا﴾ ﴿٨٨﴾

“De ki: And olsun ki, insanlar ve cinler bu Kur’ân’ın benzerini getirmek üzere bir araya toplansalar ve birbirlerine destek olsalar da, onun benzerini getiremezler.”

5. Kasas Sûresi’nin 49. âyeti

﴿قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَى مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ ﴿٤٩﴾

“De ki: Eğer doğru söylüyorsanız, Allah katından, o ikisinden (Tevrat ve Kur’ân’dan) daha doğru bir kitabı getirin de ona tabi olayım.”

6. Tûr Sûresi’nin 33-34. âyeti

﴿أَمْ يَقُولُونَ نَقُولُهُ بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾ ﴿٣٣﴾ ﴿فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِثْلِهِ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ﴾ ﴿٣٤﴾

“Yoksa ‘(Kur’ân)’ı (Hz. Muhammed) uydurdu’ mu diyorlar? Hayır, onlar inanmıyorlar. Eğer doğru söylüyorlarsa, onun benzeri bir söz getirsinler.”

İsrâ ve Kasas Sûresi’ndeki âyetler hariç diğer dört âyetin tehdî âyeti olarak kabul edilmesinde hiçbir ihtilaf yoktur. Ancak İsrâ ve Kasas Sûresi’ndeki iki âyetin tehdî kapsamında değerlendirilmesinde ihtilaf edilmiştir.

Salâh Abdulfettâh Hâlidî’ye göre, İsrâ Sûresi’nin 88. âyeti, Kur’ân’ın benzerinin getirilmesi için açık ve sarîh bir talebi ihtiva etmediğinden, tehdî âyeti değildir. Çünkü tehdî, ancak sarîh ve açık bir taleple meydana gelir. Bu âyette Allahu Teala, insanlarla cinlerin Kur’ân’ın benzerini getiremeyeceklerini önceden haber vermiştir. Bu hakikatin bildirilmesi, bir haber cümlesidir. Tehdî ise, talep cümlesiyle meydana gelir. Buna göre bu âyet, tehdî kapsamında değerlendirilemez.⁹²

Biz Hâlidî’nin bu görüşüne katılmıyoruz. İsrâ Sûresi’nin 88. âyetinde Kur’ân’ın benzerinin getirilmesi için açık bir talebin bulunmaması, onu tehdî

⁹² Bk. Hâlidî, İ‘câzu’l-Kur’âni’l-Beyânî, s.52-53.

kapsamından çıkarmayı gerektirmez. O âyetle Kur'ân'ın benzerinin getirilemeyeceğinin haber verilmesi de, onu tehattî âyeti olarak kabul etmek için yeterlidir. Zaten o âyetle üstü kapalı bir tehattî vardır. Hem de orada tehattînin kapsamı genişletilmiş, insanlarla birlikte cinlere de meydan okunmuştur. O halde bu âyet de, tehattî âyetleri kapsamında değerlendirilebilir.

Kasas Sûresi'nin 49. âyetine gelince, Râzî (ö. 606/1209), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Afif Tabbare, Sâbûnî vb. âlimler onu tehattî âyeti olarak kabul etmişlerse⁹³ de, âlimlerin çoğuna göre o, tehattî âyeti değildir. Çünkü o âyetle Kureyşli inkârcıların Kur'ân karşısındaki durumu anlatılmaktadır. Rasulullah, Kur'ân'ı getirdiğinde onlar itiraz etmişler, Hz. Musa'nın mu'cizesi gibi maddi bir mu'cize istemişlerdi. Fakat ciddi ve samimi olmadıklarından Allah onların bu taleplerini reddetmişti. Onlar Kur'ân'ı inkâr ettikleri gibi, Hz. Musa'nın maddi mu'cizesini ve Tevrat'ı da inkâr etmişler ve Tevrat ile Kur'ân hakkında: *"Bu ikisi birbirini destekleyen sihirdir, biz onların hepsini inkâr ederiz."* (Kasas Sûresi, Âyet 48) demişlerdi. Bunun üzerine Allahu Teala, Hz. Peygamber'e onlara şöyle demesini emretmişti: *"Kur'ân'dan ve Tevrat'tan daha doğru bir kitabı Allah katından getirin de, ona uyayım!"* (Kasas Sûresi, Âyet 49) O halde bu âyetle, tehattî yoktur. Zira burada onlardan Kur'ân'ın benzerini getirmeleri veya onun gibi bir kitap te'lif etmeleri istenmemiştir. Şayet onlardan böyle bir şey istenseydi, bu onlar için tehattî olurdu. Cenab-ı Hak, onların Allah katından başka bir kitap getirmelerini istemiştir; yoksa kendileri tarafından değil. Bu da, onların Kur'ân'ın benzeri bir kitap te'lif etmelerini isteyerek yapılan bir meydan okuma değildir.⁹⁴

Tefsîrlerde tehattî âyetleriyle ilgili birçok konuya işaret edilmiştir. Özellikle Bakara Sûresi'ndeki tehattî âyeti, mushaf tertibine göre tehattî âyetlerinin ilki olup Kur'ân'ın hemen ikinci sayfasında yer aldığındandır ki, tefsîr kitaplarında bu âyetin tefsîri sırasında tehattîyle ilgili geniş malumata rastlamak mümkündür. Şimdi tehattî âyetleriyle ilgili çeşitli konuları ele alacağız.

⁹³ Bk. Ebu Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, **et-Tefsîru'l-Kebîr: Mefâtihu'l-Ğayb**, 2. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1425/2004, II, 108; Ebu'l-Fida İsmail b. Amr b. Kesîr, **Tefsîru'l-Kur'ân'î'l-Azîm**, (tah. Sami b. Muhammed es-Selâme), 2. Baskı, Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1420/1999, I, 199; Tabbâre, s.26; Sâbûnî, *et-Tibyân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, s.96.

⁹⁴ Bk. Hâlidî, *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Beyânî*, s.51-52.

1. Tehaddî Âyetlerinin Nüzûl Sebepleri

Tehaddî âyetlerinden sadece Bakara ve İsrâ Sûresi'ndeki âyetlerin çeşitli olaylar üzerine nazil olduğu rivâyet edilmektedir. Bu rivâyetlerde, Mekkeli müşrikler ile Medine'deki yahudilerin Kur'ân'a yönelik eleştiri ve tenkitleri anlatılmaktadır.

İbn 'Abbâs'tan (ö. 68/690) nakledildiğine göre, Bakara Sûresi'ndeki tehaddî âyeti, Yahudiler'in "*Muhammed'in bize getirdikleri, vahye benzemiyor.*" demeleri üzerine nazil olmuştur.⁹⁵ Sa'lebî (ö. 427/1035) ile Kurtubî (ö. 671/1273) ise, o âyetin kendilerine meydan okunan müşriklerin Kur'ân'ı duyduklarında: "*Bu, Allah'ın sözüne benzemiyor. Biz, onun Allah kelamı olduğundan şüphe ediyoruz.*" demeleri üzerine nazil olduğunu nakletmişlerdir.⁹⁶ Bakara Sûresi'nin Medenî olduğu göz önüne alındığında ilk rivâyetin daha doğru olduğu düşünülebilir.

İsrâ Sûresi'ndeki tehaddî âyetinin de Yahudiler hakkında nazil olduğu rivâyet edilmiştir. Yine İbn 'Abbâs'tan nakledildiğine göre, Mahmud b. Seyhan, Numan b. Edâ, Bahri b. Amr, Üzeyr b. Ebu Üzeyr ve Sellâm b. Mişkem adlı yahudiler, Hz. Peygamber'e gelerek: "*Ey Muhammed, bize haber ver, senin getirdiğin (Kur'ân), Allah katından gelen hak (kitap) mıdır? Zira onun âyetlerinin Tevrat gibi birbiriyle uyumlu olduğunu görmüyoruz.*" demişlerdi. Hz. Peygamber: "*Vallahi, siz onun Allah katından gönderildiğini biliyorsunuz. Bunu, yanınızda(ki Tevrat'ta) yazılı olarak bulmaktasınız. İnsanlarla cinler, onun benzerini getirmek üzere bir araya toplansalar, onun benzerini yapamazlar.*" buyurdu. Bunun üzerine orada bulunan Finhâs, Abdullah b. Sûriyâ, Kinane b. Ebu'l-Hukayk, Eşya', Ka'b b. Esed, Semev'el b. Zeyd ve Cebel b. Amr adlı yahudilerin hepsi söze karışıp: "*Ey Muhammed, sana bunu insanlar mı, yoksa cinler mi öğretiyor?*" diye sordular. Rasulullah: "*Vallahi, bu Kur'ân'ın Allah tarafından gönderildiğini iyi biliyorsunuz. Bunu yanınızdaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı olarak bulmaktasınız.*" buyurdu. Yahudi grup: "*Ey Muhammed, Allah bir peygamber gönderdiği zaman, onun istediği şeyi yapar ve onu dilediğine muktedir kılar. O halde*

⁹⁵ Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî (ö. 597/1201), *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, 3. Baskı, Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1404/1984, I, 49; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf el-Endülüsî (ö. 745/1344), *Tefsîru Bahri'l-Muhîr*, (tah. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvaz), Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1413/1993, I, 243; Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd Âlûsî (ö. 1270/1854), *Rûhu'l-Me'ânî*, Beyrût: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty, I, 192.

⁹⁶ Ebu İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyan/Tefsîru's-Sa'lebî*, (tah. Ebu Muhammed b. Âşûr), Beyrût: Daru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002, I, 167; Kurtubî, I, 349.

bize okuyacağımız ve tanıyacağımız bir kitap getir. Yoksa senin getirdiğinin benzerini biz de sana getiririz.” demişlerdi. Bunun üzerine Allahu Teala, bu âyeti indirmişti.⁹⁷

İbn Kesîr (ö. 774/1373), o rivâyet hakkında diyor ki: “Bu rivâyete dikkat etmek gerekir. Çünkü İsrâ Sûresi, Mekkî olup konuları bütünüyle Kureyşliler’i muhatap almaktadır. Yahudiler ise, ancak Medine’de bir araya gelerek (Kur’ân hakkında) söz birliği etmişlerdi.”⁹⁸ Fakat İsrâ Sûresi, Mekkî olduğu halde, ondaki tehdîdî âyetinin Medine’de nazil olduğu nakledilmiştir.⁹⁹ O rivâyetin doğru olduğu kabul edildiği takdirde, bu âyetin yahudiler hakkında nazil olduğu düşünülebilir.

Başka bir rivâyete göre ise, Kureyş’ten bir topluluk Hz. Peygamber’e: “*Bize bu Kur’ân’dan başka daha ilginç bir mu’cize getir. Onun benzerini biz de yapabiliriz.”* demişlerdi. Bunun üzerine İsrâ Sûresi’ndeki tehdîdî âyeti nazil olmuştu.¹⁰⁰ Yine o âyetin inkârcıların¹⁰¹ veya Nadr b. Hâris’in “*İstese, onun benzerini söyleriz.”* demeleri üzerine nazil olduğu da rivâyet edilmiştir.¹⁰²

2. Tehaddî Âyetlerinin Tefsîri

Kur’ân’ın meydan okumasını daha iyi anlamak için, tehdîdî âyetlerine daha yakından göz atacağız, onlarda anlatılmak istenenleri tefsîrlerden nakledeceğiz.

Tehaddî âyetlerine baktığımız zaman, önce inkârcıların Kur’ân hakkındaki şüphelerinden, onun Allah kelâmı olmadığına veya onu Hz. Peygamber’in uydurduğuna dair iddialarından söz edildiğini görüyoruz. Dolayısıyla tehdîdî âyetleri, inkârcıların Kur’ân hakkındaki şüphe ve iddialarını yok etmek için gelmiştir.

⁹⁷ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), *Câmiu’l-Beyân an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, (tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kâhire: Dâru Hicr, 1422/2001, XV, 75-76. Ayrıca bk. Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik b. Hişam el-Himyârî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833), *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, (tah. Muhammed Abdusselam Tedmûrî), 3. Baskı, Beyrût: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, 1410/1990, II, 211-212.

⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’ân’i’l-‘Azîm*, V, 117.

⁹⁹ Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 46. Biraz sonra, “Tehaddî Âyetlerinin Nüzûl Tertibi” konusunda bu hususa değineceğiz.

¹⁰⁰ Kadı Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib b. Atıyye el-Endülüsî (ö. 541/1147), *el-Muharreru’l-Vecîz fi Tefsîri’l-Kitâbi’l-Azîz*, (tah. Abdusselam Abdüşşafî Muhammed), Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1422/2001, III, 483; Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf es-Se’âlibî (ö. 875/1470), *el-Cevâhiru’l-Hisân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, (tah. Abdulfettâh Ebu Sünne), Beyrût: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, 1418/1997, III, 496; Âlûsî, XV, 167.

¹⁰¹ Kurtubî, VIII, 171.

¹⁰² Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî (ö. 710/1310), *Medâriku’t-Tenzîl ve Hakâiki’t-Te’vîl*, (tah. Yûsuf Ali Bedevî), Beyrût: Dâru Kelimi’t-Tayyib, 1419/1998, II, 276; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, V, 84.

Ebu's-Su'ûd Efendi'nin (ö. 951/1544) söylediğine göre, Bakara Sûresi'ndeki tehdâdî âyetinde “إِنْ إِرْتَبَيْتُمْ” yani “eğer şüpheleniyorsanız” değil de, “وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ” yani “eğer şüphe içindeyseniz” cümlesinin varit olması, Kur'ân'ı şüphe şaibesinden bile tenzih etmek içindir. Ayrıca eğer böyle bir şüphe varsa, onun Kur'ân'dan değil; inkârcıların kendilerinden neş'et ettiğine işaret etmek içindir. Onların Kur'ân hakkındaki şüpheleri ise, Kur'ân'ın manasının doğruluğu ve hükümlerinin sıhhatiyle ilgili değil; onun Allah katından indirilmiş vahiy olmasıyla alakalıdır.¹⁰³

Kur'ân, kendi benzerinin getirilmesi konusunda inkârcıları asla sıkboğaz etmemiş, onlara mühlet vermiştir. Bunu Bakara Sûresi'ndeki tehdâdî âyetinde “تَزَلَّ” fiilinin tercih edilmesinden anlıyoruz. Bir defada indirmek anlamındaki “تَزَلَّ” fiilinin yerine tedricen indirmek demek olan “تَزَلَّ” fiilinin kullanılması, ipi gevşetmek ve meydana genişletmek üzere, hem inkârcıların şüphelerinin kaynağını hatırlatmak, hem de meydan okumayı onun üzerine bina etmek içindir. Zira kâfirler Kur'ân'ın tedricen indirilmesini, inkârlarına vesile edinmişlerdi. Bundan dolayı Kur'ân'ın tedricen indirilmesi, onun vahiy olduğunu itiraf etmeye mebd'e' yapıldı ve sanki şöyle denildi: “Eğer tedricen indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphe ediyorsanız, siz de onun benzerini belli aralıklarla ve parça parça getirin. Bu, Kur'ân'ın toptan indirilip tamamıyla meydan okunmasından daha kolaydır.”¹⁰⁴ Ayrıca tehdâdî âyetlerinde geçen ve başkasından destek alarak veya sebepleri icat ederek bir şeyi meydana getirmek anlamındaki “تَى” fiili de tehdâdîde onların sıkıştırılmayıp mühlet verildiğini gösterir.¹⁰⁵

İnkârcıların Kur'ân hakkındaki şüpheleri ile Kur'ân'ın benzerinin getirilmesi arasında nasıl bir münasebet vardır ki, Allahu Teala “Eğer kulumuza indirdiğimiz şeyden şüphe içindeyseniz, onun benzeri bir sûre getirin.” buyurmuştur? Said Nursî (ö. 1960), bu soruya şöyle cevap vermiştir: Bu iki cümleyi birbirine bağlayan “إِنْ (in)” şart edatıdır. Şart edatları, hararetle ateş gibi, biri sebep, diğeri sonuç olan iki cümleye dâhil olurlar. Nahiv ilminde birincisine şart, ikincisine şartın cezası denir. O iki cümle

¹⁰³ Ebu's-Su'ûd Muhammed b. Muhammed, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999, I, 87.

¹⁰⁴ Ebu's-Su'ûd, I, 87; Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144), *el-Keşşâf*, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003, I, 102; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 107-108; Kâdî Ebu Said Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî (ö. 685/1286), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, (tah. Muhammed Subhi b. Hasan Hallak, Mahmud Ahmed Atraş), Dimaşk: Daru'r-Reşid ve Beyrût: Müessesetü'l-Eymân, 1421/2000, I, 64; Neseî, I, 64; Nizameddin Hasan b. Muhammed b. Hüseyin en-Nisâbü'rî (ö. 730/1329 [?]), *Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân*, tah. Şeyh Zekerîyya Umeyrat, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1996, I, 192-193.

¹⁰⁵ Âlûsî, I, 193; İbn Âşûr, XII, 19.

arasında, lüzum lâzım (münasebeti var)dır. Ancak onlar arasındaki lüzum görünmüyor. Âyetin muhtasar olması sebebiyle hazfedilen cümlelere müracaat ederek o lüzumu bulacağız. Mukadder cümleler şöyledir: Kur'ân'ın benzerini getirmek, tecrübeye lazımdır; tecrübe, öğrenmeye lazımdır; öğrenmek, vücub-u teşebbüse yani teşebbüsün gerekliliğine, vücub-u teşebbüs de teşebbüse, teşebbüs ise şüpheyne lazımdır. Demek ki bu kadar lüzumun takdiri lazımdır ki, “Kur'ân'ın benzerini getiriniz” ile “Kur'ân'dan şüphe içindeyseniz” sözü arasındaki lüzum tezahür edebilsin.¹⁰⁶

Tehaddî âyetlerinde geçen “فَاتُوا” yani “o halde getirin” cümlesindeki emir, gerçek anlamda bir emir değildir. O, tartışmada inkârcıları susturmak¹⁰⁷ ve başlarına vurmak sûretiyle onları mu'ârazaya davet edip aczlerini meydana çıkarmak içindir.¹⁰⁸

Tehaddî âyetlerinde geçen “مِثْلِهِ (mislihi)” yani “onun benzeri” kelimesinin çok önemli bir fonksiyonu vardır. Râfi'î'ye (ö. 1356/1937) göre, tehaddî âyetlerinde mislihi kelimesi olmasaydı, “Kur'ân, mu'ciz değildir.” demek caiz olur ve o zaman karma karışık bir durum ortaya çıkardı.¹⁰⁹ İşte bu “مِثْل (misli)” kelimesine bitişen “ه (hu)” zâmirinin mercii hakkında müfessirler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Onlar şöyledir:

1. Bu zamir, Kur'ân'a racidir.¹¹⁰ Buna göre mana, “Kur'ân'ın benzeri bir sûre getirin” şeklinde olur. Kur'ân'ın benzeri ile, Kur'ân'ın nazmının benzeri¹¹¹, fesâhatinin benzeri¹¹² veya gaybî haberler, doğruluk, tahriften korunma ve ezeli olma itibariyle Kur'ân'ın benzeri kastedildiği söylenmiştir.¹¹³ Ancak tehaddî, Kur'ân'ın nazmıyla vâki' olduğu için onun nazmının benzerini getirin görüşü daha çok tercih edilmiştir.¹¹⁴

¹⁰⁶ Said Nursî, **İşaratü'l-İ'câz**, (ter: Abdulmecid Nursî), İstanbul: Envar Neşriyat, 1995, s.124-125.

¹⁰⁷ Ebu's-Su'ûd, I, 87; Âlûsî, I, 193.

¹⁰⁸ Bk. Nursî, **İşaratü'l-İ'câz**, s.131.

¹⁰⁹ Râfi'î, s.142 (dipnot kısmında).

¹¹⁰ Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, I, 396-397; İbnü'l-Cevzî, **Zâdu'l-Mesîr**, I, 50; İbn 'Atıyye, I, 106; Kirmânî, **Esrâru't-Tekrâr fi'l-Kur'ân**, s.69; Zemahşerî, **el-Keşşâf**, I, 104; Râzî, **et-Tefsîru'l-Kebîr**, II, 109; Kurtubî, I, 350; Beydâvî I, 64; Neseî, I, 65; Nisâbü'rî, **Ğarâibü'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân**, I, 193; Ebû Hayyân, I, 245; Şevkânî, s.37; Âlûsî, I, 193; İbn Aşûr, I, 338.

¹¹¹ İbn 'Atıyye, I, 106; Râzî, age., II, 109; Bedreddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî (ö. 794/1392), **el-Burhân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2001, II, 108; Neseî, I, 65; İbn Aşur, XI, 170.

¹¹² Râzî, age., II, 109.

¹¹³ Ebû Hayyân, I, 246; Muhyiddin Derviş (ö. 1403/1982), **İ'rabu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânuhû**, Dimaşk: Dâru'l-Yemâme, ty, I, 57.

¹¹⁴ İbn 'Atıyye, I, 106; Derviş, I, 57.

2. Bu zamir, Hz. Peygamber'e racidir.¹¹⁵ Bu durumda mana, "Hz. Peygamber gibi ümmî olan birinden bir sûre getirin"¹¹⁶ ya da "Şair veya mecnûn olduğunu iddia ettiğiniz Rasulullah gibi birinden bir sûre getirin." şeklinde olur.¹¹⁷

3. Bu zamirin Bakara veya Yûnus Sûresi'ne raci olduğu söylenmişse de, bu, pek tasvip edilmemiştir. Zira o takdirde, tehdîd o iki sûreyle sınırlı olurdu. Oysa Kur'ân'ın uydurulduğunu öne süren kişi, Kur'ân'ın tamamını dikkate alır; sûreler arasında bir ayırım yapmaz. Bu görüş doğru olsaydı, mesela Kevser veya İhlâs Sûresi hakkında şüphe ediyorsanız, Bakara veya Yûnus Sûresi'ne benzer bir sûre getirin gibi bir mana ortaya çıkar ki, bunun ne kadar yanlış olduğunu herkes takdir eder.¹¹⁸

4. Bu zamirin Tevrat veya İncil'e raci olduğu da söylenmiştir.¹¹⁹ Buna göre mana, "Tevrat veya İncil'in benzeri bir sûre getirin" şeklinde olur. Ancak bu, uzak bir ihtimaldir. Çünkü benzeri getirilememe, Tevrat veya İncil'le ilgili olsaydı, bu, Kur'ân'ın Allah tarafından gönderilen vahiy olduğunu ispat etmezdi.

5. Bu zamirin Bakara Sûresi'nin 22. âyetindeki "أنداد (endad)" kelimesine râcî' olduğu da söylenmiştir. Ancak Kirmânî (ö. 505/1110): "Bu görüş, zayıftır. Zira endâd kelimesi çoğul, hû zamiri ise müfrettir." derken¹²⁰; Semîn el-Halebî (ö. 756/1355) ise şöyle demiştir: "وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ" (Nahl Sûresi, Âyet 66) âyetinde "بطونه" kelimesindeki zamir, çoğul olan "الأَنْعَام" kelimesine raci olduğu gibi, hû zamirinin de endâd kelimesine râcî' olması caizdir. Fakat bunu iddia etmeye gerek yoktur. Zira o takdirde mana pek uygun olmamaktadır.¹²¹

¹¹⁵ Semerkandî, I, 102; Kirmânî, *Esrâru't-Tekrâr fi'l-Kur'ân*, s.69; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, I, 50; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 104; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 109; Kurtubî, I, 350; Beydâvî I, 64; Nisâbü'rî, *Ğarâibü'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân*, I, 193; Âlûsî, I, 193; İbn Aşûr, I, 338.

¹¹⁶ Zemahşerî, age., I, 104; Râzî, age., II, 109; Ebû Hayyân, I, 247; Kurtubî, I, 350; Dervîş, I, 57.

¹¹⁷ Ebû Hayyân, I, 247; Dervîş, I, 58.

¹¹⁸ Muhammed Hüseyin Tabatabâî (ö. 1402/1981), *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrût: Müessesetü'l- A'lemi li'l-Matbuat, 1417/1997, I, 60.

¹¹⁹ Kurtubî, I, 350; Şevkânî, s.37; Semerkandî, I, 102.

¹²⁰ Kirmânî, *Esrâru't-Tekrâr fi'l-Kur'ân*, s.70.

¹²¹ Ahmed b. Yûsuf b. İbrahim el-Halebî (ö. 756/1355), *ed-Dürü'l-Masûn fi Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*, (tah. Ahmed Muhammed Harrat), Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ty, I, 200.

6. Bu zamirin Allahu Teala'ya râci' olduğu da söylenmiştir. Fakat Zerkeşî (ö. 794/1392), Hûd Sûresi'ndeki tehdâî âyetinde geçen "*onun benzeri uydurulmuş on sûre*" ifadesi sebebiyle bu görüşün zayıf olduğunu belirtmiştir.¹²²

Âlimlerin büyük çoğunluğu, mislihî kelimesindeki bu zamirin Kur'ân'a râci' olduğunu kabul ederek şu delilleri getirmişlerdir:

1. Bu görüş; Hz. Ömer (ö. 23/644), İbn Mes'ud (ö. 32/652-53), İbn 'Abbâs (ö. 68/690), Mücâhid (ö. 103/721), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Katâde (ö. 118/736) ve muhakkik âlimlerin bir çoğundan nakledilmiştir.¹²³

2. Tehaddî âyetlerinde Kur'ân'ın kendisine nazil olduğu Hz. Peygamber'den değil; ona nazil olunan şeyden yani Kur'ân'dan söz edilmektedir.¹²⁴

3. Bu görüş, diğer tehdâî âyetlerine de uygundur.¹²⁵ Zira Yûnus Sûresi'ndeki tehdâî âyetinde "*.. onun benzeri bir sûre getirin*", Hûd Sûresi'ndeki tehdâî âyetinde "*.. onun benzeri uydurulmuş on sûre getirin*", Tûr Sûresi'ndeki tehdâî âyetinde ise "*.. onun benzeri bir söz getirin*" denilmiştir.

4. O zamir Kur'ân'a raci olursa, bu, ister toplu, ister tek tek, ister ümmî, ister âlim olsunlar, inkârcıların Kur'ân'ın benzerini getirmekten aciz olduklarını gösterir. Fakat o zamir Hz. Peygamber'e râci' olursa, bu, ancak ümmilerden birisinin Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz olmasını gerektirir. Zira Hz. Peygamber'in benzeri, ancak ümmî bir şahıs olur. Fakat onlar bir araya gelseler ve okur-yazar olsalar, Hz. Peygamber'in misli olmazlar. Çünkü cemaat, tek ferde; okur-yazar da, ümmiye benzemez. Buna göre, o zamiri Kur'ân'a irca edersek, fesâhatindeki kemâlinden dolayı Kur'ân'ın mu'cize olduğu ortaya çıkar. Diğer taraftan o zamiri Hz. Peygamber'e ircâ' edersek, Kur'ân'ın mu'cize olması, Hz. Muhammed'in ümmî ve ilim tahsilinden uzak

¹²² Zerkeşî, II, 108.

¹²³ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 396-397; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 109; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm*, I, 199; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, I, 50; Kurtubî, I, 350; Nisâbü'rî, *Ğarâibü'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân*, I, 193.

¹²⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, I, 104; Râzî, age., II, 109; Beydâvî I, 65; Neseî, I, 65; Nisâbü'rî, age., I, 193; Ebû Hayyân, I, 245; Âlûsî, I, 195.

¹²⁵ Zemahşerî, age., I, 104; Râzî, age., II, 109; Nisâbü'rî, age., I, 193; Ebû Hayyân, I, 245-246.

olması sebebiyle olur. Gerçi bu da mu‘cizedir; ancak bu, Hz. Muhammed hakkında bir çeşit noksanlığın kabulünü gerektirdiğinden birinci görüş daha üstündür.¹²⁶

5. O zamirin Hz. Peygamber’e râci‘ olduğunu kabul edersek bu, Hz. Peygamber gibi ümmî olmayanların Kur’ân’ın benzerini getirmelerinin mümkün olduğu vehmini uyandırır. Fakat o zamiri Kur’ân’a ircâ’ edersek bu, ümmî olsun olmasın, hiç kimsenin Kur’ân’ın benzerini getiremeyeceğine delâlet eder.¹²⁷

Bakara Sûresi’ndeki tehattî âyetinde geçen “min mislihi” kelimesindeki “min” harfî, o zamirin Hz. Peygamber’e raci olduğunu düşünmeye zorlamaktadır.¹²⁸ Yûnus Sûresi’nden sonra Bakara Sûresi’nde bir sûreyle meydan okumanın tekrar edilmesi ve birinin Mekki, diğerinin Medeni olması, o zamirin Hz. Peygamber’e atfedilebileceğini gösterir. Mekke’de müşrikler, Hz. Peygamber’in kişiliğini bildikleri için Kur’ân’la meydan okunduğu; Medine’de ise, Yahudiler Hz. Peygamber’i tam olarak tanımadıkları için onun gibi birinden bir sûre getirilmesi için meydan okunduğu düşünülebilir. Ayrıca Asım b. ‘Accac el-Cahderî (ö. 129/747), Tûr Sûresi’ndeki “بَحْدِيثٍ مِثْلِهِ” ifadesini “بَحْدِيثٍ مِثْلِهِ” şeklinde izâfetle okumuştur. Buna göre mislihi kelimesindeki zamir, Hz. Peygamber’e râci‘ ve mana ise “Hz. Peygamber’in benzerinin sözünü getirsinler” şeklinde olur.¹²⁹

Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1361/1942) ise, bu zamirin hem Kur’ân’a hem de Hz. Peygamber’e râci‘ olmasını birlikte ele alarak şöyle demiştir: “Yani üslûpta, belâğat ve bedâatte Kur’ân sûrelerine benzer ve tam ona mümâsil bir sûre de siz bulunuz. Ve ona tam benzemek için söyleyen de o kulumuz gibi ümmî ve onun gibi ahlaklı olsun, okuyup yazanlardan, tahsil görenlerden, şairlikle uğraşanlardan olmasın.”¹³⁰

Bu zamir ister Kur’ân’a, isterse Hz. Peygamber’e râci‘ olsun, burada asıl maksat, Kur’ân’ın Allah katından gelen harikulade bir mu‘cize olduğunu ispat etmektir.

Bakara Sûresi’ndeki tehattî âyetinde “من مثله (min mislihi)” ifadesi geçerken; diğer tehattî âyetlerinde “min” harfî olmadan sadece “مثله (mislihi)” denilmesinin

¹²⁶ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, II, 109.

¹²⁷ Râzî, *age.*, II, 109; Beydâvî I, 65.

¹²⁸ Râzî, *age.*, XVII, 78; Reşid Rızâ, I, 192; Hâlidî, *I’câzü’l-Kur’âni’l-Beyânî*, s.59.

¹²⁹ İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, VIII, 55; Ebû Hayyân, VIII, 149; Kurtubî, XIX, 535; Âlûsî, XXVII, 37.

¹³⁰ Elmalılı, I, 269.

hikmeti nedir? Kurtubî (ö. 671/1273) ile Şevkânî (ö. 1250/1834), Bakara Sûresi'ndeki âyette geçen "min" harfinin zaid olduğunu söylemişlerdir.¹³¹

Kirmânî (ö. 505/1110) ise, bu "min" harfinin teb'îz manasında olduğunu ifade ettikten sonra şöyle demiştir: "Bakara Sûresi, Kur'ân sûrelerinin zirvesi ve Fâtiha'dan sonra ilk sûre olduğu için, burada 'min' harfinin gelmesi, güzel ve yerinde olmuştur. Böylece tehaddînin başından sonuna kadar bütün Kur'ân sûreleri için geçerli olduğu anlaşılmıştır. Öbür sûrelerdeki tehaddî âyetlerinde de 'min' harfi gelseydi tehaddî, bazı sûreler hariç diğerleri hakkında geçerli olurdu. Bu da, basit bir şey değildir."¹³²

Bikâî (ö. 885/1480) ise şöyle demiştir: "Diğerleri hariç Bakara Sûresi'ndeki tehaddî âyetinde ityân kelimesinin teb'îz manasındaki 'min' harfiyle kullanılmasının hikmeti şudur: Allahu Teala, onların Kur'ân'ın benzerini gördükleri veya birinin Kur'ân'ın benzerini bildiğini işittikleri şeklindeki iddialarının zorunlu kıldığı şüpheleri olduğunu farz ettiği zaman durum, ityân kelimesinin onunla kullanılmasını gerektirdi. Böylece tehaddîde onlardan istenen şeyin, manası hikmetli, yapısı düzgün, başı sonuyla uyumlu, Medenî sûreler gibi sağlam bir düzen ve güzel bir uyum içinde olduğunu iddia ettikleri sözlerinin benzerinden bir parça getirmeleri olduğu anlaşılsın."¹³³

Ebu's-Su'ûd Efendi'ye göre ise, o âyetteki "min" harfinin teb'îz manasında olduğu kabul edildiği takdirde, Kur'ân'ın bir benzeri olduğu zannedilir ve sanki "Kur'ân'ın benzerinin bazılarını getirin" denilmiş ve acz konusu ortadan kalkmış olur. Oysa burada esas kasdedilen, bu aczdır. Bu nedenle o, bu "min" harfini beyâniyye manasında kabul etmiştir. Buna göre mana, "Mertebesi onun gibi yüksek, nazmı güzel, belâğatı eşsiz ve i'câzın diğer vasıflarını haiz bir sûre getirin." şeklinde olur.¹³⁴

Bakara Sûresi'ndeki tehaddî âyetinde geçen "وَأَدْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ" yani "Allah'tan başka şahitlerinizi çağırın" cümlesindeki şühedâ kelimesiyle kimlerin kastedildiği hakkında üç görüş zikredilmiştir:

¹³¹ Kurtubî, I, 350; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1250/1834), **Fethu'l-Kadîr**, (4. Baskı), Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007, s.37.

¹³² Kirmânî, *Esrâru't-Tekrâr fi'l-Kur'ân*, s.69.

¹³³ Ebu'l-Hasan Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. Hasan el-Bikâî, **Nazmü'd-Dürer fi Tenasübi'l-Âyati ve's-Süver**, Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ty, I, 165.

¹³⁴ Ebu's-Su'ûd, I, 89.

1. Şühedâ ile edebiyatçılar ve şairler kastedilmiştir.¹³⁵ Buna göre onların “Bizim kuvvetimiz mu‘ârazaya kâfi değilse de, büyük edebiyatçılarımızın mu‘ârazaya kudretleri vardır.” şeklinde ileri sürdükleri yalanı Kur’ân, “Öyleyse onları da çağırın, size yardım etsinler.” emriyle kesip atmıştır.¹³⁶

2. Şühedâdan maksat, müşriklerin ilah olduklarını iddia ettikleri putlarıdır.¹³⁷ Bu durumda sanki Kur’ân onlara: “Bu kadar taptığınız ilahlarınız varken, böyle sıkıntılı bir zamanda niçin onlardan yardım istemiyorsunuz? Onları çağırın ki, bu mu‘âraza belasından sizi kurtarsınlar.” diyerek onlarla istihza etmiştir.¹³⁸

3. Şühedâdan maksat, müşriklerin ileri gelenleri ve Hz. Peygamber’in risâletini inkâr etmede onlara uyanlar¹³⁹ veya onların yardımcıları ve destekçileridir.¹⁴⁰ Buna göre âyetin manası şöyle olur: “Mümkün olan ve olmayan hususlarda lehinize ve aleyhinize hüküm vermeleri, mu‘âraza konusunda size yardımcı olmaları için, ileri gelenlerinizi ve reislerinizi çağırın.”¹⁴¹ Böylece Kur’ân onların “Eğer biz mu‘âraza teşebbüsünde bulunsak, bizi destekleyen veya müdafaa eden yoktur.” diye ileri sürdükleri iddialarını da reddetmiştir.¹⁴²

Kurtubî’nin (ö. 671/1273) naklettiğine göre, “Şahitler bir işe şahitlik ederler ya da gördükleri bir şeyi haber verirler. Oysa bu âyette, onların Kur’ân’ın benzeri bir sûre getiremeyecekleri söylenmiştir. Dolayısıyla burada şahitlerden nasıl söz edilebilir ki?” şeklindeki bir soruya İbn Keysân (ö. 320/932 [?]) şöyle cevap vermiştir: “Bunun anlamı şudur: Sizler bulduğunuz bütün ilim adamlarınızdan yardım isteyiniz ve onları huzura getiriniz ki sizin getirdiklerinizin (Kur’ân’ın benzeri olduğuna) şahitlik etsinler.”¹⁴³

Bakara Sûresi’nin 24. âyetindeki “*Eğer yapamazsanız, asla yapamayacaksınız*” cümlesi, “Geçmişte Kur’ân’ın benzeri bir sûre yapamadığınız gibi, bundan sonra da asla

¹³⁵ Semerkandî, I, 102.

¹³⁶ Nursî, *İşaratü'l-İ‘câz*, s.134.

¹³⁷ Semerkandî, I, 102; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, I, 51; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 105; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 109; Kurtubî, I, 350; Nisâbü'rî, *Ğarâibü'l-Kur’ân ve Regâibu'l-Furkân*, I, 194; Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Âdil ed-Dimaşkî (ö. 880/1475), *el-Lübâb fî Ulûmi'l-Kitâb*, (tah. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998, I, 432; Ebu’s-Suûd, I, 89.

¹³⁸ Zemahşerî, age., I, 105; Râzî, age., II, 109; Beydâvî, I, 66. Ayrıca bk. Nursî, *İşaratü'l-İ‘câz*, s.134.

¹³⁹ Râzî, age., II, 109; Nisâbü'rî, *Ğarâibü'l-Kur’ân ve Regâibu'l-Furkân*, I, 194; İbn Âdil, I, 432.

¹⁴⁰ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I, 400-401; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, I, 51; Kurtubî, I, 350; Beydâvî, I, 65.

¹⁴¹ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 109; Nisâbü'rî, *Ğarâibü'l-Kur’ân ve Regâibu'l-Furkân*, I, 194.

¹⁴² Nursî, *İşaratü'l-İ‘câz*, s.125.

¹⁴³ Kurtubî, I, 350.

yapamayacaksınız.” anlamındadır.¹⁴⁴ Kur’ân, onların “Bizim geçmişte bunu yapamamış olmamız, istikbalde beşerin yapamamasını gerektirmez.” diye ileri sürecekleri bahaneyi de “*asla yapamayacaksınız*” diyerek def etmiştir.¹⁴⁵

İbn Âşûr’a (ö. 1393/1973) göre, Allahu Teala Bakara Sûresi’ndeki tehdî âyetinde mu‘âraza işini hem kolaylaştırmış, hem de bu işi bir sonuca bağlamıştır. Onlardan Kur’ân’ın bir sûresinin benzerini getirmeleriyle yetinerek bu işi kolaylaştırmış ve bunu ebediyen yapamayacaklarını ifade ederek bu işi sonuca bağlamıştır.¹⁴⁶

Yûnus Sûresi’ndeki tehdî âyetinde de, Kur’ân’ın benzeri bir sûre getirilmesi konusunda meydan okunmuştur. İnkârcılar, Kur’ân’ı yalanlamaya devam etmişler ve: “Hz. Muhammed, Kur’ân’ı uydurup Allah’a isnât etti.” demişlerdi. Bunun üzerine bu iddialarında doğru iseler, Kur’ân’ın benzeri bir sûre getirmeleri istendi. Hz. Peygamber bir Arap ve Kur’ân da Arapça olduğuna göre, eğer Hz. Peygamber Kur’ân’ı uydurmuş olsaydı, Arap olan o inkârcıların da Kur’ân’ın benzeri bir sûre getirmeleri gerekirdi. Fakat onlar, bundan âciz kaldılar. Buna göre, Kur’ân’ı Hz. Peygamber’in uydurmadığı ve onun Allah kelamı olduğu ortaya çıkmıştır.

Hûd Sûresi’ndeki tehdî âyetine gelince, müşrikler tutunacakları bir delil kalmayınca demişlerdi ki: “Biz Kur’ân’da bulunan ilimleri, gaybî haberleri ve doğru yolu gösteren çağrılarını bilmiyoruz. Bu sebeple ona mu‘ârazadan âciz kaldık.” Fakat onların böyle demeleri, kendileri aleyhine bir delil idi. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.), onların arasında yaşıyordu, kesbî ilimlerde onlara karşı bir üstünlüğü yoktu. Bunun üzerine Kur’ân, mu‘âraza talebini biraz daha kolaylaştırdı, onları başarılı olacaklarını zannettikleri bir sahada tartışmaya sevk etti. Onlardan kevnî ve tarihî hakikatler, peygamber kıssaları, ulûhiyet, ahlak ilkeleri, medeniyet unsurları, toplumsal ilerleme vb. konularda bir şey getirmelerini istemedi. Konuları uydurulmuş olsa da fesâhat ve belâğatta Kur’ân’la aynı seviyede on sûre getirmelerini istedi.¹⁴⁷

Hûd Sûresi’ndeki âyette “... onun benzeri uydurulmuş on sûre getirin” sözü, tehdîde kafirlerden istenilen şeyin objektif doğruluğuna önem verilmediğini gösterir.

¹⁴⁴ Semerkandî, I, 103.

¹⁴⁵ Nursî, *İşaratü'l-İcâz*, s.126.

¹⁴⁶ Muhammed Tahir b. Âşûr, *Tefsîrü't-Tahrir ve't-Tenvir*, Tûnus: ed-Darü't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984, I, 103.

¹⁴⁷ Müslim, *Mebâhis*, s.37.

Onlardan kesin bilgiler, doğru haberler, yüce manalar, nesnel hakikatler talep edilmemiştir. Onların uydurulmuş, yalan yanlış şeyler getirmeleri de caizdir. Fakat onun üslûbu ve beyânı, Kur’ân gibi yüce ve üstün olmalıdır.¹⁴⁸

Râzî’ye (ö. 606/1209) göre, Yûnus ile Hûd Sûresi’ndeki tehdî âyetlerinde geçen “وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ” yani “Allah’tan başka gücünüzün yettiğini çağırın.” cümlesinde -eğer güçleri yetseydi- onların Kur’ân’a nasıl mu’âraza yapabilecekleri öğretilmektedir. Allahu Teala sanki şöyle demiştir: Farz edin ki, birinizin veya ikinizin aklı, Kur’ân’a mu’âraza yapmaya kâfi değildir. O halde bir araya gelin, birbirinize yardım edin. Bir araya geldiğinizde de, tek başınıza da mu’ârazadan âciz olduğunuza göre, Kur’ân’a mu’âraza yapmanın imkânsız olduğu ortaya çıkar. Çünkü beşerin buna gücü yetmez. İşte o zaman, Kur’ân’ın insan işi değil, Allah’ın işi olduğu anlaşılır.¹⁴⁹

İsrâ Sûresi’ndeki tehdî âyetinde ise, sayıları milyarları bulan insanlarla cinlerin tamamı, bu Kur’ân’ın benzeri bir kitap te’lif etmek için bir araya toplansalar, birbirlerine yardım edip destek olsalar bile bunu yapamayacakları haber verilmiştir. Çünkü Kur’ân Allah kelimidir, onun eşi ve benzeri yoktur. Mahlûkatın keliması ile Allah keliması arasında büyük fark vardır.¹⁵⁰

Tûr Sûresi’ndeki tehdî âyetine gelince, yine inkârcılar Hz. Muhammed’in Kur’ân’ı uydurduğunu iddia etmişlerdi. Kur’ân’ın hak kitap olduğuna iman etmemeleri, onları bu iddiaya sevk etmişti. Eğer bu iddialarında doğru iseler, Kur’ân’ın benzeri bir söz getirmeleri istendi. Hz. Peygamber Kur’ân’ı uydurmuş olsaydı, onlar Kur’ân’ın benzeri bir söz getirmekten âciz kalmayacaklardı. Zira Hz. Muhammed de, onlar da Arap ve Kur’ân da Arapça idi. Onların Kur’ân’ın benzeri bir söz getirememeleri, Hz. Peygamber’in Kur’ân’ı uydurmadığına ve onun Hz. Peygamber’e vahyedilen Allah kelâmı olduğuna işaret etmektedir.¹⁵¹

Tehaddî âyetlerinin sonundaki “إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ” yani “.. eğer doğru söylüyorsanız” cümlesi, Kur’ân’ı Hz. Peygamber’in uydurduğunu¹⁵² veya onun Allah katından

¹⁴⁸ Hâlidî, *Î‘câzu’l-Kur’âni’l-Beyânî*, s.59; agmü., *el-Beyân fî Î‘câzi’l-Kur’ân*, s.67

¹⁴⁹ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XVII, 79.

¹⁵⁰ Hâlidî, *Î‘câzu’l-Kur’âni’l-Beyânî*, s.53.

¹⁵¹ Hâlidî, *age.*, s.54.

¹⁵² Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, XII, 183; Semerkandî, I, 102.

gelmediğini¹⁵³ ya da ona mu‘âraza yapmaya gücünüzün yettiğini iddia etmenizde doğru söylüyorsanız anlamındadır.¹⁵⁴

Tehaddî âyetleri sayesinde, inkârcıların Kur’ân’ın benzerini getirmekten âciz oldukları ortaya çıkmıştır. Fakat onların âcizliğini ortaya çıkarmak, başlı başına bir hedef değil; daha yüce bir gaye için bir vesiledir. O da, Kur’ân’ın Allah kelamı olduğunu ispat etmek, böylece inkârcıların ona iman etmelerini ve İslâm’a girmelerini sağlamaktır. Nitekim Hûd Sûresi’ndeki tehaddî âyetinden sonra, “*Eğer size cevap vermezlerse, bilin ki, (Kur’ân), Allah’ın ilmiyle indirilmiştir, ondan başka ilah yoktur. Artık müslüman oluyor musunuz?*” (Hûd Sûresi, Âyet 14) buyrulmuştur.

3. Tehaddî Âyetlerinin Nüzûl Tertibi

Tehaddî âyetlerinin içinde yer aldıkları sûrelerin nüzûl sırası hakkında kesin rivâyetler olmadığı için, müfessirler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Biz burada tehaddî âyetlerinin nüzûl tertibi hakkında söylenenleri nakledeceğiz, böylece tehaddînin nasıl bir seyir takip ettiğini göstereceğiz.

Sûrelerin nüzûl tertibiyle ilgili İbn ‘Abbâs’tan (ö. 68/690) nakledilen bir rivâyette tehaddî âyetlerinin içinde yer aldığı sûrelerin nüzûl sırası; İsrâ, Yûnus, Hûd, Tûr ve Bakara Sûresi şeklindedir.¹⁵⁵

Suyûtî’ye (ö. 911/1505) göre ise, önce Tûr Sûresi’nin 34. âyetinde Kur’ân’ın benzeriyle, sonra Hûd Sûresi’nin 13. âyetinde on sûreyle, sonra da Yûnus Sûresi’nin 38. âyetinde bir sûreyle meydan okundu. Ardından Bakara Sûresi’nin 23. âyetinde bir sûreyle tehaddî tekrarlandı. Son olarak da İsrâ Sûresi’nin 88. âyeti nazil oldu.¹⁵⁶ O halde

¹⁵³ İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, I, 51.

¹⁵⁴ Kurtubî, I, 351; Ebû Hayyân, I, 248.

¹⁵⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Eyyub b. Dureys el-Becelî (ö. 694/1295), **Fezailü’l-Kur’ân ve ma Unzile mine’l-Kur’ân bi-Mekke ve ma Unzile bi’l-Medîne**, (tah. Urve Bedir), Dimaşk: Dâru’l-Fikr, 1408/1987, s.34; Suyûtî, *el-İtkân*, I, 31.

¹⁵⁶ Suyûtî, age., II, 1002-1003.

Suyûtî tehaddî âyetlerini; Tûr, Hûd, Yûnus, Bakara ve İsrâ Sûresi şeklinde sıralamıştır. Ona göre İsrâ Sûresi, Mekkî olduğu halde, ondaki tehaddî âyeti Medenî'dir.¹⁵⁷

“متى كان التحدى بالقران” [Kur'ân ile Tehaddî Ne Zaman Başladı?] isimli bir makale yazan Şeyh Abdülmüteal Saidî'nin (ö. 1386/1966) söylediğine göre ise, ilk olarak Kur'ân mu'cizesiyle sarıh bir şekilde meydan okuyan İsrâ Sûresinin 88. âyeti gelmiştir. İsrâ Sûresi, Mekke'de nazil olan ellinci sûredir ve Medine'ye hicretten bir sene önce vuku bulan İsrâ hadisesinden sonra nazil olmuştur. İşte o sene, sarıh bir şekilde Kur'ân'la meydan okuma başladı. Sonra 51. sırada nazil olan Yûnus Sûresi'nde bir sûreyle meydan okundu. Sonra da 52. sırada inen Hûd Sûresi'nde on sûreyle meydan okundu. Ardından nüzûl sırası 76 olan Tûr Sûresi indi. Medine'de inen ilk sûre olan Bakara Sûresi'nde ise bir sûreyle meydan okundu.¹⁵⁸ Bu durumda Saidî'ye göre tehaddî âyetlerinin nüzûl sırası; İsrâ, Yûnus, Hûd, Tûr ve Bakara Sûresi şeklindedir.

Aişe Abdurrahman bintü's-Şatî'e (ö. 1419/1998) göre de, önce Mekke'de 50. sırada nazil olan İsrâ Sûresi'nin 88. âyetinde Kur'ân'ın benzeriyle meydan okundu. Bu genel tehaddîden sonra Yûnus Sûresi'nde sadece bir sûreyle meydan okundu. Meşhur görüşe göre Yûnus Sûresi, İsrâ Sûresi'nin peşinden Mekke'de inmiş, ancak 40, 94, 95 ve 96. âyetleri Medine'de nazil olmuştur. 38. âyet olan tehaddî âyeti ise Mekke'de inmiştir. Yûnus Sûresi'nden hemen sonra, on sûreyle meydan okunan Hûd Sûresi'ndeki âyet nazil oldu. Sonra nüzûl sırası 76 olan Tûr Sûresi indi. Medine döneminin ilk başlarında nazil olan Bakara Sûresi'nde ise bir sûreyle meydan okundu. Bu son tehaddî âyetidir.¹⁵⁹ Ona göre tehaddî âyetlerinin nüzûl sırası; İsrâ, Yûnus, Hûd, Tûr ve Bakara Sûresi şeklindedir.

Kur'ân'ı sûrelerin nüzûl sırasına göre tefsîr eden İzzet Derveze'nin (ö. 1404/1984) tespitlerine göre ise, İsrâ Sûresi 46, Yûnus Sûresi 47, Hûd Sûresi 48, Tûr Sûresi 76, Bakara Sûresi ise 92. sırada nazil olmuştur.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 46.

¹⁵⁸ Şeyh Abdülmüteal Saidî, “Meta Kane et-Tehaddî bi'l-Kur'ân”, *Mecelletü'l-Ezher*, Cilt.12, Sayı.9 (Ramazan 1366/1947), s.808-811.

¹⁵⁹ Aişe Abdurrahmân bintü's-Şatî', *el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân ve Mesâilü İbn Ezrak*, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, s.67-68.

¹⁶⁰ Muhammed İzzet Derveze (ö. 1404/1984), *et-Tefsîru'l-Hadis*, Kâhire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye ve Dimaşk: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1383/1964, III, 351, 442, 501; V, 359; VI, 123.

Burada görüleceği üzere tehaddî âyetlerinin içinde yer aldığı sûrelerin nüzûl tertibi hakkında iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisine göre sıralama, Tûr, Hûd, Yûnus, Bakara ve İsrâ Sûresi şeklinde; diğerine göre ise, İsrâ, Yûnus, Hûd, Tûr ve Bakara Sûresi şeklindedir. Bu iki görüşten daha çok ikincisi tercih edilmiştir.

4. Tehaddî Âyetlerinde Kur'ân'ın Ne Kadarıyla Meydan Okunmuştur?

Tehaddî âyetlerinde Kur'ân'ın ne kadarıyla meydan okunduğu, o âyetlerde zikredilen miktar bildiren bazı ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu ifadelerin farklı şekillerde yorumlanması, bu konuda değişik görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kur'ân'ın mu'ciz kabul edilen en az miktarının ne olduğu ve tehaddî merhaleleri de bu ifadelerden anlaşılmaya çalışılmıştır. Tehaddî âyetlerinde geçen miktar bildiren ifadeler şöyledir:

1. Bakara Sûresi'nde “بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ” yani “*onun benzerinden bir sûre*”
2. Yûnus Sûresi'nde “بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ” yani “*onun benzeri bir sûre*”
3. Hûd Sûresi'nde “بِعَشْرِ سُورٍ مِّثْلِهِ مُقْتَرِبَاتٍ” yani “*onun benzeri uydurulmuş on sûre*”
4. İsrâ Sûresi'nde “بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ” yani “*bu Kur'ân'ın benzeri*”
5. Tûr Sûresi'nde “بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ” yani “*onun benzeri bir söz*”

Bakara ve Yûnus Sûresi'ndeki bir sûreyle tehaddî, Kur'ân'ın uzun-kısa bütün sûrelerini içine alır mı? Yoksa sadece uzun sûrelerle mi meydan okunmuştur?

Rummânî (ö. 384/994), tehaddînin uzun sûrelere münhasır olmadığını, kısa sûrelerin de tehaddîye dâhil olduğunu söylemiştir. Çünkü Araplara kısa sûrelerle de meydan okunmuş ve onların benzerini getirememişlerdir. Ayrıca Allahu Teala “*Onun benzeri bir sûre getirin.*” buyurmuş, tehaddîyi uzun sûrelere tahsis etmemiştir.¹⁶¹

¹⁶¹ Ebu'l-Hasan Ali b. İsa er-Rummânî, **en-Nüket fi İ'câzi'l-Kur'ân** (Selâsu Resâil fi İ'câzi'l-Kur'ân içinde, tah. Muhammed Ahmed Halefullah, Muhammed Zağlul Selam), 5. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, s.111.

Âlûsî (ö. 1270/1854) de, Bakara ve Yûnus Sûresi'ndeki tehdâdî âyetinde geçen sûre kelimesinin nekre olmasının, tenkîr için yani kısa veya uzun herhangi bir sûre getirin manasında olduğunu ifade etmiştir.¹⁶²

Draz (ö. 1377/1958) da, tehdâdînin kısa sûreleri de kapsadığını söylemiştir. Çünkü Kur'ân: "*Onun benzeri bir sûre getirin.*" demiş, ifadeyi muğlâk bırakmış, uzun veya kısa sûre diye kayıtlamamış, böylece bu en son tehdâdî âyeti nazil olmadan önce çoğu Mekke'de inen Asr ve Kevser sûreleri gibi mufassal sûrelere de şamil olmuştur.¹⁶³

Kirmânî (ö. 505/1110) ile Râzî'ye göre, Yûnus Sûresi'ndeki bir sûreyle tehdâdîden murad, Yûnus Sûresi'nin benzerinin getirilmesidir.¹⁶⁴ Ancak bu görüş doğru olsaydı, tehdâdî sadece Yûnus Sûresi'yle sınırlı olurdu. Oysa Kur'ân'ın uydurulduğunu öne süren kişi, Kur'ân'ın tamamını dikkate alır, sûreler arasında bir ayrım yapmaz.

Ayrıca Râzî (ö. 606/1209), bir sûreyle tehdâdînin kısa sûrelere şamil olmadığını söylemiştir. Ona göre, kısa sûrelerin benzerini veya onlara yakın olanı getirmek mümkündür. "Kısa sûrelerin benzerini getirmeye insanın kudreti yetmez." denilirse, bu, mükâbere yani inat ederek inkâr etmek olur. Böyle mükâberelere atılmak ise dine karşı töhmet kapısını açar.¹⁶⁵

Bize göre, Bakara ve Yûnus Sûresi'ndeki bir sûreyle tehdâdî, Kur'ân'ın uzun veya kısa bütün sûreleri için geçerlidir. Zira Cenab-ı Hak, onlar arasında bir ayrım yapmamış, onların hepsiyle meydan okumuştur.

Hûd Sûresi'ndeki tehdâdî âyetinde geçen on sûreyle hangi sûrelerin kastedildiğine gelince, İbn 'Abbâs'a (ö. 68/690) isnât edilen bir görüşe göre, bu on sûre,

¹⁶² Âlûsî, I, 193; XI, 118.

¹⁶³ Draz, *en-Nebeü'l-Azîm*, s.136.

¹⁶⁴ Kirmânî, *Esraru't-Tekrâr fi'l-Kur'ân*, s.140; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVII, 78.

¹⁶⁵ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 108-109.

Râzî, kısa sûrelerin mu'ciz olamayacaklarını savunmuştur. Onun müdafaasının özeti şöyledir:

1. Bakara ve Yunus Sûresi'ndeki tehdâdî âyetinde sûre kelimesi nekre olup tüm sûreleri kapsadığı farz edilse bile, tehdâdî âyetleri kısa sûrelerden önce indirilmiş olabilir. Bu ihtimale göre sûre kelimesi, tehdâdîden önceki uzun sûrelere şamil olur. Tehâdî âyetlerinden önce, bazı kısa sûrelerin nazil olduğu rivâyet ediliyorsa da, bu haberler ahad yolla gelmiştir. Böyle ciddi konularda, bu tür haberlere itibar edilmez.

2. Sûre kelimesi, genel bir kavramdır. Fakat delil getirmek suretiyle, onu özel bir statüye sokmak mümkündür. İki kişi arasındaki fesahat ve belâğat farkı, kısa sözde değil, uzun sözde belli olur. Çok az edebi malumatı olan birisi, kayda değer bir iki satır edebi yazı yazabilir. Keza seviyesi çok düşük olan bir şair, seçkin bir şairin bir iki beytine benzer bir şey nazmedebilir. O halde sözler arasındaki fark, ancak uzun sözde ortaya çıkar. Bu mülahazalardan dolayı, sûre kelimesinin uzun sûrelere şamil olması hal ve makamın gereğidir. (Bk. er-Râzî, *Nihâyetu'l-Ukûl fi Dirâyeti'l-Usûl*, Raşid Efendi Kütüphanesi, No: 504, Varak.283)

Bakara Sûresi'nden Hûd Sûresi'ne kadar olan on sûredir. Zira Hûd Sûresi, onuncu sûredir.¹⁶⁶ Fakat bu görüşe itiraz edilmiştir. Çünkü Hûd Sûresi, Mekkî'dir; Bakara, Âl-i 'İmrân, Nisâ, Mâide, Enfâl ve Tevbe sûreleri ise Medenî'dir. O halde bu Medenî sûreler, henüz nazil olmadan Mekke'de onlarla meydan okunmuş olamaz.¹⁶⁷

Reşîd Rızâ'ya (ö. 1354/1935) göre ise, Hûd Sûresi'ndeki tehdî âyetinde geçen on sûreyle daha önce nazil olan ve içinde peygamber kıssaları bulunan sûreler kastedilmiştir. Zira Hûd Sûresi'nden önce inen ve içinde uzun peygamber kıssaları anlatılan sûrelerin sayısı ondur. Bu on sûreyle meydan okuma, müşrikleri daha zor durumda bırakır.¹⁶⁸ Fakat Reşîd Rızâ, bu on sûrenin hangileri olduğunu söylememiştir.

Bize göre Hûd Sûresi'ndeki tehdî âyetinde geçen on sûreyle Kur'ân'ın herhangi on sûresi kastedilmiştir.

Tûr Sûresi'ndeki “بَحْدِيثٍ مِثْلِهِ” yani “*onun benzeri bir söz*” ifadesine gelince, bazıları bundan maksadın, ister bir âyet olsun, ister bir âyetten az veya çok olsun, Kur'ân'da yer alan ve manası olan herhangi bir söz olduğunu söylemişlerdir.¹⁶⁹

Konevî (ö. 1190/1776) ise, “*onun benzeri bir söz*” ifadesinin, Kur'ân'ın en küçük sûresi manasında olduğunu söylemiştir.¹⁷⁰

İbn Âşûr (ö. 1393/1973) ise, bu âyetteki “*hadîs*” kelimesinin söz manasına geldiği gibi, haber manasında da olabileceğini söylemiştir. Zira müşrikler, Kur'ân'ın öncekilerin masalları olduğunu iddia ediyorlardı. Bundan dolayı onlara: “Öncekilerin haberleri gibi haberler getirin.” denilmiştir. Çünkü onların akıllarıyla Kur'ân'daki bilgi, hüküm ve delillerin benzerini getirmeleri, hiçbir zaman mümkün değildir. Onlar bu âyeti işittiklerinde, yapsa yapsa ancak bunu yapabilirlerdi.¹⁷¹

¹⁶⁶ Kirmânî, *Esraru't-Tekrâr fi'l-Kur'ân*, s.140; Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVII, 156; Ebû Hayyân, V, 209.

¹⁶⁷ Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî (ö. 375/985), *Tefsîru Semerkandî/Bahru'l-Ulum*, (tah. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcud, Zekeriyya Abdulmecid en-Nevtî), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993, II, 118-119; Râzî, age., XVII, 156; Ebû Hayyân, V, 209.

¹⁶⁸ Muhammed Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Menar: Tefsîru'l-Kur'ân'î'l-Hakîm*, 2. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Menar, 1366/1947, I, 193-194; Seyyid Kutub, *Fî Zılali'l-Kur'ân*, IV, 1861.

¹⁶⁹ Bk. Mustafa Müslim, *Mebahis fi'l-câzi'l-Kur'ân*, Riyad: Dâru'l-Müslim, 1416/1996, s.39.

¹⁷⁰ İsamüddin İsmail b. Muhammed el-Hanefî el-Konevî (ö. 1190/1776), *Haşiyetü'l-Konevî ala Tefsîri'l-Beydavî*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001, XVIII, 254.

¹⁷¹ İbn Âşûr, XXVII, 66.

Muhammed Ali es-Sâbûnî ise, “*onun benzeri bir söz*” ifadesinin Kur’ân’ın benzeri bir söz manasında olduğunu, bu âyette Kur’ân’ın tamamının benzerinin getirilmesi istenerek meydan okunduğunu söylemiştir.¹⁷²

İsrâ Sûresi’nin 88. âyetindeki “*bu Kur’ân’ın benzeri*” ifadesine gelince, Kirmânî’ye (ö. 505/1110) göre, bu âyette Kur’ân’ın tamamıyla meydan okunmuştur.¹⁷³ Ancak İsrâ Sûresi indiği zaman Kur’ân’ın tamamı nazil olmamıştı. O halde onunla kastedilen nedir? Bu konuda Muhammed Ebû Zehrâ (ö. 1394/1974) şöyle demiştir: “Kur’ân âyetleri peyderpey nazil oluyordu. Nazil olan her parça hakkında kitap, hatta Kur’ân ismi kullanıldığı için, Kur’ân’ın tamamı nazil olmasa da tehaddî, o ana kadar nazil olanlarla yapılıyordu. Zira tehaddî onunla gerçekleşiyor, mu‘cize onunla tahakkuk ediyordu. Kur’ân’ın tamamı nazil olmadığı halde, Mekke halkına onun benzerini getirmeleri konusunda meydan okundu. (...) Bundan da anlaşılmaktadır ki, Kur’ân’ın bir parçası da Kur’ân’dır ve tehaddî de onunla yapılmıştır.”¹⁷⁴

O halde tehaddî âyetlerinden Bakara Sûresi’nin 23. âyeti ile Yûnus Sûresi’nin 38. âyetinde Kur’ân’ın herhangi bir sûresinin benzeriyle, Hûd Sûresi’nde Kur’ân’ın on sûresinin benzeriyle, İsrâ Sûresi’nin 88. âyetinde Kur’ân’ın tamamının benzeriyle, Tûr Sûresi’nin 34. âyetinde ise ya Kur’ân’ın tamamının ya da bir sûresinin benzeriyle meydan okunmuştur.

B. Tehaddînin Merhaleleri

Tehaddînin merhaleleri, hem tehaddî âyetlerinin nüzûl tertibiyle, hem de tehaddî âyetlerinde Kur’ân’ın ne kadarıyla meydan okunduğu konusuyla alakalı olduğu için, o konulardan sonra bu mevzuyu ele alacağız. Kur’ân’ın meydan okumasında bir tedricilik söz konusu mudur? Önce Kur’ân’ın tamamıyla, sonra on sûreyle, ardından da bir sûreyle mi meydan okunmuştur? Tehaddî merhalelerini başka şekilde tertip edenler var mıdır? Burada bu ve benzeri sorulara cevap vereceğiz.

¹⁷² Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s.96.

¹⁷³ Kirmânî, *Esrâru’t-Tekrâr fî’l-Kur’ân*, s.140, 165. Ayrıca bk. Kattân, s.256.

¹⁷⁴ Muhammed Ebû Zehrâ, *el-Mu‘cizetü’l-Kübrâ: el-Kur’ân*, yy: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, ty, s.21-22.

Âlimlerin büyük çoğunluğu, Kur'ân'ın meydan okumasında tedricî bir yol izlendiğini, inkârcılardan istenilen şeyin çoktan aza doğru bir seyir takip ettiğini kabul etmiştir. Onlara göre Kur'ân, muârzılarını birden bire şaşırtmamak, onlara kendi imkân ve kudretlerini yeterince kullanabilecekleri bir mühlet vermek, rakibiyle tam bir adalet ve insaf ölçüleri içinde yüzleşmek amacıyla tehaddîde tedricî bir yöntem uygulamıştır.¹⁷⁵ Ancak tehaddînin kaç merhalede gerçekleştiği konusunda ihtilaf edilmiştir. Kurtubî (ö. 671/1273), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Alevî (ö. 749/1348), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Zerkeşî (ö. 794/1392), Suyûtî (ö. 911/1505), Râfî'î (ö. 1356/1937), Zerkânî (ö. 1367/1948) vb. âlimlere göre, tehaddî üç merhalede gerçekleşmiştir.¹⁷⁶ Birinci merhalede Kur'ân'ın tamamıyla, ikinci merhalede on sûreyle, üçüncü merhalede ise bir sûreyle meydan okunmuştur.

Reşîd Rızâ'nın (ö. 1354/1935) söylediği üzere, önce Kur'ân'ın tamamıyla, sonra on sûreyle, sonra da bir sûreyle meydan okunması gayet makul görünmekle birlikte, sûrelerin nüzûl tertibi buna müsaade etmemektedir. Zira bir sûreyle tehaddînin zikredildiği Yûnus Sûresi'nin, on sûreyle tehaddînin zikredildiği Hûd Sûresi'nden önce nazil olduğu rivâyet edilmektedir.¹⁷⁷ Bu probleme iki şekilde cevap verilmiştir:

1. Râzî (ö. 606/1209), Ebû Hayyân (ö. 745/1344), Âlûsî (ö. 1270/1854) ve Mevdûdî'ye (ö. 1399/1979) göre Hûd Sûresi, Yûnus Sûresi'nden önce nazil olmuştur. Dolayısıyla on sûreyle tehaddî, bir sûreyle tehaddîden önce gerçekleşmiştir. Zira bir sûrenin benzerini getirmekten aciz olan birine on sûrenin benzerini getirmesi için meydan okumanın hiçbir manası yoktur.¹⁷⁸

Râzî, on sûreyle tehaddînin bir sûreyle tehaddîden önce olması gerektiğine şöyle bir misal vermiştir: Bu, bir adamın başka birine: “Benim yazdığım gibi on satır

¹⁷⁵ Kılıç, s.97.

¹⁷⁶ Kurtubî, I, 121; Ahmed b. Abdulhalim b. Teymiyye, *el-Cevâbu's-Sahîh li men Beddele Dine'l-Mesîh*, (tah. Ali b. Hasan b. Nasır, Abdulaziz b. İbrahim el-Asker, Hamdan b. Muhammed el-Hamdan), Riyad: Dâru'l-Âsime, 1419/1999, I, 86, 426; Yahyâ b. Hamza b. Ali b. İbrahim el-Alevî el-Yemenî, *et-Tırâzu'l-Mütezzammin li-Esrâri'l-Belâğa ve 'Ulûmi Hakâiki'l-İ'câz*, Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Hidiviyye, 1332/1914, III, 369-370; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân 'i'l-Azîm*, I, 199; Zerkeşî, II, 118; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1002-1003; Râfî'î, s.142; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, II, 279.

¹⁷⁷ Reşîd Rızâ, I, 193.

¹⁷⁸ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVII, 156; Ebû Hayyân, V, 208; Âlûsî, XII, 20; Mevdûdî, II, 369.

yaz.” deyip onun bundan aciz olduğunu görünce: “Ona benzer bir satır yazman da yeterlidir.” demesi gibidir.¹⁷⁹

2. Müberred (ö. 286/900), İbn ‘Atıyye (ö. 541/1147), Se‘âlibî (ö. 875/1470) vb. âlimler ise Yûnus Sûresi’nin Hûd Sûresi’nden önce nazil olduğunu, yani önce bir sûreyle, sonra on sûreyle meydan okunduğunu, fakat bu iki tehdâdinin birbirinden farklı olduğunu söylemişlerdir. Yûnus Sûresi’ndeki tehdâdî âyetinde, nazımda, manada, gaybî haberlerde, ahkâmda ve diğer hususlarda kâmil manada benzerlik istenmişken; Hûd Sûresi’ndeki tehdâdî âyetinde, sadece nazımda benzerlik istenmiştir.¹⁸⁰ Ancak Âlûsî’nin naklettiğine göre, Ömer b. Abdurrahman el-Kazvinî (ö. 745/1344) “el-Keşf an Müşkilatı’l-Keşşaf” isimli eserinde bu görüşü zayıf kabul etmiştir. Çünkü onda tehdâdinin gaybî haberler, ahkâm vb. ile gerçekleştiği söylenmiştir, hâlbuki bu vasıflar Kur’ân’ın her sûresinde mevcut değildir.¹⁸¹

Yine Âlûsî’nin naklettiğine göre, el-Kazvinî Yûnus Sûresi’ndeki tehdâdî âyetinin sûrenin diğer âyetlerinden sonra nazil olmasının caiz olduğunu ve böylece Yûnus Sûresi’nin Hûd Sûresi’nden önce nazil olmasının bir tezat teşkil etmediğini söylemiştir. Fakat Âlûsî, bu tür konularda rey ile karar verilemeyeceğini söylemiştir.¹⁸² Zaten sadece İsrâ Sûresi’ndeki tehdâdî âyetinin, içinde yer aldığı sûreden sonra nazil olduğu nakledilmiş, diğer tehdâdî âyetleriyle ilgili böyle bir istisna zikredilmemiştir.¹⁸³

Buraya kadar üç safhada ele aldığımız tehdâdî merhalelerini bazı âlimler, daha farklı şekillerde tasnif etmişlerdir. Muhammed Abdullah Draz (ö. 1377/1958), tehdâdinin bu üç merhalesine bir merhale daha ilave etmiştir. O da, Kur’ân’ın bir sûresinin herhangi bir yönden benzeri olabilecek bir mu‘âraza yapmaya çağırmasıdır. Yani “Sizden tam bir nazîre istemiyorum, bilakis herhangi bir cihetle kayıtlı olmaksızın herhangi bir şekilde benzer bir söz getirmeniz de yeter.” denilmesidir. Zira Mekkî sûrelerdeki tehdâdî âyetlerinde “mislihî” ifadesi geçtiği halde, Bakara Sûresi’ndeki

¹⁷⁹ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XVII, 156.

¹⁸⁰ Ebu Muhammed Hüseyin b. Mesud el-Begavî (ö. 516/1122), *Tefsîru’l-Beğavî/Me‘âlimu’t-Tenzîl*, Beyrût: Daru İbn Hazm, 1423/2002, s.614; İbn ‘Atıyye, III, 155; Se‘âlibî, *Cevâhiru’l-Hisân*, III, 275.

¹⁸¹ Bk. Âlûsî, XII, 21.

¹⁸² Âlûsî, XII, 21.

¹⁸³ Bk. Suyûtî, *el-İtkân*, I, 43-62. en-Nehhas “en-Nasih ve’l-Mensuh” isimli eserinde, İbn ‘Abbâs’tan Mekkî ve Medenî âyetleri özet olarak anlatan bir rivâyete yer vermiş, orada tehdâdî âyetleriyle ilgili bir istisna zikredilmemiştir. (Bk. Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhas (ö. 338/950), *en-Nâsîh ve’l-Mensûh*, (tah. Süleyman b. İbrahim b. Abdullah el-Lâhim), Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1412/1991, II, 316 ile III, 153 arası)

tehaddî âyetinde teb‘îz ifade eden “min mislihi” buyrulmuş, böylece tahdîdî bir nazîre değil, takrîbî bir nazîre de olabileceği bildirilmiştir. Bu da mümkün olan tenezzül derecelerinin en alt seviyesidir. Bundan ötürü nüzûl sıralaması bakımından en son gelen meydan okuma çağrısı bu âyet olmuştur.¹⁸⁴

Sabûnî ise, Kur’ân’ın meydan okumasını umûmî ve husûsî tehaddî şeklinde ikiye ayırmıştır. Umûmî tehaddî, Kur’ân’ın felsefecilere, dâhilere, âlimlere, Arap-acem, beyaz-siyah, mümin-kâfir hiçbir istisnada bulunmadan tüm insanlığa meydan okumasıdır (İsrâ Sûresi, Âyet 88). Husûsî tehaddî ise, Kur’ân’ın özellikle Araplara ve daha özel olarak Kureyşli inkârcılara meydan okumasıdır. Bu tehaddî de iki nevidir. Birincisi, küllî tehaddî olup hükümlerinde, mükemmelliğinde, belâğatında ve beyânında Kur’ân’ın benzeriyle meydan okumadır. (Tûr Sûresi, Âyet 34) İkincisi ise, cüz’î tehaddî olup Kur’ân sûrelerinden herhangi birinin benzeriyle meydan okumadır. Hûd ve Bakara Sûresi’ndeki tehaddî âyetleri buna işaret eder.¹⁸⁵

Râzî’ye göre ise, Rasulullah Kur’ân ile altı merhalede meydan okumuştur:

1. Kur’ân’ın tamamıyla meydan okuması (İsrâ Sûresi, Âyet 88)
2. On sûre ile meydan okuması (Hûd Sûresi, Âyet 13)
3. Bir sûre ile meydan okuması (Bakara Sûresi, Âyet 23)
4. Kur’ân’ın benzeri bir söz ile meydan okuması (Tûr Sûresi, Âyet 34)

5. Bu ilk dört merhalede, talebe olmama ve ilim tahsil etmeme konusunda Rasulullah’a denk birisinin mu‘âraza yapması istenmiştir. Yûnus Sûresi’nde ise, ilim tahsil etsin etmesin herhangi birinin bir sûreye mu‘âraza yapması talep edilmiştir.

6. Önceki merhalelerde, insanların her birine meydan okunurken; bu merhalede insanların tamamına meydan okunmuş, mu‘âraza yapabilmek için birbirlerine yardım etmelerine müsaade edilmiştir. Bu, tehaddî merhalelerinin sonuncusudur.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Draz, *en-Nebeü’l-Azîm*, s.104-105.

¹⁸⁵ Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s.95-97.

¹⁸⁶ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XVII, 79.

Said Nursî'ye (ö. 1960) göre ise tehattî, dokuz merhalede gerçekleşmiştir:

1. Yüksek nazmıyla, gaybî haberleriyle, ihtiva ettiği ilimleri ve yüksek hakikatleriyle beraber Kur'ân'ın tam bir mislini, ümmî bir şahıstan getiriniz.
2. Eğer buna gücünüz yetmezse, belîğ bir nazımla uydurma şeylerden getiriniz.
3. Eğer buna da kudretiniz olmazsa, on sûre kadar bir mislini yapınız.
4. Bu da mümkün olmadıysa, uzun bir sûrenin mislini yapınız.
5. Eğer bu da size kolay değilse, kısa bir sûrenin mislini getiriniz.
6. Ümmî bir şahıstan imkân bulamadıysanız, âlim ve kâtip bir adamdan olsun.
7. Bu da olmadığı takdirde, birbirinize yardım etmek suretiyle yapınız.
8. Buna da imkân bulunamazsa, bütün ins ve cinlerden yardım isteyiniz ve bütün fikirlerin neticelerinden istifade ediniz.
9. “Bizim şahitlerimiz yoktur. Eğer mu‘ârazaya girişsek bizi destekleyecek kimse yoktur.” diye ileri sürdükleri bahaneyi def‘ etmek için “Şahitlerinizi de çağırın, size yardım etsinler.” buyrulmuştur.¹⁸⁷

Seyyid Kutub (ö. 1386/1966) ise, tehattî âyetlerinin nüzûl tertibi kesin olmadığı için tehattî merhalelerini kabul etmemiş, tehattînin Kur'ân'ın miktarı ile değil; nev'i ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. O bu konuda şöyle demiştir: “Tehaddî, söz söyleyenlerin durumunu ve sözün söylendiği şartları dikkate alır. Çünkü Kur'ân, belli hadiselerle karşılaşmış, kronolojik sıralama olmadan bir defasında ‘Kur'ân'ın benzerini getirin’, öbür defa ‘Bir sûre getirin’, başka bir defa ‘On sûre getirin’ demiştir. Burada maksat, ister tamamı, ister bir kısmı, isterse bir sûresi olsun Kur'ân'dan herhangi bir şeye nispetle tehattînin bizzat kendisidir. Tehaddî, Kur'ân'ın nev'iyle ilgilidir; miktarıyla ilgili değildir. Acziyet miktardan değil; nev'idendir. İşte o zaman Kur'ân'ın tamamı, bir kısmı ve bir sûresi eşit olur ve herhangi bir tertip gerekmez. Önemli olan, muhatapların içinde bulundukları durum ve o durumda onların Kur'ân hakkında

¹⁸⁷ Said Nursî, *İşaratü'l-İ'câz*, s.131-132.

söyledikleri şeyin nev'idir. Tehaddîde bir sûre, on sûre veya bu Kur'ân denilmesini münasip kılan budur. Biz bugün Kur'ân'ın zikretmediği o şartları belirleyemeyiz.”¹⁸⁸

Hımsî (ö. 1401/1981) de Seyyid Kutub'un bu görüşünü kabul ederek şöyle demiştir: “Tehaddî âyetlerinin tertibindeki ihtilafların, Kur'ân'ın Araplara mantığa uygun ve zordan kolayca doğru meydan okuduğunu ispat etmekten başka bir önemi yoktur. Bu âyetlerin tefsirinde bazı âlimlerin söylediğine göre, o âyetlerde miktarın zikredilmesinden maksat, sınırlama ve sayı değil; sadece Kur'ân'ın benzerinin getirilmesidir. O halde bu tertibin mantıkî ve ilmî bir kıymeti yoktur. Gerçek şudur ki, tehaddî mutlak sûrette vaki olmuştur, fakat onda kemmiyet kastedilmemiştir. Çünkü mukteza-yı hâl, miktarla ilgili bir sınırlandırmayı gerektirmez. Şehâbeddin Hafâcî (ö. 1069/1659) de bu görüşü kabul etmiştir. Bu âyetlerin sonuncusu İsrâ Sûresi'ndeki âyet de bunu te'yit etmektedir. Orada kemmiyet zikredilmemiştir; aksine '*Bu Kur'ân'ın benzerini getirmek üzere..*' denilmiştir. Buradaki misl kelimesi, Kur'ân'ın azına da, çoğuna da, tamamına da uygun düşmektedir. Bu itibarla şöyle diyebiliriz: Kur'ân'ın meydan okumasında kemmiyet değil, keyfiyet kastedilmiştir.”¹⁸⁹

Hâlidî'ye göre, Seyyid Kutub'un bu görüşü tercihe şayandır. Zira tehaddî merhalelerinin tertibine dair kesin delil yoktur. Öncekilerin bu konuda söyledikleri, içtihada dayanır. Hâlbuki âyetlerin ve sûrelerin tertibinde içtihatla hüküm verilmez. Zaten tehaddî âyetlerinin tertibiyle ilgili söylenenlerin ilmi bir faydası da yoktur. Mühim olan, tehaddî âyetlerinde inkârcılara Kur'ân'ın tamamıyla, bir sûreyle veya on sûreyle meydan okunması ve onların da mu'ârazadan aciz kalmış olmalarıdır.¹⁹⁰

Seyyid Kutub'un bu görüşünün bir doğruluk payı olabilir. Ancak Kur'ân'ın meydan okumasının nasıl bir seyir takip ettiğini öğrenmek için konuyu araştırmanın da önemli olduğunu unutmamak gerekir.

¹⁸⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zılali'l-Kur'ân*, IV, 1861-1862.

¹⁸⁹ Hımsî, s.22-23.

¹⁹⁰ Hâlidî, *el-Beyân fî İ'câzi'l-Kur'ân*, s.70.

C. Kur'ân'la Meydan Okunmasının Hikmetleri

Kur'ân'ın mu'cize olduğunu ispat etmek üzere tehdîdî yolunun seçilmesinde o dönemdeki âdetlerin etkili olduğu düşünülmektedir. Zira Arap şair ve hatipler arasında, meydan okuma âdeti oldukça yaygındı. Onlar te'lif ettikleri kasîde ve hutbeleriyle birbirlerine meydan okurlardı. Üstün gelen tarafın şan ve şöhreti her tarafa yayılır, adeta dillere destan olurdu. Onlar fitraten buna çok düşkün idiler. Sırf bunun için çarşılarında, panayırlarında ve toplantı yerlerinde hususi mekânlar ve makamlar bile mevcuttu.¹⁹¹

Meydan okuma âdeti, Araplarda o kadar yaygındı ki, sadece şiir ve hitabette değil; sahip oldukları her meziyetin, hatta başlarına gelen felaketlerin büyüklüğü ile övünürlerdi. Rivâyete göre, kadın şair Hansâ (ö. 24/645), babası ile iki biraderinin öldürülmesinden dolayı kendini Arapların en büyük felaket kurbanı ilan etmişti. Kendisini daha büyük felaket kurbanı sayan Ebû Süfyan'ın zevcesi Hind b. 'Utbe (ö. 14/635), Hansâ'nın bu ilanını duyunca devesine binmiş, bir bayrak açarak 'Ukâz panayırına gitmiş ve devesini Hansâ'nın devesinin yanında durdurmuştu. Hansâ, bir kadının kendine yaklaştığını görünce ona: "Ey kız kardeş, sen kimsin?" diye sormuştu. Hind: "Arapların en büyük felaketzedesi Hind b. 'Utbe'yim. Duyduğuma göre, Araplar içinde senden daha büyük felakete uğrayan birinin olmadığını söylemişsin. Bunu nasıl ispat ediyorsun?" diye sorunca Hansâ: "Babam Amr b. Şerid ile kardeşim Sahr ve Muaviye'nin kaybından dolayı Arabın en büyük felaket kurbanıyım. Sen niçin kendini en büyük felaketzede görüyorsun?" demişti. Bunun üzerine Hind: "Babam 'Utbe b. Rebî'a ile amcam Şeybe b. Rebî'a ve kardeşim Velîd'in ölümü sebebiyle." demiş ve iki kadın şair arasında karşılıklı şiir söyleyerek bir övünme yarışı yapılmıştı.¹⁹²

Bu hadiseyi nakleden Corci Zeydan (ö. 1914) diyor ki: "Bir kavim kendi felaketleriyle dahi övünürse, şahsi meziyet, aile şerefi, şecaat, cesaret, fazilet ve saire ile övünme konusunda ne yapmaz ki? Bu sebeple Araplar gerek hac mevsiminde gerekse kabilelerin bir araya toplandığı diğer zamanlarda ellerine geçen fırsatı değerlendirir, hemen orada bir şiir okuma ve yarış meclisi kurarlardı. Şairler şiir okur, hatipler hutbe

¹⁹¹ Bk. Râfi'î, s.141.

¹⁹² Ebû'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî İsfahânî (ö. 356/976), **Kitâbu'l-Eğânî**, (tah. İhsan 'Abbâs, İbrahim es-Se'aafin, Bekir 'Abbâs), 3. Baskı, Beyrût: Daru Sâdir, 1429/2008, IV, 151; Abdürrahim b. Abrurrahman b. Ahmed 'Abbâsî (ö. 963/1556), **Me'âhidü't-Tensîs/Kitâbu Şerhi Şevâhidi't-Telhîs**, Mısır: Matbaatu'l-Behiyye, 1316/1897, I, 118.

irad ederlerdi. Anlaşamadıkları konularda mühim bir şahsiyeti hakem tayin ederlerdi. Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. m. 604 [?]), hac mevsiminde ‘Ukâz panayırına gelir, kırmızı kubbeli deri çadır kurulur, şairler gelip şiirlerini ona arz ederler, şiirlerini irticalen veya yazılı olarak elde bulundurarak okurlardı. Ticari muamelelerden vakit buldukça her kabile en maharetli şairlerini ve hatiplerini meydana çıkarırdı. Onlar da en güzel kasîde ve hutbelerini okuyarak övünürlerdi. Bu bakımdan Ukaz panayırı pek büyük bir şöhret kazanmıştı.”¹⁹³ Hatta orada şairlerin teâkuz yaparak yani şiir okuyarak birbirlerine karşı övünmeleri sebebiyle o panayıra Ukaz adının verildiği de söylenmiştir.¹⁹⁴

İşte böyle bir ortamda müşrik Arapların Kur’ân’a ve Hz. Peygamber’in doğruluğuna ilişkin olumsuz kanaatler öne sürmeleri üzerine, Kur’ân, onlar arasındaki sözle meydan okuma geleneğine uygun olarak bütün inkârcılara meydan okudu, onun benzerinin getirilemeyeceğini ilan etti.

Kur’ân ile meydan okunmasının hikmeti hakkında Zemahşerî (ö. 538/1144) de şöyle demiştir: “Yüce Allah müşrikleri fikrî mücadeleye çekmek ve onların acziyetlerini perçinlemek için onlara meydan okumuştur. Zira onlar, Hz. Peygamber’i Kur’ân’ı uydurmakla itham etmişlerdi. Bunun üzerine ‘Şayet Kur’ân ona vahyolunmamış da durum sizin iddia ettiğiniz gibi ise, edebiyat ve söz ustası olarak siz de onun benzeri bir kelâm getirin, onun güç yetirebildiğine sizin de güç yetirmeniz gerekir.’ denmiştir.”¹⁹⁵

Râfî’î (ö. 1356/1937) de şöyle demiştir: “Kur’ân ile meydan okunmasının ve onun Kur’ân’da zikredilmesinin hikmeti, mükemmel hatipleri ve belîğ şairleri olduğu halde Arapların Kur’ân’a mu‘âraza yapmaktan aciz olduklarına her asırda tarihi şahit tutmaktır. Zira o zamanda dillerini kullanma ve ifade gücü hususunda Araplardan daha üstün bir millet yoktu. Onlar Kur’ân’a mu‘âraza yapmaları ve buna güç yetirmeleri umulan kimselerdi. Böylece artık halis Arap olmayan biri, yalancı bir a‘cem, bir münafık veya gâfil biri çıkıp da: “Araplar Kur’ân’ın benzerini getirebilirlerdi, Kur’ân mu‘cize değildir, ancak zayıf kimse onun karşısında acze düşer.” vb. iddiaları dile

¹⁹³ Corci Zeydan, *Târîhu’t-Temeddüni’l-İslâmî*, Beyrût: Mektebetü’l-Hayat, ty, III, 38-39.

¹⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisanu’l-Arab*, VII, 506.

¹⁹⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 368.

getiremez. Allah’a yemin olsun ki, bu yüce hikmet ve tarihî siyaset, tüm zamanlarda yaşayanlar için geçerlidir.”¹⁹⁶

Abdülcebbâr Şerâre’nin söylediğine göre, Hz. Peygamber’in Kur’ân ile meydan okuması, ondan sadır olan şeylerin kendinden olmadığını göstermek içindir. Bu, aslında bir zorunluluk idi. Zira Hz. Peygamber’in gücü, o insanların güçleri gibi; imkânı da onların imkânları ile aynıydı. Hatta Hz. Peygamber, edebî yaratıcılık açısından onlardan daha az bir üstünlüğe sahipti. Çünkü nübüvvetini ilan etmeden önce onun hikmet incileri saçtığı görülmemiş; bir şair ve hatip olarak tanınmamıştı.¹⁹⁷

Mevdûdî’ye (ö. 1399/1979) göre, tehdî âyetlerinin Kur’ân’da hem Mekke, hem de Medine’de birçok defa tekrarlanmasındaki maksat, İslâm’a muâriz olanları, Kur’ân’ın edebî yönden eşsizliğine, tasarrufundaki hususların bir insan tarafından yazılmış olamayacağına ve onun Allah tarafından gönderildiğine ikna etmektir.¹⁹⁸

Tehaddî vasıtasıyla insanların Kur’ân’ın benzerini getirmekten âciz oldukları tescil edilmiştir. Zira Kur’ân’ın benzerini getirmeleri için Araplara meydan okunmuş, onlar fesâhat ve belâğatta çok önde olmalarına rağmen onun benzerini getirmekten âciz kalmışlardır. Dolayısıyla tehdî, Kur’ân’ın Allah katından gelen bir mu‘cize olduğunu ispat etme amacına yöneliktir.

D. Tehaddînin Konusu

Kur’ân, inkârcılara hangi vasfıyla meydan okumuştur? Tehaddî; Kur’ân’ın nazmı, manası, ahkâmı, helal ve haramları, gaybî haberleri, ihtiva ettiği çeşitli ilimler, her bir sûrede bulunan üstünlükler vb. özelliklerinden¹⁹⁹ hangisiyle vaki olmuştur? Biz burada bu soruya cevap vererek tehdînin konusunu belirleyeceğiz.

¹⁹⁶ Râfî’î, s.141.

¹⁹⁷ Abdülcebbâr Şerâre, “Mes’eletü’t-Tehaddî ve’l-Mu‘ârâza fî İ‘câzi’l-Kur’ân”, **Risâletü’l-Kur’ân**, Cilt.XI (1994), s.23-24.

¹⁹⁸ Seyyid Ebü’l-A’la Mevdûdî, **Tefhimu’l-Kur’ân**, (ter. Ahmed Asrar), İstanbul: Bengisu Yayıncılık, 1997, I, 71.

¹⁹⁹ Bk. Muhammed Hasan Heyto, **el-Mu‘cizatu’l-Kur’âniyye**, Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1994/1415, s.53.

İbn ‘Atıyye (ö. 541/1147), âlimlerin büyük çoğunluğunun tehaddînin Kur’ân’ın nazmıyla ve manalarının doğru olmasıyla vaki olduğunu kabul ettiklerini söylemiştir.²⁰⁰ Ancak el-Cessas (ö. 370/981), tehaddînin mana hariç sadece nazımla gerçekleştiğini ifade etmiştir.²⁰¹ Zerkeşî’nin (ö. 794/1392) ifade ettiğine göre, tehaddînin sadece nazımla gerçekleştiğini tercih edenler, mananın hem ihata edilmesinin, hem de onunla murad edilen şeyin hakikatına vakıf olmanın mümkün olmadığını düşünmektedirler. Çünkü onlara göre, hakikatine vakıf olunamayan bir şeyle meydan okunmaz.²⁰² Ancak hemen şunu söyleyelim ki, nazımın değeri, manasından dolayıdır. Mana ise, nazma tabi olup ondan ayrılması mümkün değildir. Bundan dolayı bize göre, tehaddî nazım ve manayla birlikte gerçekleşmiştir.

M. Muhammed Şakir (ö. 1377/1957) de, tehaddînin Kur’ân’ın nazmıyla vaki olduğunu kabul ederek şöyle demiştir: “Kur’ân’ın meydan okuması, onun lafzı, nazmı ve beyânıyla vaki olmuştur. Tehaddî ne gaybi haberlerle, ne Arapların bilmedikleri ilimlerle, ne de nazım ve beyânla alakası olmayan bir şeyle gerçekleşmiştir. Kur’ân’ın azı da çoğu da nazım ve beyân konusunda aynı olduğuna göre, Kur’ân’da geçmiş ümmetlerle ilgili haberler, teşrî’î incelikler, Kur’ân’ın nüzûlünden uzun asırlar sonra beşerin öğrendiği kâinatın sırlarıyla ilgili bazı acayip bilgiler, bütün bunların tehaddîde Araplardan istenen şeyle hiçbir alakası yoktur.”²⁰³ Yine o başka bir yerde de şöyle demiştir: “Kur’ân’daki gaybî haberler, teşrî’î incelikler ve Allah’ın mahlûkatta yarattığı acayıplıkların i’câza götüren tehaddîyle bir ilgisi yoktur. Bunların hepsi, Kur’ân’ın Allah’tan geldiğini gösteren bir delil sayılsa bile, (tehaddî, bunlarla gerçekleşmemiştir). Kur’ân’ın nazmı ve beyânı, beşer sözlerinin nazmından farklıdır. Bu farklılık sebebiyle Kur’ân âlemlerin Rabbi’nin kelamı olmuştur.”²⁰⁴

Hâlidî de tehaddînin Kur’ân’ın nazmı ve beyânıyla vaki olduğunu ifade ederek şöyle demiştir: “Araplar, fesâhat ve beyânda oldukça ilerlemişlerdi. Bu nedenle Kur’ân, onlara üstün ve ileri oldukları konuda meydan okudu. Onlardan istenen benzerlik,

²⁰⁰ İbn ‘Atıyye, I, 52. Ayrıca bk. Sadreddin Muhammed b. Alaiddin Ali b. Muhammed b. Ebû’l-İzz ed-Dımaşkî (ö. 792/1390), *Şerh-u Akideti’t-Tahaviyye*, 8. Baskı, Beyrût: el-Mektebetü’l-İslâmi, 1404/1984, s.187.

²⁰¹ Bk. Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessas (ö. 370/981), *Ahkâmu’l-Kur’ân*, (tah. Muhammed es-Sadık Kamhavi), Beyrût: Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabî, 1412/1992, I, 33.

²⁰² Zerkeşî, II, 109.

²⁰³ Mahmud Muhammed Şakir, *Faslun fi İ’câzi’l-Kur’ân* (Malik b. Nebî’nin ez-Zahîretü’l-Kur’âniyye kitabının mukaddimesinde), Beyrût: Dâru’l-Fikri’l-Muasır ve Dımaşk: Dâru’l-Fikr, ty, s.25, 28.

²⁰⁴ Şakir, age., s.31.

beyânla ilgiliydi, yani beyân ve fesâhatte Kur'ân'ın benzerini getirmeleri istendi. O halde Kur'ân'ın tehadîsi, fesâhat ve beyânla ilgiliydi ve onların 'aczi de beyânla alakalıydı. Tehaddîde onlardan istenen, ne Kur'ân'ın mevzularıyla ilgili, ne ilim ve irfanıyla ilgili, ne haberleri ve gaypla ilgili, ne de hüküm ve yasalarıyla ilgiliydi. Çünkü onlar bu konularda mahir olmadıkları gibi, bu konulardaki sermayeleri zikre değer bile değildi. Hûd Sûresi'ndeki tehadî âyetinde geçen '*müfterayât*' yani '*uydurulmuş*' kelimesi de, onlardan istenen on sûrenin beyân ve fesâhatte Kur'ân sûreleri gibi olmasına işaret eder. Eğer tehadînin konusu, kıssa ve haberlerde tarihî doğruluk veya ilimlerinde ve teşrî'î hükümlerinde ilmî doğruluk olsaydı, müfterayât kelimesi kullanılmazdı. Kur'ân Araplara meydan okuduğunda, konu, muhteva ve manadan onları sorumlu tutmadı. Onlardan sadece sûret, şekil ve kalıp istedi; uydurulan şey doğru olmasa bile, belîğ lafızlar ve fasîh beyân talep etti. Bundan dolayı tehadî, beyân konusunda olmuştur.²⁰⁵

O halde diyebiliriz ki, tehadî, Kur'ân'ın nazmıyla ve onunla alakalı belâğat ve fesâhatıyla gerçekleşmiştir. Kur'ân inkârcılardan kendi nazmı gibi bir nazım, belâğat ve fesâhatinin benzerini getirmelerini istemiştir. Yoksa tehadî, gaybî haberler, teşrîî hükümler vb. Kur'ân'ın muhtevasıyla ilgili değildir.

E. Tehaddînin Alan ve Kapsamı

Kur'ân bütün insanlara mı, yoksa sadece inkârcılara mı meydan okumuştur? Arap olmayan inkârcılara da meydan okumuş mudur? Sahabe, tehadînin kapsamında mıdır? Rasulullah da meydan okunanlara dâhil midir? Cinler ve melekler de tehadîye muhatap mıdır? Kur'ân'ın meydan okuması nüzûl dönemiyle mi sınırlıdır, yoksa tehadî şu anda da devam etmekte midir? Biz burada bu ve benzeri sorulara cevap vererek tehadînin insan ve zaman olarak kapsamından bahsedeceğiz.

Hâlidî'ye göre tehadî, Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğunu inkâr eden ve onu Hz. Peygamber'in uydurduğunu iddia eden kâfirlere yöneliktir. Kur'ân'ın benzerini getirme konusunda onların aczini ortaya çıkarmak, böylece Kur'ân'ın Allah kelâmı ve

²⁰⁵ Hâlidî, *el-Beyan fi İ'câzi'l-Kur'ân*, s.78-79. Ayrıca bk. agmü., *İ'câzu'l-Kur'âni'l-Beyânî*, s.58-59.

Hız. Peygamber'in Allah'ın elçisi olduğunu ispat etmek amacıyla tehaddî sadece inkârcılara yöneliktir. Tehaddî âyetlerinin siyâkı da buna delalet etmektedir. Çünkü o âyetlerden önce, inkârcıların Hz. Peygamber'i yalanladıklarından ve Kur'ân'ın onun sözü olduğunu iddia ettiklerinden bahsedilmiştir. Onların bu iddialarını geçersiz kılmak için onlara meydan okunmuştur. Buna göre sahabe ve müminler, tehaddînin kapsamında değildir. Zira onlar, Kur'ân'ın Allah keliması ve Hz. Peygamber'in onun elçisi olduğuna inanmışlardır. O halde Rasulullah da tehaddînin kapsamında değildir. Çünkü o, Kur'ân'ın Allah keliması olduğuna inanan müminlerin en önde gelenidir. Dolayısıyla tehaddî, Kur'ân'ın Allah keliması olduğunu inkâr eden kâfirlere yönelik olup onun Allah keliması olduğuna inanan Rasulullah, sahâbe ve müminler tehaddîye dâhil değildir.²⁰⁶

Tehaddî, inkârcıların tamamına mı yöneliktir? Arap a'cem bütün inkârcılara mı, yoksa sadece inkârcı Araplara mı meydan okunmuştur? Hâlidî, tehaddînin fesâhat ve belâğatta üstün olan inkârcı Araplara yönelik olduğunu belirterek şöyle demiştir: Tehaddî, ancak meydan okunan konuda kuvvetli olanlara yapılır. Meydan okuyan kişi, meydan okunan şeyi yapabilecek birine meydan okumalıdır ki, onu yenmesi övüneceği bir şahit olsun. Bir güreşçi, on yaşından küçük bir çocuğa: "Karşımda duramazsın, öldürücü bir darbeyle işini bitireceğim!" diyerek meydan okuyup onu yense bu, onun için bir şeref olmaz; aksine insanlar onunla alay ederler. O halde bir güreşçi, ancak kendisi gibi güreşçi olan birine meydan okuyabilir. En büyük beyân mu'cizesi olan Kur'ân ise beyân, fesâhat ve belâğatta önde olan inkârcı Araplara meydan okumuştur. Kur'ân'ın bir Rum'a, Farslı'ya, Hintli'ye, İngiliz'e, Fransız'a veya Amerikalı'ya meydan okuması ve onlara: "Üstün ve şerefli bir dil olan Arapça ile bir sûre te'lif edin! Buna güç yetiremezsiniz!" demesi mümkün değildir. Şayet onlara meydan okunmuş olsaydı, onlar Arapça bilmediklerini ve Arapça söz söyleme konusunda maharetli olmadıklarını öne sürerler ve: "Hiç bilmediğimiz dilde bir söz te'lif etmemiz, bizden nasıl istenir ki?" derlerdi. O zaman tehaddî onlar için bir hüccet olmazdı.²⁰⁷

Biz bu konuda Hâlidî gibi düşünmüyoruz. Bize göre tehaddî, Kur'ân'ın Allah keliması olduğunu inkâr eden bütün kâfirlere yöneliktir. Ancak bu meydan okumaya cevap vermeleri umulanlar, tabii ki beyân sanatında önde olan inkârcı Araplardır. Onlar,

²⁰⁶ Bk. Hâlidî, *I'câzu'l-Kur'âni'l-Beyânî*, s.66-68.

²⁰⁷ Hâlidî, *age.*, s.69-70.

bu meydan okumaya cevap veremeyince, bütün inkârcılar onun karşısında mağlup olmuş sayılır. Bu, diğer meydan okumalarda da böyledir. Bir güreşçi, içinde güreşçilerin de bulunduğu bir topluluğa meydan okusa, onun karşısına çıkması beklenenler, güreşte mahir olanlardır. O topluluktan güçlü kuvvetli bazıları o güreşçinin karşına çıkıp mağlup olsa, o topluluğun tamamı mağlup olmuş sayılır. Fakat o güreşçi, sadece güçsüz, kuvvetsiz, güreşmeyi bilmeyen insanlardan müteşekkil bir topluluğa meydan okusa, bu doğru olmaz. O halde bize göre Kur’ân, kendisinin Allah kelamı olduğunu inkâr eden bütün kâfirlere meydan okumuştur. Bu meydan okumaya cevap vermeleri umulanlar ise, fesâhat ve belâğatta önde olan Araplardır.

Cürcânî (ö. 471/1078-79) ile Seffârî (ö. 1188/1556), Kur’ân’ın meydan okumasının bütün inkârcılara yönelik olduğunu açıkça ifade etmişlerdir. Cürcânî bu konuda “*Araplara yöneltilen bu meydan okuma, Arap olmayanlara da yöneliktir ve bu konuda bütün insanlık birdir.*” derken²⁰⁸; Seffârî ise şöyle demiştir: “*Araplara karşı yapılan bu tehdîd, yeryüzündeki bütün toplumlar için de aynen geçerlidir.*”²⁰⁹

Meleklerin tehdîdinin kapsamında olup olmadıklarına gelince, onlar Kur’ân’ın meydan okumasına dâhil değildir. Çünkü tehdîdinin amacı, Kur’ân’ın Allah kelamı olduğunu ispat etmektir. Kur’ân’ın indirilmesinde vasıta olan meleklerin onun Allah kelamı olduğunu bildiklerine göre, onlara meydan okunmasına hâcet yoktur.

Cinlerin tehdîdiye dâhil olup olmamasına gelince, Zerkeşî (ö. 794/1392), Suyûtî (ö. 911/1505), Mennâ‘u’l-Kattân (ö. 1420/1999), Hâlidî vb. âlimler, cinlerin tehdîd kapsamında olmadıklarını savunmuş ve şu delilleri getirmişlerdir:

1. Cinler, Kur’ân’ın nazil olduğu Arap dilinin üslûplarını bilmezler.
2. İsrâ Sûresi’ndeki tehdîdî âyetinde insanlarla cinlerin Kur’ân’ın benzerini getiremeyeceklerinin ifade edilmesi, Kur’ân’ın i‘câzını ta’zîm içindir. İnsanlarla cinlerin

²⁰⁸ Cürcânî, *Delâilu’l-İ‘câz*, s.9-10.

²⁰⁹ Ebu’l-Avn Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Salim es-Seffârî, **Levâmi ‘u’l-Envârî’l-Behiyye**, Dimaşk: Müessesetü’l-Hafakîn, 1402/1982, I, 173.

bir araya geldikleri, birbirlerine yardım ettikleri ve mu‘ârazadan aciz kaldıkları düşünülürse, onlardan tek bir topluluğun daha aciz kalacağı anlaşılır.²¹⁰

Cinlerin Arap dilinin üslûplarını bilmedikleri iddiası, Kur‘ân’a muhaliftir. Zira Cin Sûresi’nde cinlerin Kur‘ân dinleyip ona hayran kalarak iman ettikleri zikredilmiş²¹¹, Ahkaf Sûresi’nde ise cinlerin Kur‘ân dinlemeye geldikleri, Kur‘ân’ın önceki kitapları tasdik ettiğini ve onun hakkı ve doğru yolu gösterdiğini anladıkları, kavimlerine döndüklerinde kendilerinin Kur‘ân dinlediklerinden bahsedip onların iman etmelerini tavsiye ettikleri anlatılmıştır.²¹² Onlar Arapça bilmeselerdi, nasıl olur da Kur‘ân’a hayran kalarak iman ederler ve kavimlerine de iman etmelerini tavsiye ederlerdi. O halde cinlerin Arapça bilmedikleri iddiası, doğru değildir.

Âlûsî’ye (ö. 1270/1854) göre, Kur‘ân’ın Allah katından geldiğini inkâr edenler ya insanlardan ya da cinlerden olduğu için İsrâ Sûresi’ndeki tehaddî âyetinde insanlarla birlikte cinlere de meydan okunmuş ve onların Kur‘ân’ın benzerini getiremeyecekleri ifade edilmiştir.²¹³ O halde Kur‘ân’ın Allah kelamı olduğunu inkâr eden cinlerin de tehaddîye dâhil olduğunu söyleyebiliriz.

Şimdi de tehaddînin zaman itibariyle kapsamından bahsedeceğiz. Kur‘ân’ın meydan okuması, nüzûl dönemiyle sınırlı mıdır? Yoksa tehaddî tüm zamanlar için geçerli midir? Kur‘ân’ın meydan okuması şu anda da devam ediyor mu?

Allahu Teala, Hz. Muhammed (s.a.v.)’i bütün insanlara peygamber göndermiş, nübüvveti onunla hitâma erdirmiş ve ona mu‘cize olarak Kur‘ân’ı vermiştir.²¹⁴ Onun peygamberliği kıyamete kadar devam edeceği gibi, onun en büyük mu‘cizesi olan Kur‘ân diğer peygamberlerin mu‘cizeleri gibi zamanla yok olan bir mu‘cize değildir.²¹⁵ O, şu anda mu‘cize olduğu gibi gelecekte de mu‘cize olmaya devam edecektir.

²¹⁰ Bk. Zerkeşî, II, 119; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1020; Kattân, s.251; Hâlidî, *İ‘câzu’l-Kur‘âni’l-Beyânî*, s.71

²¹¹ Bk. Cin Sûresi, Âyet 1-2.

²¹² Bk. Ahkaf Sûresi, Âyet 29-31.

²¹³ Âlûsî, XV, 166.

²¹⁴ Bk. Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğni*, XVI, 164-165.

²¹⁵ Yûsuf Şevki Yavuz, “İ‘câzu’l-Kur‘ân”, *DİA*, C.XXI, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, s.403.

Dolayısıyla Kur'ân bu gün de münkirlere meydan okumakta, tehdâî âyetleri bu gün de kulakları çınlatmaktadır. Tehaddî, kıyamete kadar da devam edecektir.²¹⁶

Bâkıllânî'ye (ö. 403/1013) göre, Kur'ân'ın diğer peygamberlerin mu'cizelerinde bulunmayan bir üstünlüğü vardır ki, o da onun Hz. Peygamber'in nübüvvetine muhalif olanlara benzerini getirmeleri ve onların bundan aciz kalacakları şeklindeki meydan okumasının ebediyyen devam etmesidir. Bu sebeple Kur'ân, râvilerin haber verip nakletmesine ihtiyacı olmayan, her zaman mevcut ve baki kalacak bir mu'cizedir.²¹⁷

Seyyid Kutub (ö. 1386/1966) da şöyle demiştir: “Kur'ân'ın meydan okuması, Rasulullah'ın hayatında devam ettiği gibi ondan sonra da devam etmiş, bugüne kadar sürmüş ve kıyamete kadar da sürecektir. Bu tehdâî, şüphe edenleri iddialarını kanıtlamaya çağırmada, Kur'ân'ın hak kitap olduğunun kesin delilidir.”²¹⁸

Sonuç olarak söyleyelim ki, Kur'ân-ı Kerîm meydan okumasını her ne kadar inkârcı Araplar karşısında dile getirdiyse de bu konudaki hitabı, kendisinin Allah kelamı olduğundan şüphe eden bütün inkârcılara yöneliktir. Kur'ân, Hz. Peygamber'in daimî mu'cizesi olduğu gibi, onun tehdâîsi de daimîdir. O, bu gün de bütün inkârcılara meydan okumakta ve kıyamete kadar da meydan okumaya devam edecektir.

F. Tehaddînin Kelâm-ı Kadîmle Yapıldığı İddiası

Mu'tezile mezhebi, İmam Eş'arî (ö. 324/935-36) ile bazı Eş'arîlerin, Kur'ân ile tehdâînin Allahu Teala'nın zâtî sıfatlarından olan kelâm-ı kadîm ile yapıldığını ve Arapların güç yetiremeyecekleri bir şeyle mükellef tutulmalarından dolayı Kur'ân'ın meydan okumasına cevap veremediklerini iddia ettikleri nakledilmiştir.²¹⁹

²¹⁶ Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, s.587.

²¹⁷ Bâkıllânî, *el-Beyân*, s.31-32.

²¹⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zilali'l-Kur'ân*, I, 48.

²¹⁹ Bk. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XVII, 78; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endülüsî (ö. 456/1064), *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal*, (tah. M. İbrahim Nasr, Abdurrahman Umeyre), Beyrût: Dâru'l-Ceyl, 1416/1996, III, 25; Bâkıllânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s.166.

Tehaddînin kelâm-ı kadîmle gerçekleştiği iddiasına birçok âlim itiraz etmiştir.²²⁰ Râzî (ö. 606/1209), bu konuda şöyle demiştir: “Kur’ân, hem Allah’ın zâtı ile kâim olan kadîm kelâm sıfatına, hem de (telaffuz ettiğimiz) harflere ve seslere verilen müşterek bir isimdir. Harflerden ve seslerden meydana gelen kelimelerin muhdes ve mahlûk olduğunda ihtilaf yoktur. Kur’ân ile tehaddî ise, kelâm-ı kadîm ile değil; harflerden ve seslerden meydana gelen kelimelerle yapılmıştır.”²²¹

Zerkeşî’ye (ö. 794/1392) göre ise tehaddî, kelâm-ı kadîm ile yapılmış olsaydı, insanlar güç yetiremeyecekleri bir şeyle mükellef tutulmuş olurlardı. Zira kelâm-ı kadîmi idrak edip kavramak mümkün değildir.²²²

İbn Hazm (ö. 456/1064), İmam Eş’arî’nin tehaddînin kelâm-ı kadîm ile yapıldığına dair görüşünü naklettikten sonra, bu görüşün son derece noksan ve batıl olduğunu, zira insanın hiç bilmediği ve işitmediği bir şeyin benzerini getirmekle mükellef tutulmasının muhal olduğunu söylemiştir. Ancak yine İbn Hazm’ın söylediğine göre İmam Eş’arî’den bizzat okunan kelâmın mu’cize olduğu ve tehaddînin onunla yapıldığı şeklinde başka bir görüş daha nakledilmiştir.²²³ Fakat nedense bu görüş, pek yaygınlık kazanmamıştır. Diğer taraftan Abdülbâkî el-Mevâhibî (ö. 1071/1661) ise, İmam Eş’arî’nin mu’ciz kelimeler konusundaki görüşünün, Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) vb. âlimlerin görüşüne muvafık olduğunu, buna muhalif olarak nakledilen rivâyetin ise ravi tarafından yapılan bir hata olduğunu söylemiştir.²²⁴

Bazı Eş’arîler’in o iddiayı öne sürmelerine gelince, Bâkîllânî’ye (ö. 403/1013) göre, bu iddia Eş’arîler’den birkaç kişi tarafından söylenmiştir. Eş’arî şeyhlerinin bu konudaki görüşleri şöyledir: “Allah, Kur’ân’ın nazmı gibi dizilmiş ve peş peşe gelen harflerin benzerinin getirilmesi konusunda meydan okumuştur. Yoksa eşi ve dengi olmayan kelâm-ı kadîmin benzerinin getirilmesi konusunda meydan okumamıştır.”²²⁵

²²⁰ Bk. Bâkîllânî, *İ’câzu’l-Kur’ân*, s.166; Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XVII, 78; Zerkeşî, II, 103; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1005; Âlûsî, I, 28.

²²¹ Râzî, *age.*, XVII, 78.

²²² Bk. Zerkeşî, II, 103. Ayrıca bk. Âlûsî, I, 28.

²²³ İbn Hazm, *el-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ahvai ve’n-Nihal*, III, 25.

²²⁴ Bk. Abdülbaki el-Mevahibî el-Hanbelî, *el-Ayn ve’l-Eser fi Akaid-i Ehli’l-Eser*, (tah. İsam Revvas Kaleci), Beyrût: Dâru’l-Me’mun li’t-Türas, 1407/1987, s.104.

²²⁵ Bâkîllânî, *İ’câzu’l-Kur’ân*, s.166.

O halde bazılarının Kur'ân'ın meydan okumasını, anlamsız hale getirmek istercesine, tehdîdin kelâm-ı kadîm ile yapıldığını iddia etmeleri, kabul edilemez. Bu konuda doğru olan, Kur'ân'ın meydan okumasının, kadîm olana delalet eden şeyle, yani harflerden ve seslerden meydana gelen kelimelerle yapılmış olduğudur.

G. Tehaddî Karşısında İnsanların Tavırları

Kur'ân'ın meydan okuması karşısında kendilerine meydan okunan inkârcılar, üç türlü tavır sergilemişlerdir. Bazıları Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz olduklarını itiraf ederken; bazıları Kur'ân'la ve müslümanlarla savaşmayı tercih etmişler; bazıları ise birtakım basit ve bayağı sözleriyle Kur'ân'a mu'âraza yaptıklarını iddia etmişlerdir.

1. Aczlerini İtiraf Edenler

Kur'ân'ın Allah kelamı olduğunu tasdik etmeyen bütün inkârcılar, tehdî karşısında Kur'ân'ın benzerini meydana getirmekten âcizdir. Kur'ân defalarca meydan okuduğu, onları tek tek veya toplu olarak benzerini getirmeye çağırdığı, istedikleri ve güç yetirebildikleri herkesi yardıma çağırmalarına müsaade ettiği halde, Kur'ân'ın en küçük sûresinin bile benzerini getirememeleri, onların âciz olduklarını gösterir. Onların Kur'ân'ın benzerini getirme konusundaki bu aciziyeti, kıyamete kadar devam edecektir. Bazıları bu konudaki aczini açıkça itiraf ederken; bazıları ise acizliklerini gizleyip saklamaya çalışmışlardır. Mesela bir a'rabî, Yûsuf Sûresi'nin 80. âyetindeki “قَلَمًا اسْتَبَسَّسُوا” “مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا” yani “*Ondan ümitlerini kestikleri zaman, fısıldaşarak bir kenara çekildiler.*” cümlesini duyunca: “Şehadet ederim ki, böyle bir sözü söylemeye hiçbir mahlûkun gücü yetmez!” diyerek Kur'ân karşısındaki acizliğini itiraf etmişti.²²⁶ Müşriklerin önde gelenlerinden Arap edebiyatını iyi bilen Velid b. Muğire (ö. 1/622) de, Kur'ân dinledikten sonra, onun bilinen edebî türlere benzemediğini ve rekabet edilemeyecek bir üstünlüğe sahip olduğunu itiraf etmiş, fakat inadını ve kibrini

²²⁶ Kâdî 'İyâz, I, 365.

yenemeyip Kur'ân'ın sihir ve beşer sözü olduğunu²²⁷ söylemişti.²²⁸ Bu konuda kaynaklarda daha pek çok hadise anlatılmaktadır.²²⁹

Hâlidî, Kur'ân'ın meydan okuması karşısında inkârcıların aczini iki kısımda değerlendirmiştir: Birincisi, fiilî acizlik olup nüzûl asrında fesâhat ve belâğatta önde olan inkârcı Arapların fiilen mevcut olan aczidir. Onlar Kur'ân'a mu'âraza yapamadılar ve Kur'ân, onlar için fiilen mu'cize oldu. İkincisi, nazarî acizlik olup nüzûl asrından sonra gelen, beyân ve belâğatta ilk dönemdekilerden daha aşağı seviyede olan Arap nesillerin aczidir. Beyânda ilerde olanlar Kur'ân'ın benzerini getirme konusunda âciz olduklarına göre, onlardan aşağıda olanlar daha da acizdir. Bu nazarî acizlik, Arap olmayan milletlere de şamildir. Arapça bilen biri, Kur'ân karşısında aciz olduğuna göre, Arapça bilmeyen ve Arap olmayan biri, daha âcizdir.²³⁰

Kur'ân'ın meydan okuması, kıyamete kadar devam edeceği gibi, inkârcıların Kur'ân'ın benzerini getirme konusundaki aczi de, itiraf etsinler veya etmesinler, kıyamete kadar devam edecektir. Ancak Kur'ân'ın meydan okumasından asıl maksat, insanların onun benzerini getirmekten âciz olduklarını ortaya çıkarmak değildir. Bilakis esas hedef, Kur'ân'ın hak bir kitap olduğunu ve onu getiren Hz. Peygamber'in doğru söylediğini ispat etmektir.

2. Kur'ân'la ve Müslümanlarla Mücadele Edenler

Kur'ân'ın benzerini getirmekten âciz olduklarını anlayan Mekkeli müşrikler, önce müslümanlarla ilişkilerini kestiler, onları hicrete zorladılar. Medine döneminde ise müslümanlarla savaşmayı göze aldılar. Oysa onlar oldukça kalabalık idiler. Hem de Hz. Peygamber'in kavmi olan Kureyş, görüşlerinin ağır başlı olmasıyla ve akıllı insanların çokluğuyla tanınırdı. Onların arasında belîğ konuşan hatipler, yeni ve duyulmamış

²²⁷ Bk. Müddessir Süresi, Âyet 24, 25.

²²⁸ Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hakim en-Nisâbüri (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, 1417/1997, II, 596; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1003-1004; Seyyid Kutup, *et-Tasviru'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, 16. baskı, Kâhire: Daru's-Şurûk, 1423/2002, s.13-14.

²²⁹ Bu konuda bk. Hattabî, s.70-71; Cürcânî, *Risâletü's-Safiye fi'l-Îcâz*, (Selâsü Resâil fi l-Îcâzi'l-Kur'ân içinde, tah. Muhammed Ahmed Halefullah, Muhammed Zağlul Selam), 5. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1429/2008, s.125; Kurtubî, XXI, 377; Kâdî 'İyâz, I, 365, 387; İbn Âşûr, I, 107.

²³⁰ Bk. Hâlidî, *Î'câzu'l-Kur'âni'l-Beyanî*, s.73-74.

şeyler söyleyen şairler vardı.²³¹ Ayrıca birbirlerine muhalefet etmekte, savaşıp galip gelmek için bütün güçlerini harcamakta, biri onlara karşı övününce ona karşı kat kat fazlasıyla övünmekte ve kendilerine ikram edene ikram etmede aşırı gitmekle meşhur olmalarına rağmen, (mu‘âraza konusunda) asabiyet damarları harekete geçmedi. Allah onlara önce delili, sonra kılıcı yöneltti. Onlar kılıçla karşı koymayı tercih ettiler.²³² Hâlbuki Hz. Peygamber onlara: “Benimle savaşılmaması ve mağlup edilmemem, yalancı olduğuma delalet eder.” dememişti. Aksine onlara: “Eğer iddia ettiğiniz gibi yalan söylüyorsam, Kur’ân’ın tamamının veya bir sûresinin benzerini getirmeniz, benim yalancı olduğuma delalet eder.” demişti. Müşrikler, onun delil kabul ettiği şeyi bırakıp delil olmayan şeye yani savaşa yöneldiler.²³³

Kadı Abdulcebbar’a (ö. 415/1025) göre, tehaddî karşısında Araplar iki şeyle karşı karşıya kalmışlardı: Ya Kur’ân’a mu‘âraza yapacaklar, ya da savaşın ağır şartlarına katlanacaklardı. Onlar Kur’ân’a mu‘âraza konusunda nefislerinde acizlik hissedip savaşmayı tercih ettiler. Öyle ya akıllı biri, iki şeyden kolay olanıyla düşmanını def etmesi mümkün iken onu bırakıp da zor olana yönelmez.²³⁴

Hâlidî’nin ifadesiyle de, Kur’ân’ın meydan okuması karşısında inkârcıların önünde iki yol vardı: Biri kolay yol, diğeri engebeli ve zor yol... Biri, lisan ve beyân yolu, öbürü kılıç ve mızrak yolu... Onlar kolay yolu bırakıp zor yola saptılar. Mızrakla savaşmayı, sözle mu‘âraza yapmaya tercih ettiler.²³⁵

Hüseyin Cîsrî Efendi’nin (ö. 1327/1909) ifade ettiği üzere zorunlu hallerde süngü ve mızrak kuşanmaktan başka çare kalmadığı gibi, Kur’ân’ın i‘câzı karşısında âciz olduklarını anlayan Araplar, kendilerini savaşın kucağına atmak zorunda kalmışlardı.²³⁶

Draz (ö. 1377/1958) ise, Kur’ân’ın meydan okuması karşısında müşriklerin kılıca sarılmalarını şöyle anlatmıştır: “Kızdırmanın ve tahrik etmenin derecesine bakın! Kur’ân, ‘Hiçbir zaman yapamayacaksınız!’ kat’î fermanıyla, boyunlarını kesmekle yetinmiyor, bir de onları cehenneme sokuyor, sonra da taşlarla bir ediyor. Vallahi,

²³¹ Hattabî, s.21-22.

²³² Zemahşerî, *el-Keşşaf*, I, 6.

²³³ Bâkîllânî, *el-Beyân*, s.28.

²³⁴ Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu Usuli’l-Hamse*, s.588.

²³⁵ Hâlidî, *İ‘câzu’l-Kur’ânî’l-Beyânî*, s.77.

²³⁶ Hüseyin Cîsrî Efendi, **Risâle-i Hamîdiyye**, (ter. Manastırlı İsmail Hakkı), İstanbul: Bahar Yayınları, ty, s.39-40.

onların en çok övünüp gururlandıkları damarlarına böylesine basması karşısında, ağızlarında dönmeye mecali kalmış bir dil olsaydı, malum düşmanlık ve gururları içinde, Kur'ân'a mu'âraza yapmaktan bir an geri durmaz, bir an bile susmazlardı. Fakat mu'âraza için sızabilecekleri ne bir gedik, ne de tırmanabilecekleri bir merdiven bulabildiler. Baktılar ki öyle yüksek bir dağla karşı karşıya bulunuyorlar ki ne aşabilirler ne de delip geçebilirler. Nihayet, benzerini yapmaktan tamamen ümitlerini kesip aczlerini iyice anlayınca verdikleri tek cevap, ölümü göze almak, harfler yerine kılıçları konuşturmak oldu. Zaten savaş, delil getirmede yenilenlerin, kalemi ve lisanıyla kendini koruyamayanların başvurduğu bir çaredir.²³⁷

Râfi'î'nin (ö. 1356/1937) ifade ettiği üzere, insan tabiatının özelliklerinden biri de şudur: İnsan, ne zaman çok övündüğü ve en güzel yaptığını zannettiği bir konuda mağlup olursa, ondan sonra artık ye'se düşer, ümidi kırılır, arzu ve isteği gevşer, ona başka hiçbir kuvvet fayda vermez, hiçbir şey yardım etmez.²³⁸ İşte Araplar da en önde oldukları ve çok övündükleri söz söyleme alanında mağlup olup Kur'ân'ın meydan okuması karşısında onun benzerini getirmekten aciz kalınca, artık savaşmaktan başka bir çarenin kalmadığını düşündüler, kılıçlarına sarıldılar.

Sadece Mekkeli müşrikler değil; onlardan sonraki ve bu günkü inkârcılar da Kur'ân'ın meydan okumasına cevap vermekten aciz kalınca, Kur'ân'la ve müslümanlarla mücadele etmeyi tercih etmişlerdir. Günümüze kadar gelen Kur'ân düşmanları hep aynı yolu izlemişlerdir.

3. Mu'ârazaya Teşebbüs Edenler

Kur'ân'ın meydan okuması karşısında bazıları, söyledikleri birtakım sözlerle onun benzerini getirdiklerini iddia etmişlerdir. Onların bu sözleri gerçekten mu'âraza sayılır mı? Onlar bu konuda bir başarı elde ettiler mi? Bu ve benzeri sorulara bundan sonraki bölümlerde cevap vereceğiz.

²³⁷ Draz, *en-Nebeü'l-Azîm*, s.105-106.

²³⁸ Râfi'î, s.139.

İKİNCİ BÖLÜM

MU‘ÂRAZATU’L-KUR’ÂN

Kur’ân, kendisinin mu‘cize olduğunu ispat etmek üzere, muhaliflerine meydan okuyup onları mu‘ârazaya davet etmiştir. Bu nedenle tezimizin bu bölümünde Kur’ân’a mu‘âraza konusu ele alınacaktır. Önce mu‘âraza tarif olunacak ve Cahiliye döneminden bazı mu‘âraza örnekleri nakledilecek, sonra Kur’ân’a mu‘âraza yapılamayacağından ve bunun sebeplerinden söz edilecek ve mu‘ârazayla ilgili iddialar değerlendirilecektir.

I. ARAP EDEBİYATINDA MU‘ÂRAZA

Arap edebiyatında mu‘âraza, nazîre karşılığında kullanılmış; ihtizâ, muhâkât ve modern zamanlarda taklît, nazîr ve mesîl kelimeleri de oldukça yaygınlık kazanmıştır. İhtizâ, “ayakkabının tekini öbürünün ölçülerine göre yapmak, birinin yaptığı işe benzer şekilde iş yapmak”; muhâkât, “taklît etmek”; mesîl, “benzeri olmak” anlamındadır.²³⁹

Biz şimdi mu‘ârazayı tarif edeceğiz ve cahiliye döneminde cereyan etmiş bazı mu‘âraza örneklerini nakledeceğiz.

A. Mu‘ârazanın Tarifi

Bir edebiyat terimi olarak mu‘ârazanın birçok tarifi yapılmıştır. Mu‘ârazayı, Hattabî (ö. 388/988), “Başkasına ait bir şiir veya hutbenin lafız ve anlam özelliklerinde yarışmak”²⁴⁰ şeklinde, ‘Abbâs b. Ali es-San‘ânî (ö. XII/XVIII. yüzyıl), “Bir şairin ele aldığı fikir ve konuyu ondan daha güzel lafız kalıbı ve üslûp içinde ifade etmek”²⁴¹ diye, Muhammed Abdullah Draz (ö. 1377/1958) ise, “Bir manayı alıp onu, mu‘âraza yapılan

²³⁹ Durmuş, “Nazire”, XXXII, 455.

²⁴⁰ Hattabî, s.58.

²⁴¹ es-San‘ânî, *Risâletü’l-‘Ascediyye*, s.56.

metnin belâğat derecesinde veya daha fazla bir belâğatla, fakat farklı bir üslûpla ifade etmek” şeklinde tarif etmiştir.²⁴²

“Delâilu’l-İ’câz” isimli eserinde mu‘ârazayla ilgili orjinal görüşler ortaya koyan Cürcânî’ye (ö. 471/1078-79) göre, bir söze mu‘âraza yapmak isteyen, o sözün fasîh ve belîğ olarak nitelendiği yönlerden benzerini inşa etmeli, dokusu güzel lafızları seçmeli ve lafza isnât edilen vasıfları dikkate almalıdır. Fesâhat ve belâğat ile bunları ortaya çıkaran şeyler ise, manayla ve lafzın delalet ettiği şeyle ilgili vasıflardır. O halde mu‘âraza, lafızla ilgili değil; manayla ilgilidir. Bir söze, fasîh ve belîğ olması ile lafız tercihi açısından mu‘âraza yapılabilir.²⁴³

Yine Cürcânî’nin söylediğine göre, dilbilimciler mu‘ârazayı ipek dokumak, altından küpe ve bilezik yapmak gibi el işçiliklerine kıyas etmişlerdir. Fakat el işçiliklerinde birbirinden ayırt edilmeyecek derecede benzerini yapmak mümkün iken; bir söze tamamen benzer başka bir söz söylemek mümkün değildir. Zira bir sözün anlamı, duyulduğunda aynı şey düşünülecek şekilde başka kelimelerle aynen ifade edilemez.²⁴⁴

Rummanî’ye (ö. 384/994) göre, bir şiirin kâfiyelerini değiştirmek veya bir kelimenin yerine aynı manada başka bir kelime koymak, mu‘âraza değildir. Hiç şiir söyleyemeyen, tek bir beyit inşa edemeyen veya vezin açısından kusurlu şiirleri ayırt edemeyen biri, şiirin kâfiyelerinde bunun benzerini yapabilir.²⁴⁵ Cürcânî’nin ifade ettiğine göre, bir kelimeyi kaldırıp yerine başka bir kelime koymak mu‘âraza olsaydı, insanlar tercüme ile mu‘ârazayı birbirinden ayırt edemez ve bir sözü açıklayıp tefsîr eden herkes ona mu‘âraza etmiş sayılırdı.²⁴⁶

Tâhiru’l-Mevlevî’nin (ö. 1371/1951) söylediğine göre ise, manayı ibka etmek sûretiyle başkasının bir beytindeki kelimeleri değiştirmeye mu‘âraza değil; selh denir. İntihalin bir nev’i olan bu hareket deri yüzmeye benzetilerek selh denilmiştir.²⁴⁷

²⁴² Draz, *en-Nebeü’l-Azîm*, s.102.

²⁴³ Cürcânî, *Delâilu’l-İ’câz*, s.259.

²⁴⁴ Cürcânî, *age.*, s.260-261.

²⁴⁵ Rummanî, s.111-112.

²⁴⁶ Cürcânî, *age.*, s.259.

²⁴⁷ Tâhiru’l-Mevlevî, s.134.

Mu‘âraza daha çok şiir türünde rastlanır ve çoğunlukla esas metni aşmak amacıyla kaleme alınır. Bazen de esas metne eş değerde bir metin ortaya koymak, yarışmak veya ona duyulan ilgiyi ifade etmek için yazılır. Şairler, edebî kudret ve kabiliyetlerini göstermek amacıyla, kendilerinden önceki bir şairin ele aldığı konuyu yeniden nazmetmek istemişler ve o şiire mu‘âraza yazmışlardır.²⁴⁸

B. Cahiliye Döneminden Mu‘âraza Örnekleri

Biz burada Cahiliye döneminde söylenmiş bazı mu‘âraza örneklerini nakledeceğiz. Böylece Kur’ân, Araplara meydan okuyup onları mu‘ârazaya davet etmeden önce mu‘ârazanın nasıl cereyan ettiğini onların çok iyi bildiklerini göstereceğiz.

Arapların kabileler halinde yaşamaları, onları birbirlerine karşı övünmeye ve mücadele etmeye sevk ediyordu. Onlar hemen her şeyde birbirlerine muhalefet ederler, biri onlara karşı övününce ona karşı kat kat fazlasıyla övünürler, birinin herhangi bir sanatta üstün geldiğini gördüklerinde, ondan daha üstününü yapmaya çalışırlardı. Bir şair, güzel bir kasîde yazdığında rakip kavimden şairler de ondan daha güzelini yazmaya gayret ederlerdi. Dolayısıyla mu‘âraza, Cahiliye devrinden beri bilinmekteydi.

Hattabî, Cahiliye döneminde bazı şairler arasında vaki olan çeşitli mu‘âraza örnekleri nakletmiştir.²⁴⁹ Onun naklettiğine göre, İmruülkays (ö. m. 545) ile Alkame b. Abede et-Temîmî (ö. 3/625 [?]) arasında bir mu‘âraza cereyan etmişti. Onlar atı tasvir ederek birbiriyle yarışmışlardı. İmruülkays kasîdesine şöyle başlamıştı:

حَلِيلِي مُرًّا بِي عَلَى أَمِّ جُنْدَبٍ أَقْضُ لُبَانَاتِ الْفَوَادِ الْمُعَذِّبِ
فَللَزَجْرِ أَهْوَبُ وَلِلْسَاقِ دَرَّةٌ وَلِلسَوِّطِ مِنْهُ وَقَعُ أَهْوَجِ مُنْعَبِ

Ey iki dostum, bana uğrayıp Ümmü Cündeb’e gidin ki, acı çeken gönlün isteklerine nail olayım. Azarlamak hızını artırır, kırbaç baldır içindir ve onu kamçılama, yardım isteyen ahmağın bağırması (gibi)dir.

²⁴⁸ Durmuş, “Nazire”, XXXII, 455.

²⁴⁹ Bk. Hattabî, s.58-65.

Alkame ise kasîdesine şöyle başlamıştı:

ذهبتَ من المحرّانِ في غيرِ مذهبٍ ولم يكُ حقاً طولُ هذا التّجنّبِ
فعنّي على آثارهنَّ بحاصِبٍ وغيبةِ شُبوبٍ من السدِّ ملهَبِ
فأدر كهنّ ثانياً من عَنانِهِ يَمُرُّ كَمَرِ الرَّائِحِ المُتَحَلِّبِ

Göç esnasında yol olmayan yerden gittin. Bu ayrılığın uzaması doğru değildi. O, onların izlerini fırtına ve şiddetli yağmur ile görünmeyecek hale getirdi, kesif bulutun gidişi gibi giderek onlara ikinci kez yetiştirdi.

Onlar, İmruülkays'ın hanımını aralarında hakem tayin etmişlerdi. O, kocasına: “Alkame senden daha iyi şairmiş.” demişti. İmruülkays: “Bu nasıl olur?” diye sorunca: “Çünkü Alkame, atının hiç yorulmadan ve zahmet çekmeden avına yetiştirdiğini söyledi. Sen ise atının hareket etmesi için onu zorladığını ve kırbaçladığını söyledin.” demişti. Bunun üzerine İmruülkays, hanımına kızmış ve onu boşamıştı.²⁵⁰

Yine İmruülkays ile Hâris b. Tev'em el-Yeşkurî (ö. m. 580) arasında da bir mu'âraza meydana gelmişti. Önce İmruülkays, söze başlayarak şöyle demişti:

أحارٍ ترى بُرَيْقاً هَبَّ وَهْنا

Ey Hâris, şimşekçiği görüyorsun, bitkin bir şekilde (söze) başla.

Hâris ise şöyle demişti:

كنارٍ مجوسٍ تستعُرُ استعاراً

(Hayır,) Mecusilerin yandıkça yanan ateşi gibi (başlıyorum).

İmruülkays:

أَرَقْتُ لَهُ وَنَامَ أَبُو شُرَيْحٍ

Ebu Şureyh (yani Hâris) uyuduğu halde, ben gece uyumayıp uykusuz kaldım.

Hâris:

إذا ما قُلْتُ قد هدأ استطاراً

²⁵⁰ Hattabî, s.58-59. Bu hadise için ayrıca bk. Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dinevirî (ö. 276/889), *eş-Şi'r ve's-Şuarâ*, (tah. Ahmed Muhammed Şakir), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, I, 218-219.

Ben 'O, sakinleştii' dediğim zaman telaşlandı.

(...)

Bu, mısra mısra tamamlanmış bir mu'ârazadır. Hâris'in şiiri, daha üstündür. Zira söze ilk başlayan, istediği gibi söze başlar. Başkasının şiirini tamamlayan ise, önce başlayanın sözleriyle uyumlu bir şekilde sözünü devam ettirmesi gerekir. Hâris, İmruülkays'ın şiirinde bulunmayan güzel teşbih ve temsiller getirdiği için ona galip geldi. Bunun üzerine İmruülkays, bundan sonra hiçbir şairle yarışmamaya yemin etti.²⁵¹

Nâbiğa (ö. m. 604) da, İmruülkays'ın bir şiirine mu'âraza yapmıştı. İmruülkays, bir şiirinde gecenin özelliklerini anlatarak şöyle demişti:

وليل كموج البحر أرخى سدوله عليّ بأنواع المموم ليبتلي
فقلتُ له لما تمطى بصلبه وأردفَ أعجازًا وناءً بكلّ
ألا أيها الليل الطويل ألا انجلي بصبح وما الإصباح فيك بأمثل
فيالك من ليلٍ كأنّ نجومه بكلّ مغارٍ القتلِ شدّت بيدبل
كأنّ الثريا علقت في مصامها بأمراس كئانٍ إلى صمّ جندل

Denizin dalgası gibi, beni sınamak için türlü dertler içinde örtüsünü üzerime sarkıtan gece, belini gerip gerisine kat kat kalçalar ekleyerek göğsüne iyice yüklenince (yani bir türlü geçmeyince) dedim ki: Ey uzun gece! Sabah olmayacak mı? Zaten sabah da senden iyi değil. O ne uzun geceydi, sanki yıldızları kuvvetli iplerle dağa bağlanmıştı. Süreyya yıldızı da tepe noktasında keten ipliklerle Cendel'in sert kayalıklarına bağlanmış gibiydi.

Nâbiğa, İmruülkays'ın o şiirine mu'âraza yaparak şöyle demişti:

كليبي لهم يا أميمة ناصب وليل أفاقيه بطيء الكواكب
تطاوّل حتى قلت ليس بمنقض وليس الذي يرعى النجوم بأيب
وصدر أراح الليل عازب همّه تضاعف فيه الحزن من كلّ جانب

²⁵¹ Hattabî, s.59-61.

Ey Ümeyme! Oldukça yorucu olan kederimle ve geceyle beni baş başa bırak, yıldızların batmamasının sıkıntısını ben çekeyim. Gece uzadıkça uzadı, hatta dedim ki: Bu gece hiç bitmeyecek ve yıldızları gözetleyen (sabah) geri dönmeyecek. Bir gönül ki gece onun kaybolan kederini geri getirmiş ve onda hüznün her yandan kat kat artmış.

Nâbiğa'nın bu şiiri, gerçek bir mu'ârazadır. Onun sözleri oldukça güzel, gecenin sıkıntılarını ve uzunluğunu tasvir etmesi de oldukça belîğdir. Fakat kasîdesine “...وَصَدْرُ أَرَا حَ اللَّيْلِ...” diye başlayan en güzel beytiyle başlamadığı söylenmiştir. Bu, çobanın develeri akşam vakti geceleyecekleri yere götürmesinden istiaresidir. O, belâğatı ve tatlılığı bir araya getiren bir sözdür. İmruülkays'ın sözlerinde ise, Nâbiğa'nın sözlerinde bulunmayan güzel teşbihler ve bedii manalar vardır. Zira o geceye bel, göğüs ve kalça izafe etmiş; gecenin karanlıklarını denizin bitmeyen dalgalarına benzetmiş, yıldızların iple dağlara bağlıymış gibi hiç hareket etmediklerini anlatmıştır.²⁵²

II. KUR'ÂN'A MU'ÂRAZA

Kur'ân, kendisinin benzeri bir kitap veya on sûre ya da bir sûre te'lif etmeleri konusunda onun beşer sözü olduğunu iddia eden muhaliflerine meydan okumuş ve onları mu'âraza yapmaya çağırmıştır. Kur'ân'ın bu meydan okumasıyla birlikte, ona mu'âraza konusu gündeme gelmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'a mu'ârazayı; lafız, mana ve üslûp bakımından Kur'ân'ın benzeri bir kitap veya on sûre ya da bir sûre meydana getirmek diye tarif edebiliriz.²⁵³

Draz'ın (ö. 1377/1958) söylediğine göre, Kur'ân'ın meydan okumasında muârizlarından istediği, Kur'ân'a aynen benzer bir kelam değildir. Zira bir söze tamamen benzer başka bir söz söylemenin imkânsız olduğu ortadadır. Kur'ân, onlardan tarzı ve usulü ne olursa olsun, yaratılışı ve mizacı nasıl olursa olsun sahibinin güzel bulup söyleyeceği bir kelam istemiştir. Öyle ki, beyân üstünlüğü kriterlerine göre

²⁵² Hattabî, s.62-63; Allame Fakih Cafer Sübhânî, *el-İlâhiyât 'alâ Hüde'l-Kitâb ve's-Sünne ve'l-Akl*, 7. Baskı, Kum: Müessesetü İmam Sadık, 1430/2009, III, 356-357.

²⁵³ Bk. Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, II, 280.

Kur'ân'la kıyas edildiğinde onunla at başı yürüyen veya ona yaklaşan bir kelim olsun. Yani Kur'ân'ın beklediği benzerlik, edebiyat yarışmalarında aranan benzerliktir.²⁵⁴

Başta yalancı peygamberler olmak üzere bazı edip, şair ve filozoflar, Kur'ân'a mu'âraza diye çeşitli sözler getirmişlerdir. Lafız itibariyle gösterişli, fakat anlam bakımından basit ve bayağı olan o sözler, aslında mu'âraza sıfatına layık değildir. Onlar, Kur'ân'ın basit taklîtleri olmaktan öteye geçememiştir. Bu sebeple nüzûlünden günümüze kadar hiç kimse Kur'ân'a mu'âraza yapmaya muvaffak olamamıştır.

Bu güne kadar Kur'ân'a mu'âraza yapılamadığı kesin olmakla birlikte, bazı müfessirler, mu'âraza kelimesini kullanırken çok fazla özen göstermemişler; Nadr, Müseylime ve benzerlerinin Kur'ân'a mu'âraza yaptıklarını söylemişlerdir. Mesela, Kurtubî (ö. 671/1273) ile Ebû Hayyân (ö. 745/1344): “*Nadr, Kur'ân'a mu'âraza yapmış ve şöyle demişti: ...*”²⁵⁵ diyerek Nadr'ın bu amaçla söylediği sözleri nakletmişlerdir. Aslında bu müfessirlerin amacı, o sözleri söyleyenlerin kendi zanlarına göre Kur'ân'a mu'âraza yaptıklarını veya mu'âraza yapmaya çalıştıklarını ifade etmektir. Diğer taraftan bazı âlimlerin ise mu'âraza kelimesini kullanırken oldukça titiz davrandıklarını görüyoruz. Mesela Râzî (ö. 606/1209), Nadr'ın Kur'ân'a mu'âraza olduğu iddia edilen sözlerini naklettikten sonra, “... *Hâsılı bu sözü söyleyen, Kur'ân'a mu'âraza yaptığını iddia etmiştir.*” derken²⁵⁶; İbn Teymiyye (ö. 728/1328) de, “*Müseylime ve benzerleri, o sözleriyle Kur'ân'a mu'âraza yaptıklarını iddia etmişlerdi.*” demiştir.²⁵⁷

A. Kur'ân'a Mu'âraza Yapılabilir mi?

Bir yazarın te'lif ettiği kitap, ne kadar güzel olursa olsun, onun benzerini hatta daha üstününü diğer insanlardan herhalde bir yapan bulunur. Ancak Allah kelamı olan Kur'ân'ın benzeri getirilemez, ona asla mu'âraza yapılamaz. Bu, beşerî değil; ilahî bir hükümdür. Cenab-ı Hak, Bakara Sûresi'nin 24. âyetinde Kur'ân'ın bir sûresinin benzerinin yapılmadığını ve bundan sonra da yapılmayacağını ifade etmiş; İsrâ

²⁵⁴ Bk. Draz, *en-Nebeü'l-Azîm*, s.118-119.

²⁵⁵ Kurtubî, VIII, 461; Ebû Hayyân, IV, 183.

²⁵⁶ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, XIII, 69.

²⁵⁷ İbn Teymiyye, *Şerhu'l-Akidetü'l-İsfahâniyye*, (tah. Said b. Nasr b. Muhammed), Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1422/2001, s.268.

Sûresi'nin 88. âyetinde ise insanlarla cinlerin bir araya toplanıp birbirlerine destek olsalar bile Kur'ân'ın benzerini getiremeyeceklerini haber vermiştir.

Semerkandî (ö. 375/985) ile Kurtubî (ö. 671/1273), Bakara Sûresi'nin 24. âyetindeki “فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا” (*Eğer yapamadıysanız*) cümlesinin, “Kur'ân'ın bir sûresinin benzerini geçmişte yapamadıysanız” manasında; “وَلَنْ تَفْعَلُوا” (*ki asla yapamayacaksınız*) cümlesinin ise “Kur'ân'ın bir sûresinin benzerini gelecekte asla yapamayacaksınız” anlamında olduğunu söylemiştir.²⁵⁸

İbn Kesîr (ö. 774/1373) de, aynı âyetteki “لَنْ” edatının gelecekteki kesin olumsuzluğu gösterdiğini, yani Kur'ân'ın bir sûresinin benzerini ebediyen yapamayacaksınız demek olduğunu ifade ettikten sonra diyor ki: “Bu da ayrı bir mu'cize olup Allahu Teala Kur'ân'a ebediyen mu'âraza yapılamayacağını haber vermiştir. Verilen haber, aynen tahakkuk etmiş ve o tarihten zamanımıza kadar Kur'ân'a mu'âraza yapılmamıştır ve yapılması da imkânsızdır. Kur'ân her şeyi yaratan Allah'ın kelamı olduğuna göre, onun benzerini getirmek nasıl mümkün olabilir ki? Yaratanın kelamı yaratılmışların kelamına nasıl benzer ki?”²⁵⁹

İbn Âşûr'a (ö. 1393/1973) göre ise, bu “*asla yapamayacaksınız*” sözü, Kur'ân'ın en büyük mu'cizelerinden biridir. Bu söz, iki yönden mu'cizedir: Birincisi, Kur'ân'ın beşer kudretinin üstünde olduğunu ve müşriklerin ona mu'âraza yapamadıklarını ispat etmiştir. İkincisi, bu söz onların gelecekte Kur'ân'ın benzerini getiremeyeceklerini haber vermiştir. Onlar ve sonra gelenler, Kur'ân'a mu'âraza yapamayacaktır.²⁶⁰

Elmalılı (ö. 1361/1942) da, Kur'ân'ın “*asla yapamayacaksınız*” şeklindeki haber vermesinin, o günden bugüne kadar on dört asırlık bir tecrübe ile doğruluğunu gösteren ebedî bir mu'cize olduğunu ifade etmiştir.²⁶¹

Râfî'î'ye (ö. 1356/1937) göre de, “*asla yapamayacaksınız*” sözünün Allah'tan başkasından sâdır olması imkânsızdır. Bir Arap, katiyyen böyle bir söz söyleyemez. Araplar bu sözü duydular, bu söz gönüllerine yerleşti, dillerinde dolaştı. Bu âyetin

²⁵⁸ Semerkandî, I, 103; Kurtubî, I, 351.

²⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân'î'l-Azîm*, I, 199. Ayrıca bk. Ebu's-Suûd, I, 91-92.

²⁶⁰ İbn Âşûr, I, 342-343.

²⁶¹ Elmalılı, I, 272.

onlardan mu‘ârazayı ebediyyen nefyettiğini ve onları ilelebet âciz bıraktığını anladılar da mu‘âraza yapmadılar, hatta yapmayı dahi ummadılar. Bu âyet onların âcizliklerini ufuktan ufuğa taşıdı, yetersizliklerini tescil etti ve dillerini adeta mühürledi.²⁶²

Yine Râfi‘î’ye göre, Bakara Sûresi’ndeki o tehdîdî âyetinin nazmı oldukça hayrete şayandır. Burada onlardaki mu‘âraza kudretinin ancak ölünün dünya işlerine kudreti gibi olduğunu ispatlamak için onları telaşlandırıp tahrik etmede mübalağa yapıldı. Bu iş, asla olmayacak. Allah onlara “*Bunu asla yapamayacaksınız.*” buyurdu. Yani sizin Kur’ân’a mu‘âraza yapmanız, her türlü kuvvetin, çarenin, yardım istemenin ve zamanın üstünde ve ötesindedir. Sonra Allahu Teala onları cehennem yakıtı yaptı, taşlarla bir araya getirdi ve kâfirler diye isimlendirdi. Şayet bundan sonra onlarda herhangi bir kuvvet olsaydı, infilak edip patlardı. Lakin kül, ateşten başka bir şeydir.²⁶³

Seyyid Kutup (ö. 1386/1966) ise, İsrâ Sûresi’nin 85. âyetinde geçen rûh kelimesiyle Kur’ân’ın benzerinin getirilememesi arasında münasebet kurarak şöyle demiştir: “Nasıl ki rûh yalnız Allah’ın bildiği sırlardan biri ise, Kur’ân da Allah’ın meydana getirdiği bir kitap olup mahlûkat onu taklît edemez. İnsanlar ve cinler -ki bunlar açık ve gizli mahlûkatı temsil ederler- bir araya gelip yardımlaşsalar da, onun benzerini yapamazlar. İnsanlar ve cinler Kur’ân’ın lafız ve ibarelerini, taklît etmeye kalkışamazlar. Kur’ân, Allah’ın yarattığı ve mahlûkatın yapmaktan aciz olduğu diğer şeyler gibidir. Kur’ân, rûh gibi Allah’ın emrinden olup mahlûkat onun bazı niteliklerini, özelliklerini ve etkilerini anlasa da, kuşatıcı ve kapsamlı sırrını idrak edemez.”²⁶⁴

Allah kelamı olan Kur’ân’a mu‘âraza yapmak mümkün değildir. Bütün mahlûkat ona mu‘ârazadan acizdir. Bu acizlik, kıyamete kadar devam edecektir. Edebî şahsiyet kazanmış bir şahsın üslûbu, ne kadar yüksek olursa olsun, yazıla yazıla az çok taklît edilebilir. Fakat Kur’ân’ın nüzûlünden bu yana bütün Arap edebiyatçıları, onun belâğatını kendilerine örnek edinip Arap dili ve edebiyatı açısından yükseldikleri halde ona mu‘âraza yapmayı başaran kimse olmamıştır.

²⁶² Râfi‘î, s.142.

²⁶³ Râfi‘î, s.142 (dipnot kısmında).

²⁶⁴ Seyyid Kutub, *Fî Zılali’l-Kur’ân*, IV, 2249-2250.

B. Kur'ân'a Mu'âraza Yapılamamasının Sebepleri

Kur'ân'a mu'âraza yapılamayacağı kesin olduğuna göre, artık geriye bunun neden yapılamayacağını göstermek kalmıştır. Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının sebepleri nelerdir? Kur'ân defalarca meydan okuyup mu'âraza yapılmasını talep ettiği halde, niçin ona mu'âraza yapılamamıştır? Şimdi bu soruya cevap arayacağız.

Kur'ân'a niçin mu'âraza yapılamadığı sorusuna, aslında II/VII. asırdan itibaren cevap verilmeye başlanmıştır. Zira Kur'ân'ın hangi yönden mu'cize olduğu, onun inkârcıları hangi vafından dolayı benzerini getirmekten aciz bıraktığı sorusuna, ta o zamandan beri cevap aranmış ve birçok i'câz vechi ortaya konulmuştur. Yani i'câz vecihleri, esasen Kur'ân'ın benzerinin niçin meydana getirilemediği sorusuna verilen cevaplardan ibarettir. İşte bu konuda iki temel görüş ortaya çıkmıştır: Birincisi, sarfe nazariyesi; diğeri de, Kur'ân'ın haiz olduğu fesâhat, belâğat, nazım ve benzeri vasıflarından dolayı ona mu'âraza yapılamamasıdır. Bu nedenle biz önce sarfeyi, sonra da diğeri i'câz vecihlerini ele alarak Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının esas sebebini belirleyeceğiz.

Genelde Ebû İshak İbrahim b. Seyyâr en-Nazzâm'a (ö. 231/845) nispet edilen²⁶⁵ sarfe nazariyesine göre, Allahu Teala, insanların mu'âraza yapma niyet ve kasıtlarını²⁶⁶, veya mu'âraza kudretlerini²⁶⁷ veyahut mu'ârazaya götüren sebepleri²⁶⁸ ya da mu'âraza için gerekli olan bilgileri çekip almıştır.²⁶⁹ Allah'ın bu müdahalesi olmasaydı, o zamanın edipleri, Kur'ân'ın benzerini hatta daha güzelini meydana getirebilirlerdi.²⁷⁰ Dolayısıyla Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının sebebi, onun yapısı itibariyle taklît edilemez olması değil; Allahu Teala'nın insanların Kur'ân'ı taklît etmelerine engel olmasıdır.

²⁶⁵ Abdülkerim Hatîb (ö. 2008), **el-İ'câz fî Dirâsâti's-Sâbikîn**, yy: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1974, s.364; Mahlûf, s.35.

²⁶⁶ Rummânî, s.110; Hattabî, s.22; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, II, 349.

²⁶⁷ Alevî, III, 392; Yıldırım, "Kur'ân", XXVI, 394.

²⁶⁸ Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim eş-Şehrîstânî (ö. 548/1153), **el-Milel ve'n-Nihal**, 2. baskı, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1992, I, 50.

²⁶⁹ Ebu'l-Kasım Ali b. Tahir Ebu Ahmed Hüseyin Şerif el-Murteza (ö. 436/1044), **el-Mudih an Ciheti İ'câzi'l-Kur'ân (es-Sarfe)**, (tah. Muhammed Rızâ el-Ensari el-Kummi), Meşhed: Müessesetü't-Tab' ve'n-Neşr, 1424/2003, s.35-36; Râzî, **Nihâyetu'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz**, (tah. Nasrullah Hacımüftüoğlu), Beyrût: Daru Sâdır, 1424/2004, s.26; Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Said b. Sinan el-Hafacî (ö. 466/1073), **Sırru'l-Fesaha**, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1402/1982, s.100.

²⁷⁰ Şehrîstânî, age., I, 50; Zerkeşî, II, 104-105; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1005.

Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının esas sebebi olarak sarfeyi kabul edebilir miyiz? Gerçekten insanların mu'âraza konusundaki ilimleri ve kudretleri alındığı veya mu'ârazaya götüren sebepler ortadan kaldırıldığı için mi Kur'ân'a mu'âraza yapılamamıştır? Biz aşağıda zikredeceğimiz deliller sebebiyle sarfeyi Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının sebebi olarak kabul etmiyoruz:

1. İsrâ Sûresi'nin 88. âyetinde “*And olsun ki, insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın benzerini getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine destek olsalar, onun benzerini getiremezler.*” buyrulmuştur. Bu âyet, insanların Kur'ân'a mu'âraza yapmaya kudretleri olmakla birlikte, ondan âciz kalacaklarına delalet eder. Bu konudaki kudretleri alınsaydı, bir araya toplanmalarının hiçbir faydası olmazdı. Zira o takdirde onların bir araya toplanmaları, ölülerin bir araya toplanmaları mesabesinde olurdu. Ölülerin aczi ise, zikredilmeye değer büyük bir şey değildir.²⁷¹

2. Allahu Teala'nın insanlardan Kur'ân'a mu'âraza yapma kudretini çekip alıp sonra da onlara, “*Kur'ân'ın benzerini getirin*” demesi, mümkün değildir. Zira insanın bir konudaki kuvveti elinden alındığı halde ondan o şeyi yapmasını istemek, hem de bunu meydan okuma şeklinde yapmak, doğru değildir. Eğer insanların mu'âraza yapma kudretlerinin alındığı doğru olsaydı, Kur'ân'ın meydan okumasına i'câz değil; ta'cîz denirdi. Çünkü bu, birinin dilini kesip sonra ona konuşmasını teklif etmeye veya elleri arkadan bağlanarak denize atılan birine “Sakin ıslanma!” demeye benzer.²⁷²

3. İnsanların Kur'ân'a mu'âraza yapmalarına engel olunsaydı, Kur'ân'ın i'câz vasfı ortadan kalkar; o engelleme işi, mu'cize olurdu.²⁷³ Hâlbuki bizzat Kur'ân'ın i'câz özelliği taşıdığına dair ümmet icma etmiştir.²⁷⁴

4. Arapların mu'âraza konusundaki bilgileri alınsaydı, onlar bunu fark ederler, bu konuda birbirleriyle konuşurlar ve bu konuşmaları da bize ulaşırdı.²⁷⁵ Ayrıca onların belâğat ve beyânda, nazım mükemmelliği ve güzel söz söylemede geriye gitmeleri gerekirdi. Kabiliyetlerinde ve hafızalarında bir eksilme yaşanır, önceden yapabildikleri

²⁷¹ Zerkeşî, II, 105; Suyûtî, *el-İtkan*, II, 1006.

²⁷² Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s.145.

²⁷³ Bâkılânî, *I'câzu'l-Kur'ân*, s.26; Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XVI, 322-323; el-Îcî, III, 398.

²⁷⁴ Zerkeşî, II, 105; Suyûtî, *age.*, II, 1006.

²⁷⁵ el-Îcî, III, 398. Ayrıca bk. Draz, *en-Nebeü'l-Azîm*, s.111.

birçok şeyi yapamaz olurlardı.²⁷⁶ Buna tepki gösterir ve Hz. Peygamber'e: "Sen bize Kur'ân'ı getirmeden önce biz her şeyi yapabiliyorduk. Fakat bize sihir yaptın, Kur'ân'la aramıza engel koydun." derlerdi.²⁷⁷ Oysa bunlardan hiçbirisi vaki olmamıştır.

5. Arapların mu'âraza konusundaki bilgileri alınsaydı, Kur'ân'ın yüceliğini anlayamazlardı. Anlamadıkları bir konuda meydan okunması ise, mantıksız olurdu.²⁷⁸ Oysa Rasulullah döneminde bazı şair ve edipler, Kur'ân'ın fesâhat ve belâgat yönünden kendi eserleriyle karşılaştırılamayacak bir üstünlük taşıdığını itiraf etmişler ve bazı inkârcılar da cazibesine kapılarak okunan Kur'ân'ı gizlice dinlemişlerdi.²⁷⁹

6. Eğer sarfe görüşü doğru olsaydı, Kur'ân'ın benzerini getirmek için hiçbir teşebbüs ve iddianın olmaması gerekirdi. Çünkü sarfe nazariyesine göre, Allahu Teala insanların Kur'ân'ın benzerini getirmelerine mani olmuştur. Oysa tarihte bu yönde pek çok deneme ve teşebbüs vardır. Eğer Kur'ân insanların bir benzerini hatta daha güzelini getirebilecekleri bir kelam olduğu halde, Allah insanları onun benzerini getirmekten engellemiş olsaydı, bu tür girişimlerin hiç birisi asla olmazdı.²⁸⁰

Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının sebebi olarak sarfeyi kabul etmediğimiz için diğer i'câz vecihlerinden hangisinin mu'âraza yapılamamasının sebebi olabileceğini araştıracağız. Ancak öncelikle şu hususa dikkat çekmek istiyoruz: Âlimlerin büyük çoğunluğuna göre, tehaddî âyetlerinden en son nazil olan Bakara Sûresi'nin 23. âyetinde bir sûreyle meydan okunmuş ve bu sûre için herhangi bir özellik belirtilmemiştir. O halde tehaddî, bütün Kur'ân sûreleri için geçerlidir.²⁸¹ Dolayısıyla Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının asıl sebebi de, bütün sûrelerde bulunan bir özellik olmalıdır.

Kur'ân'ın asıl i'câzı, onun sahip olduğu özel söz dizimiyle ilgilidir²⁸², yani ilâhî nazmından kaynaklanan eşsiz belâgatı, fesâhati ve lafız-mana dengesiyle alakalıdır.²⁸³ Kur'ân, Arapların mutat konuşmalarında kullandıkları nazım şekillerinin hepsinden farklı ve hitabetteki üslûplarından tamamen değişiktir. Kur'ân nazımının

²⁷⁶ Cürcânî, *Risâletü's-Şa'fiye fi'l-I'câz*, s.146. Ayrıca bk. Müslim, *Mebahis fi'l-I'câzi'l-Kur'ân*, s.68.

²⁷⁷ Cürcânî, age., s.148-149.

²⁷⁸ Cürcânî, age., s.147; agmü., *Delâilu'l-I'câz*, s.390-391.

²⁷⁹ Ahmed Cemal el-Ömerî, *Mefhûmu'l-I'câzi'l-Kur'ânî hatta Karnî's-Sâdisi'l-Hicrî*, Kâhire: yy, 1984, s.258.

²⁸⁰ Bûtî, *Min Ravâi'l-Kur'ân*, s.127.

²⁸¹ Bk. s.33-36.

²⁸² Suyûtî, *el-İtkân*, II, 1007; Yıldırım, "Kur'ân", XXVI, 395.

²⁸³ Sedat Şensoy, "Nazmü'l-Kur'ân", *DİA*, C.XXXII, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, s.464.

üstünlüğü, örnek aldığı bir misal, tabi olduğu bir kitabın bulunmamasındandır.²⁸⁴ O halde Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının asıl sebebi, onun nazım üstünlüğüdür. Birçok âlim de, bunu kabul ederek değişik şekillerde dile getirmişlerdir.

Hattabî'ye (ö. 388/988) göre, insanın Kur'ân'ın benzerini getirememesi, onların Arapça kelimeleri ihata edememelerinden, kelimelere yüklenen manaları ve onlar arasındaki irtibatı sağlayan nazmı kâmil manada bilememelerinden kaynaklanır. Zira kelimeler; manayı taşıyan lafız, lafızla kâim olan mana ve o ikisini birbirine bağlayan nazımdan teşekkül eder. Kur'ân'ı düşünürsen, bu üç unsurun onda gayet mükemmel olduğunu görürsün. Onun lafızlarından daha fasîh, daha cezbedici, daha tatlı lafız bulamazsın; nazım yönüyle daha güzel bir te'lif ve daha güzel bir uyum göremezsin. Manasına gelince, her akıl sahibi şahittir ki, o her konuyu kendine özgü en iyi anlatımla dile getirmiş ve en yüksek dereceye yükselmiştir. Bu üç unsur, her kelimede dağınık bir halde bulunabilir. Ancak onların hepsi, âlim ve kadîr olan Allah'ın keliminde bir araya toplanmıştır. Bundan da anlaşılıyor ki Kur'ân, mu'cizedir; çünkü o, en fasîh lafızlarla, en güzel nazımla ve en doğru manaları tazammun ederek gelmiştir.²⁸⁵

Abdulkahir el-Cürcânî (ö. 471/1078-79) de şöyle demiştir: “Arapları âciz bırakan neydi? Kur'ân'ın manaları gibi ince, güzel ve makul manalardan mı âciz kaldılar, yoksa Kur'ân'ın lafızları gibi lafızlardan mı? Lafızlardan âciz kaldıysa, onları âciz bırakıp hayrete düşüren lafızlar hangileriydi? Aslında Arapları âciz bırakan; Kur'ân'ın nazmında ortaya çıkan meziyetler, lafızlarında görülen hususiyetler, âyetlerin başlangıç ve bitişindeki büyüleyici güzellikler, yaptığı benzetmeler, haberlerin sunulma tarzı, öğüt ve uyarma biçimleridir. Onlar Kur'ân'ı sûre sûre, aşır aşır, âyet âyet düşünmüşler, fakat hiçbir tarafında yerini yadırgayan bir kelime veya bunun yerine şu kelime kullanılsa daha iyi olurdu denilebilecek tek bir lafız bulamamışlardır. Aksine akılları hayran eden, herkesi aciz bırakan bir uyum, düzen ve sağlamlık bulmuşlardır. Başı göğe degecek kadar büyük de olsa hiçbir edipte ümit bırakmadığı için diller suspus olup konuşamamış, iradeler zayıflamış ve ona saldıramamışlardır.”²⁸⁶

²⁸⁴ Bâkılânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s.41, 80.

²⁸⁵ Hattabî, s.26-27.

²⁸⁶ Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s.39.

İbn ‘Atıyye (ö. 541/1147) de şöyle demiştir: “Kur’ân’ın benzerini getirmek, mahlûkattan hiçbirinin gücü dâhilinde değildir. İnsanların bu konudaki aczini şöyle anlayabiliriz: Fasih biri, tüm gücünü sarfederek bir hutbe veya kasîde kaleme alsa, onu bir sene tashih etse ve sonra onu kendisi gibi fasîh birine verse, o da onda düzeltereği birçok şey bulur. Ancak yine de onda tashih edilecek pek çok şey kalır. Allah’ın kitabına gelince, ondan bir kelime çıkarılsa ve ondan daha güzelini bulmak için Arap dili araştırılsa, onun yerini tutacak hiçbir kelime bulunamaz.”²⁸⁷

Elmalılı’nın (ö. 1361/1942) da ifade ettiği üzere, Kur’ân’ın nazmı, herkesin bildiği harflerin en güzellerinden, seslerin en güzel nağmelerinden, bütün Arapların bildiği ve dolayısıyla bütün insanların anlayabileceği kelimelerin en güzellerinden seçilerek Allah’tan başka kimsenin yapamayacağı şekilde dizilmiştir. Onun her âyeti kolay ve sade görüldüğü halde, söylenmesi ve taklidi zordur. O, hiç Arapça bilmeyen birine bile okunduğu zaman, tatlı ve güzel bir kelimeler olduğunu duyurur. Biraz Arapça bilen, bir âyeti işittiği zaman derhal bir mana anlar veya anladığını zanneder, ben de söyleyebilirim diye hayal eder, bir de bakar ki anlamamıştır. Çünkü nazımın her noktasından birçok mana fışkırır. Onu taklît etmeye özendikçe yükselir, derinleşir, ölçüsü, ölçeği bulunamaz. Âyetten âyete geçildikçe zevki kat kat artar. Hayatın sırrı gibi sonsuza giden sırların kuşattığı manalar, insan kudretinin üstünde kalır.²⁸⁸

Kur’ân’ın i‘câz vecihlerinden biri de, ihtiva ettiği gaybî haberlerdir.²⁸⁹ Fakat bu tür haberler, her sûrede mevcut değildir. Hâlbuki Kur’ân, muhaliflerinden herhangi bir sûrenin benzerini getirmelerini istemiştir.²⁹⁰ O halde Kur’ân’da bulunan gaybî haberler, ona mu‘âraza yapılamamasının sebebi değildir. Kur’ân’a mu‘âraza yapılamamasının sebebi, onda bulunan gaybî haberler olsaydı; bu, Kur’ân’a mu‘âraza yapamayan Araplar için en büyük mazeret olur ve: “Aslında biz Kur’ân’a mu‘âraza yapabildik. Fakat Kur’ân’da bizim bilmemiz mümkün olmayan gaybî haberler var.” derlerdi. Onların böyle bir şey dememeleri, bu görüşün batıl olduğuna delildir.²⁹¹

²⁸⁷ İbn ‘Atıyye, I, 52.

²⁸⁸ Bk. Elmalılı, I, 13.

²⁸⁹ Bâkîllânî, *İ‘câzu’l-Kur’ân*, s.28-30; Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğnî*, XVI, 328; Kâdî ‘İyâz, I, 375.

²⁹⁰ Hattâbî, s.23-24; Kâdî Abdulcebbar, age., XVI, 220; Bintu’ş-Şâti’, *el-İ‘câzu’l-Beyânî li’l-Kur’ân*, s.92.

²⁹¹ Aleî, III, 398.

Kur'ân, teşrî'î alanda da mu'cize olup lügatçilere, kanunlara, onları vaz' edenlere, felsefeye ve filozoflara meydan okumuştur.²⁹² Ancak teşrî'î hükümler vaz' eden âyetlerin sayısı beş yüz civarındadır ve onlar da belli sûrelerde vârit olmuştur. Hâlbuki tehaddî, bütün sûreleri kapsamaktadır. Dolayısıyla Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının sebebi, teşrî'î hükümler ihtiva etmesi de değildir.

Kur'ân'ın kapsadığı ilmî bilgiler yönünden mu'ciz olduğu görüşü de, tehaddîye uymamaktadır. Zira Kur'ân Araplara meydan okuduğu zaman, onlar hangi yönden mu'ârazaya davet edildiklerini gayet iyi biliyorlardı. Şatıbî'nin (ö. 790/1388) de işaret ettiği üzere, İslâm ümmeti sonradan birçok bilgiye ulaşmıştır ki, sahabe o konularda bilgi sahibi değildi. Kur'ân Araplara meydan okuduğu zaman onlara, ancak bildikleri hususlarda meydan okumuştur; bilmedikleri şeyleri onlardan istemesi makul değildir.²⁹³ Ayrıca Kur'ân'ın bütün sûreleri, ilmî konulardan bahsetmez. O halde Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının sebebi, ilmî i'câz da değildir.

Kur'ân'da herhangi bir ihtilaf ve çelişkinin olmaması da, bir i'câz vechi olarak kabul edilmiştir.²⁹⁴ Ancak Râzî'ye (ö. 606/1209) göre bu görüş, batıldır. Çünkü hem Kur'ân'ın tamamıyla, hem de bir sûresiyle meydan okunmuştur. Arapların sözlerinden bazılarının da bir sûre miktarında olup hiçbir çelişki taşımadığını görüyoruz.²⁹⁵ Ayrıca herhangi bir eserde çelişkinin bulunmaması, onun mu'cize olduğunu göstermez. Belki o günün şartlarına göre ihtilaf ve çelişki bulunmayan büyük eserler yoktu; fakat bu, hiçbir zaman böyle eserlerin olmayacağı anlamına gelmez. Öyle zaman gelir ki, ihtilaf ve çelişki olmayan te'lifler mutad hale gelir ve o zaman Kur'ân onların seviyesinde kalmakla mu'cize olmaktan çıkmış olur.²⁹⁶ Dolayısıyla Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının sebebi, onda herhangi bir ihtilaf ve tenakuz bulunmaması da değildir.

Sonuç olarak söyleyelim ki, Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının esas sebebi, onun eşsiz bir nazım ve te'lif sahibi olmasıdır. Bu da, Allahu Teala'nın bir kelimeden sonra hangi kelimenin uygun düşeceğini, cümledeki mananın nasıl vuzuha kavuşacağını

²⁹² Fadl Hasan 'Abbâs ve Sena' Fadl 'Abbâs, **İ'câzu'l-Kur'âni'l-Kerîm**, 'Ammân: yy, 1991, s.295.

²⁹³ Bk. Ebu İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî, **el-Muvâfakât**, Huber: Daru İbn Affan, 1417/1997, II, 111-112.

²⁹⁴ Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğnî*, XVI, 328.

²⁹⁵ Râzî, *Nihâyetu'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İ'câz*, s.28.

²⁹⁶ Nasrullah Hacımuftuoğlu, **Kur'ân'ın Belâgatı ve İ'câzı Üzerine**, Erzurum: Ekev Yayınevi, 2001, s.138-139.

ve her türlü kelamı çok iyi bilmesinden ileri gelmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ın nazmı, insanların benzerini yapamayacakları bir seviyededir.

C. Kur'ân'a Mu'ârazayla İlgili İddialar

Kur'ân'a mu'âraza yapılamayacağı kesin olmakla birlikte, mu'ârazayla ilgili değişik zamanlarda çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Başta Kâdî Abdulcebbâr (ö. 415/1025) olmak üzere, Bâkılânî (ö. 403/1013), Alevî (ö. 749/1348) vb. âlimler, o iddiaları nakledip onlara cevap vermişler ve mu'ârazayla ilgili hayali görüşler ileri sürenlere engel olmaya çalışmışlardır. Biz de burada o iddiaları ele alıp onlara verilen cevapları zikredeceğiz.

1. Mu'âraza Yapıldığı İddiası

Bazıları, Arapların Kur'ân'a mu'âraza konusunda başarılı olduklarını ve Kur'ân'ın benzerini getirdiklerini iddia etmişlerdir.²⁹⁷

Bu iddiayı nakleden Kâdî Abdulcebbâr'a göre, Kur'ân'a mu'âraza yapılmış olsaydı, onun bize mutlaka intikal etmesi gerekirdi. Kur'ân bize nasıl ulaşırsa, o mu'âraza da ulaşır; Kur'ân'dan haberdar olduğumuz gibi, ondan da haberimiz olurdu. Müşriklerle peygamberimiz arasında cereyan eden pek çok hadise ve birbirlerine söyledikleri sözler bize geldiği gibi, onun benzeri de bize ulaşırdı.²⁹⁸

Alevî'nin söylediğine göre, Kur'ân'a mu'âraza yapılmış olsaydı, gizlenmesi mümkün olmayan büyük işler gibi o da gizlenemezdi. Hatta mu'âraza yapılsaydı, onun Kur'ân'dan daha meşhur olması gerekirdi. Çünkü o takdirde Kur'ân'dan şüphe edilirdi. Cahiliyye ve İslâm dönemindeki kasîdeler gizli kalmamıştır. Eğer mu'âraza yapılmış olsaydı, meşhur olmaya daha layık olduğuna göre, onlar da gizli kalmaz, Müseylime'nin rakik mu'âraza iddiaları nakledildiği gibi onlar da nakledilirdi.²⁹⁹

²⁹⁷ Bk. Kâdî Abdulcebbâr, *Şerhu Usul-i Hamse*, s.588.

²⁹⁸ Kâdî Abdulcebbâr, *Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*, (tah. Abdülkerîm Osman), Beyrût: Dâru'l-Arabiyye, ty, II, 372.

²⁹⁹ Alevî, III, 383.

Nureddin es-Sâbûnî'nin (ö. 580/1184) ifade ettiğine göre, ilk dönemlerde inkârcılar müminlerden daha fazlaydı. Müminlerin Hz. Peygamber'i tasdik edip sevmeleri, onları Kur'ân'ı nakledip meşhur kılmaya sevk ettiği gibi, inkârcılar da Kur'ân'a mu'ârazaya muvaffak olsaydılar, onların Hz. Peygamber'i inkâr etmeleri ve ona düşmanlıkları, onları bu mu'ârazayı nakledip meşhur kılmaya sevk edecekti. Hâlbuki böyle bir şey nakledilmemiştir.³⁰⁰

Ebu'l-Kasım b. Ali Ekber b. Hâşim el-Mûsevî el-Huî (ö. 1371/1952) de bu iddiaya şöyle cevap vermiştir: “Kur'ân'a mu'âraza yapılmış olsaydı, Araplar onu meclislerinde ilan ederler; hac mevsiminde, çarşı pazarda onu anlatır ve onun meşhur olmasını sağlarlardı. İslâm düşmanları da onu her mecliste dillerine dolar, her münasebetle tekrar ederlerdi. Her nesil, yeni gelen nesillere onları öğretir, bir iddia sahibinin delilini koruması gibi onları koruyup muhafaza ederlerdi. Öncekilerin tarihinin korunmuş olması oldukça sevindiricidir. Tarih ve edebiyat kitapları, cahiliyye şiirleriyle doludur. Ancak onların hiç birinde mu'ârazadan bir eser görmüyoruz.”³⁰¹

Araplar Kur'ân'a mu'âraza konusunda başarılı olup onun benzerini getirmeye muvaffak olsaydılar, asla diğer yollara başvurmazlar ve müslümanlarla savaşmazlardı. Onlar Kur'ân'a mu'âraza yapamadıkları içindir ki, Mekke döneminde müslümanlarla ilişkilerini kestiler, onları hicrete zorladılar. Medine döneminde ise müslümanlarla savaşmayı tercih ettiler.

2. Mu'âraza Yapıldığı Halde Bize Ulaşmadığına Dair İddialar

Kâdî Abdulcebbar, bu konuya dair değişik iddiaları zikretmiştir. Onlar şöyledir:

1. İddia: Araplar Kur'ân'a mu'âraza yapmışlardı, fakat o mu'ârazalar bize nakledilmedi veya o mu'ârazaları yapanların onları ortaya koymasına ve nakletmesine engel olundu. Bu nedenle onlar bize ulaşmadı.³⁰²

³⁰⁰ Sâbûnî, *Kitâbu'l-Bidâye*, s.90.

³⁰¹ Ebu'l-Kasım b. Ali Ekber b. Hâşim el-Mûsevî el-Huî (ö. 1413/1992), *el-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, Beyrût: Daru'z-Zehra, 1395/1975, s.41.

³⁰² Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğnî*, XVI, 254.

Kâdî Abdulcebbâr'a göre, Araplar Kur'ân'a mu'âraza yapmış olsaydılar, o mu'ârazaların nakledilmesi gerekirdi. Zira aynı anda meydana gelen iki büyük olaydan birini nakletmeye sebep olan şey, diğerini nakletmeye sebep olanla aynı ise, onlardan sadece birini nakletmek caiz değildir. Aksine gerekli olan her ikisinin birlikte nakledilmesi veya nakledilmemesidir. Bir hatibin minberden düştüğünü ve öldüğünü farz edelim. Hatibin minberden düştüğü haberi bize ulaştığı halde, ölüm hadisesinin hiç nakledilmemesi olacak şey değildir. O iki hadise, birlikte meydana geldiği için onlardan birinin nakledilme sebebi, diğeri ile aynıdır. Kur'ân'a mu'âraza meselesi de böyledir. O ikisinin meydana gelme zamanı birbirine yakın olduğu için, Kur'ân bize intikal ettiği gibi, şayet mu'âraza yapılmış olsaydı, onun da bize ulaşması gerekirdi. Böyle bir şey intikal etmediğine göre, bu iddianın aslı yoktur.³⁰³

Yine Kâdî Abdulcebbâr'a göre, Kur'ân'a mu'âraza yapılmış olsaydı, onu nakletmeye götüren sebep, daha kuvvetli olurdu. Çünkü o mu'âraza, hem Kur'ân'a muhalif olanlar, hem de onu kabul edenler tarafından nakledilirdi. Muhalif olanlar, Hz. Muhammed'in delilinin iptal olduğunu göstermek için; Kur'ân'ı kabul edenler ise onun aleyhinde konuşmak ve onda mu'âraza namına hiçbir şey bulunmadığını ispat etmek için onu naklederlerdi.³⁰⁴

Malumdur ki, müşriklerin Hz. Peygamber ve Kur'ân aleyhinde yürüttükleri faaliyetlerin hepsi, Hz. Peygamber'i hicivleri, onun sihirbaz ve mecnûn olduğunu iddia etmeleri vb. nakledilmiştir. Ayrıca Müseylime ve diğerlerinin mu'âraza iddiaları da nakledilmiştir. Şayet başarılı mu'âraza yapılsaydı, onlar da nakledilir ve bize ulaşırđı.

2. İddia: Kur'ân'a mu'âraza yapıldı, fakat müşriklerin menfaatleri ve reisliğe ortak olma hevesleri, onların nakledilmesine mani oldu. Umdukları şeylerden mahrum kalacaklarını düşündükleri için, o mu'âraza iddialarını nakletmediler.³⁰⁵

Bu, çok zayıf bir iddiadır. Çünkü eğer böyle olsaydı, onlar arasında savaşlar asla vuku bulmaz ve Hz. Peygamber'in dini yaymasına engel olmazlardı.

³⁰³ Kâdî Abdulcebbâr, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, s.588.

³⁰⁴ Kâdî Abdulcebbâr, *age.*, s.589.

³⁰⁵ Kâdî Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XVI, 261.

3. İddia: Kur'ân'a mu'âraza yapıldı, fakat İslâm devletinin otoritesi, o mu'ârazaların ortaya konulmasını, nakledilip yayılmasını ve hakkında konuşulmasını yasaklamıştı. Bu nedenle o mu'ârazalar bize ulaşmadı.³⁰⁶

Kadı Abdulcebbâr bu iddiaya şöyle cevap vermiştir: Aslında bu iddia, onların Kur'ân'ın benzerini getiremediklerini gösterir. Çünkü ortada nakledilecek, gizlenip saklanacak hiç bir şey yoktur. Böyle bir iddiayı ortaya atmakla "Kur'ân'ın yüz bin tane benzeri getirildi, fakat devlet onları imha etti ve onların nakledilmesine mani oldu." şeklinde iddia etmek arasında hiçbir fark yoktur. Hem devletler, tarihlerinde meydana gelen olayları yok edip gizlemezler. Akıllı kimse, olayların ortaya çıkması kendisine zarar verse, duyulması kendisini üzse ve kıymetini düşürse bile, onları gizlemeyi düşünmez. Hz. Peygamber'i hicveden şairler, ona sövenler, eziyet edenler, amcalarını ve ashabını öldürenler, hayatında ve vefatından sonra yalancı peygamberlik iddia edenler olmuştu. Bunlar, müslümanları üzse de yine de onları naklettiler, tedvîn edip unutulmaz hale getirdiler. Hz. Peygamber'i ve diğer peygamberleri yalanlamak ve ta'n etmek için İslâm devletinde bir yığın kitap te'lif edilmiştir. Bunlar her tarafa yayılmış ve müslümanların çarşı pazarlarında satılmaktadır. Müslümanlar bunlardan hoşlanmasalar da, bunların hiç olmamasını isteseler de, bunlardan bir harf dahi eksilmemiştir.³⁰⁷

Yine Kâdî Abdulcebbâr'ın söylediğine göre, mu'âraza yapılmış olsa ve devlet onları gizlemek için baskı yapsaydı; bu, o mu'ârazaların daha meşhur olmasına sebep olabilirdi. Çünkü bir şeyi yasaklamak, bazen onun daha çok duyulmasına sebep olur. Bu, hükümdarlar ve başkaları tarafından konulan yasaklarda bilinen bir durumdur.³⁰⁸

Hâlidî'ye göre, inkârcılar mu'ârazada başarı kazanıp Kur'ân'ın benzerini getirebilselerdi; bu, meşhur olur; Yemen'de, Irak'ta ve Şam'daki diğer inkârcılara bu hadise ulaşır; Gassanîler ve Hîre hükümdarları bunları kaydeder; Fars ve Rumlar da bunları muhafaza ederdi. Diyelim ki, müslümanlar bunları gizlediler, İslâm'la savaşıma konusunda her vesileyi kullanan İslâm düşmanları bunları niçin ortaya çıkarıp

³⁰⁶ Kâdî Abdulcebbâr, *Tesbitu Delâli'n-Nübüvve*, II, 372-373.

³⁰⁷ Kâdî Abdulcebbâr, *age.*, II, 373-374.

³⁰⁸ Kadı Abdulcebbâr, *el-Muğnî*, XVI, 259.

yaymadılar? Hiçbir önemi olmayan şüpheleri yaydıkları halde, onları niçin gizlediler? Öyleyse bunlar akli ve mantıki bir delile dayanmayan iddialardır.³⁰⁹

3. Mu‘âraza Yapılamamasının Sebepleriyle İlgili İddialar

Bu konuda da değişik iddialar ortaya atılmıştır. Onlar şöyledir:

1. İddia: İnsanların yapmadıkları her şeyin güçleri dışında olması gerekmez. Nitekim insan bazen, sebepleri ortada olmadığı için ihtiyarî fiiller cinsinden olan bir işi terk edebilir. Kur’ân’a mu‘âraza edilmemesi, benzerini yapmaktaki aczden değil de, bu işin üzerinde düşülmemesinden ileri gelmiştir.

Bu iddiayı zikreden Draz (ö. 1377/1958), ona şöyle cevap vermiştir: “Mu‘ârazaya sevk eden birçok sebep vardı. Hasminızı, yaptığınız işin benzerini yapmaktan âciz olduğunuzu kafasına vururcasına tekrar tekrar haykırmanızdan daha çok kızdıran hangi sebep bulanabilir? Böyle bir meydan okuma, korkak birisinin bile elden geldiğince kendini savunması için öfkesini harekete geçirmeye ve himmetini alevlendirmeye kâfidir. Meydan okuduğunuz kimselerin kibir ve hamiyetten kaynaklanan kimseler olduğunu düşünürseniz, iş iyice değişir. Hele meydan okuduğunuz iş, muhatabın asıl sanatı olur ve ustalığı ile övündüğü iş olursa... Hele hele siz, onun mu‘âraza edemediği takdirde cahillik ve sapıklığı kabul etmesi gerektiğini söylüyorsanız ve bu münazarayı kaybetmesi halinde i‘tikatları, âdetleri, kısaca topyekün varlığı tehlikeye düşüyorsa, mutlaka işin çaresine bakması gerekir.”³¹⁰ Buna göre, Kur’ân’a mu‘âraza yapılamaması, bu işin üzerine fazla düşülmemesinden ileri geldiği söylenemez.

2. İddia: Araplar tehdidinin hangi şeyle vaki olduğunu veya kendilerine hangi konuda meydan okunduğunu bilmiyorlardı. Bu sebeple mu‘ârazadan vazgeçtiler.³¹¹

³⁰⁹ Hâlidî, *el-Beyân fi l’câzi’l-Kur’ân*, s.81.

³¹⁰ Draz, *en-Nebeü’l-Azîm*, s.107.

³¹¹ Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğnî*, XVI, 281; Alevî, III, 378; Hâlidî, age., s.80.

Bu iddia, kabul edilemez. Çünkü mu‘âraza, Araplarda âdet haline gelmişti. Onlar, söz söyleme konusunda tehdâdinin nasıl meydana geldiğini çok iyi biliyorlardı. Bu nedenle bu konuda onlara bir şüphe arız olması mümkün değildir.³¹²

Ayrıca onlar tehdâdde kendilerinden ne istendiğini bilmeselerdi, onu Rasulullah’a sorar, ondan öğrenilerdi. Zira onlar, çok defa Rasulullah’a sorular sormuşlar ve Rasulullah da onların sorularını cevaplandırmıştı.³¹³ Dolayısıyla onların bu konuda sükût etmeleri, tehdâdinin neyle vaki olduğunu bildiklerini gösterir.

3. İddia: Araplar mu‘ârazanın yol ve yöntemini bilmiyorlardı. Bunu bilseler bile mu‘ârazanın kendilerine sağlayacağı faydayı bilmedikleri için mu‘âraza yapamadılar.³¹⁴

Bu iddia da, kabul edilemez. Arapların mu‘âraza yöntemini bilmedikleri iddiası, doğru değildir. Zira mu‘âraza, onlarda gelenek haline gelmişti. Onların arasında yaşayan bir şair, bir kasîde yazdığında diğeri hemen ona mu‘âraza yapar veya mu‘âraza yapmak isterdi. İmruülkays (ö. m. 545), Alkame (ö. 3/625) ve benzeri şairlerin bu konudaki durumu malumdur. Ayrıca onların mu‘ârazanın faydasını bilmedikleri iddiası da doğru değildir. Çünkü onların her biri bilir ki, hasmı bir iş yapar, onun çok önemli ve büyük bir iş olduğunu iddia eder ve onunla meydan okursa, ona mu‘âraza yapıldığı takdirde onun davası iptal olur. Bu, çocuklara bile gizli kalmaz; nerde kaldı ki Arapların dâhilerine gizli kalsın? Bir çocuk, öbür çocuğa meydan okuyup dese ki: “Ben bu dereden atlayıp karşıya geçebilirim veya şu taşı kaldırabilirim, senin bunlara gücün yetmez.” Diğer çocuk bilir ki, o dereden karşıya geçer veya o taşı kaldırırsa onun iddiası geçersiz olacaktır. O halde bu iddia nasıl doğru olabilir ki?³¹⁵

4. İddia: Araplar Kur’ân’daki kıssaları ve onların benzerlerini bilmedikleri için mu‘âraza yapamadılar.³¹⁶

Bu iddia da, doğru değildir. Çünkü Kur’ân, diğer vasıfları hariç kıssaların zikredilmesi sebebiyle bir hususiyet ve üstünlük kazanmış değildir. O, pek çok kelim

³¹² Kâdî Abdulcebbar, *el-Muğnî*, XVI, 281.

³¹³ Hâlidî, *el-Beyan fi İ‘câzi’l-Kur’ân*, s.80.

³¹⁴ Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu Usuli’l-Hamse*, s.590.

³¹⁵ Kâdî Abdulcebbar, *age.*, s.590.

³¹⁶ Kâdî Abdulcebbar, *age.*, s.592.

türünü ihtiva etmektedir. Eğer onların mu‘âraza yapması mümkün olsaydı, diğer kelimeler türlerini getirir ve onunla Kur‘ân’a mu‘âraza yaparlardı. Hem onlar, bu kıssalara inanmıyorlardı ki, başka ibarelerle farklı kıssalar uydurup getirsinler.³¹⁷

Hz. Peygamber Yahudilere de Kur‘ân’la meydan okumuştur. Onların içinde bu kıssalardan haberdar olan ve onları bilen âlimler vardı. Hatta yeryüzünde anlatılan meçhûl kıssaların hepsi, Yahudilere nispet edilir ve onlardan öğrenilmiştir.³¹⁸ Dolayısıyla Araplar Kur‘ân’daki kıssaları bilmedikleri için mu‘âraza yapamamış olsalardı, onları Yahudilerden sorup öğrenebilirlerdi.

5. İddia: Belki de Hz. Peygamber tehdî âyetlerini Araplara okumamıştı.³¹⁹ Onların tehdîden haberleri olmadığı için mu‘âraza yapmadılar.

Bu da, batıl bir iddiadır. Zira tehdî, peygamberlik süresi boyunca devam etmiş; tehdî âyetlerinin bir kısmı Mekke’de, bazıları da Medine’de inmiştir. Rasulullah, bu âyetleri değişik zamanlarda onlara okumuş, mu‘âraza yapmaları için onların gurur ve hamiyetlerini tahrik etmiştir.³²⁰ Bu nedenle Araplar tehdî âyetlerinden haberdar idiler. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in tehdî âyetlerini Araplara okumadığı iddiası doğru değildir. Bu, Hz. Peygamber’e çok büyük bir iftiradır. O, hiçbir şeyden korkup çekinmeksizin bütün Kur‘ân âyetlerini tebliğ etmiş, peygamberlik vazifesini eksiksiz yerine getirmiştir.

6. İddia: Araplar, problemi tamamen ortadan kaldırma, huzursuzluğu sona erdirmeye ve Kur‘ân’ın durumunu iptal etmeye hususunda, mu‘ârazanın savaş kadar faydalı olmayacağına inanıyorlardı. Bunun için mu‘ârazadan vazgeçip savaşa yöneldiler. Yoksa mu‘ârazadan aciz kaldıkları ve güç yetiremedikleri için vazgeçmiş değillerdi.³²¹

Bu iddia da, doğru değildir. Zira Arapların mu‘ârazadan vazgeçip savaşa yönelmeleri, Kur‘ân’a mu‘âraza hususunda kendi nefislerinde âcizlik hissetmeleri sebebiyledir.³²² Onların mu‘ârazaya güçleri yetseydi; mu‘âraza, onlara Hz. Peygamber’i

³¹⁷ Kâdî Abdulcebbar, *Şerhu Usuli’l-Hamse*, s.592-593.

³¹⁸ Kâdî Abdulcebbar, age., s.593.

³¹⁹ Bâkîllânî, *İ‘câzu’l-Kur‘ân*, s.17; Hâlidî, *el-Beyân fi İ‘câzi’l-Kur‘ân*, s.80.

³²⁰ Hâlidî, age., s.80.

³²¹ Alevî, III, 377; Kâdî Abdulcebbar, age., s.590.

³²² Kâdî Abdulcebbar, age., s.588.

ortadan kaldırmaktan daha kolay gelirdi. Zira mu‘ârazanın Araplar arasında çok önemli bir mevkii vardı. Akıllı ve kâmil birinin, kolay olanı bırakıp zor olanı tercih etmesi doğru olmaz. Ancak kolay olan şeyle amacını gerçekleştirmek mümkün olmadığı zaman zor olanı tercih eder. İşte o vakit zor olana yönelmesinde de mazur görülür. Aksi halde onlar, kendilerine her şeyden kolay gelen mu‘âraza karşısında, gerçekten daha zor olan savaşmayı nasıl tercih ederlerdi? Onların savaşmakla meşgul olduklarını, başlarına gelen felaketi savmak için başka çare kalmadığı zaman kendisine başvurulması caiz olan savaşmakta ısrar ettiklerini ve iddialarına göre yeme, içme, oturma, kalkma mesabesinde olan mu‘ârazayı terk ettiklerini düşündüğümüz zaman, onların âcizlikleri ve eksiklikleri sebebiyle mu‘ârazadan vazgeçtiklerini anlarız.³²³

7. İddia: Müşriklerin savaşı tercih etmekteki maksatları, Hz. Peygamber’in davasını iptal etmek ve onun maddi bedenini ortadan kaldırmaktı. Çünkü onlar mu‘ârazayla, onun bedeninin ortadan kalkmayacağını, onun durumunun sona ermeyeceğini, aralarındaki ihtilaf ve anlaşmazlığın devam edeceğini biliyorlardı.³²⁴ Kur’ân’a mu‘âraza yapılmış olsaydı, içlerinden bir grup: “Bu mu‘ârazadır” derken; diğer bir grup: “Bu, mu‘âraza değildir” diyecekti. Üçüncü bir grup da, tereddüt içinde olacaktı. Böylece ihtilaf iyice artacak, problem daha da büyüyecekti. Bu esnada Hz. Peygamber’in güç ve kuvvetinin artması da engellenemezdi. İşte bundan korkup çekindikleri için savaşa yöneldiler.³²⁵

Bu iddianın Kur’ân hakkında doğru olduğunu kabul ettiğimiz takdirde, bütün mu‘ârazalar hakkında onu dikkate almak gerekir. Bu da Arapların sözlerinde mu‘ârazanın bulunmamasını icap ettirir. Malumdur ki, onların adetleri bunun hilafınadır. Örneğin Alkame (ö. 3/625) hiçbir zaman şöyle dememiştir: “İmruülkays’a (ö. m. 545) mu‘âraza yapmakla meşgul olduğum zaman, insanlar ya benim lehime ya da aleyhime taraf tutarlar. Ona mu‘âraza yaptığım zamanki durumum, mu‘âraza

³²³ Kâdî Abdulcebbâr, *Şerhu Usuli'l-Hamse*, s.590-591.

³²⁴ Kâdî Abdulcebbâr, age., s.591.

³²⁵ Alevî, III, 377. Ayrıca bk. Kâdî Abdulcebbâr, age., s.591; Bâkılânî, *Nüketü'l-İntisâr li Nakli'l-Kur'ân*, (tah. Muhammed Zağlul Selâm), İskenderiyye: Münşietü'l-Me'ârif, ty, s.245-246.

yapmadığım zamanki durumum gibi olur.” Bu durum, mu‘ârazayla uğraşan bütün şairler için aynıdır.³²⁶

Müşrikler, savaşmayı tercih etmekle istedikleri şeyi elde edeceklerinden ve zafer kazanacaklarından emin değillerdi. Oysa mu‘âraza, bunun aksinedir. Onlar mu‘âraza yapmış olsalardı, herhangi bir tehlike içinde olmazlar ve o (mu‘ârazanın Kur’ân’)ın durumunu hükümsüz kılacağından emin olurlardı.³²⁷

Onların “Eğer onlar mu‘âraza yapsaydılar, aralarındaki ihtilaf tamamen ortadan kalkmazdı.” şeklindeki iddiaları da, fâsiddir. Çünkü mu‘ârazada amaç, her yönden benzerliğin meydana gelmesi değildir. Zira iki kelam arasında bütün yönleriyle benzerlik Allah’tan başka kimsenin bilemeyeceği bir durumdur. Mu‘ârazada asıl maksat, benzer veya benzerliğe yakın olduğu zannedilen şeyin getirilmesidir. Bunun alameti de, onun benzer olup olmadığına dair insanlar arasında ihtilafın meydana gelmesidir.³²⁸

8. İddia: Arapların büyük savaşlarla meşgul olmaları, mu‘âraza yapmalarına mani oldu.³²⁹

Alevî bu iddianın batıl olduğuna değişik yönlerden cevap vermiştir:

Kur’ân’a mu‘âraza, ancak söz cinsinden bir şeyle olur. Savaşmak ise, söz söylemeye mani değildir. Bundan dolayı onlar savaş yaparken şiir söylemiş, törenlerde hutbeler îrâd edebilmişlerdir. O halde onların savaşlarla uğraşmalarının mu‘âraza yapmalarına mani olduğu nasıl söylenebilir ki?

Onlar arasında savaşlar, sürekli değil; ara sıra vuku buluyordu. O halde savaş yapmadıkları diğer vakitlerde niçin mu‘âraza ile meşgul olmadılar?

Hız. Peygamber, Arapların hepsiyle savaşmadı. Onların içinde fasîh olanlar, az sayıdaydı. Buna göre yapılması gereken yiğit ve cesur olanların savaşla meşgul olmaları, fasihlerin ise savaşa katılmayıp Kur’ân’a mu‘ârazayla uğraşmalarıydı.

³²⁶ Kâdî Abdulcebbar, age., s.591.

³²⁷ Alevî, III, 379.

³²⁸ Bâkılânî, *Nüketü’l-İntisâr*, s.246; Alevî, III, 379.

³²⁹ Bâkılânî, age., s.246; Alevî, III, 380.

Rasulullah, hicretten önce Araplarla savaşmamıştı. O halde onların Mekke döneminde mu‘ârazayla uğraşmaları gerekirdi.

Bu iddia doğru olsaydı, onların Hz. Peygamber’e şöyle demeleri gerekirdi: “Sen bizi savaşla meşgul edip Kur’ân’a mu‘âraza yapmaktan alıkoydun. Bizimle savaşmayı bırak ki, mu‘âraza yapabilelim.” Onlar böyle bir şey demedikleri gibi, onlardan hiçbirinin hatırına böyle bir fikir de gelmemişti. O halde savaş, hiçbir şekilde onların mu‘âraza yapmasına engel olmamıştır.³³⁰

4. Mu‘âraza Yapılamamasının Sonuçlarıyla İlgili Bir İddia

Âlûsî’nin (ö. 1270/1854) naklettiğine göre, bazı mülhidler iddia etmişlerdir ki, insanların Kur’ân’a mu‘âraza yapmaktan âciz olmaları, Kur’ân’ın Allah katından geldiğine kesin olarak delalet etmez. Zira bir şahısta bulunan bir meziyet başka bir şahısta bulunmayabilir. Muhtemeldir ki, diğeri Araplara verilmeyen fesâhat ve belâğat kabiliyeti, Hz. Peygamber’e verilmiştir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.v.): “Ben Arapların en fasîhiyim, üstelik de Kureyşliyim.” buyurmuştur.

Âlûsî bu iddiaya şöyle cevap vermiştir: Hz. Peygamber’in fesâhatin zirvesinde olduğu doğrudur. Sanki Allah Teala, Arap dilini süzmüş, özünü Hz. Peygamber’in lisanına yerleştirmiştir. Dolayısıyla hangi hatip, Hz. Peygamber’e karşı koymaya çalışırsa dizleri üstüne düşer ve hangi söz ustası onunla mübarezeye girişirse eli boş döner. Ancak Hz. Peygamber’in sözü, Kur’ân’a benzemez. Hâlbuki bir kişinin sözünün başkasının sözüne benzeyip benzemediğı, eski ve yeni belâğatçıların sözlerine vakıf olan dil ustalarına gizli kalmaz.³³¹

Âlûsî demek istiyor ki, eğer Kur’ân Hz. Peygamber’in sözü olsaydı, onun sözleriyle Kur’ân arasında bir benzerlik olur, edebiyatçılar da bunu fark ederlerdi ve diğeri insanların onun benzerini yapmaları mümkün olurdu. Onun benzeri yapılamadığına göre, Kur’ân’ın Allah katından geldiğı kesindir.

³³⁰ Alevî, III, 380-381.

³³¹ Âlûsî, XI, 119.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'İ TAKLÎT TEŞEBBÜSLERİ

Kur'ân-ı Kerîm, kendisinin Allah kelamı olduğunu inkâr edenlere, tamamının ya da bir kısmının benzerini getirmeleri çağrısında bulunarak meydan okumuş ve insanlarla cinlerin bir araya gelip birbirlerine yardım etseler bile onun benzerini getiremeyeceklerini de haber vermiştir. Kur'ân'ın bildirdiği bu hakikate rağmen, tarihte nüzûl döneminden günümüze kadar bazılarının, Kur'ân'ın meydan okumasına cevap vermek istedikleri, onun benzerini getirmek için gayret ettikleri nakledilmekte ve bu konuda pek çok şey söylenmektedir. Bazıları vardır ki, Kur'ân'ın benzerini getirmeye karar verip bu işe giriştikten sonra bu konudaki âcizliğini anlamış, akıllı davranıp denemesini tamamlamadan o işten vazgeçmiştir. Bazıları ise, söyledikleri birtakım basit ve bayağı sözlerle Kur'ân'ın benzerini getirdiklerini iddia etmişlerdir. Bazıları da, Kur'ân'ın benzerini getirdiğini iddia etmediği ve böyle bir maksadı da olmadığı halde, başkaları onlar hakkında böyle iddialar ortaya atmışlar, onları Kur'ân'a mu'âraza yapmakla itham etmişlerdir. Kur'ân'a mu'âraza iddialarının çoğu, bu sonuncu türdendir. İşte biz de Kur'ân'ın benzerinin getirilmesi yönündeki bütün gayret, iddia ve söylentileri, Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri adı altında ele alıp inceleyeceğiz. Böylece nüzûlünden zamanımıza kadar insanların Kur'ân'ın benzerini getirmek için söyledikleri sözleri, sağlıklı bir karşılaştırma vesilesi olmasının yanında, yenilgilerinin de bir belgesi olmak üzere bir araya getireceğiz.

Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verme ve onun benzerini getirme yönündeki teşebbüs ve iddialar; tefsîr eserlerinde, Kur'ân İlimleri ve İ'câzu'l-Kur'ân kaynaklarında “Mu'ârazatu'l-Kur'ân” başlığı altında ele alınmaktadır.³³² Fakat biz bu konuda “Kur'ân-ı Kerîm'i Taklît Teşebbüsleri” ismini tercih ettik. Çünkü Kur'ân'a mu'âraza yaptıklarını söyleyenlerin bu maksatla getirdikleri sözler, mu'ârazanın tarifine uymamakta ve mu'ârazada bulunması gereken şartları taşımamaktadır. Kur'ân'a mu'âraza yapılabilmesi için; dil, üslûp ve mana bakımından Kur'ân'ın benzerini

³³² Bk. Kurtubî, VIII, 461; Ebû Hayyân, IV, 183; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfan*, II, 279; Râfi'î, s.138; Hatib, *el-İ'câz fî Dirâsâti's-Sâbikîn*, s.493; Hâlidî, *İ'câzu'l-Kur'ânî'l-Beyânî*, s.76; Ahmed Cemâl Ömerî, *Mefhûmu'l-İ'câzi'l-Kur'ânî hatta'l-Karnî's-Sâdisi'l-Hicrî*, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1984, s.243.

getirmek gerekir. Oysa Kur'ân'a mu'âraza olduğu iddia edilerek getirilen sözlerin hiçbirisi; lafız, mana ve üslûp yönünden Kur'ân'ın seviyesine ulaşamamıştır. Onlar, hem kusur ve eksikliklerle doludur, hem de Kur'ân'ın kelimelerini ya değiştirmek, ya takdîm ve te'hîr yapmak, ya da Kur'ân'ın üslûbunu ve muhtevasını basit bir şekilde taklît etmek sûretiyle meydana getirilmiştir. Dolayısıyla o sözleri mu'âraza türüne dâhil etmek yerine, onlara taklît sıfatını vermek daha uygundur.

Muhammed Abdullah Draz (ö. 1377/1958), Kur'ân'a mu'âraza yapmak isteyenleri, ruhsuz bir insan heykeli yapan, üstelik yaptığı heykelde sanat güzelliği bulunmayan birinin durumuna benzetmiştir. Ona göre mu'âraza, bir manayı alıp onu, mu'âraza yapılan metnin belâğat derecesinde veya daha fazla bir belâğatla, fakat farklı bir üslûpla ifade etmek demektir. Kur'ân'ın manalarında bunu yapmaya çalışan, imkânsız bir işi yapmaya çalışmış olur. Hatta başka manaları, Kur'ân'ın üslûbuna benzer üslûpla, doğruluk ve hikmet endişesi taşımaksızın ifade etmek isteyen de, yapılamayacak bir işe girişmiş demektir.³³³

Saîd Nursî (ö. 1960) ise, birisinin Kur'ân'a mu'âraza yapmak istemesini, ahmaklık olarak değerlendirmiş ve onun durumunu şöyle bir benzetmeyle anlatmıştır: Bir usta, kıymetli cevherlerden muhteşem bir saray yapar ve onu kıymetli cevherlere uygun tezyinât ve nakışlarla süsler. Güzel sanatlardan ve tezyinâttan hiç anlamayan sıradan bir inşaat ustası, o saraya girip kıymetli taşlardaki harika tezyinâtı bozsa, çocukça hevesine uygun basit bir evin durumuna göre bir şeyler yapsa, çocukların hoşuna gidecek bazı boncuklar taksa, sonra da “Bakın, o sarayın ustasından daha çok maharetim var, ondan daha güzel süslemeler yaptım.” dese, bu sözlerle tezyinât ve kalem işlerinden anlayanların karşısında nasıl rezil ve kepaze olur. İşte Kur'ân'a mu'ârazaya kalkışan kimse de, bu divane ve sahtekâr ustaya benzer. İki ustanın sanatları ne kadar farklıysa, Kur'ân ile ona mu'âraza yapmak isteyenlerin sözleri de o kadar farklıdır.³³⁴

Kur'ân'ın benzerini getirmek isteyenlerin çoğunlukla yaptıkları şey, Kur'ân'ın muhtevasını ve üslûbunu basit bir şekilde taklît etmek olmuştur. Onlar Kur'ân'a mu'âraza olduğunu iddia ederek öyle şeyler söylemişlerdir ki, ne Kur'ân'a benzer, ne de

³³³ Draz, *en-Nebeü'l-Azîm*, s.102.

³³⁴ Nursî, *Sözler*, s.433-434.

kendi sözlerine. Hatta onlar kendi normal üslûplarını bile muhafaza edememiş, oldukça aşağı bir derekeye düşmüş, çocukların birbirleriyle eğlenirken şiir ve şarkıları değiştirmeleri kabilinden şeyler getirmişlerdir. Onların mu‘ârazayla hiçbir ilgisi yoktur; onlar benzetmeye çalışma ve taklitten başka bir şey değildir. Zaten onların o sözleri, saman alevi gibi birden parlayıp çabucak sönmüş, sahiplerini rezil ve gülünç duruma düşürmüş, âcizliklerini ispat etmekten daha ileri gidememiş, başarısızlıklarının bir örneği olarak tarihe mal olmuştur.

Kur’ân’ı taklît etmeye sevk eden esas sâik, Kur’ân’ın meydan okumasına cevap verme ve onun benzerini meydana getirme isteğidir. Ancak Kur’ân’ı taklît etmeye çalışan herkes, onun meydan okumasına cevap vermek istememiştir. Bazı edebiyatçı ve şairler, sevgi ve takdirlerinden dolayı Kur’ân’ın tesirinde kalmış, onun belâğatını kendilerine örnek edinmiş; sözlerini ona benzetmek istemiş; bu sayede Arap dili ve edebiyatı açısından yükselmişlerdir. Fakat onlar da, Kur’ân’ın beyân seviyesine ulaşamamışlardır. Ancak bu mevzu, bizim araştırmamızın dışındadır.

Bazı yalancı peygamberler, İslâm’ın kılıç kuvvetinden ziyade Kur’ân-ı Kerîm’le yayıldığını görünce, insanları kendilerinin peygamber olduklarına inandırabilmek için kendilerine de vahiy geldiğini iddia ederek Kur’ân’a benzer şeyler söylemeye çalışmışlar, Kur’ân’ın üslûbunu taklît etmeye gayret etmişlerdi.

Kur’ân’ı taklît etmeye sevk eden diğer bir sebep de edebiyatla uğraşan bazılarının bu konuda kendini beğenip yeterli görmeleridir. Şiir ve edebiyatla meşgul olan ve kendilerinde üstün bir ifade kudreti gören bazı kimselere, kendini beğenme ve Kur’ân’ı bilmeme şeytanı, kendilerinin de Kur’ân’ın üslûbuna benzer söz söyleyebileceğini telkin etmiş ve onlar Kur’ân’ın benzerini getirmek için teşebbüste bulunmuşlardır. Draz’a (ö. 1377/1958) göre, Kur’ân’ın benzerini getirmeye teşebbüs etmek, işin ileri derecesinde olanlara değil de henüz kemâl mertebesine varmamış yeni yetişenlere arız olabilecek bir hevestir.³³⁵ Hakikaten insan, edebiyat ve beyân sanatında ilerledikçe, Kur’ân’a mu‘âraza yapma konusundaki aczini daha iyi anlar.

³³⁵ Draz, *en-Nebeü'l-Azîm*, s.100-101.

Hicrî II. asırdan V. asrın ortalarına kadar farklı dönemlerde yaşamış büyük şair ve yazarlardan bazıları, Kur'ân'a mu'âraza yapmakla itham edilmişlerdir. Çeşitli fırkaların çoğaldığı, dini meselelerde ve özellikle i'câz konusunda tartışmaların arttığı o dönemlerde yaşayan bazı edebiyatçıların dinî değerleri küçümsediği veya dini yaşantısı zayıf olduğu etrafta yayılıp duyulunca, düşmanları bunu fırsat bilmiş ve onları Kur'ân'a mu'âraza yapmakla suçlamışlardır.

Bahâî ve Kâdiyânî mezhebinin önde gelenleri de, vaz' ettikleri bazı kitapların Kur'ân'dan üstün olduğunu iddia etmişlerdir. Hâlbuki o kitaplar, Kur'ân'ın taklît edilmesiyle söylenen sözler ve birtakım avamî ifadelerin karışımıdır.

Son asırdaki taklît teşebbüslerine baktığımız zaman, Batılılar Kur'ân'ın uydurma bir kitap olduğunu savunmak, müslümanları onun hakkında şüpheyi düşürmek, batıda İslâm'ın gelişmesini ve müslümanların çoğalmasını engellemek amacıyla önce Kur'ân'ın tahrîf veya yok edilmesi gerektiğine inandıkları için bu konuda da mesai harcamaya başlamışlardır. Uzun zamandan beri müslümanlarla mücadele halinde olan ve savaşlarla arzu ettiklerine erişemeyeceğini anlayan Batı dünyası, hazırladıkları Furkânü'l-Hak isimli kitapla Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verdiklerini iddia etmişlerdir. Ayrıca internet ortamında bazıları, Kur'ân'ı taklît ederek uydurdukları sözlerle Kur'ân'ın benzerini getirdiklerini iddia etmişlerdir.

Tefsîr, İ'câzu'l-Kur'ân, tarih, edebiyat vb. kaynaklardan yaptığımız araştırma neticesinde Kur'ân'ı taklît teşebbüsünde bulunanların büyük bir yekûn teşkil ettiğini görünce, onlar arasında bir tasnif yapmak istedik. Şüphesiz ki bu konu, farklı planlara göre tasnif edilebilir, muhteva değişik şekillerde tanzim edilebilirdi. Biz Kur'ân'ı taklît teşebbüslerinin tarihi seyrini yansıtabilmek ve mu'âraza tarihi hakkında açık bir hüküm verilmesini sağlamak için taklide teşebbüs edenleri kronolojik sıraya göre ele alıp incelemenin daha faydalı olacağını düşündük. Kur'ân'ın nüzûlünden günümüze kadarki on dört asırlık süreyi üç döneme ayırarak inceleyeceğiz. Önce Hicrî I. asırdaki taklît teşebbüslerini, sonra Hicrî II. asır ile XII. asır arasındaki teşebbüsleri, son olarak da Hicrî XIII. asır ile XV. asır arasındaki taklît teşebbüslerini ele alacağız.

I. HİCRÎ I. ASIRDA KUR'ÂN'I TAKLÎT TEŞEBBÜSLERİ

Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri ta ilk zamanlardan başlamıştır. Hicrî I. asır, Kur'ân'ın nüzûl zamanına yakın olduğu için o asırdaki taklît teşebbüslerini ayrı bir bölüm olarak ele almak istedik. Bu bölümde Mu'allaka şairlerinin, Mekkeli müşriklerin, Nadr b. Hâris'in, yalancı peygamberlerden Esved, Müseylime, Tuleyha ve Secâh'ın ve bir de Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'in Kur'ân'ı taklît teşebbüslerini ele alacağız.

A. Mu'allakât-ı Seb'a Şairleri

Mu'allakât-ı Seb'a, cahiliye döneminde yedi şaire ait seçkin kasîde koleksiyonuna verilen addır.³³⁶ Onları ilk defa Hammâd er-Raviye (ö. 160/776-77 [?]) derlemiştir.³³⁷ Mu'allakât şairlerinin kimler olduğu konusunda farklı görüşler vardır. İbn Abdürabbih (ö. 328/940), mu'allakât şairleri olarak; İmruülkays (ö. m. 545), Züheyr b. Ebu Sülma (ö. m. 609), Tarafe b. Abd (ö. m. 564), Antere (ö. m. 614 [?]), Amr b. Külsüm (ö. m. 584 veya 600), Lebîd (ö. 40/660-661) ve Hâris b. Hillize'nin (ö. m. 570) isimlerini saymıştır.³³⁸ Ma'mer b. Müsennâ (ö. 209/824), Antere ile Hâris'in yerine Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. m. 604) ile A'sâ'yı (ö. 7/629) koymuştur.³³⁹ Ebû Zeyd el-Kureşî (ö. IV./X. yüzyıl [?]) ise, o listeden Hâris'i çıkarıp Nâbiğa ile A'sâ'yı ilave etmiştir.³⁴⁰ İbn Haldûn (ö. 808/1406) da, onlara ilaveten 'Alkame b. 'Abede'yi (ö. 3/625) saymıştır.³⁴¹

Râfî'nin (ö. 1937) söylediğine göre, bazı mülhitler Mu'allakât-ı Seb'a kasîdelerinin fesâhatları sebebiyle Kur'ân'a mu'âraza olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddianın aslı, bazı belâğat ve edebiyat kitaplarında nakledilen şu hadiseye dayanır: Mu'allakât-ı Seb'a kasîdeleri, Ka'be'ye asılırdı. Araplar, Kur'ân'ın fesâhatinden dolayı İmruülkays'ın muallakası hariç diğerlerini oradan aşağı indirmişlerdi. İmruülkays'ın kız kardeşi buna engel olmuştu. “*Ey yer, suyunu yut! Ey gök, (suyunu) tut, denildi...*” (Hûd

³³⁶ Süleyman Tülüçü, “Muallakât”, **DİA**, C.XXX, İstanbul: TDV Yayınları, 2005, s.310.

³³⁷ Ebu Ca'fer en-Nehhas (ö. 338/950), **Şerhu'l-Kasaidi't-Tis'i'l-Meşurat**, (tah. Ahmet Hattab) Bağdât: Dâru'l-Hürriyye, 1393/1973, I, 46.

³³⁸ Ahmed b. Muhammed b. Abdürabbih el-Endülüsî (ö. 328/940), **el-İkdu'l-Ferîd**, (tah. Müfid Muhammed Kumeyha), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1983, VI, 118-119.

³³⁹ Ebu Ali Hasan b. Reşik el-Kayravânî (ö. 456/1064), **el-Umde**, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd), 5. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Cil, 1401/1981, I, 96.

³⁴⁰ Ebû Zeyd Muhammed b. Ebu'l-Hattab el-Kureşî, **Cemheretü Eş'âri'l-Arab**, yy: Nahdatu Mısır, ty, s.98.

³⁴¹ İbn Haldûn, **Mukaddime**, III, 301.

Sûresi, Âyet 44) âyeti nazil olduğunda, o Kâ'be'ye gitmiş, kardeşinin muallakasını aşağı indirmişti.³⁴²

Zamanımıza kadar ulaşan Mu'allakât-ı Seb'a kasîdelerinin Kur'ân'a mu'âraza olduğu iddiası, oldukça tutarsızdır. Zira mu'allakâ şairleri, o kasîdelerini Kur'ân nazil olmadan önce kaleme almışlardır. O halde Kur'ân nazil olmadan önce yazılan o kasîdelerin Kur'ân'a mu'âraza olduğu nasıl iddia olunabilir ki? Zaten mu'allakâ şairlerinin çoğu, Kur'ân'ın nüzûl zamanına yetişememiştir. Onlardan Kur'ân'ın nazil olduğu döneme yetişen, sadece Lebîd'dir. O da, müslüman olduktan sonra şiir söylemeyi bırakmıştır.³⁴³ Ayrıca mu'allakâ kasîdelerinin Kâbe'nin duvarına asıldığı rivâyeti de, efsane kabilinden bir haberdur.³⁴⁴ Öyleyse Mu'allakât-ı Seb'a kasîdelerinin Kur'ân'a mu'âraza olduğu iddiası, tamamen mesnetsizdir.

B. Mekkeli Müşrikler

Kur'ân'ın ilk muhatabı olan Mekkeli müşriklerin arasında pek çok edip, şair ve hatip vardı. Onların en önde gelen meziyetleri, belâğat ve fesâhatta çok ilerde olmaları ve söz sanatını gayet ustaca kullanmalarıydı. Kur'ân onlara meydan okuyup onları tek tek veya toplu olarak mu'ârazaya davet ettiği ve muhtelif şekillerde bu davetini tekrarladığı halde, medâr-ı ıftihârları, kibirli ve gururlu şair veya ediplerden biri çıkıp da ona mu'âraza yapamadı. Kur'ân hakkında kâhin sözü, şiir, öncekilerin masalları vb. şeyler söyleyerek âciz insanlara mahsus yakıştırmalarla oyalanıp durdular. Hâlbuki onları Kur'ân'a mu'âraza yapmaya sevk eden pek çok sebep vardı. Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verme arzusu, Hz. Peygamber'e olan düşmanlıkları, Cahiliye âdetlerini ve reisliklerini koruma hevesi bunlardan bazılarıdır. Güneş doğduğu zaman mum ışığının bir hükmü kalmadığı gibi, onlar da Kur'ân'ın belâğatı ve fesâhatı karşısında kendi sözlerinin bir kıymeti olmayacağını bildikleri için ona mu'âraza yapamayacaklarını anlamışlar ve mu'âraza yerine müslümanlarla savaşmayı tercih

³⁴² Râfi'î, s. 150.

³⁴³ Bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Suara*, I, 275-276.

³⁴⁴ Bk. Şevki Dayf, *el-Asru'l-Câhili*, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, s.140-141.

etmişlerdi. Böylece tarih, bizzat Arapça ifade sanatının en parlak çağı olan nüzûl arasındaki Mekkeli müşriklerin aczini tescil etmiştir.

Kur'ân'ın meydan okuması karşısındaki Mekkeli müşriklerin durumları böyle olmakla birlikte, Ebu'l-Hasan Ali b. Faddal el-Mücâşî (ö. 479/1086) tefsîrinde şöyle nakletmiştir: “Rivâyet olunur ki, Kureyşli inkarcılar Kur'ân'a mu'âraza yapmak istediklerinde, onların bu işle meşgul olan en fasîhleri zihinlerini berraklaştırmak için, kırk gün devamlı olarak halis buğday ve koyun eti yemeye, üzümü ezmeden damıtılarak yapılan halis şarap içmeye özen göstermişlerdi. (Kırk gün sonra) Kur'ân'a mu'âraza yapmak için çalışmaya başlamışlar, bu konuda bütün gayretlerini sarf etmişlerdi. Cenab-ı Hakk'ın ‘*Ey yer, suyunu yut! Ey gök (suyunu) tut! denildi. Sular çekildi, iş bitirildi..*’ (Hûd Sûresi, Âyet 44) kavlini işittiklerinde birbirlerine: ‘*Bu söz, mahlûkatın kelamına benzemiyor.*’ demişler ve mu'ârazadan vazgeçip dağılmışlardı.”³⁴⁵

Muallim Naci (ö. 1310/1893), bu rivâyeti destekler mahiyette şöyle demiştir: “Aczini itiraf, irfandır. Gerçekte bu irfanı elde etmek için değil midir ki, Kur'ân yeryüzünü ilk aydınlattığı zamanlar Arapların en seçkin edipleri, henüz âcizliklerini bilmediklerinden, gözlerine kestirdikleri bazı âyetlerin benzerini söylemek için çok uğraşmışlardı. İtiraf edelim ki, bu uğraşma onlar için ayıp olmak şöyle dursun, büyük bir meziyet sayılır. Bir kuvvete karşı, araştırmadan denemeden aczini itiraf etmeyi büyükler, küçüklük bilirler. Mu'ciz denilen şeyin kuvvet derecesini ölçüp biçmeden karşısında ‘Ben âcizim.’ deyip büzülüp durmak, vicdansızlıktan, taklîttir doğar.”³⁴⁶

İbn Âşûr (ö. 1393/1973) ise, müşriklerin Kur'ân'a mu'âraza konusunu meclislerinde görüşüp istişâre etmiş olabileceklerini, fakat mu'ârazaya hiç teşebbüs etmeden âcizliklerini anladıklarını söylemiş ve bu rivâyeti kabul etmemiştir.³⁴⁷

Ali ‘Ammârî de, bu rivâyetin sonunda Kureyşli fasîhlerin Hûd Sûresi'nin 44. âyetini işittiklerinde bu teşebbüslerinden vazgeçtiklerinin ifade edilmesinin bizi onun öncesi hakkında şüpheyi sevk ettiğini söylemiştir. Zira bu durumda, o âyetten önce

³⁴⁵ Ebu'l-Hasan Ali b. Faddal el-Mücâşî, **en-Nüket fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, (tah. Abdullah Abdulkadir et-Tavil), Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007, s.250. Ayrıca bk. İbn Reşîk, *el-Umde*, I, 211; Âlûsî, XII, 63; Mustafa Altundağ, “Ali b. Faddal el-Mücâşî'nin Nüketü Meânî'l-Kur'ân İsimli Eserinin Tahlili ve Tenkitli Neşri”, (**Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994), s.299.

³⁴⁶ Muallim Naci, **İ'câz-ı Kur'ân**, (sadeleştiren: Ümit Şimşek), İstanbul: Marifet Yayınları, 1997, s.18-19.

³⁴⁷ İbn Âşûr, I, 112.

nazil olan âyetlerin Kureyş'in mu'ârazadan ümidini kesmeye kâfi olmadığı ve bu âyetin bir belâğat harikası olup önceki âyetlerin böyle olmadığı şüphesini uyandırmaktadır. Fakat niyeti halis ve imanı sahih bazı müellifler, bu rivâyetin Kur'ân'ın yüceliğine layık olmayan manalar ihtiva ettiğine dikkat etmeksizin onu naklettiler. Ayrıca 'Ammârî'ye göre söz söyleme kabiliyeti, doğuştan gelen bir mizaçtır. Bazı yiyecek ve içecekler, insanda var olmayan söz söyleme kabiliyetini ortaya çıkarmaz.³⁴⁸

Sonuç olarak, Mekkeli müşriklerin Kur'ân'a mu'âraza yapmaya teşebbüs ettiklerine dair bu rivâyetin pek güvenilir olmadığını söyleyebiliriz. Zaten bu rivâyet sahih olsaydı, onu ilk defa V/XI. asırda yaşayan el-Mücaşiî değil; ilk devirlerdeki müellifler de mutlaka naklederlerdi. Ayrıca müşriklerin mu'ârazadan aciz olduklarını anlamaları için illa da mu'ârazaya teşebbüs etmeleri şart değildir.

C. Nadr b. Hâris (النضر بن الحارث) (ö. 2/624)

Nadr b. Hâris b. 'Alkame b. Kelede³⁴⁹, Kureyş'in zenginlerinden olup³⁵⁰ ticaret için Hîre'ye ve İran'a seyahat ederdi. Oralarda Fars hükümdarları Rüstem ile İsfendiyâr'ın hikâyelerini öğrenmişti.³⁵¹ Başka memleketlere de gitmiş; âlimler, din bilginleri ve kâhinlerle görüşüp bir hayli malumat edinmişti.³⁵² Rasulullah'ın teyzesinin oğlu olmasına³⁵³ rağmen, Mekkeli müşrikler içinde İslâm'a muhalif olanların önde geleniydi. Hz. Peygamber bir mecliste Allah'ı hatırlatsa, oradan ayrıldıktan sonra Nadr gelir, kendisinin Hz. Peygamber'den daha güzel konuştuğunu söyler, Rüstem ile İsfendiyâr'ın hikâyelerini anlatırdı.³⁵⁴ Bir defasında Kureyş'e hitaben bir konuşma yapmış, Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olduğunun farkına vardığını

³⁴⁸ Ammârî, s.208.

³⁴⁹ Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzurî (ö. 279/892), **Ensâbu'l-Esrâf**, (tah. Süheyl Zekkar, Riyad Zirikli), Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417/1996, I, 139; Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said b. Hazm el-Endülüsî (ö. 456/1064), **Cemheret-ü Ensâbi'l-Arab**, (tah. Abdusselam Muhammed Harun), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, s.126.

³⁵⁰ Ebu Münzir Hişam b. Muhammed b. Saib el-Kelbî (ö. 204/819), **Cemheretü'n-Neseb li İbn-i Kelbî**, 2. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Yakazati'l-Arabiyye, ty, I, 74.

³⁵¹ Ebû Abdullah Muhammed b. İshak el-Muttalibî el-Kureşî (ö. 150/767), **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, (tah. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003, I, 238; İbn Hişam, I, 328.

³⁵² Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Kasım b. Ebu Usaybia (ö. 668/1269), **Uyûnu'l-Enbâ**, (tah. Nizar Rıda), Beyrût: Dar-u Mektebeti'l-Hayat, ty, s.167.

³⁵³ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî (748/1374), **Târîhu'l-İslâm**, (tah. Ömer Abdusselam et-Tedmurî), Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1410/1990, IV, 192; İbn Ebu Usaybia, s.167.

³⁵⁴ İbn Hişam, I, 328; Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XVII, 400; Ahmed b. Abdülvehhâb Nüveyrî (ö. 733/1333), **Nihâyetü'l-Ereb**, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004, XVI, 155.

anlatmıştı.³⁵⁵ Kureyş'in müslümanlara uyguladığı ambargo kararının alınıp uygulanmasında rol almıştı. Hicretten önce Hz. Peygamber'i öldürmek için evini kuşatanlar arasında o da vardı. Bedir savaşında Mikdâd b. 'Amr (ö. 33/653) onu esir almıştı.³⁵⁶ Savaş dönüşünde Rasulullah'ın emriyle Hz. Ali (ö. 40/661) tarafından öldürülmüştür.³⁵⁷

Kur'ân'daki bazı âyetlerin onun hakkında nazil olduğu nakledilmiştir. İbn 'Abbâs (ö. 68/690), içinde esâtîr kelimesinin geçtiği sekiz âyetin Nadr hakkında nazil olduğunu³⁵⁸; Atâ (ö. 114/732) ise, onun hakkında on küsur âyet indiğini söylemiştir.³⁵⁹

Bazı tefsîrlerde Nadr'ın Kur'ân'ın benzerini söyleyebileceğini ileri sürdüğü nakledilmiştir. Enfâl Sûresi'nin 31. âyetindeki "*İşittik, isteseydik onun benzerini söylerdik.*" sözünü Nadr'ın söylediği rivâyet edilmiştir.³⁶⁰ Anlatıldığına göre, Nadr ticaret için İran'a giderdi. Bir keresinde Hîre'deki hristiyan Araplara uğramıştı. Onlar İncil okuyor, rükû' ve secde ediyorlardı. Mekke'ye döndüğünde Hz. Muhammed'e vahiy geldiğini, onun rükû' ve secde ettiğini gördü ve: "*İşittik, isteseydik onun benzerini söylerdik.*" dedi. Bunun üzerine o âyet indi.³⁶¹

Ancak bu rivâyet, Enfâl Sûresi'nin Mekke'de nazil olduğu zehâbını vermektedir. Hâlbuki o sûre, Medenîdir. Bu sebeple bazı müfessirlere göre, Nadr bu sözleri daha önce söylemişti. Bedir savaşı dönüşünde Hz. Peygamber Nadr'ın öldürülmesini emrederken onun daha önce söylediği o sözleri hatırlatmış ve bunun üzerine o âyet nazil olmuştur.³⁶²

³⁵⁵ İbn İshak, I, 237; İbn Hişâm, I, 328; Ebu'r-Rebî' Süleyman b. Musa el-Kelaî' (ö. 634/1237), **el-İktifâ**, (tah. Muhammed Kemaleddin İzzeddin Ali), Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1417/1997, I, 232; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 157.

³⁵⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Vakıdî (ö. 207/823), **Meğazî Rasulillah**, Kâhire: Matbaatu's-Saade, 1368/1948, s.79; İzzeddin İbnü'l-Esîr Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (ö. 630/1233), **el-Kâmil fi't-Târih**, (tah. Ebu'l-Fida Abdullah el-Kâdî), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987, I, 594.

³⁵⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, I, 128; İbnü'l-Esîr, age., I, 594; Taberî, **Târîhu't-Taberî/Târîhu'r-Rusûl ve'l-Mulûk**, (tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), 2. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1387/1967, II, 459.

³⁵⁸ İbn İshak, I, 238; İbn Hişâm, I, 328.

³⁵⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 145; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân 'i'l-Azîm*, IV, 48.

³⁶⁰ İbn Kesîr, age., IV, 46; Kurtubî, IX, 495; Âlûsî, IX, 199; Reşîd Rızâ, IX, 653.

³⁶¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XI, 142; İbn 'Atıyye, II, 520; Se'âlibî, *Cevâhiru'l-Hisân*, III, 128; Âlûsî, IX, 199.

³⁶² Taberî, age, XI, 143; Semerkandî, II, 16; Kurtubî, XVI, 458; Suyûtî, **Esbâbu'n-Nüzûl**, Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafîyye, 1422/2002, s.126.

En‘âm Sûresi’nin 93. âyetindeki “Allah’ın indirdiği şeylerin benzerini indireceğim.” sözünü de Nadr’ın söylediği rivâyet edilir.³⁶³ O, bu sözüyle Kur’ân’a mu‘âraza yapabileceğini iddia etmişti.

Bazı tefsîrlerde Nadr’ın Kur’ân’a mu‘âraza olarak söylediği iddia edilen bir takım sözler de nakledilmektedir. Suyûtî’nin (ö. 911/1505) naklettiğine göre, Mürselât Sûresi’nin 1-2. âyetleri nazil olduğu zaman, Nadr “والطاحنات طحنا، والعاجنات عجنا” şeklinde (o âyetlere mu‘âraza olarak) pek çok söz söylemişti.³⁶⁴ Fakat Nadr’a nispet edilen bu sözler, birçok kaynakta Müseylime’nin sözleri olarak nakledilmiştir.³⁶⁵

Ayrıca Nadr, Fars hükümdarları Rüstem ile İsfendiyâr’ın hikâyelerinin anlatıldığı kitabın bir nüshasını satın almıştı.³⁶⁶ Etrafında toplanan insanlara o hikâyeleri överek anlatıyor, onların Allah’ın kitabına benzediğini iddia ediyor³⁶⁷ ve onlarla Kur’ân’a mu‘âraza yaptığını zannediyordu.³⁶⁸ Aslında Hîreli kıssacılar onları kendileri için bir hatıra olmak üzere yazmışlardı. Firdevsî (ö. 411/1020 [?]) Şehnâme’de onlardan uzun uzadıya bahsetmiştir. Fakat onlarda hiçbir hikmet ve öğüt mevcut değildir.³⁶⁹ Dolayısıyla o hikâyelerin Kur’ân’a mu‘âraza sayılması mümkün değildir.

Kur’ân’da geçen kıssalara nazîre yapmak isteyen Nadr, eski Fars hükümdarlarının Rüstem ile İsfendiyâr’ın efsanelerini ve hikâyelerini anlatmak yerine peygamberler tarihinden bilinen kıssaları anlatsaydı daha çok taraftar bulabilirdi. O, Araplara yabancı oldukları şeyleri anlattığı içindir ki, hiç kimse onun anlattıklarına kulak vermemiş, onu ciddiye almamıştır. Tarihçi ve edebiyatçılar da, onun bu tür iddialarına önem vermemiş, onları kayda değer görmemişlerdir.

³⁶³ İbn Hişâm, I, 328; Ebû Hayyân, IV, 183.

³⁶⁴ Suyûtî, **ed-Dürrü’l-Mensur fi’t-Tefsîri’l-Me’sur**, (tah. Abdussened Hasan Yemâme), Kâhire: Merkezu Hicr li’l-Buhus ve’d-Dirasati’l-Arabiyye ve’l-İslâmî, 1424/2003, VI, 132.

Nadr’ın o mu‘âraza iddiası daha değişik şekillerde de rivâyet edilmiştir. Onlar için bk. İmam Ca’fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail en-Nehhâs (ö. 338/950), **Meâni’l-Kur’ân**, (tah. Muhammed Ali es-Sabunî), Mekke: Camia Ümmü’l-Kurra, 1409/1988, II, 459; Kurtubî, VIII, 461; Maverdî, s.67; Ebû Hayyân, IV, 183.

³⁶⁵ Tezimizde Müseylime’nin taklît teşebbüsleri konusunda s.99’a bakınız.

³⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, II, 210.

³⁶⁷ Cevad Ali (ö. 1408/1987), **Mufasssal fi Târîhi’l-Arab kable’l-İslâm**, 2. Baskı, Bağdad: yy, 1413/1993, VIII, 377.

³⁶⁸ İmaduddin Ali b. Muhammed b. Ali el-Herrâsî et-Taberî (ö. 504/1110), **Ahkâmu’l-Kur’ân**, Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1403/1983, IV, 341.

³⁶⁹ İbn Âşûr, IX, 330.

D. Esved el-Ansî (اسود العنسي) (ö. 11/632)

Abhele (عيلة)³⁷⁰/Ayhele (عيلة)³⁷¹ b. Ka'b b. Avf³⁷², Yemen'de oturan Mezhiç kabilesinin Ans kolundandır.³⁷³ Siyah tenli olduğundan Esved lakabıyla anılır.³⁷⁴ Yüzünü peçeyle örttüğü³⁷⁵ veya kendisine peçeli birinin geldiğini söylediği için Zü'l-himâr (نو الخمار)³⁷⁶; yahut talimatları doğrultusunda bazı hareketleri yapan merkebinden dolayı Zü'l-himâr (نو الحمار) lakabı verilmiştir.³⁷⁷ O kendine Rahmânu'l-Yemen sıfatını uygun bulmuştu.³⁷⁸ Rasulullah'ın veda haccından sonra hastalandığını duyunca, Yemen'de peygamber olduğunu iddia etti.³⁷⁹ Ans kabilesinin desteğini sağladı.³⁸⁰ Kendisine katılan kabilelerle birlikte San'a'ya yürüdü.³⁸¹ Orayı ve Yemen'i ele geçirdi.³⁸² Hz. Peygamber, Yemen'deki valilerine ve eşrafa Veber b. Yuhannes'le bir mektup gönderip Esved'in ortadan kaldırılmasını emretti.³⁸³ Eşraftan Kays b. Mekşûh, Fîrûz, Cüşeyş ve Dâzeveyh, Esved'e suikast tertip etme konusunda anlaştılar ve bir gece yarısı Esved'i evinde öldürdüler.³⁸⁴ Onun isyanı, toplam üç³⁸⁵ veya dört ay sürmüştü.³⁸⁶

Esved'in peygamber olduğunu ileri sürerek Zü'l-himâr isimli bir meleğin³⁸⁷ veya Sehîk (سهيك) ile Şakîk (شقيق)³⁸⁸ yahut Sehîk (سهيك) ile Şerîk (شريك) isimli meleklerin

³⁷⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, III, 185; İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafî (ö. 571/1176), *Târîhu Medîneti Dimaşk*, Beyrût: Dâru'l-Fîkr, 1417/1997, II, 483; Ebü'l-Fida İmaduddin İsmail b. Ali b. Mahmud el-Eyyubî (ö. 732/1331), *Kitâbu'l-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, (tah. Muhammed Zeyyinham Muhammed Azb, Yahya Seyyid Hüseyin, Muhammed Fahri Vasıf), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, I, 194.

³⁷¹ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, (tah. Abdullah Uneys Tıbbî), Beyrût: Müessesetü'l-Me'ârif, ty, s.146; Ebu'l-Hüseyin Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî (ö. 346/957), *Murûcu'z-Zeheb*, Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, 1425/2005, II, 239.

³⁷² Belâzurî, age., s.146; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, II, 201; Nüveyrî, IXX, 30.

³⁷³ İbnü'l-Esîr, age., II, 201.

³⁷⁴ Belâzurî, age., s.146.

³⁷⁵ Mutahhir b. Tahir el-Makdisî (ö. 355/966'dan sonra), *Kitâbu'l-Bed' ve't-Târih*, yy: Mektebetü's-Sekafîyye ed-Diniyye, ty, V, 153; İbnü'l-Esîr, age., II, 201.

³⁷⁶ Ebü'l-Fida, I, 194; Râfi'î, s.146.

³⁷⁷ Belâzurî, age., s.146; Makdisî, V, 154.

³⁷⁸ Belâzurî, age., s.146.

³⁷⁹ İbnü'l-Esîr, age., II, 201; Ebû İshak Burhaneddin İbrahim b. Yahya b. Ali el-Kütübî Vatvat (ö. 718/1318), *Gururu'l-Hasâisi'l-Vaziha ve U'ruru'n-Nekâisi'l-Fâdiha*, Kâhire: Dâru't-Tıbaa el-Âmire, 1284/1867, s.210.

³⁸⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, III, 239.

³⁸¹ Taberî, age., III, 229; İbn 'Asâkir, II, 484; İbnü'l-Esîr, age., II, 201; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 2. Baskı, Beyrût: Mektebetü'l-Me'ârif, 1411/1990, VI, 307.

³⁸² İbnü'l-Esîr, age., II, 202; İbn Kesîr, age., VI, 307.

³⁸³ Taberî, age., III, 231; İbnü'l-Esîr, age., II, 202.

³⁸⁴ Belâzurî, age., s.147-148; Taberî, age., III, 233-239; İbnü'l-Esîr, age., II, 202-204; İbn Kesîr, age., VI, 308-310.

³⁸⁵ Taberî, age., III, 239; İbnü'l-Esîr, age., II, 204; Vatvat, s.211; Nüveyrî, IXX, 36.

³⁸⁶ Taberî, age., III, 239; İbnü'l-Esîr, age., II, 204; Ebü'l-Fida, I, 195; Julius Wellhausen (ö. 1336/1918), *İslâm'ın En Eski Tarihine Giriş*, (çev. Fikret İşıltan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960, s.30.

³⁸⁷ Derviş, I, 61.

³⁸⁸ Makdisî, V, 154.

kendisine vahiy getirdiğini söylediği nakledilir.³⁸⁹ O, vahiy alma havasına girdiği zaman yüz üstü yere kapanır, sonra başını kaldırır ve kendisine vahiy geldiğini iddia ederek: “O, bana şöyle şöyle diyor.” derdi. Bununla şeytanını kasedederdi.³⁹⁰

Makdisî (ö. 355/966’dan sonra), Esved’in kendisine gelen vahiylerden olduğunu söyleyerek şöyle okuduğunu nakletmiştir:

”والمائسات ميساً والدارسات درساً يحجون عُصْباً وفُرَاداً على قلائص حُمر وصُهب“³⁹¹

“*Salınıp böbürlenerek çalımlı yürüyenlere, silinip yok olanlara and olsun ki, onlar grup halinde ve tek tek, kırmızı ve kumral elbiseler içinde haccederler.*”

Muhyiddin Derviş (ö. 1403/1982) ise, Esved’in fasîh biri olup kâhinlerin seci’lerine benzer seci’li sözler söyleyip onların vahiy olduğunu iddia ettiğini, fakat onun sözlerinin kaybolduğunu ve bize ulaşmadığını söylemiştir.³⁹²

Tarih kitaplarında Esved’in şeytanının sözlerini ihtiva eden bazı olaylar anlatılmaktadır. Onlardan biri şöyledir: Esved; Kays, Fîrûz ve Dâzeveyh’in kendisine suikast tertip etmek için anlaştıklarını şeytanından öğrenmişti. Kays’ı çağırıp şeytanının kendisine şöyle dediğini söyledi:

”عمدت إلى قيس فأكرمته، حتى إذا دخل منك كل مدخل، وصار في العز مثلك، مال ميل عدوك، وحاول ملكك وأضر على الغدر، إنه يقول يا أسود يا أسود! يا سوءة يا سوءة! اقطف قنته، وخذ من قيس أعلاه، وإلا سلبك أو قطف قنتك“

“*Sen Kays’a destek oldun, ona ikramda bulundun, hatta sana çok yakın ve şeref konusunda senin gibi olduğu zaman o, senin düşmanına meyletti, hâkimiyetini almaya çabaladı, ihaneti içinde gizledi. (Şeytan) diyor ki: Ey Esved, ey Esved, durum çok vahim, Kays’ın başını kes! Yoksa o, senin tahtını zorla alacak veya başını kesecek.*”

Bunun üzerine Kays: “Zü’l-himar’a and olsun ki, şeytan yalan söylemiştir, seni nefsimden daha yüce görmekteyim. Kalbine bir şüphe gelmesin.” dedi. Esved dedi ki:

³⁸⁹ Hüseyin b. Muhammed b. Hasan Diyarbekrî (ö. 990/1582), *Târîhi Hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefis*, Beyrût: Müessesetü’ş-Şa’ban, ty, II, 156.

³⁹⁰ Râfi’î, s. 146-147.

³⁹¹ Makdisî, V, 154.

³⁹² Derviş, I, 60-61.

“ما أحفأك، أتكذب الملك، صدق الملك، وعرفت الآن أنك تائب مما أطلع عليه منك”

“*Seni ne zorladı? Hükümdar doğru söylediği halde sen onu yalanlıyor musun? Onun senin hakkında bildiği şeylere şimdi tevbe etmen (gerektiğini) biliyorsun.*”

Sonra Kays, Fîrûz ile Dâzeveyh’in yanına gitti, olanları anlattı, ona tedbirli olmasını öğütlediler. O sırada Esved’in elçisi gelip onları çağırdı. Esved onlara:

“ألم أشرفكم على قومكم، ألم يبلغني عنكم؟”

“*Sizi kavminize karşı yüceltmedim mi? (Yapmak istediğiniz) bana ulaşmadı mı?*” dedi. Onlar: “*Bu defa bizi affet.*” dediler. Bunun üzerine Esved:

“لا يبلغني عنكم فأقتلكم”

“(Böyle kötü işleriniz bir daha) bana ulaşmasın, sizi öldürürüm.” dedi.³⁹³

Yine anlatıldığına göre, bir defasında Esved yüz kadar deveyi bir çizgi üzerinde dizmiş, hepsini mızrakla boğazlamış, fakat onlardan hiçbirini yerinden kılmamıştı. O, hayvanları boğazlamayı bitirince mızrağı elinde yere kapanmış, bir süre sonra başını kaldırıp şeytanın şöyle dediğini söylemişti:

“إن ابن المكشوح من الطغاة يا أسود اقطع قنة رأسه العليا”

“(Kays) b. Mekşuh asilerdendir. Ey Esved, onun başını kes!” Sonra tekrar yere kapanıp biraz beklemiş, başını kaldırıp bu defa şeytanın şöyle dediğini söylemişti:

“إن ابن الديلمي من الطغاة يا أسود اقطع يده اليمنى ورجله اليمنى”

“(Firuz) b. Deylemî asilerdendir. Ey Esved, onun sağ elini ve ayağını kes!”³⁹⁴

Esved, bu sözlerin kendisine vahiy olarak geldiğini iddia etse de, onların seci‘li olmaktan başka hiçbir özelliği yoktur. Zaten kendisi de kâhin olup kehanet, seci‘, hitabet, şiir ve neseb bilgisi ile meşhur olmuştur.³⁹⁵ O, bu sözleri etrafındaki insanları korkutmak ve kendi şahsi kuvvetini kabul ettirmek maksadıyla söylemiştir. Yoksa

³⁹³ Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, III, 231-232; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VI, 308; İbn ‘Asâkir, II, 486.

³⁹⁴ Taberî, *age.*, III, 237.

³⁹⁵ Belâzurî, *Futûhu’l-Buldân*, s.146; İbn ‘Asâkir, II, 483.

onların Kur'ân'ın meydan okumasına cevap vermekle veya onun benzerini getirmekle uzaktan yakından hiçbir alakası yoktur.

E. Müseylimetü'l-Kezzâb (مسيلة الكذاب) (ö. 12/633)

Ebu Sümame³⁹⁶ Müseylime b. Sümame b. Kebîr (Kesîr)³⁹⁷, Yemâme topraklarının sahibi Bekir b. Vâil kabilesinin kollarından Benî Hanîfe'ye mensuptur.³⁹⁸ Asıl ismi, Mesleme olup müslümanlar tarafından tahkir amacıyla Müseylime şekline dönüştürülmüştür.³⁹⁹ Asıl adının Hârûn, Müseylime'nin ise lakabı olduğu da söylenir.⁴⁰⁰ 8/630 yılında Hevze b. Ali'nin ölümünden sonra Benî Hanîfe'nin reisi oldu. 10/632 senesinde kabilesinden bir heyetle Medine'ye gidip Hz. Peygamber'le görüşmüş, ondan sonra hâkimiyetin kendisine verilmesini istemişti.⁴⁰¹ Aynı senenin sonlarında Rasulullah ile mektuplaştıktan⁴⁰² sonra peygamberlik davasına kalkıştı.⁴⁰³ Rasulullah, Yemâme bölgesindeki görevlilerden ve müslümanlardan Müseylime meselesiyle ilgilenmelerini istedi, Habîb b. Zeyd el-Ensarî'yi (ö. 11/632) Müseylime'ye elçi olarak gönderdi ve kısa bir süre sonra vefat etti.⁴⁰⁴ Hz. Ebu Bekir (ö. 13/634), Müseylime'yle savaşmak üzere önce İkrime'yi (ö. 13/634), sonra Şurahbil b. Hasene'yi (ö. 40/660) gönderdi. Her ikisi de mağlup olunca, Hâlid b. Velid'i (ö. 21/642) gönderdi. Yemâme'de Akraba' denilen yerde yapılan şiddetli savaşta Müseylime ve birçok taraftarı öldürüldü.⁴⁰⁵

³⁹⁶ İbn Hişâm, IV, 218; Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, s.119; Ebû Mansur Abdülmelik b. Muhammed b. İsmail es-Se'âlibî (ö. 429/1038), *Simâru'l-Kulûb*, (tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, s.146.

³⁹⁷ İbn Hazm, *Cemheret-ü Ensabi'l-Arab*, s.310; Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, Leiden: Matbaatu Brill, 1893, s.275; İbnü'l-Esir, *el-Lübab fi Tehzibi'l-Ensab*, Bağdat: Mektebetü'l-Müsenna, ty, II, 330.

³⁹⁸ Seâlibî, age., s.146; Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed b. Ebu'l-Hüseyn es-Süheylî (ö. 581/1185), *er-Ravzu'l-Ünûf*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty, IV, 354.

³⁹⁹ Carl Brockelmann, *Târîhu's-Şu'ûbi'l-İslâmiyye*, (Arapçaya ter. Emin Faris, Münir el-Ba'lebeki), 5. Baskı, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1968, s.85; Cevad Ali, VIII, 753-754.

⁴⁰⁰ Diyarbekrî, II, 157.

⁴⁰¹ İbn İshak, II, 647-648; İbn Hişâm, IV, 218-219; Taberî, age., III, 137-138; Mes'ûdî, age., 275; Makdisî, V, 160.

⁴⁰² İbn İshak, II, 667; İbn Hişâm, IV, 243; Taberî, age., III, 146; Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458/1066), *Delâilü'n-Nübüvve*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988, V, 331.

⁴⁰³ Belâzurî, age., s.119; Mes'ûdî, *et-Tenbih*, s.275; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem*, (tah. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992, IV, 20-21; İbn Haldûn, *Târîhu İbn Haldûn*, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1421/2001, II, 476; Nüveyrî, XIX, 53.

⁴⁰⁴ Ebû Ömer Cemaleddin Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilber (ö. 463/1071), *el-İsti'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, (tah. Ali Muhammed Bicavî), Beyrût: Dâru'l-Ceyl, 1412/1992, I, 320.

⁴⁰⁵ Halife b. Hayyat (ö. 240/854), *Târîh*, (tah. Ziya Ömeri), 2. Baskı, Riyad: Daru't-Taybe, 1405/1985, s.109; Ahmed b. Ebu Ya'kûb b. Cafer b. Vehb Ya'kûbî (ö. 292/905), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Leiden: Brill Matbaası, 1883, II, 146; Taberî, age., III, 289-290; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 219; İbn Haldûn, *Târîh*, II, 502.

Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri denilince, akla ilk gelen ve en meşhur olan hiç şüphesiz Müseylime'dir. Onun bu amaçla söylediği sözlerin bazısını duymayan yok gibidir. Şair, hatip ve kâhin olan Müseylime, zengin topraklara ve kalabalık nüfusa sahip olan Yemâme'yi Hz. Peygamber'in nüfuzuna girmekten kurtarmak amacıyla kendisinin de peygamber olduğunu ilan etmiş, Kur'ân'ın nazmını taklît ederek kâhinlerin seci'lerine benzer sözler söylemişti. Mademki, Kur'ân vahiy olup Hz. Muhammed'in nübüvvetinin alametidir, o da kendi peygamberliğini ispat edebilmek için Kur'ân'ı taklît ederek söylediği seci'li sözleri Cebrâil'in⁴⁰⁶ veya Rahman adlı bir meleğin kendisine vahiy olarak getirdiğini iddia etmişti.⁴⁰⁷ Hatta o, Rahman isimli meleğin getirdiği bir Kur'ân'ı (!) olduğunu da söylemişti.⁴⁰⁸

Müseylime'nin Kur'ân'ı taklît ederek söylediği sözler; aslında onun başkasına gönderdiği mektuplar, kendisine arz edilen işler hakkında söylediği sözler, rastlantı sonucu vuku bulan hadiseler ve kendisine sorulan sorulara verdiği cevaplardan meydana gelmektedir.⁴⁰⁹ Tarih, siyer, edebiyat, belâğat ve diğer kaynaklarda onun Kur'ân'ı taklît ederek söylediği sözlerle ilgili birçok rivâyet bulunmaktadır. Şimdi bu konudaki rivâyetleri nakledeceğiz.

Müseylime, Zâriyât veya Nâzi'ât Sûresi'ni taklît ederek şöyle demişti:

”والمبدرات زرعاً، والحاصدات حصداً، والذاريات قمحاً، والطاحنات طحناً، والخابزات خبزاً، والثارذات ثرداً، واللاقمات لقمماً، إهالة وسمناً، لقد فضلتم على أهل الوبر، وما سبقكم أهل المدر، ريفكم فامنعوه، والمعتر فأووه، والباغي فناووه“⁴¹⁰

“*Tohum ekip ekin yetiştirenlere, hasat edenlere, buğday savuranlara, onu öğütenlere, ekmek pişirenlere, tirit yapanlara ve üzerine yağ seperek lokmalar halinde yutanlara and olsun ki, siz bedevilere üstün kılındınız, şehirliler size üstün gelemediler. Verimli arazilerinizi koruyun; darda kalanları barındırın, azgınlara karşı çıkın.*”

⁴⁰⁶ Vakıdî, *Kitâbu'r-Ridde*, (tah. Yahya Ceburî), Beyrût: Dâru'l-Arabi'l-İslâmî, 1410/1990, s.108; Se'âlibî, *Simâru'l-Kulûb*, s.146-147; Makdisî, V, 161.

⁴⁰⁷ İbnü'l-Cevzî, *Saydu'l-Hâtır*, (tah. Abdulkadir Ahmed Ata), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992, s.411; agmü., *el-Muntazam*, IV, 21; Diyarbekrî, II, 157.

⁴⁰⁸ Râfi'î, s.145; Bûtî, *Min Ravâi 'l-Kur'ân*, s.130; Cevad Ali, VIII, 754.

⁴⁰⁹ Râfi'î, s.145-146.

⁴¹⁰ Taberî, *Târihu't-Taberî*, III, 284; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IV, 21; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 326; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-Târih*, II, 220; Nüveyrî, XIX, 54; Râfi'î, s.146. Ayrıca bu mu'âraza iddiasının değişik şekilleri için bk. Zekerîyya b. Muhammed b. Mahmud el-Kazvinî (ö. 682/1283), *Âsâru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd*, Beyrût: Daru Sadır, ty, s.136; Cevad Ali, VIII, 760.

O, Şems Sûresi'ni taklît ederek şöyle demişti:

”والشمس وضحاها في ضوئها ومنجلاها، والليل إذا عداها، يطلبها ليغشاها، فأدركها حتى أتاهها، وأطفأ نورها فمحاها“⁴¹¹

“*Parladığı ve ortaya çıktığı zaman güneşe ve kuşluk vaktine, onu aştığı zaman geceye and olsun ki, kararması için gece güneşi ister, ona gelinceye kadar onu takip eder. Gece, güneşin ışığını söndürür, böylece onu yok eder.*”

Rivâyet edildiğine göre, ‘Amr b. el-Âs (ö. 43/664), Müseylime’nin yanına gitmişti. Müseylime ona Hz. Peygamber’i kasederek: “*Ey Amr, arkadaşınıza bu sıralarda ne nazil oldu?*” diye sorunca, Amr: “*O’nun ashabının gayet vecîz ve belîğ bir sûre okuduklarını işittim.*” dedi. Bunun üzerine Müseylime: “*O nedir?*” diye sordu. Amr, onun Asr Sûresi olduğunu söyleyip onu okudu. Müseylime bir süre düşündü, sonra: “*Muhakkak ki, bana da onun benzeri indirildi.*” dedi ve şöyle okudu:

”يا وُبرُّ يا وُبرُّ إنما أنت أذنان وصدر وسائرُك حقر فقر“⁴¹²

“*Ey çöl kedisi, sen iki kulak ve bir göğüsten ibaretsin. Kalan kısmın ise önemsiz ve küçüktür.*”

Müseylime, Kevser Sûresi'ni taklît ederek şöyle demişti:

”إنا أعطيناك الجماهر، فصل لربك وجاهر، إن مبغضك رجل كافر“⁴¹³

“*Biz sana kitleleri verdik. O halde Rabbin için namaz kıl ve yüksek sesle oku. Şüphesiz sana buğz eden, kâfirdir.*”

O, Fil Sûresi'ni işittiğinde “*Onun benzeri bana da indirildi.*” demiş ve şöyle okumuştı:

”الفيل، وما أدراك ما الفيل، له ذنب طويل، ومشفر وثيل، وإنَّ ذلك من خلق ربنا النبيل“⁴¹⁴

⁴¹¹ Se‘âlibî, *Simâru’l-Kulûb*, s.147.

⁴¹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VI, 326. Ayrıca onun farklı rivâyetleri için bk. Ebu Bekr Muhammed b. Cafer es-Samerrî el-Harâitî (ö. 327/939), **Mesâvi’l-Ahlâk ve Mezmûmuha**, (tah. Mustafa b. Ebu’n-Nasr eş-Şelebî), Cidde: Mektebetü’s-Sevadi li’t-Tevzi’, 1412/1992, s.84; Zehebî, *Târihu’l-İslâm*, III, 69; İbn ‘Asâkir, XLVI, 153-154.

⁴¹³ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXXII, 126. Bu mu‘âraza iddiasının daha başka şekilleri için bk. Kazvinî, *Âsaru’l-Bilâd ve Ahbaru’l-İbad*, s.136; Kastallânî, II, 185; Diyarbekrî, II, 158; Âlûsî, XXX, 249.

⁴¹⁴ Kazvinî, age., s.136. Onun bu mu‘âraza iddiasının farklı rivâyetleri için bk. Rummânî, s.55; İbn Kesîr, age, VI, 326; İbnü’l-Cevzî, **Keşfü’l-Müşkil min Hadîsi’s-Sahihayn**, (tah. Ali Hüseyin Bevvab), Riyad: Dâru’l-Vatan, 1418/1997, III, 320; Seyfeddin Ali b. Ebu Ali b. Muhammed b. Salim Amidî (ö. 631/1233), **Ğâyetü’l-Merâm fi**

“*Fil, filin ne olduğunu nereden bileceksin? Onun uzun bir kuyruğu ve ince bir hortumu vardır. O, Yüce Rabbimiz’in mahlûkatındandır.*”

Müseylime, kurbağa hakkında da şöyle demişti:

“*يا ضفدع بنت ضفدعين تُقِّي لكم نقين، لا الماء تكدرين ولا الشارب تمنعين، رأسك في الماء وذنبك في الطين*”⁴¹⁵

“*Ey kurbağa kızı kurbağa, ne vak vak diye ötüyorsun! Sen ne suyu bulandırır, ne de su içene mani olursun. Senin başın suyun içinde, kuyruğun çamurdadır.*”

O, kara koyunun beyaz sütüne hayret ederek şöyle demişti:

“*والشاء وألوانها وأعجبها السود وألبانها والشاء السوداء واللين الأبيض إنه لعجب محض وقد حرّم المذق فما لكم لا تجمعون*”

“*Koyunlara ve renklerine and olsun ki, onların ilginç tarafı, siyah olmaları ve sütleridir. Koyunun rengi siyah, sütü ise beyazdır. Bu, tam da şaşılacak şeydir. Süte su karıştırmak haram kılındı. Size ne oldu ki, hurma yiyip üzerine süt içmiyorsunuz?*”⁴¹⁶

Müseylime, Yemâme’de bir harem bölgesi ihdas etmişti, ona uymayanları sorumlu tutuyordu. O bölgenin içinde kalan Seyhân, Numâre, Nemir ve Hâris Benû Cürve kabileleri ahalif adıyla anılırdı. Üseyyid oğullarının toprakları da bu dairenin içinde kalmıştı. Onlar, bolluk yıllarında Yemâme halkının meyvelerini yağmalar, haremi depo edindir, takip edilince hareme sığınırldı. Onların zorbalıkları artınca, ahali Müseylime’den yardım istemişti. O da: “*Hakkınızda semadan gelecek şeyi bekliyorum.*” demiş, sonra güya vahiy olan şu sözleri söylemişti:

“*والليل الأطعم، والذئب الأدم، والجذع الأزلم، ما انتهكت أسيّد من محرّم*”

“*Kapkaranlık geceye, siyah kurda ve kulağı kesilmiş soylu deveye and olsun ki, Üseyyid oğulları haremın hürmetini ihlal etmemiştir.*”

İlmi’l-Kelâm, (tah. Hasan Mahmud Abdullatif), Kâhire: el-Meclisu’l-‘Alâ li’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 1391/1971, s.344; İbn Teymiyye, *Şerhu’l-Akidetü’l-İsfahâniyye*, s.268; el-İcî, III, 393; Maverdî, s.67; Râfi’î, s.146.

⁴¹⁵ İbn Kesîr, age., VI, 326. Bu mu‘âraza iddiasının daha farklı rivâyetleri için bk. İbn ‘Asâkir, XLVI, 153; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, III, 69; Se‘âlibî, *Simâru’l-Kulûb*, s.149; Hattabî, s.55; Ebu Osman Amr b. Bahr el-Câhiz (ö. 255/869), **Kitâbu’l-Hayavân**, (tah. Abdusselam Muhammed Harun), Mısır: Şeriketu Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evladihî, 1385/1966, V, 530; Harâtî, s.84; Bâkılânî, **Kitâbu’t-Temhîdü’l-Evâil fi Telhîsi’d-Delâil**, (tah. İmaduddin Ahmed Haydar), Beyrût: Müesseset-ü Kütübî’s-Sekafiyye, 1407/1987, s.182; agmü., *İ‘câzu’l-Kur’ân*, s.105; Maverdî, s.66; Kelâfî, III, 46; İbn Teymiyye, *Şerhu’l-Akidetü’l-İsfahâniyye*, s.268; Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, III, 284; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târîh*, II, 219; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, IV, 21; Dervîş, I, 60-61; Nüveyrî, XIX, 54.

⁴¹⁶ Taberî, age., III, 284; İbnü’l-Cevzî, age., IV, 21; Bâkılânî, *İ‘câzu’l-Kur’ân*, s.105; Râfi’î, s.146.

Bunun üzerine halk: “*Haramı helal saymak ve mallara zarar vermek, haram değil mi?*” dedi. Onlar tekrar yağmalamaya başlayınca şikâyetçi olanlara Müseylime: “*Hakkınızda gökten gelecek şeyi bekliyorum.*” demişti. Yeni gelen vahiy ise şöyleydi:

“والليل الدامس، والذئب الهامس، ما قطعت أسيد من رطب ولا يابس”

“*Zifiri karanlık geceye ve şiddetli kurda yemin olsun ki Üseyyid oğulları, yaş ve kuru hiçbir şey kesmemiştir.*”⁴¹⁷

Ahali bu defa: “*Onlar yaş hurma ağaçlarını kestiler, duvarları da yıktılar.*” diyerek itiraz ettiler. Müseylime, o vakit vahiy diye şunları okumuştı:

“إن بني تميم قوم طهر لقاح لا مكروه عليهم ولا إتاوة بخاورهم ما حيينا بإحسان نمنعهم من كل إنسان فإذا متنا فأمرهم إلى الرحمن”

“*Benî Temim, esir edilmemiş temiz bir kavimdir. Onlara zorluk yoktur, onlardan vergi alınmaz. Yaşadığımız müddetçe onlara iyi komşu olacağız, onları herkesten koruyacağız. Biz öldüğümüz zaman, onların durumu Rahman’a kalmıştır.*”⁴¹⁸

Müseylime, Allah’ın insanlara verdiği nimetlerle ilgili olarak şöyle demişti:

“اذكروا نعمة الله عليكم واشكروها، اذ جعل لكم الشمس سراجا، والغيث ثجاجا، وجعل لكم كباشا و نعاجا، وفضة وزجاجا، وذهبا وديباجا، ومن نعمته عليكم ان اخرج لكم من الارض رمانا و عنباً، وريحاناً وحنطة و زواناً”⁴¹⁹

“*Allah ’ın size verdiği nimetleri hatırlayın ve onlara şükredin! Hatırlayın ki, o size ışık kaynağı olarak güneşi ve bereket kaynağı olarak yağmuru verdi. Size koç, keçi, gümüş, cam, altın ve ipek verdi. Sizin için yerden çıkardığı nar, üzüm, fesleğen, buğday ve delice otu (veya karamuk), onun size verdiği nimetlerdendir.*”

Müseylime, diğer yalancı peygamber Secâh’ın Yemâme’ye yöneldiği haberini alınca ondan eman istemiş, onun eman vermesi üzerine yanına gidince ona:

“لنا نصف الأرض وكان لقريش نصفها لو عدلت وقد رد الله عليك النصف الذي ردت قريش فحباك به وكان لها لو قبلت”

⁴¹⁷ Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, III, 283; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, IV, 21; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-Nihaye*, VI, 326.

⁴¹⁸ Taberî, *age.*, III, 283-284; Nüveyrî, XIX, 53. Ayrıca bk. İbn ‘Asâkir, XLVI, 154; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, (tah. Şuayb el-Arnaut), 11. Baskı, Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1417/1996, III, 69.

⁴¹⁹ Se‘âlibî, *Simâru’l-Kulûb*, s.147; Cevad Ali, VIII, 756.

“Yeryüzünün yarısı bizindir, adil olsalardı yarısı da Kureyş’in olacaktı. Kureyş’in reddettiği o yarıyı mükâfat olarak Allah sana verdi. Kabul etseydi o onların olacaktı.” demişti. Bunun üzerine Secâh ona şöyle demişti:

“لا يرد النصف إلا من حنف فأحمل النصف إلى خيل تراها كالسيف”

“Bu payı ancak adaletten sapan reddeder. Sen o payı can veren kimse gibi gördüğün süvarilere tahsis et.”⁴²⁰ Ardından Müseylime, şunları söylemişti:

“سمع الله لمن سمع، وأطعمه بالخير إذا طمع، ولا يزال أمره في كل ما يسر مجتمع، راكم ربكم فحياكم، ومن وحشته أخلاكم، ويوم دينه أنجأكم فأحياكم، علينا من صلوات معشر أبرار، لا أشقياء ولا فجار، يقومون الليل ويصومون النهار لربكم الكبار، رب الغيوم والأمطار”

“Allah (kendi sözlerini) dinleyeni işitti. Ümit ettiği zaman ona hayır ümidi verdi. Onun emri, toplumun sevdiği işler hakkındadır. Rabbiniz sizi gördü, sizi yaşattı, sizi korkudan uzaklaştırdı. Kıyamet günü sizi kurtaracak ve size hayat verecek. Şaki ve facirlerin değil; iyiler topluluğunun namazını bize meşru kıldı. Onlar büyük Rabbiniz için, bulutların ve yağmurların Rabbi için gece ibadet eder, gündüz oruç tutarlar.”

Müseylime, vahiy kabilinden şunları da okumuştı:

“لما رأيت وجوههم حسنت، وأبشارهم صفت، وأيديهم طفلت، قلت لهم لا النساء تأتون، ولا الخمر تشربون، ولكنكم معشر أبرار، تصومون يوماً، وتكفون يوماً، فسبحان الله إذا جاءت الحياة كيف تحيون، وإلى ملك السماء ترقون فلو أنها حبة خردلة، لقام عليها شهيد يعلم ما في الصدور، ولأكثر الناس فيها الثبور”

“Yüzlerinin güzelleştiğini, tenlerinin saflaştığını ve ellerinin narinleştiğini gördüğümde onlara dedim ki: Kadınlara yaklaşmayacak, içki içmeyeceksiniz. Fakat siz iyiler topluluğu, bir gün oruç tutacak, bir gün zahmetli işlerle meşgul olacaksınız. Allah’ı noksanlıklardan tenzih ederim ki, hayat geldiğinde, siz nasıl hayata kavuşur, semanın melikine yükselirsiniz. Hardal tanesi kadar bile olsa onu şahit kabul eder. O, kalplerde olanı bilir. İnsanların çoğu bu hususta ziyana uğrar.”⁴²¹

Seyf b. Ömer (ö. 180/796) dışındaki raviler, Müseylime’nin Secâh’la buluşmasını daha farklı anlatmışlardır. Onların anlattığına göre, Müseylime Secâh’a ne

⁴²⁰ Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, III, 272; İbn Haldûn, *Târîh*, II, 499; Vatvat, s. 208-209.

⁴²¹ Taberî, age., III, 272; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VI, 320-321.

vahyedildiğini sorunca o: “Hiç kadınlar önce konuşur mu? Sen kendine gelen vahiyleri anlat.” demişti. Bunun üzerine Müseylime, şöyle demişti:

“ألم تر إلى ربك كيف فعل بالحيلى أخرج منها نسمة تسعى من بين صفاق وحشى”⁴²²

“Rabbinin hamile kadınlara ne yaptığını görmedin mi? Onlardan karın zarı ile bağırsaklar arasından, koşan bir canlı yarattı.”

Secâh, daha neler vahyedildiğini sorunca Müseylime şöyle demişti:

“أن الله خلق النساء أفراجا وجعل الرجال لهن أزواجا فنولج فيهن قعسا إيلاجا ثم نخرجها إذا نشاء إخراجا فيتجن لنا سخالا إنتاجا”

“Allah, kadınların ferçlerini yarattı, erkekleri onlara eş yaptı. Onların ferçlerine penisimizi koyar, sonra dilediğimizde çıkarırız. Onlar bize yavru verirler.”

Bunları duyan Secâh: “Senin peygamber olduğuna şahadet ederim.” deyince, Müseylime şöyle demişti:

“هل لك أن أتزوجك فأكل بقومي وقومك العرب”

“Seninle evleneyim de kavmim ve kavminle beraber Arapları yeneyim mi?”

Secâh’ın bu teklifi kabul etmesi üzerine Müseylime, şu şiiri okumuştı:

ألا قومي إلى النيك	فقد هيى لك المضجع
وإن شئت ففي البيت	وإن شئت ففي المخدع
وإن شئت سلقناك	وإن شئت على أربع
وإن شئت بثلاثيه	وإن شئت به أجمع

“Haydi, kalk da birleşelim. Senin için yatak hazırlandı. İstersen evde, istersen yatak odasında; dilersen sırt üstü, dilersen iki el ve iki ayak üzerinde; arzu edersen bir el ve iki ayak üzerinde, arzu edersen hepsini yap.”

⁴²² Taberî, *Târîhu't-Taberî*, III, 273; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 321; Diyarbekrî, II, 158. Müseylime'nin bu sözlerinin daha farklı rivâyetleri için bk. Se'âlibî, *Simâru'l-Kulûb*, s. 147; Cevad Ali, VIII, 755-756; İbn İshak, II, 648; İbn Hişâm, IV, 219; Taberî, age., III, 138; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zadü'l-Meâd*, (tah. Şuayb el-Arnaut, Abdülkadir Arnaut), Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994, III, 610; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 326; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IV, 21; Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, V, 331; Kelaî, II, 371-372; Kastallânî, II, 185; İsfahânî, *Kitâbu'l-Eğânî*, XXI, 29; Diyarbekrî, II, 158; Makdisî, V, 161-162.

Secâh “Onların hepsini deneyelim.” dedi. Müseylime: “Zaten bana da böyle yapmamız vahyedildi.” dedi.⁴²³

Vakıdî’nin (ö. 207/823) anlattığına göre ise, Secâh Müseylime’ye ne vahyedildiğini sorunca, Müseylime şöyle demişti: Rabbim şöyle vahyetti:

“لا أقسم بهذا البلد، ولا تبرح هذا البلد، حتى تكون ذا مال وولد، ووفر وصفد، وخيل وعدد، إلى آخر الأبد، علي رغم من حسد”

“Hayır, bu beldeye yemin ederim ki, sen mal-mülk, evlat, bağ-bahçe ve at sahibi oluncaya kadar ebediyen ve hasetçilere rağmen bu beldeyi bırakıp gitmezsin.”⁴²⁴

Müseylime’nin bu naklettiğimiz sözlerinin mu‘âraza sayılıp sayılmamasına geçmeden, Muhyiddin Derviş, Abdülkerîm Hatip, Salâh Abdulfettâh Hâlidî, Ali ‘Ammârî vb. bazı son devir müelliflerinin bu sözlerin Müseylime’ye isnât edilmesinin doğru olmadığını iddia etmelerinden bahsedeceğiz.

Muhyiddin Derviş (ö. 1403/1982), Müseylime’ye isnât edilen bu sözlerin gerçekten ona ait olduğunun kesin olarak kabul edilemeyeceğini, onların sonraki dönemlerde yaşamış kıssacıların hayal ürünü olduğunu ve cahiliye edebiyatında böyle bayağı sözlerin bulunmadığını söylemiştir.⁴²⁵

Abdülkerîm Hatîb’e (ö. 2008) göre de, oldukça rakik ve bayağı olan o sözler Müseylime gibi birinden sâdır olamaz. Onun peygamberliğiyle alay etmede aşırı gidilerek bu sözler ona nispet edilmiştir. Kureyş’i susturup aciz bırakan ve dillerini Kur’ân’a mu‘âraza yapmaktan alıkoyan şey, Müseylime’yi de susturmuş, aciz bırakmış ve onun dilini de Kur’ân’a mu‘âraza yapmaktan alıkoymuştur. Müseylime’nin adını lekeleyip onu gözden düşürmek isteyenler, bu sözleri ona isnât etmişlerdir ki, onun rezilliği artsın, gece sohbetleri yapanların alay ve eğlence olarak anlatacakları bir söz olsun.⁴²⁶

Ali ‘Ammârî ise, bu sözlerin Müseylime’ye isnât edilmesinin doğru olmadığını ispat etmek için şu delilleri getirmiştir:

⁴²³ Bk. Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, III, 273-274; Makdisî, V, 164-165; İsfahânî, *Kitâbu’l-Eğânî*, XXI, 28-29; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, II, 215-216; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VI, 321; İbn Haldûn, *Târîh*, II, 500; Vatvat, s.209.

⁴²⁴ Vakıdî, *Kitâbu’r-Ridde*, s.111.

⁴²⁵ Derviş, I, 60.

⁴²⁶ Hatîb, *el-Î‘câz fi Dirâsâti’s-Sâbikîn*, s.502, 504. Ayrıca bk. Hâlidî, *Î‘câzu’l-Kur’âni’l-Beyânî*, s.77.

1. Cahiliyye devrinden bize ulaşan atasözleri, hikmetler, hutbeler, şiirler, hatta basit sözler içinde, Müseylime'nin o sözlerinin benzeri yoktur. Müseylime gibi hakiki Arap olan birinin, peygamberliğini ispat etmek için o bayağı sözleri söylediğini nasıl düşünebiliriz?⁴²⁷

2. O sözlerin isnâtları, zayıftır. Onları, İbn İshâk (ö. 150/767), Benî Hanîfeli bir ihtiyardan; Taberî (ö. 310/923), Câbir'den o da filandan; Hattabî (ö. 388/988), Saîd b. Naşî'ten nakletmiştir. Saîd ise, kizb ile itham edilmiştir. Bunlar da bizi onların mevzû' olduğuna inanmaya sevk etmektedir.⁴²⁸

3. Müseylime'nin o sözlerinin bazısı, farklı şekillerde rivâyet edilmiştir.⁴²⁹

4. O sözlerin bazısı, bazen Müseylime'ye, bazen başkasına isnât edilmiştir.⁴³⁰

5. Araplar, vecîz söz söylemeye çok düşkündür. Söz söylemede kuvvetli bir sır olan bu durumun Müseylime'ye gizli kalmaması ve sözlerindeki fazlalıkları hazfetmesi gerekirdi. Zaten siyer ve tarih kitaplarında Müseylime'ye isnât edilen diğer bazı sözlerin vecîz oldukları görülmektedir. Mesela o, Secâh'a: “هل لك أن أتزوجك فأكل بقومي وقومك العرب” (*İster misin ki, seninle evleneyim de kavmim ve kavmin el ele vererek Arapları yeneyim?*) demişti. Müslümanlarla kavmi arasındaki savaş kızıştığında da Müseylime: “أما دين فلا دين، قاتلوا عن أحسابكم” (*Artık bu gün din yoktur. Kendi adınıza savaşın!*) demişti.⁴³¹

6. O sözleri râvîlerin uydurduğuna bir delil de, Müseylime'nin Secâh'la karşılaşması olayı etrafında râvîlerin uydurdukları ahlak dışı kıssadır. Onlar, iki yalancı peygamberi küçük düşürmek ve okuyucuları rahatlatmak için o kıssayı uydurmuşlar, bir erkekle bir kadının yalancı bir davetin gölgesinde birleşmesini istismar etmişlerdir. Müseylime'nin Secâh'a okuduğu şiirin hem manası hem de yapısı bozuktur. Onu ancak bir kadına edepsizce teklifte bulunan ahlaksız bir adam söyleyebilir.⁴³²

⁴²⁷ Ammârî, “Mu‘ârazatu'l-Kur'ân”, s.209.

⁴²⁸ Ammârî, agm., s.209-210.

⁴²⁹ Ammârî, agm., s.209.

⁴³⁰ Ammârî, agm., s.211.

⁴³¹ Ammârî, agm., s.325-326.

⁴³² Ammârî, agm., s.211.

Muhsin Hâlidî ise “Mezâ‘imu Müseylimeti’l-Kezzâb fî Mu‘ârazati Âyâtî’l-Kitâb” isimli makalesinde Ali ‘Ammârî’nin bu iddialarına cevap vermiştir.⁴³³ Biz şimdi Hâlidî’nin bu iddialara verdiği cevapları nakledeceğiz:

1. O sözlerin Müseylime’ye isnât edilmesini reddedenlerin en önemli dayanakları, onların beyân ve belâğat seviyelerinin oldukça düşük ve zayıf olmasıdır. Bu iddiaya şöyle cevap verebiliriz: Müseylime bu seci‘li sözleri, kâhinlere benzemek için ve kendisine vahyolunduğu zannedilsin diye söylemiştir. Ancak Kur’ân’ın yapısı, insanların te’lif ettiği şeylerden çok farklıdır. Her kim onunla yarışmak ve onu taklît etmek isterse hiç şüphesiz başarısız olacaktır.⁴³⁴

2. O sözleri, Müseylime’ye isnât eden birçok kaynak vardır. Onun seci‘li sözleri; siyer, tarih, edebiyat ve tefsîr kitaplarında büyük bir yer tutar, onların Müseylime’ye isnât edilmesinde hepsi ittifak etmiştir. Onları nakleden müellifler, büyük bir cemaat teşkil edip naklettikleri şeylerde yalan söylemek üzere anlaşmış olamazlar.⁴³⁵

3. O sözlerin farklı şekillerde rivâyet edilmesi, onların aslı hakkında şüphe etmeyi gerektirmez. Onlar hâşâ Kur’ân değil ki, insanlar onları rivâyet ederken özen gösterebilir de kelimesi kelimesine mütevâtir olarak nakletsinler. Malumdur ki, ezberleme kuvveti kişiden kişiye değişir. Biri duyduğu şeyi harfî harfine naklederken, diğeri biraz daha müsamahakâr davranır.⁴³⁶

4. O sözlerin bazen Müseylime’ye bazen başkasına isnât edilmesi, onların sadece birkaçı için söz konusudur. Bunlardan biri, Kevser Sûresi’ne mu‘âraza iddiasıdır. Cürcânî (ö. 471/1078-79) ve Râzî (ö. 606/1209) onu Müseylime’ye; Dârimî (ö. 280/894), İbn Abdürabbih (ö. 328/940), Râgıb el-İsfahânî (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) ve el-İbşihî (ö. 854/1450 [?]) ise meçhul bir adama nispet etmiştir.⁴³⁷ Ancak bu, Müseylime’ye aidiyeti kesin olan diğerleri hakkında şüphe etmeyi gerektirmez.⁴³⁸

⁴³³ Bk. Muhsin Hâlidî, “Mezâ‘imu Müseylimeti’l-Kezzâb fî Mu‘ârazati Âyâtî’l-Kitâb”, **Mecelle Camiatu’n-Necah li’l-Ebhas (Ulumu’l-İnsaniyye)**, Cilt.XXV(VI) (2011), s.1655-1659.

⁴³⁴ Hâlidî, agm., s.1656.

⁴³⁵ Hâlidî, agm., s.1655.

⁴³⁶ Hâlidî, agm., s.1657.

⁴³⁷ Bk. Cürcânî, *Delâilu’l-Î‘câz*, s.387; Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXXII, 126; Osman b. Said ed-Dârimî, **er-Red Alâ Cehmiyye**, Kuveyt: Daru’s-Selefiyye, 1405/1985, s.182; İbn Abdürabbih, VII, 159; Râgıb el-İsfahânî,

5. Ali ‘Ammârî, Müseylime’nin Secâh’la karşılaşması olayını ve o sırada söylenen sözleri tenkit etmiş, fakat yeri geldiğinde o olayda geçen sözleri delil olarak kullanmıştır. Oysa bu, ilmî bir usul değildir. Bir rivâyetin ya tamamı kabul edilir, ya da bir kusuru ortaya çıktığında tamamen terk edilir. ‘Ammârî’nin “*Bu sözleri ancak bir kadına edepsizce teklifte bulunan ahlaksız bir adam söyleyebilir*” demesi de, kabul edilemez. Yalan ve iftira ile peygamberlik iddia eden birinden daha ahlaksız kim olabilir ki?⁴³⁹

6. O sözlerin isnâtlarının zayıf olmasına gelince, onların isnâtları sahih olsaydı, daha iyi olurdu. Fakat burada Rasulullah’ın hadislerini incelemiyoruz ki, onların isnâtlarının sahîh olmasını şart koşalım. Biz tarihi meseleleri araştırıyoruz. Onlar, İslâm tarihinde meydana gelen diğer olaylar gibidir. Mesela Emevîler döneminde meydana gelen olayların isnâtlarının sahîh olmasını şart mı koşacağız? Tarih kitaplarında yer alan, fakat isnadı olmayan bazı olayları yok mu sayacağız?⁴⁴⁰

Bize göre, Müseylime’ye isnât edilen o sözlerin sonraki dönemlerde yaşamış kıssacılar tarafından uydurulduklarının iddia edilmesi, doğru değildir. Zira Müseylime’nin o sözleri, Hicrî II ve III. asırda yaşamış âlimler tarafından tedvîn edilmiştir. Onlardan bazıları, Ebû Yûsuf’un (ö. 182/798) Kitabu’l-Âsâr’ında, İbn Hişâm’ın (ö. 213/828) Siretü’n-Nebeviyye’sinde, Abdurrezzâk es-San’ânî’nin (ö. 211/827) Musannef’inde, İbn Sa’d’ın (ö. 230/845) Tabakat’ında, İbn Ebi Şeybe’nin (ö. 235/849) Musannef’inde nakledilmiştir.⁴⁴¹ Eğer onlar, sonraki dönemlerde yaşayan kıssacılar tarafından uydurulsaydı, ilk dönemlerdeki bu kaynaklarda yer almazlardı.

Müseylime’nin bu sözlerinin mu‘âraza sayılıp sayılmamasına gelince, onların tam bir mu‘âraza sayılması mümkün değildir. Onlar, Kur’ân’ın nazmının kötü ve basit bir taklidinden ibarettir. Müseylime, o sözleri sebebiyle hep alay konusu olmuş, o sözler

Muhâdarâtu’l-Udebâ, Beyrût: Dâru Mektebeti’l-Hayât, ty, II, 432; Şihâbüddin Muhammed b. Ahmed Ebu’l-Feth el-Mahallî el-İbşihî, **el-Müstedraf fi Külli Fennin: Müstezraf**, Beyrût: Daru Mektebeti’l-Hayat, 1412/1992, II, 323.

⁴³⁸ Hâlidî, “Mezâ’imu Müseylimeti’l-Kezzâb fi Mu‘ârazati Âyâtî’l-Kitâb”, s.1657.

⁴³⁹ Hâlidî, agm., s.1658.

⁴⁴⁰ Hâlidî, agm., s.1659.

⁴⁴¹ Bk. Ebû Yûsuf Yakub b. İbrâhim, **Kitâbu’l-Âsâr**, Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ty, s.68; İbn Hişâm, IV, 219; Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmam es-San’ânî, **Musannef**, (tah. Habiburrahman el-A’zamî), Beyrût: el-Meclisü’l-İlmî, 1390/1980, X, 169; Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zührî, **Kitâbu’t-Tabakâti’l-Kebîr**, (tah. Ali Muhammed Ömer), Kâhire: Mektebetü’l-Hancî, 1421/2001, VIII, 111; Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Ebi Şeybe, **Musannef**, (tah. Hamed b. Abdullah Cemaa, Muhammed İbrahim Lihaydan), Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1425/2004, XI, 289.

hafiflik ve maskaralık numunesi olarak günümüze kadar gelmiştir. Bâkıllânî (ö. 403/1013), Müseylime'nin o sözlerinin mu'âraza sayılmasını bırakın, onların sözlerin en bayağısı ve adisi olduğunu söylemiştir.⁴⁴²

Büyük Arap edibi Câhız (ö. 255/869), “Kitâbu'l-Hayavân” isimli eserinde Müseylime'yle alay ederek şöyle demiştir: “Bilmiyorum, kurbağanın zikredilmesinde Müseylime'yi heyecanlandıran neydi ki, onun hakkında kötü bir düşünceye sahip oldu da, kendisine nazil olduğunu iddia ettiği Kur'ân'ına ‘Ey kurbağa, ne diye vak vak ötüyorsun...’ diye bir söz koydu.”⁴⁴³

Müseylime'nin mu'âraza iddialarını ele alıp geniş bir şekilde tenkit eden Hattabî (ö. 388/988) de, onun kurbağayla ilgili o sözlerini şöyle değerlendirmiştir: “Müseylime'nin o sözleri, her türlü faydadan uzaktır. Onun hem lafzı doğru değil, hem de manası yerinde ve isabetli değildir. O sözde, belâğatın rükünlerinden olan şartlar yoktur. O zayıf ve cılız söz, zorlanarak söylenmiştir. Çünkü onda seci' vardır. Seci'li söz söyleyenin âdeti, manayı seci'ye tabi kılmasıdır. Seci'ler peşpeşe gelip birbiriyle uyumlu olduğu müddetçe o, söylediği şeye pek aldırılmaz.”⁴⁴⁴

Yine Hattabî, onun fille ilgili sözlerinin manasının noksan olduğunu, mu'ârazanın şart ve vasıflarını taşımadığını, onların Kur'ân'ın nazmının taklît edilerek meydana getirildiğini ifade etmiş ve Müseylime'ye hitaben şöyle demiştir: “Ey zayıf görüşlü adam! O sözlerinde belâğatın şartları nerde? Cehâlet ve dalâletinle sayıkladığın o sözlerde mu'ârazanın şartları hani? Sen söze ‘*Fil, fil nedir? Filin ne olduğunu sana kim bildirdi?*’ diye başladın, korkuttun, dehşete düşürdün, yükseğe çıkardın, sonra vaad ettiğine muhalefet ettin, sonuna geldiğinde doğuracağın şeyi düşürdün, zeneb (kuyruk) ve mişfer (hortum) kelimelerini zikretmekle yetindin. Söz söyleme ve mantık kurallarını azıcık bilseydin sözü böyle tahrif etmezdin. Ey âciz kişi! Sen böyle bir başlangıcın, çok önemli bir meseleye mukaddime olacağını bilmiyor musun? Görmüyor musun ki, Allahu Teala, Hâkka Sûresi ile Kâria Sûresi'nde böyle bir üslûp kullanmış, kıyametin vasıflarından ve korkunç hallerinden bahsetmiştir. Fakat sen bu sözünle basiretin bir anda idrak edeceği ve biraz düşünmeyle manasını ilmin kuşatacağı bir hayvan arasında

⁴⁴² Bk. Bâkıllânî, *İ'câzu'l-Kur'ân*, s.104-105.

⁴⁴³ Câhız, *Kitâbu'l-Hayavân*, V, 530.

⁴⁴⁴ Hattabî, s.55-56.

bağlantı kurdun. Sonra mişfer ve zenebi zikretmek sûretiyle, hayret uyandıran şeyin büyüklüğünü sınırladın. Senin o sözün, şeyhlerimden birinin bana okuduğu senin gibi birinin şu şiirine benziyor:

وإني وإني ثم إني وإني إذا انقطعت نعلي جعلت لها شسعا

Ben, ben, sonra ben, muhakkak ben, ayakkabım yırtıldığında ona bağ yaparım.

Sen küçük şeyleri, daha işin başında hızlı bir şekilde kendince tasarlayıp âciz kelamınla büyük bir şey olarak takdim ettin. Önce büyüttüğün şeyin sonunda önemsiz olduğuna razı oldun. Fikirlerindeki tutarsızlık ve kötü tercihin, fili ve onun vasıflarını zikretmek sûretiyle, seni Kur’ân’a mu’âraza yapmaya sevk etti. Hâlbuki daha açık, filin en önemli sıfatlarını bir araya getiren daha uygun sözler söylemeli değil miydin? O hayvanın özelliklerini zihinden anlatmak yerine, onun seyisinden sorulup öğrenilebilecek şeyleri zikretmeliydin.”⁴⁴⁵

Fahreddîn Râzî (ö. 606/1209) de, Müseylime’nin Kevser Sûresi’ne mu’âraza olarak söylediği o sözlerin lafız ve tertibinin, aslında Kevser Sûresi’nden alındığını ve dolayısıyla onun gerçek manada bir mu’âraza sayılamayacağını ifade etmiştir.⁴⁴⁶

Râfi’î’ye (ö. 1356/1937) göre ise, Müseylime’nin o mu’âraza iddialarının hepsi, terkiplerinde Kur’ân’ın kalıplarını taklît eden ahmakça sözlerdir. Fakat o, beyân sanatı yönünden Kur’ân’a mu’âraza yapmak istemiyordu. Zira işin bu yönü, ona mechûl kalmayacak derecede aşikâr idi. O, peygamberliği bir tür kâhinlik olarak telakki ettiği için, onlar gibi seci’li sözler söylemeye çalışmıştır. Zira Araplar kâhinlerin sözlerini dinler, onları yüceltir ve onlara itaat ederlerdi. Müseylime de, Arapları büyüleyip kendine meylettirmek için kâhinler gibi davranmıştı. Ancak Müseylime’nin sözlerinin tamamı, zayıf ve değersiz olup tek başına ayakta duramaz ve birbirleriyle uyumlu değildir. Onların yapıları düzensiz ve karışık, manaları bayağı ve sıradandır.⁴⁴⁷

Said Nursî (ö. 1960) de, “Müseylime Arapların fasihlerinden olduğu halde, sözleri niçin âleme maskara olmuştur?” şeklinde bir sorarak ona şöyle cevap vermiştir:

⁴⁴⁵ Hattabî, s.57-58, 66-67.

⁴⁴⁶ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XXXII, 126.

⁴⁴⁷ Râfi’î, s.145, 146.

“Çünkü Müseylime’nin sözleri, bin derece fevkinde bulunan sözlere mukâbele etmek istediğinden çirkin ve gülünç olmuştur. Evet, güzel bir adam, Hz. Yûsuf ile güzellik yarışına girerse, elbette çirkin ve gülünç olur.”⁴⁴⁸

Ramazan el-Bûtî’ye (ö. 1434/2013) göre ise, Müseylime fasih Araplardan olup kendi seciyesine göre konuştuğunda güzel sözler söylerdi. Fakat Kur’ân’ı taklît etmek istediğinde onun sözleri, değersiz, gülünç ve bayağı hale düşmüştür.⁴⁴⁹

Müseylime’nin o sözlerini duyan herkes, onları en zayıf, en değersiz ve en adi söz olarak değerlendirmiştir. Hz. Ebu Bekir (ö. 13/634), Müseylime’nin o sözlerinden bazılarını duyduğu zaman: “*Sübhane'llah, yazıklar olsun size; (o zaman) akıllarınız nereye gitmişti? Allah’a yemin olsun ki, onlar Allah’tan sadır olmamıştır.*” demişti.⁴⁵⁰

Müseylime’nin o iddia edilen Kur’ân’ından geriye bir şey kalmış mıdır? XI/XVII. asırda Hindistan’ın dini durumunu anlatan ve müellifi bilinmeyen Farsça Debistân-ı Mezâhib isimli eserde bu konuda bazı malumata rastlamaktayız. Debistân müellifi, İsmailiyye mezhebini anlatırken Sâdıkiyye veya Müseylimiyye adlı bir fırkadan söz etmiştir. Bu fırkadan bazılarıyla 1053/1643 yılında Meşhed’de görüşmüş ve onların âlimlerinden Muhammed Kalî (قلي) ile tanışmıştı. O, kendilerinin Müseylime’nin peygamber olduğuna ve risâlette Hz. Muhammed’e ortak olduğuna inandıklarını söylemişti. Yine onun söylediğine göre, Müseylime’nin Kur’ân’a benzeyen semâvî bir kitabı vardı. İsmi, el-Fârûk idi. Çünkü o, hakla batılı birbirinden ayırıyordu. O, aslında ikinci Fârûk idi. Birinci Fârûk ise, Kur’ân’dır. Onda Allah’ın hüküm ve nehiyelerinin diğerleri gelmişti. Müseylime peygamberlerin sonuncusu olduğu gibi, Fârûk da semâvî kitapların sonuncusuydu. Reisleri Fârûk’u okuyup anlıyor, ezberliyor ve muhafaza ediyorlardı. O, babadan oğula devrederek reislerine ulaşmıştı. Onun silsilesinin Müseylime’ye ulaşmasıyla övünüyorlardı.⁴⁵¹

Debistân müellifi, garip şeyleri zikretmeye oldukça meraklı olduğu halde, Müseylime’nin kitabı olduğu iddia edilen Fârûk’un muhtevasından hiç bahsetmemiş ve

⁴⁴⁸ Nursî, *İşaratü'l-İ'câz*, s.123.

⁴⁴⁹ Bûtî, *Min Ravâi 'l-Kur'ân*, s.130-131.

⁴⁵⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, III, 300; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 326; Se‘âlibî, *Simâru'l-Kulûb*, s.147.

⁴⁵¹ **Debistân-ı Mezâhib**, Bombay: yy, 1292/1875, s.241.

ondan hiçbir şey nakletmemiştir. Fakat onun anlattıklarına güvenip Müseylime'nin Kur'ân'ının o zamana kadar muhafaza edildiğini kabul etmemiz mümkün değildir.

Bir de Frantz Buhl'un (ö. 1932) söylediğine göre, Orta Asya'da bir yıl kadar seyahat edip araştırma yapan William Gifford Palgrave (ö. 1888) de, Necid'deki seyahati esnasında o bölgedeki bazılarının Müseylime'yi peygamber kabul ettiklerini, Hz. Muhammed'le bir tuttuklarını ve Müseylime'ye izâfe edilen birçok söz duyduğunu yazmış, fakat bunları kaydetme zahmetine katlanmamıştır.⁴⁵² Ancak Bahriye Üçok'a (ö. 1990) göre, tamamen hayal mahsulü iddia ve tasvirlerle dolu olan o seyahatnâmeye güvenmek bir tarafa, onda küçük bir değer mevcut olduğunu sanmak bile büyük bir hatadır.⁴⁵³

Müseylime'nin Kur'ân'a mu'âraza olduğu iddia edilen o sözleri, gerek üslûbları, gerek muhtevaları itibariyle mu'âraza olmaktan çok uzaktır. Onlar, Kur'ân'ın muhtelif sûrelerinin kötü bir taklidi olmaktan öteye geçememiştir. Müseylime, o sözleri söylediğinden bu yana âlimlerin ve diğer insanların alay konusu olmuş, hafiflik ve maskaralık numunesi olarak o sözler günümüze kadar nakledilegelmiştir. Aslında onun esas amacı, reisi olduğu Benî Hanîfe kavmi üzerindeki nüfuz ve iktidarını devam ettirmektir. Bunun için de peygamberlik iddiasının daha etkili olacağını zannediyordu. Nitekim o, Medine'ye yaptığı ziyareti esnasında Hz. Muhammed (s.a.v)'e peygamberlikte ortak olmayı veya ondan sonra yerine geçmeyi teklif etmişti. Rasulullah onun bu teklifini kabul etmeyince, kendisi peygamberlik iddiasına kalkışmıştı. Vahiysiz bir peygamber de olmayacağına göre, Kur'ân'ın üslûbunu ve muhtevalarını taklît etmeye çalışarak söylediği o sözlerin kendisine vahiy olarak geldiğini iddia etmişti. Zaten onun naklettiğimiz sözlerinin muhtevaları da, onun amacını yansıtmaktadır. O, kara koyunun beyaz sütünden, buğdayın hasat edilip ekmek yapılmasından, sulak yerlerde yaşayan kurbağadan, filden, siyah kurttan ve çöl kedisinden bahsetmek sûretiyle kendi ufkunun, ziraatla uğraşan Benî Hanîfeli'leri aşamadığını göstermiştir.

⁴⁵² Bk. Frantz Buhl, "Müseylime", **İA**, C.VIII, 3. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, s.821.

⁴⁵³ Bahriye Üçok, **İslâm'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler**, Ankara: AÜİF Yayınları, 1967, s.106.

F. Tuleyha b. Huveylid (طلیحة بن خویلد) (ö. 21/641)

Tuleyha b. Huveylid b. Nevfel⁴⁵⁴, Necid’de oturan Esed kabilesinin reisiydi.⁴⁵⁵ Asıl adı Talhâ olup peygamberlik iddia ettiği için tahkir amacıyla Tuleyha (Talhacık) denilmiştir. Kahramanlığı, savaş yeteneği⁴⁵⁶, kâhinliği ve şairliğiyle tanınırdı.⁴⁵⁷ Kabilesiyle beraber Kureyşliler’in safında Hendek savaşına katıldı.⁴⁵⁸ 9/630 yılında kabilesinden bir heyetle Medine’ye gidip müslüman oldu.⁴⁵⁹ Rasulullah’ın vedâ’ haccından sonra hastalandığını duyunca irtidat edip peygamberlik iddia etmeye başladı.⁴⁶⁰ Rasulullah, Dırâr b. Ezver el-Esedî’yi (ö. 13/634) Necid bölgesindeki valilere göndererek tedbir almalarını emretti.⁴⁶¹ Hz. Ebu Bekir (ö. 13/634), Tuleyha üzerine Hâlid b. Velid’i (ö. 21/642) gönderdi. Buzâha mevkiinde yapılan savaşta Tuleyha, mağlup oldu⁴⁶², firar edip Şam’daki Gassaniler’den Cefne oğullarına sığındı.⁴⁶³ Esed ve Gatafan kabilelerinin İslâm’a girmesi üzerine müslüman oldu.⁴⁶⁴ Hz. Ömer (ö. 23/644), onu Irak cephesine gönderdi.⁴⁶⁵ Kadisiye ve Nihâvend savaşlarında büyük faydası oldu.⁴⁶⁶ 21/641 yılında Nihâvend savaşında şehit düştü.⁴⁶⁷

Tuleyha’nın Kur’ân’ı taklît etmesine gelince, o kâhinliğinden istifade ederek bir takım seci’li sözler söylemiş ve onları Zünnûn adındaki bir meleğin⁴⁶⁸ veya Cebrâil’in vahiy olarak getirdiğini iddia etmişti.⁴⁶⁹ Şimdi onun o sözlerini nakledeceğiz.

⁴⁵⁴ Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, XI, 157; Ebû Nasr Sa’dülmelik Ali b. Hibetullah b. Ali b. Mâkûlâ el-İclî (ö. 475/1082’den sonra), *el-İkmal fî Ref'i'l-İrtiyab ani'l-Mü'te'lif ve'l-Muhtelif fi'l-Esma ve'l-Küna ve'l-Ensâb*, 2. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1993, I, 81; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, (tah. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcud), Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ty, III, 94; Zehebî, *Tecridü Esmâi's-Sahabe*, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, ty, I, 279.

⁴⁵⁵ Diyarbekrî, II, 160.

⁴⁵⁶ İbn 'Asâkir, XXV, 150; İbnü'l-Esîr, age., III, 94; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, III, 29;

⁴⁵⁷ Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyin*, (tah. Abdusselâm Hârûn), 7. Baskı, Kâhire: Mektebetu'l-Hanci, 1418/1998, I, 395.

⁴⁵⁸ İbn Sa'd, II, 62; Taberî, *Târîhu't-Taberî*, III, 256.

⁴⁵⁹ İbn Sa'd, I, 253; İbn 'Asâkir, XXV, 149; İbnü'l-Esîr, age., III, 94; Zehebî, *Tecridü Esmâi's-Sahabe*, I, 279.

⁴⁶⁰ Taberî, age., III, 256; İbrahim b. Muhammed el-Beyhakî (ö. 320/932), *el-Mehâsin ve'l-Mesâvî*, (tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, I, 30; İbn 'Asâkir, XXV, 153, 156; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, II, 206; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 318; İbn Haldûn, *Târîh*, II, 496.

⁴⁶¹ Taberî, age., III, 256-257; İbnü'l-Esîr, age., II, 206; İbn Haldûn, age., II, 496.

⁴⁶² Taberî, age., III, 256; İbnü'l-Esîr, age., II, 209.

⁴⁶³ İbn 'Asâkir, XXV, 149, 171; Zehebî, age., I, 279; Beyhakî, age., I, 31.

⁴⁶⁴ Taberî, age., III, 261; İbn 'Asâkir, XXV, 170; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IV, 25; İbn Haldûn, age., II, 497.

⁴⁶⁵ İbn 'Asâkir, XXV, 154, 172; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 95; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 318.

⁴⁶⁶ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, s.134.

⁴⁶⁷ İbn 'Asâkir, XXV, 172; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IV, 25; Makdisî, V, 159.

⁴⁶⁸ Taberî, age., III, 186; İbnü'l-Cevzî, age., IV, 24; Makdisî, V, 157; Beyhakî, age., I, 30.

⁴⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, II, 206; agmü., *Üsdü'l-Gâbe*, III, 94; Nüveyrî, IX, 43.

Hâlid b. Velid, Tuleyha ile savaşmak üzere harekete geçmişti. Müslümanlar el-Ğamr denilen yerde Esed kabilesinden birini yakaladılar. Adam, Tuleyha'yı iyi tanıyordu. Hâlid ona: “*Tuleyha hakkında biraz bilgi ver. O, size neler söylüyor?*” diye sordu. Adam Tuleyha'ya şöyle bir âyetin indiğini (!) iddia etti:

”والحمام واليمام، و الصُرْد الصَوَام، قد ضمن قبلكم باعوام، ليلغن ملكنا العراق والشام، والله لا نسحب ولا نزال نضرب حتي نفتح اهل يثرب“⁴⁷⁰

“*Güvercine, kumruya, uzun süre aç kalan göçeğen kuşuna and olsun ki, (Tanrı) birkaç yıl içinde hâkimiyetimizin Irâk ve Şâm'a ulaşacağını size söz verdi. Allah'a and olsun ki, Yesribliler'(in yurdu)u fethedinceye kadar geri çekilmeyecek, savaşıma devam edeceğiz.*”

Hâlid b. Velid ile aralarındaki savaş başlayınca, Tuleyha bir tarafa çekilmiş, abasına bürünmüş, güya kendisine vahiy gelmesini bekliyordu. Müslümanlar onun askerlerini öldürürken Fezâre oğullarından Uyeyne b. Hısn, ona Cebrâil'in gelip gelmediğini soruyor, her defasında olumsuz cevap alıyordu. Üçüncü defa sorduğunda, Tuleyha Cebrâil'in geldiğini ve şöyle dediğini söylemişti:

”إن لك رَحاً كَرَاه، وحديثاً لا تنساه“⁴⁷¹

“*Senin de onunki gibi değirmen taşın*⁴⁷² *ve unutmayacağın hadise olacak.*”

İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1233) naklettiğine göre ise, Uyeyne ona Cebrâil'in gelip gelmediğini üçüncü defa sormuş, yine olumsuz cevap alınca: “*Cebrâil, kendisine en çok muhtaç olduğun anda seni terk etti.*” demişti. Bunun üzerine Tuleyha, şöyle demişti:

”قاتلوا عن أحسابكم، فأما دين فلا دين“⁴⁷³

“*Kendi şerefînz için savaşın; dine gelince, artık (bu gün) din yoktur!*”

⁴⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IV, 24-25. Tuleyha'nın o sözünün farklı şekilde rivâyetleri için bk. Taberî, *Târîhu't-Taberî*, III, 260; İbn 'Asâkir, XXV, 165; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 209.

⁴⁷¹ Taberî, age., III, 256; İbn 'Asâkir, XXV, 168; İbnü'l-Esîr, age., II, 209; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 318; İbn Haldûn, *Târîh*, II, 497; Nüveyrî, IX, 44. Tuleyha'nın vahiy olduğunu iddia ettiği o sözü daha farklı şekillerde de nakledilmiştir. Bunun için bk. Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşraf*, XI, 157; agmü., *Futûhu'l-Buldân*, s.134; Makdisî, V, 158; Şihâbuddin Ebu Abdullah Yâkût b. Abdullah Hamevî (ö. 626/1229), **Mu'cemu'l-Buldân**, Beyrût: Daru's-Sadr, 1397/1977, I, 408; İbn 'Asâkir, XXV, 165-166; Beyhakî, *el-Mehâsin ve'l-Mesâvî*, I, 31.

⁴⁷² Tuleyha, bu sözünü savaşın sonucu hakkında Uyeyne'yi cesaretlendirmek istemiş ve Halid'in ordusu senin ordunu nasıl öğütüyorsa, senin de onun ordusunu öğüteceğin bir değirmen taşın olacak demek istemiştir.

⁴⁷³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 94; Zehebî, *Tecridü Esmâi's-Sahâbe*, I, 279.

Tuleyha, taraftarlarına namazdaki rükû‘ ve secdeyi terk edip Allah’ı ayakta zikretmelerini emrederek şöyle demişti:

“إِنَّ اللَّهَ لَا يَصْنَعُ بِتَغْيِيرِ وَجُوهِكُمْ وَقِيحِ أَدْبَارِكُمْ شَيْئاً، فَاذْكُرُوا اللَّهَ قِيَاماً فَإِنَّ الرِّغْوَةَ فَوْقَ الصَّرِيحِ”⁴⁷⁴

“Yüzlerinizi toprağa gömmenize ve arkanızı çirkinleştirmenize Allah önem vermez. Ayakta durarak Allah’ı zikredin. Doğrusu köpük kaymağın üstündedir.”

Anlatıldığına göre, Tuleyha: “ارْكَبُوا اَعْلَالاً وَاضْرِبُوا اَمْيَالاً تَجِدُهُ بِلَالاً” yani “Bineklerinize binip birkaç mil giderseniz, su bulursunuz.” demiş ve orada su bulunmuştu. Bunun üzerine bazıları, onun gerçek peygamber olduğuna inanmıştı.⁴⁷⁵ Oysa bunun mu‘cizeyle alakası yoktur. Zamanımızda da nerede su bulunabileceğini bilen birçok insan vardır.

Yine anlatıldığına göre Tuleyha, Hz. Ömer’e biat etmek için Medine’ye geldiğinde Hz. Ömer ona: “Sen, Allah adına yalan söyledin. Sana vahiy geldiğini iddia ederek ‘إِنَّ اللَّهَ لَا يَصْنَعُ بِتَغْيِيرِ وَجُوهِكُمْ وَقِيحِ أَدْبَارِكُمْ شَيْئاً فَانْكَرُوا اللَّهَ قِيَاماً فَإِنَّ الرِّغْوَةَ فَوْقَ الصَّرِيحِ’ dedin.” deyince, Tuleyha: “Ey Müminlerin Emiri! O, küfrün fitnelerinden biriydi. İslâmiyet, onların hepsini ortadan kaldırdı. Onlar sebebiyle azarlanmam gerekmez.” demişti.⁴⁷⁶ Başka bir rivâyette ise, Hz. Ömer’in ona: “Ey hilekâr, kehânetinden geriye ne kaldı, anlat bakalım!” deyince, Tuleyha’nın: “Onlar, bir-iki üfürük(ten başka bir şey değildi).” dediği nakledilmiştir.⁴⁷⁷

Tuleyha, kabilesinin siyâsî nüfuzunu artırmak, İslâm’ın emrettiği zekât, sadaka gibi yükümlülüklerden kurtulmak vb. heveslerle peygamber olduğunu ileri sürmüş, kâhînliğinden istifade ederek seci‘li sözler söylemiş ve onların vahiy olduğunu iddia etmiştir. Aslında onun bu tür sözleri, o zamanki hadiselerle ilgili kendi arzularını ifade etmektedir. Onların hiçbir üstünlüğü olmayıp Kur’ân’a mu‘ârazayla da alakası yoktur. Hem onun sonradan müslüman olup cihada katılması, geçmişte yaptıklarına tevbe ettiğine açık bir delildir. Ayrıca o tür sözleri, kendi ikrar ettiği üzere yok hükmündedir.

⁴⁷⁴ Belâzurî, *Futûhu’l- Buldân*, s.134-135; Hamevî, *Mu‘cemu’l-Buldân*, I, 408; Râfî‘î, s.147.

Tuleyha’nın bu sözü değişik şekilde rivâyet edilmiştir. Bunun için bk. İbn ‘Asâkir, XXV, 165; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, II, 206; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, IV, 24; Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, XI, 158; Makdisî, V, 158.

⁴⁷⁵ Diyarbekrî, II, 160.

⁴⁷⁶ Belâzurî, *Futûhu’l- Buldân*, s.134-135; Hamevî, age., I, 408.

⁴⁷⁷ Taberî, *Târihu’t-Taberî*, III, 261; İbn ‘Asâkir, XXV, 169; İbnü’l-Esîr, age., II, 209; İbn Haldûn, *Târih*, II, 497.

G. Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh (عبد الله بن سعد بن أبي سرح) (ö. 36/656-7)

Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh el-Kureşî el-Âmirî⁴⁷⁸, müslüman olup Medine'ye hicret etti, orada vahiy kâtipliği yaptı.⁴⁷⁹ Bir süre sonra irtidât edip Mekke'ye döndü. Mekke'nin fethinde görüldükleri yerde öldürülmelerine izin verilenler arasında sayıldıysa da, sütkardeşi Hz. Osman'ın (ö. 35/656) Rasulullah'tan rica etmesi üzerine affedildi.⁴⁸⁰ O, yeniden müslüman oldu ve İslâm'ı güzelce yaşadı.⁴⁸¹ Amr b. 'As'la (ö. 43/664) Mısır'ın fethine katıldı.⁴⁸² Hz. Ömer (ö. 23/644), onu Yukarı Mısır bölgesine⁴⁸³, Hz. Osman ise, bütün Mısır'a vali tayin etti.⁴⁸⁴ 34/655 senesinde Zâtü's-Savârî deniz savaşında onun komutasındaki İslâm ordusu, Bizans donanmasını mağlup etti.⁴⁸⁵ Hz. Osman aleyhinde isyan başlayınca yerine vekil bırakıp Medine'ye gitmek için yola çıktı. Yolda Hz. Osman'ın şehit edildiğini öğrendi. Medine'ye gitmekten vazgeçti, fakat Mısır'a da giremedi. 'Askalân'a gitti, 36/656-7 senesinde orada vefat etti.⁴⁸⁶ Onun fitneden kaçarak Remle'ye gittiği ve 59/680 senesinde orada vefat ettiği de söylenir.⁴⁸⁷

Abdullah'ın Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair söylenenlere gelince, bazı tefsirlerde onun vahiy yazarken kelimeleri değiştirip Allah'ın indirdiğinin benzerini kendisinin de indirdiğini iddia ettiği veya yine vahiy yazarken söylediği bir sözün inen âyete uyması üzerine Kur'ân'a mu'âraza yaptığını söylediği nakledilmektedir.

Taberî (ö. 310/923), En'am Sûresi'nin 93. âyetinin nüzûl sebebi olarak şöyle nakletmiştir: Bu âyet, Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh hakkında nazil olmuştur. O, müslüman olmuştu, Rasulullah'a gelen vahiyleri yazıyordu. Rasulullah "سميعا عليما" yazdırınca, o "عليما حكيما" diye yazıyor; "عليما حكيما" yazdırdığında da "سميعا عليما" şeklinde

⁴⁷⁸ İbn Abdülber, III, 918; İbn 'Asâkir, IXXX, 26; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 260; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, 33; İbn Hacer, *el-İsabe*, VI, 175-176.

⁴⁷⁹ İbn Abdülber, III, 918; İbnü'l-Esîr, age., III, 260.

⁴⁸⁰ İbn Sa'd, IX, 502; Belâzurî, *Ensâbu'l-Esrâf*, I, 358; İbn Abdülber, III, 918; İbn 'Asâkir, IXXX, 25, 27, 29, 35; İbnü'l-Esîr, age., III, 260-261; Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Seyyidünnâs el-Yamurî (ö. 734/1334), *Uyûnu'l-Eser*, Beyrût: Dâru'l-İbn Kesîr ve Medine: Mektebetü'd-Daru't-Turas, ty, II, 236; Vakıdî, *Meğazî Rasulillah*, s.331-332; İbn Hacer, age., VI, 176.

⁴⁸¹ İbn Abdülber, III, 918; İbnü'l-Esîr, age., III, 261; İbn Seyyidünnâs, II, 237.

⁴⁸² Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Abdülhakem el-Misrî el-Kureşî (ö. 257/871), *Fütühu Mısır ve'l-Mağrib*, (tah. Abdülmünim Âmir), Kâhire: el-Heyetü'l-Âmme li kusuri's-Sekafeti, ty, I, 135; İbn 'Asâkir, IXXX, 26.

⁴⁸³ Ebu Ömer Muhammed b. Yûsuf el-Kindî (ö. 350/961), *Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât*, (neş. Rhuvon Guest), Leiden: E. J. Brill, 1912, s.10.

⁴⁸⁴ Kindî, s.10; Halife b. Hayyat, s.159, 178; İbn Abdülber, III, 918-919; İbn 'Asâkir, IXXX, 36.

⁴⁸⁵ İbn Abdülhakem, I, 255-258; İbn 'Asâkir, IXXX, 38; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, III, 13-14; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 157.

⁴⁸⁶ İbn Abdülber, III, 919; İbn 'Asâkir, IXXX, 26, 27; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 261; İbn Hacer, age., VI, 178.

⁴⁸⁷ İbnü'l-Esîr, age., III, 261; İbn 'Asâkir, IXXX, 26, 27.

yazıyordu. Sonra şüpheye düştü, inkâr etti ve: “Eğer Muhammed’e vahyolunuyorsa bana da vahyolundu. Eğer Allah ona indiriyorsa, Allah’ın indirdiğinin benzerini ben de indirdim. Muhammed ‘سميعا عليما’ diye yazmamı söyledi, (fakat) ben ‘عليما حكيما’ şeklinde yazdım.” dedi ve müşriklere katıldı.⁴⁸⁸

Fahreddîn Râzî (ö. 606/1209) ise, aynı âyetin nüzûl sebebi olarak şöyle nakletmiştir: Abdullah b. Sa’d b. Ebî Serh, Rasulullah’a gelen vahiyleri yazıyordu. Müminun Sûresi’nin 12. (ve müteakip) âyetleri nazil olduğunda, Rasullah ona bu âyetleri yazdırıyordu. Abdullah, (o sûrenin 14. âyetindeki) “ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ” cümlesini yazıp bitirince hayret ederek: “فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ” yani “Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şanı ne yücedir!” dedi. Bunun üzerine Rasulullah: “Âyet(in devamı), o şekilde yani senin söylediğin gibi nazil oldu.” deyince, Abdullah bir müddet sustu ve: “Eğer Muhammed doğru söylüyorsa, bana da vahyolundu. Eğer yalan söylüyorsa, ben Kur’ân’a mu’âraza yaptım.” dedi.⁴⁸⁹

Vâhidî (ö. 468/1075), İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201) ve Kurtubî (ö. 671/1273) de, Râzî’nin aktardığı o rivâyeti nakletmiş; fakat Abdullah’ın sözünü “Eğer Muhammed doğru söylüyorsa, ona geldiği gibi bana da vahiy geldi. Eğer o yalancıysa, ben de onun söylediği gibi söyledim.” şeklinde kaydetmişlerdir.⁴⁹⁰

Bu iki rivâyete dayanarak Abdullah b. Sa’d b. Ebî Serh’in Kur’ân’a mu’âraza yaptığı söylenemez. Zira ilk rivâyete göre o, vahiy yazarken bazı kelimeleri değiştirip Allah’ın indirdiğinin benzerini kendisinin de indirdiğini iddia etmişti. Diğer rivâyete göre ise, yine vahiy yazarken o anda aklına gelen bir cümlelerin inen vahye uyması üzerine büyük bir şaşkınlık yaşamış ve Kur’ân’a mu’âraza yaptığını söylemişti. Oysa bu iki durum da mu’ârazadan çok uzaktır. Çünkü bir metnin bazı kelimelerini değiştirip yerine başka kelimeler koymak mu’âraza sayılmayacağı gibi, Kur’ân’a mu’âraza yapmak için sadece bir cümle de kâfi değildir. Hem zaten Abdullah, ömrünün sonuna kadar bu iki iddiasında ısrar etmemiş, Mekke’nin fethinden sonra müslüman olmuş ve önceden yaptıklarına tevbe etmişti.

⁴⁸⁸ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, IX, 406. Ayrıca bk. Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, I, 358, 531-532; II, 192-193.

⁴⁸⁹ Râzî, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, XIII, 69.

⁴⁹⁰ Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed Vâhidî, **Esbâbu’n-Nüzûl**, (tah. Kemâl Besyûnî Zağlûl), Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1411/1991, s.223-224; İbnü’l-Cevzî, *Zâdu’l-Mesîr*, III, 86; Kurtubî, VIII, 459.

H. Secâh (سجّاح) (ö. 41/661'den sonra)

Secâh bint Hâris b. Süveyd⁴⁹¹, baba tarafından Temîm kabilesinin Yerbû' koluna⁴⁹², anne tarafından Tağlib kabilesine mensuptur.⁴⁹³ Çoğunluğu hıristiyan olan Benî Tağlib arasında bir hıristiyan olarak yetişti. Rasulullah'ın vefatından hemen sonra el-Cezîre'de peygamber olduğunu iddia etti.⁴⁹⁴ Rebîa, Tağlib, Nemr, İyad ve Şeyban kabilelerinden topladığı taraftarlarının başında Medine'ye yürümek için harekete geçti. Yerbû' kabilesinin reisi Mâlik b. Nüveyre ile Malik kabilesinin reisi Vekî' b. Malik de ona katıldı. Mâlik b. Nüveyre, ona kendilerine katılmayan Temîmliler üzerine yürümeyi tavsiye etti. O da, Ribâb kabilesine saldırdı, fakat mağlup oldu.⁴⁹⁵ Benî 'Amr kabilesiyle yaptığı savaşı da kaybetti. Vekî' ile Mâlik kendisinden ayrıldıktan sonra Yemâme'ye yöneldi. Orada Müseylime'yle görüşüp anlaştı, peygamberlik davasından vazgeçti ve el-Cezîre'ye döndü.⁴⁹⁶ Onun Müseylime'yle üç günlüğüne evlendiği de nakledilmiştir.⁴⁹⁷ Muaviye'nin (ö. 60/680) iktidara geldiği 41/661 yılında birçok kabilenin yerinin değiştirilmesi sırasında Secâh da Kûfe'ye yerleşti, müslüman oldu ve orada öldü.⁴⁹⁸ Onun Basra'da müslüman olup orada öldüğü de söylenir.⁴⁹⁹

İlk yalancı kadın peygamber olan Secâh⁵⁰⁰, emrettiği şeylerin vahiy olduğunu iddia etmiş ve seci'li sözler söylemiştir.⁵⁰¹ Aynı zamanda kâhine olan Secâh⁵⁰², vahiy olduğunu ileri sürdüğü seci'li ve kafiye sözlerini bir minber üzerinden halka bildirirmiş.⁵⁰³ Biz şimdi onun o seci'li sözlerini nakledeceğiz.

Secâh, Vekî' ve Mâlik ile bir araya gelmiş, Temîm kabileleriyle savaşma konusunda anlaşmıştı. Onlar: “Önce kiminle savaşalım? Haddam'dan mı, yoksa

⁴⁹¹ Taberî, *Târihu't-Taberî*, III, 269; Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, II, 239; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IV, 22; İbnü'l-Esîr, *el-Kamil fi't-Târih*, II, 214; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VI, 320; Nüveyrî, IX, 47.

⁴⁹² Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dinevirî (ö. 276/889), *el-Me'ârif*, (tah. Servet Ukkâş), 4. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, s.405.

⁴⁹³ İbn Haldûn, *Târih*, II, 499; Nüveyrî, IX, 47.

⁴⁹⁴ Taberî, age., III, 269, 272; İbnü'l-Cevzî, age., IV, 22; İbn Haldûn, age., II, 499; Vatvat, s.208.

⁴⁹⁵ Taberî, age., III, 270-271; İbnü'l-Cevzî, age., IV, 22; Nüveyrî, IX, 48.

⁴⁹⁶ Taberî, age., III, 275; İbnü'l-Cevzî, age., IV, 23; İbnü'l-Esîr, age., II, 214.

⁴⁹⁷ Taberî, age., III, 273-274; İbnü'l-Esîr, age., II, 215; Makdisî, V, 164-165; İbn Kesîr, age., VI, 320-321; İbn Haldûn, age., II, 499-500; İbnü'l-Cevzî, age., IV, 23; Vatvat, s.208-209; Ebü'l-Fida, I, 196.

⁴⁹⁸ İbn Haldûn, age., II, 500; Nüveyrî, IX, 50.

⁴⁹⁹ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, s.138; İbnü'l-Esîr, age., II, 216.

⁵⁰⁰ Ebu'l-Hilal Askerî (ö. 400/1009'dan sonra), *el-Evâil*, (tah. Muhammed Seyyid Vekil), 2. Baskı, Tanta: Dâru'l-Beşîr li's-Sekâfe ve'l-Ulûmi'l-İslâmiyye, 1998, s.401.

⁵⁰¹ Râfî'i, s.147.

⁵⁰² Mes'ûdî, age., II, 239.

⁵⁰³ Neşet Çağatay (ö. 2000), “Secâh”, *İA*, C.IX, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964, s.301.

Behda'dan mı veya Avf ile Ebna'dan mı ya da Ribâb'lardan mı savaşa başlayalım?" diye sorduklarında, Secâh şöyle demişti:

“إِنَّ رَبَّ السَّمَاءِ وَالتَّرَابِ، يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُوْجَّهُوا الرِّكَابَ، وَتُسْتَعْدُوا لِلنَّهَابِ، ثُمَّ تَغَيِّرُوا عَلَى الرِّبَابِ، فَلَيْسَ دُونَهُمْ حِجَابٌ”⁵⁰⁴

“Göklerin ve toprağın Rabbi, size bineklere yönelmenizi, ganimetler için hazırlıklı olmanızı, sonra Ribâb kabilesine hücum etmenizi emrediyor. (Bizim için) onlardan başka hiçbir engel yoktur.”

Secâh, Ribâb ve Benî ‘Amr kabilelerine mağlup olduktan sonra Yemâme’ye yürümeye karar vermişti. Onu bundan vazgeçirmek için “*Yemâme ahalisi güçlü ve kuvvetlidir. Müseylime de kuvvetlenmiştir.*” dedikleri zaman, o şöyle demişti:

“عليكم باليمامة، زفوا زفيف حمامة، فاتها دار ثمامة، نلقي مسيلمة ابن ثمامة، فان كان نبيا ففي النبي علامة، وان كان كذابا فلقومه الندامة، فاتها عبرة ندامة، لا يلحقكم بعدها ملامة”⁵⁰⁵

“*Yemâme sizindir. Güvercinler gibi oraya koşun. Orası Sümame’nin diyarıdır. Orada Müseylime b. Sümame’yle karşılaşacağız. O peygamber ise, peygamberde onun işareti vardır. Yalancı ise, kavmine pişmanlık vardır. O, pişmanlığın en tuhafıdır. Bundan sonra size hiçbir kınama ve ayıplama gelmeyecektir.*”

İsfahânî’nin (ö. 356/976) naklettiğine göre ise, Secâh Yemâme’ye yürümeye karar verdiği zaman taraftarlarına şöyle demişti:

“يا معشر تميم، اقصدوا اليمامة، فاضربوا فيها كل هامة، واضرموا فيها نارا ملهامة، حتي تتركوها سوداء كالحمامة”⁵⁰⁶

“*Ey Temimliler, Yemâme’ye dönün. Bütün kavimler, oraya gitsin. Orada büyük bir ateş yakın hatta orasını güvercin gibi siyah bir halde terk edin.*”

Secâh’ın vahiy olduğunu iddia ettiği bu sözler, iktidar heveslisi bir kadının taraftarlarını savaşa katılmağa teşvik etmek ve çeşitli menfaatler elde etmek için verdiği

⁵⁰⁴ Askerî, s.401. Onun bu sözleri değişik şekilde de rivâyet edilmiştir. Bunun için bk. Taberî, age., II, 270; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, IV, 22; İbnü’l-Esîr, age., II, 214; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, VI, 320; Vatvat, s.208.

⁵⁰⁵ Vatvat, s.208. Secâh’ın o sözü farklı şekillerde de nakledilmiştir. Onlar için bk. Taberî, *Târihu’t-Taberî*, III, 271-272; Askerî, s.402; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, II, 214; İbn Kesîr, age., VI, 320; Nüveyrî, IXX, 48.

⁵⁰⁶ İsfahânî, *Kitâbu’l-Eğânî*, XXI, 28.

emirlerden ibarettir. Onun sözlerinin hiçbirinde Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verme veya onun nazmıyla yarışmanın kokusu dahi yoktur. O, bu seci'li sözlerinin vahiy olduğuna halkı inandırabilmek için Kur'ân'ın üslûbunu taklît etmek istemiş olabilir; fakat o da bu konuda hiçbir başarı elde edememiştir. Zaten hiç kimse de onun sözlerinin Kur'ân'dan daha üstün olduğunu iddia etmemiştir.

II. HİCRÎ II-XII. ASIRDAKİ TAKLÎT TEŞEBBÜSLERİ

Bu bölümde Hicrî II. asır ile XII. asır arasında yaşamış İbnü'l-Mukaffa', Beşşâr b. Bürd, Ebu'l-'Atâhiye, Kindî, Yahya b. Hakem el-Gazzâl, İbnü'r-Ravendî, Hallâc, Mütenebbî, Kâbûs b. Veşmgir, Me'arrî, Şümeym el-Hillî ile meçhul şahısların Kur'ân'ı taklît teşebbüslerini ele alacağız.

Bu dönemle ilgili bazı hususlar dikkatimizi çekmektedir. 'Abbâsiler döneminde yaşayıp da zındıklıkla itham edilen pek çok şair ve edebiyatçının, Kur'ân'a mu'âraza yapmakla itham edildiğini görüyoruz. Öyle anlaşıyor ki, Kur'ân'a mu'âraza yapmaya gayret etmek, 'Abbâsî döneminin serbest düşünceli edebî muhitlerinde ve özellikle şairler arasında bir hayli ilgi çekiyordu. O dönemdeki bu çabaların hiç şüphesiz Kur'ân'ın Allah kelamı değil, bizzat Hz. Muhammed'in eseri olduğunu göstermek üzere serbest düşünceli çevrelerde İslâm'ı tenkit etmeye yönelik en kestirme, ama en tehlikeli yol olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır.⁵⁰⁷ Dolayısıyla bazı şair ve ediplerin zındık olduklarını ispat edebilmek için onların Kur'ân'a mu'âraza yapmakla itham edildikleri söylenebilir. Ayrıca Hicrî VII. asırdan ta XII. asra kadar geçen altı asırlık zaman içerisinde Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri konusunda kaynaklarda hiçbir şey zikredilmemiştir. Demek ki, o dönemlerde Kur'ân'ı taklît konusunda herhangi bir teşebbüs olmamıştır. Eğer o dönemlerde böyle bir teşebbüs olsaydı, kaynaklarda onunla ilgili bir malumat mutlaka bulunurdu.

⁵⁰⁷ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s.35.

A. Abdullah b. Mukaffa‘ (عبدالله بن المقفع) (ö. 142/759)

Abdullah b. Mukaffa‘, İran asıllı mütercim, edip ve kâtiptir. 106/724 yılında⁵⁰⁸ İran’ın Cûr (Firûzâbâd) kasabasında doğdu.⁵⁰⁹ Müslüman olmadan önce ismi, Ruzbih (Mübarek) idi.⁵¹⁰ İlk eğitimini Cûr’da Fars kültürü ve Mecûsî geleneğine göre aldı. Başta Arap dili ve edebiyatı olmak üzere Fars, Hint, Yunan kültürleri hakkında geniş bilgi sahibi oldu.⁵¹¹ Arap valilerinin yanında kâtip olarak çalıştı.⁵¹² Asıl şöhretine Kirman valisi İsa b. Ali’nin (ö. 164/780) döneminde (750-752) kavuştu.⁵¹³ Mani ve Mezdek dinleriyle karışık Mecûsî inancına sahip olan İbnü’l-Mukaffa‘, bir çocuğun okuduğu Kur’ân’ın etkisiyle ve İsa b. Ali’nin teşvikiyle müslüman oldu.⁵¹⁴ Halife Mansûr (ö. 158/775) zamanında yazdığı bir emannâme sebebiyle zındıklıkla itham edilerek otuz altı yaşında 142/759 senesinde Basra’da öldürüldü.⁵¹⁵

Çok velûd bir müellif olan İbnü’l-Mukaffa‘, İslâm dünyasındaki asıl ününü Hind hayvan masalları koleksiyonu olan Pançatântra ve Tantrakhyâyka’nın, Sâsânî hükümdarı Enûşîrvan (ö. m. 579) zamanında meydana getirilmiş Pehlevice nüshasından Arapçaya çevirdiği meşhur Kelile ve Dimne ile yapmıştır.⁵¹⁶ Onun Siyeru’l-Mülûk, Kitabu’l-Âyin, Risâletü’t-Tenser, Kitabu’t-Tac, Kitabü’s-Segîserân, Kitabü’l-Peykâr, Kitabu Mazdek, Kitabü Melik min Mülûki’l-Furs ve Kitabu’l-Mantık isimli tercümelerinin yanında; kendi te’lifî olan Edebü’l-Kebîr, Edebü’s-Sağîr, Risâletü’s-Sahâbe, Edebü’l-Vecîz li’l-Veledi’s-Sağîr, Hikemü İbni’l-Mukaffa‘, Yetîmetü’s-Sultan, Yetîmetü’s-Sâniye, Resâil vb. eserleri de vardır.⁵¹⁷

İbnü’l-Mukaffa‘nın Kur’ân’a mu‘âraza yaptığına dair söylenenlere gelince, önce bu konudaki rivâyetleri zikredeceğiz. Taberî Tarihi’ni Farsça’ya tercüme eden

⁵⁰⁸ Halil Merdem Bek, **İbnü’l-Mukaffa‘**, Dımaşk: Matbaatu’l-İtidal, 1349/1930, s.29; Hanna Fâhûrî, **el-Câmi‘ fi Târîhi’l-Edebi’l-Arabî**, Beyrût: Dâru’l-Cil, 1986, s.532.

⁵⁰⁹ Ahmed Emin (ö. 1373/1954), **Duha’l-İslâm**, Kâhire: el-Hey’etü’l-Misriyyu’l-Âmme li’l-Küttâb, 1997, I, 213; Abdullatif Hamza, **İbnü’l-Mukaffa‘**, 3. Baskı, yy: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1965, s.37; Fâhûrî, s.532.

⁵¹⁰ Ebu’l-Ferec Muhammed b. Ebu Yakub İshak b. Muhammed b. İshak en-Nedîm (ö. 385/995), **el-Fihrist**, (tah. Rızâ-Teceddüd), Tahran: yy, ty, s.132; Abdülkadir b. Ömer Bağdâdî (ö. 1093/1682), **Hizânetü’l-Edeb**, (tah. Abdüsselam Muhammed Harun), Kâhire: Mektebetü’l-Hançî, 1418/1997, VIII, 178; Hamza, s.37.

⁵¹¹ İsmail Durmuş, “İbnü’l-Mukaffa‘”, **DİA**, C.XXI, İstanbul: TDV Yayınları, 2000, s.130.

⁵¹² Hamza, s.39, 40; Halil Merdem Bek, s.33.

⁵¹³ Durmuş, “İbnü’l-Mukaffa‘”, XXI, 130.

⁵¹⁴ Bk. Belâzurî, **Ensâbu’l-Esrâf**, IV, 289-290; Hamza, s.41-42.

⁵¹⁵ Fâhûrî, s.532; Hamza, s.37; Halil Merdem Bek, s.35; Durmuş, “İbnü’l-Mukaffa‘”, XXI, 130.

⁵¹⁶ Ahmed Ateş, “İbnü’l-Mukaffa‘”, **İA**, C.V-II, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Milli Eğitim Basımevi, 1968, s.865.

⁵¹⁷ Onun eserleri için bk. İbnü’n-Nedîm, s.132; Carl Brockelmann, **Târîhu’l-Edebi’l-Arabî**, (Arapçaya ter. Abdulhalim en-Neccar), 3. Baskı, Kâhire: Dâru’l-Me‘ârif, ty, III, 93-101.

Bel‘amî (ö. 387/997 [?]), Taberî Tarihi’nde mevcut olmayan şu rivâyeti nakletmiştir: İbnü’l-Mukaffa‘, Salih b. Abdulkuddûs (ö. 167/783 [?]), Abdullah b. Ebu Ubeydullah (ö. 166/782) ve Abdullah b. Davud b. Ali (ö. 169/785), Kur‘ân’a mu‘âraza yapmak için görüşmüşlerdi. Kendi dönemindeki bütün yazarlar tarafından muhteşem bir belâğata sahip olduğu kabul edilen İbnü’l-Mukaffa‘, diğer üçü tarafından mu‘ârazayı kaleme almak için seçilmişti. İbnü’l-Mukaffa‘, teklifi kabul etti ve işe başladı; işi âyet âyet Kur‘ân’ı taklît etmekte. Altı ay sonra şöyle itiraf etti: “*Bütün belâğat kabiliyetime rağmen altı aydır sürekli Hûd Sûresi’nin 44. âyetiyle uğraşıyorum, aklıma beni memnun edecek veya orjinaliyle karşılaştırayabileceğim hiçbir fikir gelmiyor.*” Diğerleri de İbnü’l-Mukaffa‘nın yazdıklarını inceledikten sonra, Kur‘ân’a mu‘âraza yapılamayacağını ilan ettiler ve bu niyetlerinden vazgeçtiler.⁵¹⁸

Tabersî (ö. 620/1223) de, el-İhticac adlı eserinde şöyle nakletmiştir: Abdülkerîm b. Ebi’l-Avcâ‘ (ö. 155/772), Ebû Şâkir ed-Daysânî (ö. 168/784 [?]), Abdülmelik el-Basrî (ö. 142-146/759-763) ve İbnü’l-Mukaffa‘, Beytullah’da bir araya gelmişler, İbn Ebi’l-Avcâ‘nın teklifiyle her biri Kur‘ân’ın dörtte birine mu‘âraza yapmak üzere anlaşmışlardı. Ertesi yıl Kâ‘be’de buluştuklarında, her biri Kur‘ân’dan bir âyeti zikredip onun benzerini yapamadığını söylemişti. İbnü’l-Mukaffa‘ ise: “*Arkadaşlar, bu Kur‘ân beşer kelâmı cinsinden değildir. Sizden ayrıldığımdan beri Hûd Sûresi’nin 44. âyetini tefekkür ediyorum. Ondaki bilginin nihayetine ulaşamadım ve onun benzerini getiremedim.*” demişti. O sırada Cafer-i Sadık (ö. 148/765) oradan geçmiş ve yüksek sesle İsrâ Sûresi’nin 88. âyetini okumuştur.⁵¹⁹

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) ise, şöyle anlatmıştır: İbnü’l-Mukaffa‘, Kur‘ân’a mu‘âraza yap(mak iste)mişti. Hûd Sûresi’nin 44. âyetine geldiği zaman: “*Bu, beşerin benzerini yapamayacağı şeylerdendir.*” veya “*Bu fesâhatla yarışılmaz. Hiçbir âlim, onun belâğat ve fesâhatıyla rekabet edemez. O, taklît edilemeyen son sözdür.*” deyip mu‘ârazadan vazgeçti ve yazdıklarını yırttı.⁵²⁰

⁵¹⁸ Ebu Ali Muhammed b. Muhammed Bel‘amî, **Târîh-i Bel‘amî**, Paris: yy, 1958, IV, 450-451.

⁵¹⁹ Ebu Mansur Ahmed b. Ali b. Ebu Talib et-Tabersî, **el-İhticâc**, yy: İntişârâtü’ş-Şerif Rızâ, 1380/1960, II, 123-124.

⁵²⁰ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Kayyim el-Cevziyye, **el-Fevâidü’l-Müşevvek ilâ Ulûmi’l-Kur‘ân ve İlmi’l-Beyân**, Kâhire: Matbaatu’s-Saâde, 1327/1909, s.178, 192.

Suyûtî (ö. 911/1505) de, Mu‘teraku’l-Ekrân kitabında şöyle nakletmiştir: “Rivâyet edilir ki, İbnü’l-Mukaffa‘, Kur’ân’a mu‘âraza yapmayı planlamış ve o işe başlamıştı. Bir gün Hûd Sûresinin 44. âyetini okuyan bir çocuğun yanından geç(erken o âyeti işit)mişti. Bunun üzerine geri dönmüş, bütün yazdıklarını imha etmiş ve: ‘*Şehadet ederim ki, bu (Kur’ân’a) mu‘âraza yapılmaz. O, beşer kelamı cinsinden değildir.*’ demişti.⁵²¹

Bu rivâyetler hakkında pek çok şüphe akla gelmektedir. O rivâyetlere dikkat edilecek olursa, onların hepsinde de İbnü’l-Mukaffa‘nın Kur’ân’a mu‘âraza yapmaktan vazgeçmesine sebep olarak Hûd Sûresi’nin 44. âyeti gösterilmiştir. O, bu âyeti daha önce hiç duymamış mıydı? Diyelim ki bu âyeti o zaman duymuştur, Kur’ân’ın diğer âyetleri onun mu‘ârazadan vazgeçmesine kâfi olmamış mıdır? Kur’ân’ın bütün âyetleri, bir belâğat harikası değil midir? Ayrıca Tabersî’nin rivâyetinde adı geçen kişiler, Kur’ân’a mu‘âraza yapmaya karar vermek için Kâ‘be’den başka bir yer bulamamışlar mıydı? Onlar Kâ‘be’ye ne zaman gitmişlerdi? Yine onların her birini Kur’ân’a mu‘âraza yapmanın imkânsız olduğuna ikna eden o âyetleri daha önce hiç okumamışlar mıydı? Bu ve benzeri sorular o rivâyetlerin doğruluklarını temelinden sarsmaktadır.

Râfî‘î’ye (ö. 1356/1937) göre, İbnü’l-Mukaffa‘nın Kur’ân’a mu‘âraza yaptığına dair rivâyetler, hicrî V. asırdan sonra müteehhirundan bazı musanniflerin belâğat kitaplarında nakledilmeye başlanmıştır. Bazı mülhidler, İbnü’l-Mukaffa‘nın Kur’ân’a mu‘âraza yaptığını, kendi fesâhatine güvenerek mu‘ârazasını izhar ettiğini ve o mu‘ârazanın Kur’ân’ın mertebesinde olduğunu söyleyince, bazı âlimler: “*Hayır, İbnü’l-Mukaffa‘ Kur’ân’a mu‘âraza yaptı, fakat onu izhar etmekten kendi adına utandı, yazdıklarını yırttı.*” demişlerdir. Ancak bu iki rivâyet de, yalandır. Zira İbnü’l-Mukaffa‘, insanların en belîği olduğu için Kur’ân’a mu‘âraza yapmanın imkânsızlığını en iyi bilen biriydi. Ayrıca bu rivâyetlerde İbnü’l-Mukaffa‘nın mu‘ârazadan vazgeçmesine sebep olarak Hûd Sûresi’nin 44. âyeti gösterilmiştir. Sanki o, uzun sûrelere mu‘âraza yapmış ve Hûd Sûresi’ne kadar gelmişti. Oysa bu, doğru değildir. O, Kur’ân’ı okuyup

⁵²¹ Suyûtî, **Mu‘teraku’l-Ekrân**, Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1408/1988, I, 183-184. Ayrıca bk. Âlûsî, XII, 63.

düşünmüş, bu âyete kadar gelmiş ve ona hayret etmiş olabilir. Hem onun mu‘ârazadan vazgeçmesi bu âyeti duymasına bağlı ise, onu bir çocuktan duymasına hacet yoktur.⁵²²

İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair söylenenler, bu rivâyetlerden ibaret değildir. Onun te'lif ettiği bazı eserlerini Kur'an'a mu'âraza amacıyla yazdığına dair çeşitli iddialar da ortaya atılmıştır. Onun "Dürretü'l-Yetîme"⁵²³ kitabı hakkında böyle bir iddia bulunmaktadır.⁵²⁴

Bâkılânî (ö. 403/1013), İbnü'l-Mukaffa'nın ed-Dürre kitabıyla birlikte el-Yetîme kitabı hakkında böyle bir iddianın bulunduğunu ifade ederek şöyle demiştir: "Bazıları, İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığını iddia ederek onun ed-Dürre ve el-Yetîme⁵²⁵ isimli kitaplarına sığındılar. Bu ikisi, iki ayrı kitap olup biri nesilden nesile intikal eden hikmetleri ihtiva eder. Onlar her milletin bilgelerinde bulunur, fazilet ve erdem olarak anılır. O kitapta, lafız ve mana yönüyle bedii hiçbir şey yoktur. Diğer (kitap) ise, ilahiyatla ilgili olup düşünen birine gizli kalmayan şeylerle insanın zihnini karıştırır. Bizim hikmetler hakkında olduğunu söylediğimiz kitabı, (Enüşirvan'ın veziri) Büzürmihr'in hikmetle ilgili kitabından istinsah edilmiştir."⁵²⁶

Râfi'î de, o kitap hakkında şöyle demiştir: "Dürretü'l-Yetîme, defalarca neşredilmiştir; ilginç ve faydalı bir risâledir; Arap belâğatının klasiklerinden sayılır. Fakat onda mu'âraza namına hiçbir şey yoktur; onun böyle bir maksadı da olmamıştır.

⁵²² Bk. Râfi'î, s.149.

⁵²³ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî: el-Asru'l-'Abbâsi'l-Evvel*, 16. Baskı, yy: Dâru'l-Me'ârif, 2004, III, 510. Dürretü'l-Yetîme, ilk defa 1311/1893'te Kâhire'de Emir Şekîb Arslan (ö. 1946) tarafından neşredilmiş, sonra birçok defa yayınlanmıştır. O kitap, Edebü'l-Kebîr adıyla da neşredilmiştir. Bu adla ilk defa Ahmed Zeki Paşa'nın (ö. 1934) tahkikiyle İskenderiye'de 1330/1912'de yayınlanmıştır. Ahmed Emin ile Abdullatif Hamza, Dürretü'l-Yetîme ile Edebü'l-Kebîr'in aynı kitap olmadığına dair bazı deliller getirmişlerse de (Bk. Emin, *Duha'l-İslâm*, I, 217-218; Hamza, s. 141-142), biz Şekîb Arslan'ın tahkik ettiği Dürretü'l-Yetîme ile Ahmed Zeki Paşa'nın tahkik ettiği Edebü'l-Kebîr'i karşılaştırdığımızda ikisinin de aynı ifadelere sahip olduğunu gördük. Aralarında bazı farklılıklar olsa da onlar oldukça azdır. O halde Dürretü'l-Yetîme ile Edebü'l-Kebîr'in aynı kitap olduğunu söyleyebiliriz.

⁵²⁴ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî: el-Asru'l-'Abbâsi'l-Evvel*, III, 510.

⁵²⁵ Bâkılânî burada İbnü'l-Mukaffa'nın tek bir kitabından mı, yoksa iki kitabından mı bahsetmiştir? Bunu belirlemek için İ'câzu'l-Kur'an'ın matbu nüshalarında o kitabın isminin nasıl geçtiğine bakacağız:

1. ed-Dürre ve'l-Yetîme (Bk. *İ'câzu'l-Kur'an*, tah. Seyyid Ahmed es-Sakr, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1963, s.32)
2. ed-Dürre ve't-Telimiyye (Bk. *İ'câzu'l-Kur'an*, tah. Seyyid Ahmed es-Sakr, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1971, s.32)
3. ed-Dürretü'l-Yetîme (Bk. *İ'câzu'l-Kur'an*, tah. Şeyh İmaduddin Ahmed Haydar, Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1986, s.56; age., tah. Salâh Muhammed Uvayda, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1429/2008, s.27)

O kitabın isminin ed-Dürre ve't-Telimiyye şeklinde zikredilmesi, bir hatadır. Çünkü İbnü'l-Mukaffa'nın et-Telimiyye isimli bir kitabı yoktur. O kelimenin Dürretü'l-Yetîme olduğunu kabul edersek, o takdirde de bir çelişki ortaya çıkar. Zira ondan sonraki cümle "Bu ikisi, iki kitaptır. Birincisi,... diğeri.." şeklinde olup burada çok açık bir şekilde iki kitaptan bahsedilmektedir. O halde Bâkılânî'nin ibaresinin doğrusu "ed-Dürre ve'l-Yetîme" şeklinde olanıdır. İ'câzu'l-Kur'an'ın Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki bir yazma nüshasında da Bâkılânî'nin ibaresi "الدرة واليتيمة" şeklinde geçmektedir. (Bk. *İ'câzu'l-Kur'an*, Damad İbrahim Paşa Koleksiyonu, Arşiv No: 18-001, Varak: 16a)

⁵²⁶ Bâkılânî, *İ'câzu'l-Kur'an*, s.27.

Biz onda hiçbir şey bulmuyoruz ki, ondan daha güzelini getirmek mümkün olmasın. Faydalı ve ilginç olan her şey(in benzerini getirmek), imkânsız değildir. Ayrıca Dürretü'l-Yetîme'de İmam Ali'nin sözlerinden sirkat edilmiş bazı ibare ve üslûplar bulunmaktadır.”⁵²⁷

O halde Dürretü'l-Yetîme kitabının Kur'ân'a mu'âraza olarak yazıldığı iddiası, doğru değildir. O, kendi sahasında kıymetli bir kitap olmakla birlikte Kur'ân'a mu'âraza olmaktan çok uzaktır. Birçok müellif, ondan övgüyle söz etmiştir. Esmâî (ö. 216/831): “*Onun benzeri bir eser yazılmamıştır.*” derken⁵²⁸; İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201): “*Onda güzel ve mükemmel bir edebiyat vardır.*” demiş⁵²⁹; Kâtib Çelebî (ö. 1067/1657): “*O, kendi sahasında benzeri tasnif edilmemiş bir kitaptır.*” demiş⁵³⁰; o kitabı ilk kez neşreden Şekip Arslan (ö. 1365/1946) ise: “*Bu kitap, hacmi küçük olduğu halde, yüksek belâğat ile üstün hikmetleri bir araya getirmiştir. O, kendisinden önceki ve sonraki hiçbir kitapta bulunmayan belîğ hikmetler ve ikna edici deliller, ihtiva etmektedir.*” demiştir.⁵³¹

Ayrıca Kur'ân'a mu'âraza amacıyla yazıldığı iddia edilen başka bir kitap da, İbnü'l-Mukaffa'ya isnât edilmeye çalışılmaktadır. Bu iddianın dayanağı, Kasım b. İbrahim er-Ressî (ö. 246/860) tarafından o kitaba yazılan “er-Redd ale'z-Zındıkî'l-Laîn İbni'l-Mukaffa” isimli reddiyedir.⁵³² er-Ressî, reddiyesinin birçok yerinde o kitabı açıkça İbnü'l-Mukaffa'ya isnât etmiştir.⁵³³ Bu durumda karşımıza iki faraziye çıkmaktadır: Birincisi, o kitabın üstünde İbnü'l-Mukaffa'nın adı yazılıydı. Buna göre, o kitabı ya gerçekten İbnü'l-Mukaffa' te'lif etmişti, ya da onu başkası yazmış, İbnü'l-Mukaffa'ya isnât etmişti.⁵³⁴ İkinci faraziyeye göre, o kitabın yazarı bilinmiyordu, er-Ressî onun İbnü'l-Mukaffa'ya ait olduğunu zannetmiştir.

⁵²⁷ Râfi'î, s.149 (dipnot kısmında).

⁵²⁸ Ebu'l-'Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebu Bekir b. Hallikan (ö. 681/1282), **Vefeyâtu'l-A'yân**, (tah. İhsan 'Abbâs), Beyrût: Daru's-Sadîr, ty, II, 151; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, VI, 209.

⁵²⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 52.

⁵³⁰ Kâtib Çelebi, I, 745.

⁵³¹ Abdullah b. Mukaffâ, **ed-Dürretü'l-Yetîme**, (neşr. Şekip Arslan), Kâhire: yy, 1311/1893, s.7.

⁵³² Bu reddiye 1927'de Michelangelo Guidi tarafından İtalyanca tercümesiyle birlikte neşredilmiştir. Bk. Kasım b. İbrahim er-Ressî (ö. 246/860), **er-Red 'ale'z-Zındıkî'l-la'in İbni'l-Mukaffa**, (editör: Michelangelo Guidi), Roma: Accademia Nazionale dei Lincei, 1927.

⁵³³ Bk. er-Ressî, s.8, 15, 27, 28, 31, 33, 38, 48, 53.

⁵³⁴ Bu, garip karşılanmamalıdır. Bazı yazarların böyle bir yola başvurdıkları bilinmektedir. Mesela Câhız yazı yazmaya başladığı ilk zamanlar bazı kitaplar yazdığını, şöhretlerinden yararlanmak ve halkın hüsn-ü kabulünü sağlamak için İbnü'l-Mukaffâ gibi meşhur yazarlara isnat ettiğini itiraf etmiştir. (Bk. Câhız, **Faslun ma beyne'l-**

Çağdaş müelliflerin o kitabın İbnü'l-Mukaffa'ya ait olması hakkındaki görüşleri farklıdır. er-Ressî'nin reddiyesinin naşiri Michelangelo Guidi (ö. 1946) ile Abdullatif Hamza (ö. 1405/1985), o kitabın İbnü'l-Mukaffa'ya ait olduğunu kabul ederken⁵³⁵; Abdulalîm el-Hindî ile F. Gabrieli (ö. 1996) onun İbnü'l-Mukaffa'ya aidiyetinin şüpheli olduğu sonucuna varmış⁵³⁶; Ahmed Emin (ö. 1373/1954), Naim Hımsî (ö. 1401/1981), İsmail Durmuş ve Melhem Chokr ise o kitabın İbnü'l-Mukaffa'ya ait olamayacağını söylemiştir.⁵³⁷

Kur'ân'a mu'âraza olduğu iddia edilen o kitaptan bahsedip nakillerde bulunan tek müellif, er-Ressî'dir. Bu nedenle er-Ressî'nin o kitaptan naklettiklerini dikkate alarak onun İbnü'l-Mukaffa'ya ait olup olmadığını belirlemeye çalışacağız. er-Ressî de, reddiyesinde o kitabın tam metnini zikretmemiş, ondan kısa kısa bazı ibareler nakletmiştir. Onun o kitaptan naklettiği ilk şey, “باسم النور الرحمن الرحيم” “*Rahman ve Rahîm olan nurun adıyla*” şeklindeki besmeledir.⁵³⁸ Ancak İbnü'l-Mukaffa'nın diğer eserlerini incelediğimizde, nur kelimesini buradaki anlamda kullandığını göremedik. Eğer o, Zerdüşî dinindeki nur ve karanlık inancını kabul etseydi, bu kelimeyi o anlamda öbür eserlerinde de kullanırdı.

Yine er-Ressî, o kitaptan şöyle nakletmiştir:

”وَمَسِيحٌ وَمَقْدَسٌ النور الذى مَنْ جَهْلُهُ لَمْ يَعْرِفْ شَيْئًا غَيْرَهُ، وَمَنْ شَكَّ فِيهِ لَمْ يَسْتَيْقِنْ بِشَيْءٍ بَعْدَهُ“⁵³⁹

“*Nur, övülmüş ve mukaddestir. Onu tanımayan, başka hiçbir şeyi bilmez. Ondan şüphe eden, ondan sonra başka şeye inanmaz.*”

Burada nekre olan “مَسِيحٌ” ve “مَقْدَسٌ” kelimeleri haber olmalarına rağmen, marife olan “النور” kelimesinden önce gelmiştir. Bu, bir hatadır. İbnü'l-Mukaffa gibi bir edipten böyle bir hata sadır olamaz.

Adave ve'l-Hased (Mecmuu Resail-i Câhız içinde), (tah. Muhammed Taha el-Hacirî), Beyrût: Daru'n-Nahda'l-Arabiyye, 1983, s.175)

⁵³⁵ Bk. er-Ressî, s.XXIII; Hamza, 84.

⁵³⁶ Bk. Abdu'l-Alîm el-Hindî, “İjazu'l-Qur'ân”, **Islamic Culture**, (Ocak ve Nisan 1933), s.231; F. Gabrieli, “İbn al-Mukaffa”, **The Encyclopedia of Islam** (New Edition), C.III, Leiden: E.J. Brill, 1986, s.885.

⁵³⁷ Bk. Emin, Duha'l-İslâm, I, 243-244; Hımsî, s.49-50; Durmuş, “İbnü'l-Mukaffa”, XXI, 131; Melhem Chokr, **İslâm'ın İkinci Asrında Zındıklık ve Zındıklar**, (ter. Ayşe Meral), İstanbul: Anka Yayınları, 2002, s.146-147.

⁵³⁸ er-Ressî, s.8.

⁵³⁹ er-Ressî, s.11.

er-Ressî'nin o kitaptan naklettiklerinden biri de şöyledir:

”لَا كُنْ شَيْءٌ لَا مِنْ شَيْءٍ لَا يَقُومُ فِي الْوَهْمِ لَهُ مِثَالٌ وَمَا لَا يَقُومُ فِي الْوَهْمِ لَهُ مِثَالٌ فَمِثَالٌ“⁵⁴⁰

“Bir şeyin yoktan var olmasının zihinde bir örneği yoktur. Zihinde örneği olmayan bir şeyin var olması ise muhaldir.”

Bu, İbnü'l-Mukaffa zamanında bilinmeyen felsefî bir ibaredir.⁵⁴¹

Yine er-Ressî'nin naklettiğine göre, o kitapta Allah'ın iki elinin olması, arşa istiva etmesi vb. tabirlerle istihza edilmiş ve onlar zâhirî manaya hamledilmiştir.⁵⁴² Oysa İbnü'l-Mukaffa, Arap dilinde bilgili ve tecrübeli biriydi. Ayrıca Câhız'ın (ö. 255/869) söylediğine göre, İbnü'l-Mukaffa kelam ilmine dair bir kitap yazmış ve Mutezile'nin saldırılarına maruz kalmıştı. O halde onun el, yüz, arşa istiva vb. tabirlerden hakîkî manayı anlaması uzak bir ihtimaldir.⁵⁴³

O kitabın üslûbu da, İbnü'l-Mukaffa'nın kitaplarından bilinen üslûp değildir. Zira İbnü'l-Mukaffa kitaplarında kasden seci' kullanmadığı halde, o kitaptan bazı seci'li ifadeler nakledilmiştir.⁵⁴⁴ Yine İbnü'l-Mukaffa eserlerinde cedelci üslûp kullanmadığı halde, o kitaptan nakledilen bazı ibarelerde cedelci üslûp kullanılmıştır.⁵⁴⁵

Kur'ân'a mu'âraza olarak yazıldığı iddia edilen o kitap Ahmed Emin'e göre, mutlak ilhada bir çağrıdır, Allah'ın insanla alakasını istihza konusu edinmiştir, sadece İslâm'ı değil; bütün dinleri tenkit etmektedir.⁵⁴⁶ İsmail Durmuş'a göre o, Kur'ân'a ve İslâm inançlarına karşı Maniheizm'i savunan bir eserdir.⁵⁴⁷ Melhem Chokr'a göre ise o, Kur'ân'a mu'ârazayla alakası olmayan polemik kelam kitabıdır.⁵⁴⁸

O halde o kitabın hem İbnü'l-Mukaffa'ya aidiyeti kesin değildir, hem de onun Kur'ân'a mu'ârazayla alakası yoktur. Onun İbnü'l-Mukaffa'ya aidiyeti kesin olsaydı, onun gibi meşhur bir yazarın eserini sadece er-Ressî değil; daha pek çok kişi naklederdi.

⁵⁴⁰ er-Ressî, s.44.

⁵⁴¹ Emin, *Duha'l-İslâm*, I, 243.

⁵⁴² Bk. er-Ressî, s.35.

⁵⁴³ Emin, age., I, 243.

⁵⁴⁴ Bk. er-Ressî, 9.

⁵⁴⁵ Bk. er-Ressî, 16, 34.

⁵⁴⁶ Emin, age., I, 243-244.

⁵⁴⁷ Durmuş, “İbnü'l-Mukaffa”, XXI, 131.

⁵⁴⁸ Bk. Chokr, s.146-147.

İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'ân'a mu'âraza iddiasıyla ilgili bahsedeceğimiz son konu ise, Josef Van Ess'in "Some Fragment of the Muaradat al-Qur'an Attributed to Ibnu'l-Mukaffa" [İbnü'l-Mukaffa'ya İsnat Edilen Mu'ârazatu'l-Kur'ân'ın Bazı Parçaları] isimli makalesidir. O, bu makalesinde 'Abbâs b. Ali es-San'ânî'nin (ö. XII/XVIII. yüzyıl) "er-Risâletü'l-'Ascediyye" isimli kitabından İbnü'l-Mukaffa'ya isnât edilen bazı mu'âraza iddialarını yayınlamıştır.⁵⁴⁹ O mu'âraza iddiaları, şunlardır:

”وأما الذين يزعمون أنَّ الشكَّ في غير ما يفعلون وينتهي الثقة إلى ما يقولون، أولئك ممن غضب ربه بما يعملون الذين اتخذوا من دوني نصيرا أولئك لا يجدون وليا ولا هم يُنظرون ومنهم من يتخذ أندادا من دون الله رجما بالغيب أولئك ورائهم شرٌّ مما يظنون“⁵⁵⁰

“(İnsanların) yaptıkları şeylerden başkasında şüphe olduğunu iddia eden ve onların söylediği şeylere güvenmeyenlere gelince, onlar Rablerinin gazap ettiği kimselerdendir. O, onların yaptıklarından haberdardır. Benden başka yardımcı kabul edenler, dost bulamazlar ve onlara göz açtırılmaz. Bazıları, gayb hakkında tahmin yürüterek Allah'tan başkasını eş tuttular, onların sonu zannettiklerinden kötüdür.”

”المعاذ بصاحب البلد، مالك البلد، وباني البلد، وساكن البلد، من شر العادية، وأهل الطاغية، الذي أضلَّ صاحبه، ومنع جانبه، وحمي جاره من سكان المدر، وخلاف الغدر والغرر“⁵⁵¹

“Haddi aşan ve zorba insanın şerrinden beldenin sahibine, beldenin malikine, beldenin hâkimine, beldenin yapıcısına, beldenin sakinine sığınırım. O (zorba adam), arkadaşını saptırdı, yanında olanı men etti. Hiyanet etme ve aldatmanın aksine, komşusunu şehirlerin sakinlerinden himaye etti.”

”ألا إن الذين اتخذوا إلها من دون الواحد القهار لبئس ما يصنعون، ولا يكونون كالذين آمنوا ثم لم يثمر إيمانهم لظلمهم، أولئك عليهم غضب من ربه وهم لا يهتدون“⁵⁵²

“Dikkat edin, tek ve kahhar olan Allah'tan başkasını ilah edinenlerin yaptıkları ne kötüdür. Onlar, iman edip de sonra zulümleri sebebiyle imanları meyve vermeyenler gibi değildir. Rablerinin gazabı onların üzerinedir. Onlar doğru yolu bulamazlar.”

⁵⁴⁹ Bk. Josef Van Ess, "Some Fragment of the Muaradat al-Qur'an attributed to Ibnu'l-Mukaffa", *Studie Arabica et Islāmica*, (November 1981), s.151-164.

⁵⁵⁰ Ess, s.154.

⁵⁵¹ Ess, s.154.

⁵⁵² Ess, s.156.

”تأمل صنيع الله بأهل الشام، وقد شملتهم الآثام، وكثير فيهم الإجمام، فيومئذ حين أظلتهم الآطام، والقادمين من الشرق بالخيام، إن ربك صبّ عليهم سوء العذاب، إنه لا يعجل العقاب، وله الجزاء الأوفى يوم الثواب“⁵⁵³

“Allah’ın Şam halkına yaptığını düşün. Günahlar onları kaplamıştı. Suçlar, onlarda çok fazlaydı. O zaman, yüksek yapılar onları ve doğudan çadırlarla gelenleri gölgelemişti. Rabbin onların üzerine azabın en kötüsünü indirdi. O, cezalandırmakta acele etmez. Kıyamet gününde (onların yaptıklarının) tam karşılığını verecektir.”

”يا أيها الناس قد نُسب أهل العراق إلى الشقاق والنفاق، وفي مائتها الزعاق، ويظهرون طاعتهم للخلاق، إن ربك هو أعلم بمن حاد عن طريقه، وهو أعلم بالمعتدين، وأوفى للمهتدين“⁵⁵⁴

“Ey insanlar! Irak halkı, şikak ve nifaka nispet edilir. Onların suyunda içilmeyecek kadar koyuluk vardır. Yaratıcı için yaptıkları itaatlerini gösterirler. Rabbin yolundan sapanı ve haddi aşanı en iyi bilen ve hidâyet üzere olanlara daha yakındır.”

”ولين كرمه، وافاض النعمة عليهم ليتم لها شكره، ثم يعرف ربه بذلك ربه، انه رب عليم ورؤف حلیم“⁵⁵⁵

“Onun cömertliği, yumuşaktır. O nimete karşılık şükrünü yerine getirsin, Rabbini onun vasıtasıyla Rabbi olarak tanısin diye, onlara bol nimet verdi. O, her şeyi bilen, şefkatli ve yumuşak huylu Rabdır.”

Ancak şunu söyleyelim ki Josef Van Ess, İbnü’l-Mukaffa‘ya isnât edilen bu mu‘âraza iddialarını, XII/XVIII. yüzyılda yaşamış ‘Abbâs b. Ali es-San‘ânî’nin “er-Risâletü’l-‘Ascediyye” isimli kitabından nakletmiştir. Hâlbuki bu mu‘âraza iddiaları, es-San‘ânî’den çok daha önce yaşamış Ebu’l-Hüseyin Ahmed b. Hüseyin b. Hârûn el-Hârûnî el-Hasenî ez-Zeydî’nin (ö. 421/1030) “İsbâtü’n-Nübüvveti’n-Nebî” isimli kitabında da nakledilmektedir. Hârûnî, bu kitabında İbnü’l-Mukaffa‘ya nispet edilen o mu‘âraza iddialarını nakletmiş, onların Kur’ân âyetlerinin taklît edilmesiyle meydana getirildiğini, dolayısıyla mu‘âraza sayılamayacaklarını ispat etmeye çalışmıştır.⁵⁵⁶

Kur’ân’a mu‘âraza iddiaları için İbnü’l-Mukaffa‘nın seçilmesi, rastgele değildir. Zira o, Arap ve İran edebiyatının mühim şahsiyetlerinden biri olup nesir

⁵⁵³ Ess, s.156.

⁵⁵⁴ Ess, s.158.

⁵⁵⁵ Ess, s.159.

⁵⁵⁶ Ebu’l-Hüseyin Ahmed b. Hüseyin b. Harun el-Harunî el-Hasenî ez-Zeydî, **İsbâtü’n-Nübüvveti’n-Nebi**, tah. Halil Ahmed İbrahim el-Hac, yy: el-Mektebetü’l-İlmiyye, ty, s. 40-49.

alanında belâğatıyla meşhur olan bir yazardır.⁵⁵⁷ Onun adı, en yetenekli on Arap belâğatçısı arasında zikredilmiş⁵⁵⁸, onun tercüme ettiği Kelile ve Dimne kitabı, oybirliğiyle en güzel kitaplar arasında sayılmıştır.⁵⁵⁹ İşte bu vasıflara sahip olan İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yapmaktan âciz olduğunu ispat ederek ondan aşağı seviyedeki insanların daha âciz olduklarını göstermek amacıyla bu rivâyetler vaz' edilmiş olabilir.

Kur'an'a mu'âraza iddialarının başka belâğatçılara değil de, İbnü'l-Mukaffa'ya isnât edilmesi hakkında Râfi'î şöyle demiştir: “Çünkü mülhid fırkaların fitnesi, ondan sonra ortaya çıkmıştı. Üstelik İbnü'l-Mukaffa, dini konusunda insanlar nezdinde itham edilen biriydi. Bunlar birbirlerine eklenerek (mu'âraza iddialarının) ona isnât edilmesi hazırlanmış oldu. Mesela Abdulhamid Kâtip (ö. 132/750) zamanında zındıklık yaygın olsa ve onunla itham edilseydi veya onun Mecusilikle bağları olsaydı, mu'âraza iddialarıyla ilgili rivâyetlerin biri onu boş bırakmazdı. O zındık olduğu için değil; belîğ olduğu için (mu'âraza iddiaları ona da isnât edilirdi).”⁵⁶⁰ Muhammed Kürd Ali (ö. 1953) ise, İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair iddiaların onun hükümdarlar ve halk nazarındaki değerini düşürmek amacıyla ortaya atıldığını ifade etmiştir.⁵⁶¹

İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yaptığına dair iddialar, onun vefatından yaklaşık bir asır sonra ortaya atılmıştır. Fakat onun can düşmanı olan muasırları, böyle bir ithamda bulunmamışlardır. Bize göre, İbnü'l-Mukaffa'nın Kur'an'a mu'âraza yapmak gibi bir amacı olmadığına en açık delili, onun geride bıraktığı eserleridir. Onun kitap ve risâleleri incelendiği zaman, onlarda bir müslüman duyarlılığı ve derinliği görülmekte ve dindarlıkla ilgili pek çok ifade bulunmaktadır. O, el-Edebü's-Sağîr kitabında akıllı kişinin ihtiyacını Rabbi'ne arz etmesi ve ahiret için azık hazırlaması gerektiğini söylemiştir.⁵⁶² Risâletü's-Sahâbe isimli eserinde insanların Kur'an'ı öğrenmeye ve sünneti anlayıp kavramaya ihtiyaçları olduğunu,⁵⁶³ hatta fıkıh, sünnet ve siyer öğrenmeye olan ihtiyaçlarının, hayatlarını devam ettirmek için besinlere olan

⁵⁵⁷ İbn Hallikân, II, 151.

⁵⁵⁸ Bk. Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, V, 2054; İbnü'n-Nedîm, s.140.

⁵⁵⁹ İbnü'n-Nedîm, s.140.

⁵⁶⁰ Râfi'î, s.149-150.

⁵⁶¹ Muhammed Kürd Ali, *Ümerâu'l-Beyân*, Kâhire: Lecnetü't-Te'lif ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1355/1937, I, 101.

⁵⁶² İbnü'l-Mukaffa', *el-Edebü's-Sağîr*, (tah. Ahmet Zeki Paşa), İskenderiyye: yy, 1329/1911, s.20.

⁵⁶³ İbnü'l-Mukaffa', *Risâletü's-Sahâbe* (Âsârü İbni'l-Mukaffa' kitabının içinde), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1409/1989, s.314.

ihtiyaçlarından daha fazla olduğunu söylemiştir.⁵⁶⁴ el-Edebü'l-Kebîr isimli eserinde ise, dinin aslının iman etmek, kebâirden kaçınmak ve farzları yerine getirmek olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶⁵ Onun eserlerinde bunlara benzer daha pek şey vardır. Bu sözleri söyleyen birinin Kur'ân'a mu'âraza yapmak istediği düşünülebilir mi?

B. Abdulkerîm b. Ebi'l-Avcâ' (عبد الكريم بن أبي العوجاء) (ö. 155/772)

Abdulkerîm b. Ebi'l-Avcâ', Maniheist fikirleri ve İslâm'ı tahrif edici faaliyetleriyle tanınır. Önceleri Basra'da yaşadı, orada Hasan-ı Basrî'ye (ö. 110/728) talebelik ettiği söylenir.⁵⁶⁶ Basra'da Mutezile'nin belli başlı kelimcileri arasında sayılırken sapık fikirleri sebebiyle Kûfe'ye sürüldü. Kâinatın ezeliyeti, tenasüh vb. fikirlerini orada da yaymaya devam etti. Onun müslüman görünmesine rağmen Maniheizm taraftarı olduğu⁵⁶⁷, hilafet konusunda Râfızîler'in görüşlerini benimsediği, ramazan ve bayramların tespitinde Cafer-i Sâdık'ın (ö. 148/765) hilale bakmak yerine hesap metodunu kullandığını ileri sürüp icat ettiği bir hesap şeklini Râfızîler'e benimsettiği rivâyet edilir.⁵⁶⁸ Kûfe valisi Muhammed b. Süleyman b. Ali (ö. 173/789) tarafından hapse atıldı. Üç gün serbest bırakılmasına karşılık valiye yüz bin dirhem rüşvet teklif edince ölüme mahkûm edildi.⁵⁶⁹ Gerçekten öldürüleceğini anlayınca, dört bin hadis vaz ettiğini, onlarda helali haram, haramı helal kıldığını iddia etmişti.⁵⁷⁰ Onun yaptıklarından pişman olup tevbe ettiği de rivâyet edilmiştir.⁵⁷¹

İbn Ebi'l-Avcâ'nın Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair söylenenlere gelince, Ebû Hayyân et-Tevhidî (ö. 414/1023), "Ahlâku'l-Vezireyn" isimli kitabında, Büveyhî veziri Sâhib b. 'Abbâd'ın (ö. 385/995) kütüphanesinde birçok mezhep sapkınının kitapları

⁵⁶⁴ İbnü'l-Mukaffâ', age., s.322.

⁵⁶⁵ İbnü'l-Mukaffâ', **el-Edebü'l-Kebîr**, (tah. Ahmet Zeki Paşa), İskenderiyye: yy, 1330/1912, s.4.

⁵⁶⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Babeveyh el-Kummî (ö. 381/991), **et-Tevhîd**, Beyrût: Dâru'l-Marife, ty, s.253; G. Vajda, "İbn Abî'l-'Awdjâ'", **The Encyclopedia of Islam** (New Edition), C.III, Leiden: E.J. Brill, 1986, s.682.

⁵⁶⁷ Ebu'l-Muzaffer Şehfur b. Tahir el-İsferayânî (ö. 471/1078), **et-Tebşîr fi'd-Dîn**, (tah. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrût: 'Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983, s.137.

⁵⁶⁸ Ebu Mansur Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed et-Temîmî el-Bağdâdî (ö. 429/1037-38), **el-Fark Beyne'l-Fırak**, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1416/1995, s.274; İsferayânî, s.137.

⁵⁶⁹ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, VIII, 48; Ebu Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Harizmî el-Bîrûnî (453/1061), **Âsâru'l-Bâkiye an Kurûnî'l-Hâliye**, (neşr. Eduard Sachau), Leipzig: yy, 1878, s.67-68; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, V, 207.

⁵⁷⁰ Taberî, *Târîhu't-Taberî*, VIII, 48; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, V, 207; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 113; Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, s.274.

⁵⁷¹ İsfahânî, *Kitâbu'l-Eğânî*, III, 101.

bulunduğu için onları ateşe atıp yakması gerektiğini, zira onun kütüphanesinde İbnü'r-Râvendî'nin kitaplarının ve iddiasına göre İbn Ebi'l-Avcâ'nın Kur'ân'a mu'ârazayla ilgili sözlerinin olduğunu nakletmiştir.⁵⁷²

Şunu söyleyelim ki, Ebû Hayyân et-Tevhidî, "Ahlaku'l-Vezireyn" isimli kitabını Büveyhî vezirlerinden İbnü'l-Amid (ö. 360/970) ile Sâhib b. 'Abbâd'ı zemmetmek amacıyla kaleme almıştır. Zira Ebû Hayyân, onların yanında üç yıl verrak olarak çalışmış, ancak hizmetinin karşılığını alamadan işine son verilmişti. O, kendisine yapılan haksızlıkların intikamını almak için bu kitabı yazmış⁵⁷³ ve o iki vezir hakkında aslı olmayan bazı şeyler uydurmuştu. İşte Sahib'in kütüphanesinde İbn Ebi'l-Avcâ'nın Kur'ân'a mu'ârazayla ilgili sözlerinin bulunduğu iddiası da, Ebû Hayyân'ın Sâhib'i karalamak için uydurduğu şeylerden biridir.

Ayrıca Tabersî de (ö. 620/1223), el-İhticac adlı eserinde şöyle anlatmıştır: İbn Ebi'l-Avcâ, Ebû Şâkir ed-Daysanî (ö. 168/784 [?]), Abdu'l-Melik el-Basrî (ö. 142-146/759-763) ve İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759), Beytullah'ta bir araya gelmişlerdi. Hacılara bakıp alay ediyorlar ve Kur'ân'a tan ediyorlardı. İbn Ebi'l-Avcâ dedi ki: *"Gelin, her birimiz Kur'ân'ın dörtte birine mu'âraza yapalım. Buluşma zamanımız gelecek sene burası olsun. Burada toplanır, Kur'ân'ın tamamına mu'âraza yapmış oluruz. Kur'ân'a mu'âraza yaparsak, nübüvvet iptal olur; nübüvvet iptal olursa, İslâm ortadan kalkar."* Onlar bu konuda anlaştılar ve dağıldılar. Ertesi yıl Kâ'be'de buluştukları zaman İbn Ebi'l-Avcâ dedi ki: *"Ayrıldığımızdan beri 'قلما استيأسوا منه خلصوا نجيا' (Yûsuf Sûresi, Âyet 80) âyeti üzerinde tefekkür ediyorum. Bu âyetin fesâhatine hiçbir şey ekleyemedim, o bütün manaları bir araya toplamış, bu âyeti düşünmekten diğerlerine sıra gelmedi."* Öbürleri de Kur'ân'dan bir âyeti zikredip mu'ârazadan âciz olduklarını söylediler. O sırada Cafer-i Sâdık (ö. 148/765) oradan geçti ve yüksek sesle İsrâ Sûresi'nin 88. âyetini okudu.⁵⁷⁴

Bu rivâyette de bazı şüpheler bulunmaktadır. O rivâyeti niçin İbn Ebi'l-Avcâ'dan beş asır sonra et-Tabersî rivâyet etmiştir? İbn Ebi'l-Avcâ, kendisini

⁵⁷² Ebû Hayyân Ali b. Muhammed et-Tevhidî, **Ahlaku'l-Vezireyn (Mesâlibü'l-Vezireyn)**, (tah. Muhammed b. Tavit Tancî), Beyrût: Dâru Sâdır, 1412/1992, s.182-183.

⁵⁷³ Mahmut Kaya, "Ebû Hayyân et-Tevhidî", **DİA**, C.X, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, s.154.

⁵⁷⁴ Tabersî, *el-İhticac*, II, 123-124.

mu‘ârazadan âciz bıraktığını söylediği Yûsuf Sûresi’nin 80. âyetini daha önce hiç duymamış mıydı? Dolayısıyla bu rivâyete de dayanarak İbn Ebi’l-Avcâ’nın Kur’ân’a mu‘âraza yaptığını söyleyemeyiz. Bu rivâyet, onun zındıklığını desteklemek için uydurulmuş olabilir.

C. Beşşâr b. Bürd (بشار بن برد) (ö. 167/783-84)

Beşşâr b. Bürd, şiirleri şahit olarak kullanılan son Arap şairidir. 91/710 senesinde Basra’da doğdu.⁵⁷⁵ Doğuştan a‘ma idi.⁵⁷⁶ Köle anne-babanın çocuğu olup sahibesi onu azat etti.⁵⁷⁷ Çocukluğunu Ukayl kabilesinin yanında geçirmesi, dil kabiliyetini geliştirmesini sağladı.⁵⁷⁸ On yaşına gelmeden şiir söylemeye başladı.⁵⁷⁹ Mevâlî olduğundan Emevîler devrinde fazla itibar görmedi, asıl ününe ‘Abbâsîler döneminde kavuştu.⁵⁸⁰ Sunduğu kasîdesine ödül vermeyen vezir Ya‘kûb b. Dâvûd’u (ö. 187/803) , hatta aynı sebeple Halife Mehdî’yi (ö. 169/785) hicvetmişti. Bunun üzerine Ya‘kûb b. Dâvûd, evvelce Beşşâr’ın zındık ve katlinin vacip olduğuna inandıramadığı Mehdî’yi bu konuda ikna etti. Halife, meseleyi tahkik için Basra’ya giderken Batîha’da kuşluk vakti bir ezan sesi duydu. Onu sarhoş olan Beşşâr’ın okuduğunu öğrenince ona had cezası uygulanmasını emretti. Bu cezanın tatbiki sırasında Beşşâr öldü.⁵⁸¹

Cahiliye ve İslâm döneminde en fazla şiir söyleyen üç şairden biri olan⁵⁸² ve 1200 kasîde söylediğini bizzat kendisi ifade eden⁵⁸³ Beşşâr’ın bir şiirinin Kur’ân’dan üstün olduğunu ileri sürdüğü rivâyet edilmiştir. İsfahânî (ö. 356/976), Fadl b. Yakub’un şöyle dediğini nakletmiştir: (Bağdât’ın bir mahallesi olan) Kerh’de bir tüccarın

⁵⁷⁵ Ömer Ferruh, *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî*, 4. Baskı, Beyrût: Dâru’l-İlmi’l-Melâyin, 1401/1981, II, 92.

⁵⁷⁶ İsfahânî, *Kitâbu’l-Eğânî*, III, 94; Dayf, *Târîhu’l-Edebi’l-Arabî: el-Asru’l-‘Abbâsî’l-Evvel*, III, 201.

⁵⁷⁷ İsfahânî, age., I, 94; İbn Hallikân, I, 272; Zeydân, *Târîhu’l-Âdâbi’l-Lügati’l-Arabiyye*, II, 56.

⁵⁷⁸ İsfahânî, age., III, 103.

⁵⁷⁹ İsfahânî, age., III, 99, 100; Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit el-Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), *Târîhu Medineti’s-Selâm/Târîhu Bağdâd*, (tah. Beşşar Avvad Ma’rûf), Beyrût: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1422/2001, VII, 611; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, X, 149.

⁵⁸⁰ Ferruh, II, 93.

⁵⁸¹ Ebu’l-‘Abbâs Abdullah b. Muhammed el-Mu’tez-Billah (ö. 296/908), *Tabakâtü’s-Suârâ*, (tah. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kâhire: Dâru’l-Me‘ârif, ty, s.21; İsfahânî, age., III, 170-171.

⁵⁸² İsfahânî, age., VII, 177; Zeydân, age., II, 56. Onların diğer ikisi ise Seyyid el-Himyerî (ö. 173/789) ve Ebu’l-‘Atâhiye’dir (ö. 210/825 [?]).

⁵⁸³ İsfahânî, age., III, 100.

cariyesiyle birlikteydik. O bize şarkı söylüyordu. Beşşâr da yanımızdaydı. Cariye, Beşşâr'ın şu şiirini şarkı olarak söyledi:

إِنَّ الْخَلِيفَةَ قَدْ أَبَى وَإِذَا أَبَى شَيْئاً أَبَيْتُهُ
وَمُخَضَّبٍ رَخِصَ الْبَنَانُ بَكَى عَلَيَّ وَمَا بَكَيتُهُ
يَا مَنْظَرًا حَسَنًا رَأَيْتُ بَوَاحٍ جَارِيَةٍ فَدَيْتُهُ
بَعَثْتُ إِلَيَّ تَسْوِمُنِي ثَوْبَ الشَّبَابِ وَقَدْ طَوَيْتُهُ

Bunun üzerine Beşşâr'ın içi içine sığmaz oldu ve yanındaki arkadaşına: “*Ey Ebu Abdullah! Allah’a yemin olsun ki, bunlar Haşr Sûresi’nden daha güzel.*” dedi.⁵⁸⁴

Beşşâr, gerçekten böyle bir şey iddia etmiş midir? İsfahânî’nin naklettiğine göre, Beşşâr ile Hammâd el-Acred (ö. 161/778 [?]) arasında şiddetli bir çatışma vardı. Ağır hicivleri ve müstehcen şiirleriyle tanınan Hammâd, Beşşâr’ı inançsızlık, ahlaksızlık, özellikle dînî görevlerini ihmal etmek ve Kur’ân’ı hiç bilmemekle suçlamıştı.⁵⁸⁵ Dolayısıyla yukarıdaki o rivâyeti de Hammâd uydurmuş olabilir.

Hammâd ile çevresindekilerden hoşlanmayan⁵⁸⁶ Beşşâr da, Hammâd’ın Nebatî aslına saldırmış; onu edepsizlikle, oğlancılıkla ve zındıklıkla suçlamış; hatta şöyle bir söylenti yaymıştı: Bir defasında Hammâd el-Acred, şiir okuyordu. Bir adam da onun karşısında Kur’ân okuyordu. İnsanlar, Kur’ân okuyan adamın etrafında toplanınca, Hammâd onlara: “*Ne oldu, niçin toplandınız? Allah’a yemin olsun ki, benim söylediklerim, o adamın okuduklarından daha güzel.*” demişti. Beşşâr, bunu Hammâd’ın kendisinden hoşlanmadığını duyduğu zaman söylemişti.⁵⁸⁷

Bu anlattıklarımızdan açıkça anlaşıldığına göre, Beşşâr ile Hammâd, aralarındaki çatışma sebebiyle birbirlerini hicvetmede o kadar aşırı gitmişlerdi ki, şiirlerinin Kur’ân’dan daha güzel olduğunu söyledikleri şeklinde birbirleri hakkında iddialar uydurmuşlardı. Yoksa onlar kendi şiirlerinin Kur’ân’dan üstün olamayacağını çok iyi biliyorlardı.

⁵⁸⁴ İsfahânî, *Kitâbu’l-Eğânî*, III, 147.

⁵⁸⁵ Onların birbirleri hakkında söyledikleri hicivler için bk. İsfahânî, age., XIV, 207-213.

⁵⁸⁶ Câhız, *Kitâbu’l-Hayavân*, IV, 448.

⁵⁸⁷ İsfahânî, age., XIV, 211.

D. Ebu'l-'Atâhiye (أبو العتاهية) (ö. 210/825 [?])

Ebu İshak İsmail b. Kasım b. Süveyd⁵⁸⁸, 'Abbâsî devri şairlerindendir. O, Ebu'l-'Atâhiye (çılgin) lakabıyla tanınır.⁵⁸⁹ 130/748'de Kûfe'nin batısında Enbar yakınlarındaki⁵⁹⁰ veya Medine civarındaki Aynüttemr'de doğdu.⁵⁹¹ Ataları Aneze kabilesinin mevâlîsiydi.⁵⁹² Gençliğinde Kûfe'de çömlekçilik yaptı. Şiirleri sayesinde ünü yayılmaya başlayınca İbrahim el-Mevsilî'yle (ö. 188/804) Bağdât'a gitti, fakat umduğunu bulamadı. Kûfe'ye dönerken Hire'de Suedâ adlı bir cariyeye âşık oldu, ancak sevgilisinin efendisi tarafından engellendi. Şöhreti Halife Mehdî'ye (ö. 169/785) ulaşınca, halife onu Bağdât'a davet etti. Sarayda Utbe adlı bir cariyeye gönül vererek ona birçok gazel yazdı.⁵⁹³ Bunun üzerine Mehdî, onu zindana attırdı, bir süre sonra hapisten çıktı.⁵⁹⁴ Şiir söylemeyi bırakmak isteyince⁵⁹⁵, onun şiirlerini beğenen Hârûn er-Reşîd (ö. 193/809) onu hapse attırdı, sonra da affetti.⁵⁹⁶ Onun Bağdât'ta 210/825⁵⁹⁷ veya 211/826⁵⁹⁸ ya da 213/828 senesinde vefat ettiği söylenir.⁵⁹⁹

Esas konumuza gelecek olursak, İsfahânî (ö. 356/976) ile İbnü'l-'Adîm (ö. 660/1262), Recâ b. Seleme'nin şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Ebu'l-'Atâhiye'nin şöyle dediğini işittim: “*Dûn 'Amme Yetesâelûn'u (yani Nebe' Sûresi'ni) okudum, sonra ondan daha güzel bir kasîde söyledim.*”⁶⁰⁰

Birinin kendi şiirinin Kur'ân'dan daha güzel olduğunu söylemesi, insanların Kur'ân'dan daha güzel söz söyleyebileceğini iddia etmesi demektir ki, bu büyük bir cüretkârlıktır. Ebu'l-'Atâhiye, gerçekten o sözü söylemiş midir? İsfahânî (ö. 356/976), o

⁵⁸⁸ İsfahânî, *Kitâbu'l-Eğânî*, IV, 5; Hatîb Bağdâdî, VII, 226; İbn Hallikân, I, 219; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, X, 265.

⁵⁸⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Suarâ*, II, 791; Hatîb Bağdâdî, VII, 226; İbn Hallikân, I, 219; Yûsuf İlyan Serkîs (ö. 1932), *Mu'cemu'l-Matbuati'l-Arabiyye ve'l-Muarrebe*, Kâhire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, ty, I, 323.

⁵⁹⁰ Ferruh, II, 190; Fâhûrî, s.714.

⁵⁹¹ İbn Hallikân, I, 219; Serkîs, I, 323.

⁵⁹² İsfahânî, age., IV, 6; İbn Kuteybe, age., II, 791; İbnü'l-Mu'tez, s.228; Fâhûrî, s.714.

⁵⁹³ İbn Kesîr, age., X, 265-266; İbn Hallikân, I, 219.

⁵⁹⁴ İbn Kuteybe, age., II, 792; İbnü'l-Mu'tez, s.230; İsfahânî, age., IV, 33; Fâhûrî, s.714.

⁵⁹⁵ Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî: el-'Asru'l-'Abbâsî'l-Evvel*, III, 240.

⁵⁹⁶ İsfahânî, age., IV, 25; Dayf, age., III, 240-241.

⁵⁹⁷ İbnü'l-'Adîm, Kemalüddin Ömer b. Ahmed b. Ebu Cerade (ö. 660/1262), *Buğyetu't-Taleb fi Târîhi Haleb*, (tah. Süheyl Zekkâr), Beyrût: Dâru'l-Fikr, ty, IV, 1757, 1807; İsfahânî, age., IV, 88.

⁵⁹⁸ İbn Kesîr, age., X, 266; Hatîb Bağdâdî, VII, 237; İbn Hallikân, I, 222; Ferruh, II, 191; Serkîs, I, 323.

⁵⁹⁹ Hatîb Bağdâdî, VII, 237; İbn Hallikân, I, 222; İsfahânî, age., IV, 87; Serkîs, I, 323.

⁶⁰⁰ İsfahânî, age., IV, 29; İbnü'l-'Adîm, IV, 1761.

rivâyeti naklettikten sonra şöyle demiştir: “*Mansûr b. ‘Ammâr’ın (ö. 225/840) bunu ona iftira ettiği söylenir. Zira o dönemde vaizlik yapan Mansûr b. ‘Ammâr, Ebu’l-‘Atâhiye’nin en büyük muhalifiydi. Aralarında büyük bir rekabet ve çekişme vardı. Birbirlerinin açıklarını gözlüyor, her fırsatta birbirlerine ithamlarda bulunuyorlardı.*”⁶⁰¹ Buna göre, o sözün Mansûr b. ‘Ammâr tarafından Ebu’l-‘Atâhiye’ye isnât edildiğini söyleyebiliriz. Ayrıca Ebu’l-‘Atâhiye’nin o sözü gerçekten söylediğini kabul etsek bile, bunu onun kararsız şahsiyetine bağlayabiliriz. Zira onun mezhep konusunda kararsız olduğu, birisi onun inandığı bir şeyi tenkit ederse o itikadını bırakıp başka bir şeye inanmaya başladığı söylenmiştir.⁶⁰²

E. el-Kindî (الكندي) (ö. 252/866)

Ebu Yûsuf Ya’kûb b. İshâk b. Sabbah el-Kindî⁶⁰³, ilk İslâm filozofu ve Meşşâî okulunun kurucusudur. Muhtemelen 185/801 yılında soylu bir ailenin çocuğu olarak Kûfe’de doğdu.⁶⁰⁴ Çocukluk ve ilk gençlik dönemini Kûfe ve Basra’da geçirdi, sonra Bağdât’a gitti. Me’mûn’un (ö. 218/833) takdirini kazandı, sarayda düzenlenen ilmî toplantılara katıldı, Beytülhikme’deki âlim ve mütercimler kadrosunda yer aldı. ‘Abbâsî sarayında, Yunanca eserlerin mütercimi, eski tercümelerin ıslahçısı, Mu’tasım’ın (ö. 247/861) oğlunun mürebbisi, müneccim vb. sıfatlarla çeşitli vazifeler yaptı. Mütevekkil-Alallah (ö. 227/842), Ehl-i sünnet yanlısı bir politika izlemeye başlayınca o, gözden düşerek hayatının son yirmi yılını saraydan uzak geçirdi. Bu, onun Mutezile’den olmasından değil; Mu’tezile gibi akla öncelik vermesinden kaynaklanıyordu.⁶⁰⁵ Onun 252/866 senesinin sonunda vefat ettiği söylenir.⁶⁰⁶

⁶⁰¹ İsfahânî, *Kitâbu’l-Eğânî*, IV, 29.

⁶⁰² İsfahânî, age., IV, 8; İbnü’l-‘Adîm, IV, 1760.

⁶⁰³ İbnü’n-Nedîm, s.315; Ebu’l-Hasan Cemaleddin Ali b. Yûsuf el-Kıfî (ö. 646/1248), *Târîhu’l-Hükemâ*, (neşr. Julius Lippert), Leipzig: Dieterich’sche Verlagsbuchhandlung, 1908, s.366.

⁶⁰⁴ Mustafa Abdürrâzık (ö. 1945), *Feylesufu’l-Arab ve’l-Muallimu’s-Sani*, Kâhire: Müessesetü’l-Hindavî, 2012, s.14.

⁶⁰⁵ İbnü’l-Kıfî, age., s.367.

⁶⁰⁶ Abdürrâzık, s.36.

Velûd bir yazar olan Kindî; felsefe, tıp, matematik, kimya, astronomi, meteoroloji, psikoloji, mûsikî, ahlak vb. alanlarda pek çok eser te'lif etmiş ve birçok felsefî eseri de tercüme etmiştir.⁶⁰⁷ Fakat eserlerinin çoğu kayıptır.

Kindî'nin Kur'ân'a mu'âraza yapmaya teşebbüs edip sonra ondan vazgeçtiği söylenmiştir. Müfessir Muhammed b. Hasan en-Nakkâş (ö. 351/962), bu konuda şöyle rivâyet etmiştir: Arkadaşları Kindî'ye: "*Ey filozof, bize bu Kur'ân'ın benzerini yap!*" deyince, o: "*Peki, onun bir kısmının benzerini yapayım.*" demişti. Bunun üzerine Kindî, günlerce bir yere çekilip kapanmış, (çalışmış), sonra arkadaşlarının yanına gelerek şöyle demişti: "*Allah'a yemin olsun ki, ona benzer bir şey yapamadım. Buna hiç kimse, güç yetiremez. Mushafı açtım, karşıma Mâide Sûresi çıktı. Baktım, ilk âyeti ahde vefayı emredip ahitleri bozmaktan nehyetmekte, hayvan etlerinin helal olduğuna dair genel bir hüküm koymakta, sonra bir durumu ondan istisna etmekte ve daha sonra Allah'ın kudretiyle hikmetini haber vermektedir. Bunların hepsi, iki satırda anlatılıyor. Ancak ciltlerce eserde anlatılabilecek bu ifadeleri hiç kimse iki satıra sığdıramaz.*"⁶⁰⁸

Ancak bazı kaynaklarda Kindî'nin Arapça konusunda fazla bilgili olmadığını gösteren bir olay nakledilmektedir.⁶⁰⁹ Ayrıca Nakkâş, "Şifâu's-Sudûr" isimli tefsîrinde naklettiği rivâyetler sebebiyle tenkit edilmiştir.⁶¹⁰ Zehebî (748/1374), Nakkâş hakkında "*Kalbim ona ısınmıyor. Bana göre o itham edilmiştir.*" demiştir.⁶¹¹ Bu hususları dikkate aldığımız zaman, o rivâyetin pek güvenilir olmadığını söyleyebiliriz.

Diğer taraftan güzel bir nazmı ve belâğatı olduğu söylenen Kindî⁶¹², kendi belâğatına güvenerek ve arkadaşlarının da teşvikiyle Kur'ân'a mu'âraza yapmak istemiş olabilir. Fakat bu işe teşebbüs edip Kur'ân'ın nazmını dikkatle incelediği zaman, ona mu'âraza yapmaktan aciz olduğunu itiraf etmiş ve bu işten vazgeçmiştir.

⁶⁰⁷ Onun 300 kadar eseri için bk. İbnü'n-Nedîm, s.315-320; İbnü'l-Kıfî, *Târihu'l-Hükemâ*, s.368; İbn Ebu Usaybi'a, s.289-293.

⁶⁰⁸ İbn 'Atıyye, II, 145; Se'âlibî, *el-Cevâhiru'l-Hisân*, II, 336-337; Kurtubî, VII, 245-246; Ebû Hayyân, III, 428; Şevkânî, s.349; İbn Âşûr, VI, 81; Elmalılı, III, 1546. Ayrıca bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XII, 337.

⁶⁰⁹ Cürcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s.315; Celaeddin Muhammed b. Abdurrahman el-Hatîb el-Kazvinî (ö. 739/1338), *el-İzâh fî Ulûmi'l-Belağa*, Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, s.28-29; Ebu'l-'Abbâs Şihabüddin Ahmed b. Ali Kalkaşendî (ö. 821/1418), *Subhu'l-A'sâ fî Sinaati'l-İnşâ*, Kâhire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1340/1922, I, 184.

⁶¹⁰ Hatîb Bağdâdî, II, 606.

⁶¹¹ Zehebî, age., XV, 576.

⁶¹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XII, 337.

F. Yahya b. Hakem el-Gazâl (يحيى بن حكم الغزال) (ö. 250/864)

Yahya b. Hakem el-Bekrî el-Ceyyanî⁶¹³, şiir ve hikmetleriyle meşhur olan Endülüs şairlerindendir.⁶¹⁴ 156/773 senesinde Endülüs'te doğdu.⁶¹⁵ Zarif ve yakışıklı olduğu için el-Gazâl lakabıyla anıldı.⁶¹⁶ Endülüs emirleriyle ve Emevî hükümdarlarıyla dostluğu vardı. Emevî hükümdarı Abdurrahman b. Hakem el-Mervânî (ö. 238/852), konuşmasını çok beğendiği için onu Roma imparatoruna elçi olarak göndermişti.⁶¹⁷ Abdurrahman, onun Ziriyab diye tanınan Ali b. Nafi'yi (ö. 243/857) hicvettiğini duyunca, sürgün edilmesini emretti. O da Irak'a gitti, doğu şehirlerinde gezdi. Doğduğu yerlerin özlemine çekmeye başlayınca, Endülüs'e geri döndü.⁶¹⁸ Onun divanı⁶¹⁹ ve tamamını manzum olarak nazmettiği bir tarih kitabı vardır.⁶²⁰

Yahya b. Hakem'in İhlâs Sûresi'ne mu'âraza yapmak istediği, fakat kendisine arız olan korku sebebiyle ondan vazgeçtiği nakledilmiştir. Kâdî 'Îyâz (ö. 544/1149) ile Suyûtî (ö. 911/1505) bu konuda şöyle anlatmıştır: Rivâyet edilir ki, Endülüs'ün belâğatçılarından biri olan Yahya b. Hakem el-Gazâl, Kur'an'a mu'âraza yapmak istemiş; İhlâs Sûresi'ne bir nazîre hazırlamaya koyulmuştu. O: *"İşte o zaman bana öyle bir korku ve yumuşaklık arız oldu ki, bu beni tevbe etmeye sevk etti."* demişti.⁶²¹

Yahya b. Hakem, Kur'an'a mu'âraza yapmak istediği zaman herhalde niyet ettiği şeyi iyice düşünmüş, Allah kelamıyla yarışmanın ne demek olduğunu fark etmiş, onu büyük bir korku kaplamış, sonra kalbi yumuşamış ve bu işten vazgeçmişti.

⁶¹³ Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî el-Makkarî (ö. 1041/1632), *Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelüsü'r-Ratîb*, (tah. İhsan 'Abbâs), Beyrût: Dâru Sâdır, 1408/1988, II, 254; Hayreddin Ziriklî (ö. 1396/1976), *el-A'lam*, 15. Baskı, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 2002, VIII, 143.

⁶¹⁴ Makkarî, II, 346.

⁶¹⁵ Ebu Abdillâh Muhammed Ebi Nasr Futuh b. Abdullah el-Ezdî el-Humeydî (ö. 488/1095), *Cezvetü'l-Muktebis*, Kâhire: ed-Dâru'l-Mısriyye, 1966, s.375; Ahmed b. Yahya ed-Dabbî (ö. 599/1203), *Buğyetü'l-Mültemis fi Târîhi Ricâli Ehli'l-Endelüs*, (tah. İbrahim Ebyarî), Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri ve Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnanî, 1410/1989, II, 296.

⁶¹⁶ İbn Dihye Ebu'l-Hattab Ömer b. Hasan el-Kelbî (ö. 633/1235), *el-Mutrib min Eş'âri Ehli'l-Mağrib*, (tah. İbrahim Ebyarî, Hamid Abdulmecid, Ahmed Ahmed Bedevî), Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Cemi', ty, s.143; Makkarî, II, 254; Ziriklî, VIII, 143; Dabbî, II, 295.

⁶¹⁷ Humeydî, s.374; Dabbî, II, 295; Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Musa b. Muhammed b. Abdilmelik b. Saîd el-Mağribî (ö. 685/1286), *el-Muğrib fi Hule'l-Mağrib*, (tah. Şevkî Dayf), 4. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, II, 57; Makkarî, I, 346; II, 258.

⁶¹⁸ Makkarî, II, 260; İbn Dihye el-Kelbî, s.149.

⁶¹⁹ Onun divanı neşredilmiştir. Bk. Yahya b. Hakem el-Gazâl, *Divanu Yahya b. Hakem el-Gazâl*, (tah. Muhammed Rıdvan ed-Daye), Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Muasır ve Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1413/1993.

⁶²⁰ Makkarî, III, 182.

⁶²¹ Kâdî 'Îyâz, I, 388; Suyûtî, *Mu'teraku'l-Ekrân*, I, 184. Ayrıca bk. Makkarî, II, 261.

G. İbnü'r-Râvendî (ابن الراوندي) (ö. 301/913-914 [?])

Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Yahya b. İshak er-Râvendî⁶²², mülhidce fikirleri yansıtan eserleri ve müfrit Şiîliğiyle tanınan kelim âlimi ve filozoftur. III/IX. asrın başlarında⁶²³ Horasan'ın Merverrûz şehrine bağlı Rîvend köyünde doğdu.⁶²⁴ Hayatının en önemli dönemini Bağdât'ta geçirdi.⁶²⁵ Önceleri Mu'tezile kelmacılarıyla iyi geçinmiş, hatta tenkit ve tartışma kabiliyeti sayesinde onlar arasında saygın bir yer edinmişti. Onlarla arası bozulduktan sonra eski arkadaşlarını mütemadiyen kötüledi. Önce Şiî davasının müdâfî ve bu mezhebin kelim âlimlerinden biri oldu. Sonra Rafizî Ebu İsa el-Verrâk'ın (ö. 247/861) tesiriyle serbest düşünceli bir mütefekkir olarak İslâm'a ve bütün semavi dinlere hücum ettiği eserlerini yazdı.⁶²⁶ Onun adı, İslâm düşünce tarihinde ilhad kavramıyla adeta özdeşleşmiştir. Fakat ölürken yaptıklarına tevbe ettiği, bütün olanların arkadaşlarının kaba davranışlarına ve kendisini meclislerinden dışlamalarına duyduğu öfkeden kaynaklandığını itiraf ettiği de nakledilmiştir.⁶²⁷

İbnü'r-Râvendî'nin felsefe, kelim, cedel, nahiv, siyaset, mantık vb. konularda birçok kitabı vardır. Onun müslüman zümreler tarafından dışlanması sebebiyle, eserlerinden hiç biri günümüze tam olarak ulaşmamış, başka kaynaklarda kitaplarından bazı bölümler nakledilmiştir.⁶²⁸ Kitabü'd-Dâmiğ, Kitabü'l-Ferîd, Kitabü'z-Zümürüd, Kitabu Fadîhati'l-Mu'tezile onun en önemli eserleridir.⁶²⁹

İbnü'r-Râvendî, Kitabü'l-Ferîd adlı eserinde müslümanların peygamberliği ispat şekillerinin yetersiz olduğunu, tehdâdinin nübüvveti ispat etmediğini iddia ederek

⁶²² İbn Hallikân, I, 94; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIII, 108; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV, 59.

⁶²³ Abdülemir A'sem, *Târîhu İbni'r-Râvendî el-Mülhid*, Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, 1395/1975, s.7; Paul Kraus-[G. Vajda], "İbn al-Râwandi", *The Encyclopedia of Islam*, C.III, Leiden: E.J. Brill, 1986, s.905.

⁶²⁴ Abdülemir A'sem, *İbnü'r-Râvendî's Kitâb Fadîhat al-Mu'tazilah*, Beyrût-Paris, 1975-1977, s.7-8. Ancak onun İsfahân'ın köylerinden Ravend'de doğduğu şeklindeki yanlış bir rivâyetten dolayı er-Râvendî nisbesiyle tanınmıştır. Bk. A'sem, *Târîhu İbni'r-Râvendî el-Mülhid*, s.9.

⁶²⁵ 'Abbâsî, I, 56.

⁶²⁶ Paul Kraus-[G. Vajda], "İbn al-Râwandi", III, 905.

⁶²⁷ Bk. İbnü'n-Nedîm, s.216.

⁶²⁸ Abdülemir A'sem, değişik müelliflerin İbnü'r-Râvendî'nin kitaplarından naklettikleri metinleri "İbnü'r-Râvendî fi'l-Merâcii'l-Arabiyyeti'l-Hadise" isimli kitabında bir araya toplamıştır. Bk. Abdülemir A'sem, *İbnü'r-Râvendî fi'l-Merâcii'l-Arabiyyeti'l-Hadise*, Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedide, 1398-99/1978-79, I-II.

⁶²⁹ Onun eserleri için bk. İbnü'n-Nedîm, s.216-217; İbn Hallikân, I, 94; Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, IV, 87; Kâtib Çelebi, II, 1274; Mehdî Lidînillah Ahmed b. Yahya b. Murtazâ (ö. 840/1437), *Tabakatu'l-Mu'tezile*, (tah. Susanna Diwald-Wilzer), Beyrût: yy, 1380/1961, s.92; 'Abbâsî, I, 56-57.

şöyle demiştir: “Müslümanlar, peygamberlerinin nübüvvetine, Hz. Peygamber’in kendisiyle meydan okuduğu ve hiç kimsenin mu‘âraza yapamadığı Kur’ân’ı delil olarak getirdiler. Onlara denilir ki: Bize söyleyin, bir kimse önceki filozoflardan biri hakkında, sizin Kur’ân hakkındaki iddianız gibi iddiada bulunsa ve dese ki: ‘Batlamyus (ö. m. 168 [?]) veya Öklit’in (ö. Milattan Önce III. yüzyıl) doğruluğuna delil şudur: Öklit, kendi kitabının benzerini getirmekten bütün insanların aciz olduğunu iddia etseydi, onun nübüvveti sabit olur muydu?’”⁶³⁰

İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201), bu iddiaya şöyle cevap vermiştir: “Öklit’in zamanında onun kitabını bilen çok azdı. O kitap, ondan sonra yayılıp duyulmuştur. Eğer o zamanın ilim erbabı bir araya gelseydi, o kitabın benzerini fevkalade yapabilirlerdi.”⁶³¹ Râfi‘î (ö. 1356/1937) ise, ona şöyle cevap vermiştir: “Öklit’in kitabı, geometride bir numunedir. Geometri ise, bir taifeye mahsus bir ilimdir. Beyân ise, Araplarda tabiat haline gelmiş olup onlardan bir zümreye mahsus değildi. O halde bu kıyasın benzerlik yönü farklıdır.”⁶³²

İbnü’r-Râvendî, yine Kitabü’l-Ferîd adlı eserinde Kur’ân’la Öklit’in kitabını mukayese ederek her ikisinin de kitap olduğunu, dolayısıyla biri için sabit olanın diğeri için de sabit olacağını söylemiş; Öklit’in nübüvvetinin sabit olmadığını bildiğimize göre, Hz. Peygamber’in nübüvvetinin de sabit olmadığını ileri sürmüştür. Râfi‘î’ye göre, İbnü’r-Râvendî’nin delil zannettiği bu gibi kıyaslar, ancak doktorların bildiği büyük bir hezeyandır. Kur’ân, diğer herhangi bir kitapla kıyas edilemez.⁶³³

İbnü’r-Râvendî, ed-Dâmiğ adlı kitabında Kur’ân’ın nazmına tan etmiş⁶³⁴; ez-Zümürürd isimli kitabında Kur’ân’ın i‘câzını nefyetmiş⁶³⁵ ve “Eksem b. Sayfî’nin”⁶³⁶

⁶³⁰ İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIII, 111. Bk. Râfi‘î, s.150.

⁶³¹ İbnü’l-Cevzî, *age.*, XIII, 111-112.

⁶³² Râfi‘î, s.150-151 (dipnot kısmında).

⁶³³ Râfi‘î, s.150-151.

⁶³⁴ İbn Nedim, s.216; Kâdî Abdulcebbar, *Tesbit-u Delâilu’n-Nübüvve*, I, 51; Râfi‘î, s.152 (dipnot kısmında).

⁶³⁵ Bk. Abdurrahman Bedevî, *Min Târîhi’l-İlhâd fî’l-İslâm*, 2. Baskı, Beyrût: el-Müessesetü’l-Arabiyye li’d-Dirase ve’n-Neşr, 1980, s.77. Paul Kraus, *Kitâbü’z-Zümürürd*’ün bazı bölümlerini İsmâîlî dâisi Müeyyed Fiddîn eş-Şirâzî’nin (ö. 470/1078) Mecalisü’l-Müeyyediyye adlı eserinden derleyerek neşretmiştir. (Bk. P. Kraus, “Beitrage zur Islamischen Ketzer-geschichte: das Kitâb al-Zumurrud”, *Rivista delgi Studie Orientali*, Sayı.XIV (1934), s.93-129, 335-379) Abdurrahman Bedevî de o makaleyi “İbnü’r-Râvendî” adıyla Arapçaya tercüme etmiş ve *Min Târîhi’l-İlhâd fî’l-İslâm* kitabının 67-154. sayfalarında yayınlamıştır.

⁶³⁶ Eksem b. Sayfî (ö. m. 612 [?]), Cahiliye dönemi bilgelerindendir. Şiirleri, hitabeti, hikmetli sözleri, isabetli görüşleri ve nasihatleriyle meşhur olmuştur. Muammerûndan olup İslâm dönemine yetişmiştir. (Daha geniş bilgi için bk. Asri Çubuk, “Eksem b. Sayfî”, *DİA*, C.X, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, s.550-551.)

sözlerinde *Kevser Sûresi*'nden daha güzelini bulmaktayız.” demiştir.⁶³⁷ Bu söz, onun Kur'ân'a mu'âraza yapılabileceğini kabul ettiğini gösterir.

İbnü'r-Râvendî'nin et-Tâc isimli kitabında Kur'ân'a mu'âraza yaptığı da söylenmiştir. Bu iddiayı dile getiren Râfî'î şöyle demiştir: “*İbnü'r-Râvendî'nin et-Tâc isimli kitabında Kur'ân'a mu'âraza yaptığı söylenmiştir. Fakat hiçbir kitapta onunla ilgili bir şeye vakıf olamadık. (...) Öyle zannediyoruz ki, İbnü'r-Râvendî'nin el-Ferîd, ez-Zümürriid, Kadîbu'z-Zeheb ve el-Mercân gibi diğer kitaplarında yaptığı gibi Kur'ân'a itiraz ve mu'âraza olarak yazdığı (iddia edilen et-Tâc) kitabı da aynı şekilde çelişki ve tenakuzlarla doludur. Üst üste binmiş karanlıklar, sanki onu anlatmaktadır. Onun şeriata ve nübüvvete itirazlarının hepsi, sağlam aklın kendisine götürmeyeceği ahmaklıklar olup tercihe şayan ilim onlara önem vermez.*”⁶³⁸

Hayyât (ö.300/913 [?]) ise, İbnü'r-Râvendî'nin et-Tâc kitabında cisimlerin hudusunu reddettiğini, eserde müessire ve fiilde faile bir delalet bulunmadığını, âlemin içindekilerle beraber ezeli olup bir yaratıcısının olmadığını iddia ettiğini söylemiştir.⁶³⁹ Kadı Abdulcebbar'a (ö. 415/1025) göre ise, bir grup verrak bir araya gelerek âlemin bir yaratıcısı olmadığı görüşünü savunan bir makale vaz' etmişlerdi. İbnü'r-Râvendî, o makaleyi et-Tâc kitabına almış ve onlara yardım etmiştir.⁶⁴⁰ O halde et-Tâc kitabının Kur'ân'a mu'ârazayla bir alakasının olmadığını söyleyebiliriz.

Ayrıca İbnü'r-Râvendî'nin Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair 'Abbâsî (ö. 963/1556) şöyle anlatmıştır: İbnü'r-Râvendî ile Ebu Ali el-Cübbâî (ö. 303/916), bir gün Bağdât köprüsünde karşılaşmışlardı. İbnü'r-Râvendî, Cübbâî'ye: “*Ey Ebu Ali, benim Kur'ân'a yaptığım mu'ârazalar ve onu tenkit etmemle ilgili bir şey duymadın mı?*” diye sorunca, Cübbâî: “*Seni rezil eden ilimlerini de, senin zamanının ilim ehlini de gayet iyi bilirim. Fakat ben seni kendi nefsinle muhakeme etmek istiyorum. Sen Kur'ân'a yaptığın mu'ârazanda bir tat, bir yumuşaklık, ona benzerlik, onunki gibi bir nazım,*

⁶³⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIII, 110; Bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV, 60; 'Abbâsî, I, 56.

⁶³⁸ Râfî'î, s.151-152.

⁶³⁹ Ebü'l-Hüseyn Abdurrahim b. Muhammed b. Osman Hayyat, *Kitâbu'l-İntisâr ve'r-Red 'alâ İbni'r-Rivendî el-Mülhid*, (tah. Henrik Samuel Nyberg), Beyrût: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1413/1993, s.2.

⁶⁴⁰ Abdülhamid b. Hibetullah b. Muhammed b. Hüseyin b. Ebu'l-Hadid (ö. 656/1258), *Şerhu Nehci'l-Belağa*, (tah. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), Kâhire: Dar-u İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1378/1959, III, 239.

onunki gibi bir lezzet buluyor musun?” diye sormuştu. İbnü’r-Râvendî: “Vallahi, hayır.” deyince, Cübbâî: “İşte bu cevabın bana yeter, şimdi istediğin yere git!” demişti.⁶⁴¹

Paul Kraus (ö. 1944) bu rivâyeti şöyle değerlendirmiştir: “Bu rivâyet, güvenilir kaynaklarda yer almaz. Bunu ‘Abbâsî nakletmiş, fakat ravisini veya kaynağını zikretmemiştir. Bu rivâyette İbnü’r-Râvendî ile Cübbâî arasındaki konuşma, lafzî yönden Kur’ân’ın i’câzı etrafında cereyan etmiştir. Bu, İbnü’r-Râvendî’nin çokça tenkit ettiği bir meseledir, fakat burada İbnü’r-Râvendî’nin Cübbâî’nin delilleri karşısında geri adım atmak zorunda kaldığı anlatılmıştır. Bu rivâyetin üslubu da, onun sahih olmadığını gösterir. Onun halis ve duru bir edebiyatı vardır. Biz iyi biliyoruz ki, hicri IV. asrın edebiyatçıları birçok yenilik icat etmişlerdir. Bu rivâyetin, Cübbâî’nin İbnü’r-Râvendî’nin çok azılı bir düşmanı olduğu ve onun Kitabu’d-Damiğ’ini nakzettiğinin bilinmesinden neş’et ettiği kesindir. Müteehhir ulemanın İbnü’r-Râvendî hakkında bildiklerinin çoğu, Cübbâî’nin bu reddiyesinden öğrenilmiştir. Bundan da İbnü’r-Râvendî’nin Cübbâî’nin muasırı olduğu şeklinde hatalı bir sonuç çıkarılmıştır.”⁶⁴²

Bize göre, bu rivâyet, adı ilhadla özdeşleşmiş olan İbnü’r-Râvendî’nin zındıklığını desteklemek için vaz’ edilmiş olabilir. Diğer taraftan İbnü’r-Râvendî’nin Kur’ân’ın nazmına ta’n etmesini, Kur’ân’ın i’câzını inkâr etmesini ve Eksem b. Sayfi’nin sözlerinin Kevser Sûresi’nden daha güzel olduğunu iddia etmesini nazar-ı dikkate aldığımız zaman, onun Kur’ân’a mu’âraza yapılabileceğini kabul ettiğini de söyleyebiliriz. Ancak onun bu iddiası sadece sözde kalmış, fiiliyata geçmemiştir. Zira onun kitaplarından nakilde bulunan kaynakların hiç birinde ondan Kur’ân’a mu’âraza olduğu iddia edilen tek bir cümle dahi nakledilmemiştir.

⁶⁴¹ ‘Abbâsî, I, 57; Râfî’î, s.152 (dipnot kısmında).

⁶⁴² Kraus, “İbnü’r-Râvendî”, s.152-153. P. Kraus’a göre, İbnü’r-Râvendî 250/864 senesinde vefat etmiştir. Dolayısıyla ona göre İbnü’r-Râvendî ile Cübbâî’nin (ö. 303/916) karşılaşması mümkün değildir. (Bk. Paul Kraus, “Kitâbu’z-Zümürü’d li İbni’r-Râvendî”, *Mecelletü’l-Edîb*, Cilt.2, Sayı.9 (1943), s.29) Fakat şunu da söyleyelim ki, birçok müellif İbnü’r-Râvendî’nin 301/913-914 tarihinde vefat ettiği görüşünü tercih etmiştir. (Bk. Katip Çelebî, II, 1423; İbnü’l-İmâd, Ebu’l-Felah Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed es-Salihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679), *Şezerâtu’z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb*, (tah. Abdulkadir Arnaud, Mahmud Arnaud), Beyrût: Daru İbn Kesîr, ty, IV, 7; Henrik Samuel Nyberg, (Hayyât’ın Kitâbu’l-İntisâr’ının girişinde s.40-43))

H. Hallâc (ö. 309/922)

Ebu'l-Muğis Hüseyin b. Mansûr⁶⁴³, Hallâc-ı Mansûr adıyla tanınan mutasavvıftır. 244/858'de İran'ın Fars eyaletinde bulunan Beyzâ civarındaki et-Tûr'da doğdu.⁶⁴⁴ Genç yaşta kendini tasavvufa verdi. İki yıl Sehl et-Tüsterî'nin (ö. 285/896) öğrencisi oldu. Bağdât'ta Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 298/910), 'Amr b. Osman el-Mekkî (ö. 297/909) ve Ebu'l-Hüseyin en-Nûrî (ö. 295/907) gibi sûfîlerin sohbetlerine katıldı.⁶⁴⁵ 'Amr b. Osman'dan hırka giydi.⁶⁴⁶ Üç defa Mekke'ye gitti. Ahvaz, İsfahan ve Horasan'da halka Allah sevgisini aşılama için vaazlar verdi. Hindistan'a ve Keşmir'e gitti. Onun "Ene'l-Hak (Ben Hak'ım)" şeklindeki şatahat türü sözleri⁶⁴⁷, halk ve ulema nezdinde huzursuzluk meydana getirdi. 301/913'te i'dam talebiyle mahkeme önüne çıkarıldı, hapsedilmesi uygun görüldü. Sekiz yıl hapiste kaldıktan sonra Mâlikî kadısı Ebû Ömer Muhammed b. Yûsuf el-Ezdî'den (ö. 320/932) alınan idam fetvasıyla öldürüldü.⁶⁴⁸

Esas konumuza gelince, Ebu Abdurrahman es-Sülemî (ö. 412/1021), 'Amr b. Osman el-Mekkî'nin şöyle dediğini nakletmiştir: Mekke sokaklarından birinde Hallâc'la beraber yürüyor ve Kur'ân okuyordum. Hallâc benim okumamı işitince: "*Onun benzerini söyleyebilirim!*" dedi. Ben hemen ondan ayrıldım."⁶⁴⁹

Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî (ö. 465/1072) de şöyle nakletmiştir: Meşhur bir hadisedir ki, 'Amr b. Osman el-Mekkî, Hallâc'ın bir şey yazdığını görmüştü. "*O nedir?*" diye sorunca, Hallâc: "*İşte bak, Kur'ân'a mu'âraza yapıyorum.*" demişti. Bunun üzerine 'Amr b. Osman ona beddua edip onu terk etti."⁶⁵⁰

Muhammed b. Yahya er-Râzî de şöyle demiştir: 'Amr b. Osman'ın Hallâc'ı lanetlediğini ve: "*Keşke gücüm yetseydi de onu ellerimle öldürseydim!*" dediğini

⁶⁴³ İbn Hallikân, II, 140; İbnü'n-Nedîm, s.241; Hatîb Bağdâdî, VIII, 688.

⁶⁴⁴ Hatîb Bağdâdî, VIII, 689; Ebu Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temîmî es-Sem'anî (ö. 562/1166), **el-Ensâb**, Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1400/1980, IV, 278.

⁶⁴⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XIV, 314; Hatîb Bağdâdî, VIII, 689; Sem'anî, age., IV, 278.

⁶⁴⁶ Hatîb Bağdâdî, VIII, 689.

⁶⁴⁷ İbn Hallikân, II, 140.

⁶⁴⁸ Ebu Abdurrahman es-Sülemî, **Tabakatu's-Sufiyye**, (tah. Nureddin Şureybe), 3. Baskı, Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1406/1986, s.308; Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub Miskeveyh (ö. 421/1030), **Tecaribu'l-Ümem**, (tah. Seyyid Kûrevî Hasan), Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003, V, 46-47; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIII, 205; Ebü'l-Fida, II, 71; Hatîb Bağdâdî, VIII, 720; İbnü'l-İmâd, IV, 47.

⁶⁴⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 135; Hatîb Bağdâdî, VIII, 699; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XIII, 253; İbnü'l-Cevzî, **Kitâbu Telbisi İblîs**, (tah. Ahmed b. Osman el-Mezid), Riyad: Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1424/2002, s.1014.

⁶⁵⁰ Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevâzin el-Kuşeyrî, **er-Risâletü'l-Kuşeyriyye**, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001, s.363.

duydum. Bunun üzerine ona: “*Ey şeyh, Hallâc’ın aleyhinde bir şeye rastladın mı?*” diye sorduğumda dedi ki: “*Allah’ın kitabından bir âyet okumuştum. Hallâc: ‘Onun benzerini ben de te’lif edebilir ve söyleyebilirim.’ demişti.*”⁶⁵¹

Dikkat edilirse, bu rivâyetler hep ‘Amr b. Osman’dan nakledilmiştir. Hallâc, ‘Amr b. Osman’ın yanında on sekiz ay kalmış ve ondan hırka giymişti. Fakat sonra aralarında anlaşmazlık çıkmıştı. Abdurrahman el-Câmî’nin (ö. 898/1492) anlattığına göre, ‘Amr b. Osman, tevhide ve tasavvufa dair bir risâle yazmış, ancak herkes anlamayacağı için onu gizli tutuyordu. Hallâc, o risâleyi alıp meydana çıkardı. İnsanlar ondaki zarif nükteleri anlayamadılar ve ‘Amr’ı kınadılar. Bunun üzerine ‘Amr, Hallâc’a beddua etti.⁶⁵² İşte onların arasındaki bu anlaşmazlık sebebiyle o rivâyetler vaz’ edilmiş olabilir.

I. el-Mütenebbî (المتنبى) (ö. 354/965)

Ebû Tayyib Ahmed b. Hüseyin el-Cu’fî el-Kindî el-Mütenebbî⁶⁵³, meşhur Arap şairidir. 303/915’te Kûfe’nin Kinde mahallesinde doğdu.⁶⁵⁴ Keskin zekâsı ve güçlü hafızasıyla dikkat çekti, erken yaşta şiir söylemeye başladı.⁶⁵⁵ 312/924’te Karmatî istilasından dolayı Semave çölüne gitti.⁶⁵⁶ Kûfe’ye dönünce kendini şiire verdi. İlk methiyesini Ebu’l-Fadl el-Kûfî adlı bir zengine takdim etti.⁶⁵⁷ 316/928’de Karmatîlerin Kûfe’yi tekrar yağmalaması üzerine Bağdât’a gitti.⁶⁵⁸ Oradan Suriye’ye gidip çeşitli beldeleri dolaşarak basit ücretler karşılığında methiyeler yazdı. 322/934 senesinde Semave çölünde peygamberlik iddia etti. İhşidiler’in Humus valisi Lü’lû’ onu hapsetti.

⁶⁵¹ Hatîb Bağdâdî, VIII, 699; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIII, 203; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, XI, 135; Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, XIV, 330; İbnü’l-İmâd, IV, 43.

⁶⁵² Mevlânâ Ebu’l-Berekat Abdurrahman el-Câmî, *Nefhâtü’l Üns*, (neşr. W. Nassau Lees), Calcutta: W. N. Lees Prees, 1859, s.525.

⁶⁵³ İbnü’l-Esîr, *el-Lübab fi Tehzibi’l-Ensab*, III, 162; İbn Hallikân, I, 120; Hatîb Bağdâdî, V, 164; İbnü’l-‘Adîm, II, 639; Ebu’l-Mehasin Cemalüddin Yûsuf b. Tağrîberdî Atabekî (ö. 874/1470), *en-Nücumu’z-Zahîre fi Muluku Mısır ve’l-Kâhire*, Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1413/1992, III, 389.

⁶⁵⁴ Ebû Mansur Abdülmelik es-Se’âlibî (ö. 429/1038), *Yetîmetü’d-Dehr fi Mehasin-i Ehli’l-Asr*, (tah. Müfid Muhammed Kamça), Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1403/1983, I, 141; İbn Hallikân, I, 123; İbnü’l-‘Adîm, II, 641.

⁶⁵⁵ Hatîb Bağdâdî, V, 165; İbnü’l-‘Adîm, II, 642, 644; Bağdâdî, *Hizânetü’l-Edeb*, II, 347.

⁶⁵⁶ Şevkî Dayf, *Fen ve Mezâhibuhu fi’ş-Şi’ri’l-Arabî*, 11. Baskı, Kâhire: Dâru’l-Me’ârif, ty, s.303; Regis Blachere (ö. 1973), “Mütenebbî”, *İA*, C.VIII, 3. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979, s.858; Fâhûrî, s.787.

⁶⁵⁷ Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed Vahidî (ö. 468/1075), *Divanu Ebu Tayyib el-Mütenebbî ve fi Esnai Metnihi Şerh-i İmam Allâme Vahidî*, Berlin: yy, 1861, s.17-21; İsmail Durmuş, “Mütenebbî”, *DİA*, C. XXXII, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, s.195; Dayf, age., s.304.

⁶⁵⁸ Dayf, *el-Fen ve Mezâhibuhu fi’ş-Şi’ri’l-Arabî*, s.304; Blachere, VIII, 859.

İki sene sonra serbest bıraktı.⁶⁵⁹ Dimaşk valisi Bedr b. ‘Ammâr el-Harşanî, Halep Emiri Seyfûddeve (ö. 356/967), Habeşli emir Kâfur (ö. 355/966), Büveyhî veziri İbnü'l-‘Amîd (ö. 360/970) ve Büveyhî sultanı ‘Adudüddeve (ö. 372/983) vb. birçok devlet adamına methiyeler yazdı. En büyük itibarı Seyfûddeve’nin yanında gördü.⁶⁶⁰ 354/965’te Şiraz’dan Bağdât’a giderken SevadüBağdât’ın batısındaki Numaniye yakınında Deyrulâkûl denilen yerde bir grup çapulcu tarafından öldürüldü.⁶⁶¹

Mütenebbî’nin Kur’ân’a mu‘âraza yaptığına dair söylenenlere geçmeden, onun peygamberlik iddiasından bahsedeceğiz. Rivâyet edildiğine göre Mütenebbî, 322/934 yılında Semave çölünde peygamberlik iddia etmiş, Kelb ve Kilab kabileleri ile diğer Arap kabileleri etrafında toplanmıştı. İhşidiler’in Humus valisi Lü’lü’, onunla savaşıp onu esir almış ve uzun süre hapsetmişti. Bu yüzden o hastalanmıştı; neredeyse helak olacaktı. Nihayet sorgulandı, tevbe etmesi istendi. İddia ettiği peygamberliğinin asılsız olduğuna, tevbe ettiğine ve bir daha böyle bir şeye kalkışmayacağına dair Lü’lü’ ona bir vesika imzalatı, sonra onu serbest bıraktı.⁶⁶²

Mütenebbî’nin peygamberlik iddia etmesi, farklı şekillerde değerlendirilmiştir. Se‘âlibî’ye (ö. 429/1038) göre, Mütenebbî’nin aklındaki velâyet ve riyâset sevdası, çocukluğunda ve gençliğinde devam ettiği gibi, ömrü boyunca katlanarak artmıştı. Hükümdara karşı ayaklandığında da o gizli şeyler açığa çıkmıştı. Dolayısıyla onun peygamberlik iddiası, siyasî bir hareketti.⁶⁶³ Son devir müelliflerinden bazıları da onun peygamberlik iddiasını siyasî bir hareket olarak değerlendirmiş⁶⁶⁴, bazıları ise onun gerçekten peygamberlik iddia ettiğini kabul etmişlerdir.⁶⁶⁵

⁶⁵⁹ İbn-i Hallikan, I, 122; İbnü'l-İmâd, IV, 282; ‘Abbâsî, I, 10; Ferruh, II, 458-459.

⁶⁶⁰ Bağdadî, *Hizânetü'l-Edeb*, II, 351; Se‘âlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, I, 139; Fâhûrî, s.791.

⁶⁶¹ İbn Hallikân, I, 123; İbnü'l-‘Adîm, II, 680-682; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIV, 165; Yâfîî, II, 267.

⁶⁶² Ebu Ali Muhassen b. Ali et-Tenûhî (ö. 384/994), *Neşvaru'l-Muhadara ve Ahbâru'l-Müzâkere*, (tah. Abbud Salici), Beyrût: Dâru Sâdır, 1995, VIII, 198; Hatîb Bağdâdî, V, 167; İbnü'l-‘Adîm, II, 645; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, XI, 257; Yâfîî, II, 266; İbn Manzûr, *Muhtasar Târihi Dimaşk li-İbn ‘Asâkir*, (tah. Ruhiyye en-Nehhas, Riyâz Abdülhamid Murad, Muhammed Muti el-Hafız), Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1404/1984, III, 50; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XXVI, 103; İbnü'l-Cevzî, age., XIV, 164.

⁶⁶³ Se‘âlibî, *Yetîmetü'd-Dehr*, I, 142-143.

⁶⁶⁴ Bk. Mahmud Muhammed Şakir, *Mütenebbî*, Kâhire: Matbaatu'l-Medeni ve Cidde: Dâru'l-Medeni, 1407/1987, II, 206-207, 208, 213; Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (ö. 1972), “Ebu Tayyib el-Mütenebbî”, *er-Risâle*, Sayı.166 (1355), s.1468-1469; Taha Hüseyin (ö. 1973), *Me‘al-Mütenebbî*, 13. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me‘ârif, ty, s.99-100; Zeki Mehasinî (ö. 1972), *el-Mütenebbî*, Beyrût: Dâru'l-Me‘ârif, 1956, s.29; Ali Necdi Nasif (ö. 1981), “Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî-Hel İddea en-Nübüvve Hakkan?”, *Sahifet-u Dari'l-Ulûm*, Yıl.2, Sayı.4 (1354/1935), s.77.

⁶⁶⁵ Bk. Ahmed Emin (ö. 1373/1954), *Feyzu'l-Hatır*, Kâhire: Mektebetü'n-Nahda el-Misriyye, 1943, IV, 93-94; Fâhûrî, s.788; Said Afganî (ö. 1997), “Dinü'l-Mütenebbî”, *er-Risâle*, Sayı.161 (15 Cemaziyelula 1355/1935), s.1255.

Onun Mütenebbî lakabı da peygamberlik iddiasıyla bağlantılı görülmüştür.⁶⁶⁶ Zira mütenebbî, nebilik taslayan demektir. Fakat şiirlerindeki bazı ifadeleri sebebiyle ona bu lakabın verildiği de söylenmiştir. Bir şiirinde o: “أنا أول من تنبأ بالشعر” (*Ben şiirle geleceği haber veren ilk kişiyim*) demiştir.⁶⁶⁷ İbn Cinnî (ö. 392/1002), onun tarafsız ve kimsesiz kaldığını anlattığı “Allah’ın lutfettiği ümmet içinde, Semud kavmi içindeki Salih (a.s.) gibi garibim. Benim Hanle’de oturum, Mesih’in Yahudiler arasında oturduğu gibidir.” mealindeki dizeleri sebebiyle ona bu lakabın verildiğini Mütenebbî’den duyduğunu söylemiştir.⁶⁶⁸ Vahidî (ö. 468/1075) de, onun bu dizelerinde kendisini Hz. İsa’ya benzettiği için bu lakabı aldığını söylemiştir.⁶⁶⁹ İbn Reşîk (ö. 456/1064) ise, onun şiirlerinde ortaya koyduğu maharet ve ustalığı sebebiyle ona bu lakabın verildiğini söylemiştir.⁶⁷⁰ Me’arrî’nin (ö. 449/1057) naklettiğine göre ise, Mütenebbî’ye bu lakabının anlamı sorulduğunda onun yüksek yer anlamındaki “nebve” kelimesinden türediğini söylemiştir.⁶⁷¹

Mütenebbî’nin Kur’ân’a mu’âraza yaptığına dair söylenenlere gelince, onun peygamberlik iddia ettiği günlerde Lazkiye’ye gittiği, orada Ebû Abdullah Mu’âz b. İsmail ile görüşüp konuştuğu rivâyet edilmiştir. Mu’âz, o konuşmayı şöyle anlatmıştır: Ben ona: “*Sen büyük bir padişahın nedimi olmaya layık bir gençsin.*” deyince, o: “*Ne dediğini biliyor musun? Ben, gönderilmiş bir peygamberim!*” dedi. Bu sözünü ciddiye almayacaktım, fakat hal ve davranışları ciddi olduğunu gösteriyordu. “*Bu ümmete peygamber olarak gönderildiğini söyledin. Sana vahiy de geliyor mu?*” diye sorunca, o: “*Elbette (geliyor).*” dedi. Bu defa kendisine indirilen vahiylerden biraz okumasını rica ettim. Son derece güzel bir parça okudu. Daha önce bu kadar güzel bir söz duymamıştım. Ona: “*Bunlardan sana ne kadar vahiy oldu?*” diye sordum. “*Yüz on dört ibret.*” dedi. “*Bu ibretlerin her birinin uzunluğu ne kadar?*” diye sorunca, o: “*Allah’ın*

⁶⁶⁶ İbnü’l-İmâd, IV, 282; ‘Abbâsî, I, 10; Ferruh, II, 458; Dayf, *el-Fen ve Mezâhibuhu fi Ş-Şi’ri’l-Arabî*, s.304.

⁶⁶⁷ İbn Hallikân, I, 122; Se’âlibî, *Yetîmetü’l-d-Dehr*, I, 75; Selahaddin Halil b. Aybek es-Safedî (ö. 764/1363), **el-Vâfi bi’l-Vefâyât**, (tah: Ahmed Arnaud, Tezki Mustafa), Beyrût: Daru İhyai’t-Türasi’l-Arabî, ty VI, 208.

⁶⁶⁸ Se’âlibî, *Yetîmetü’l-d-Dehr*, I, 142; Yûsuf Bedî’î (ö. 1073/1662), **es-Subhu’l-Münbî an Haysiyyeti’l-Mütenebbî**, (tah. Mustafa Sakka, Muhammed Şita, Abduh Ziyade Abduh), Kâhire: Dâru’l-Me’ârif, ty, s.66.

⁶⁶⁹ Vahidî, *Divanu Ebu Tayyib el-Mütenebbî*, s.32.

⁶⁷⁰ İbn Reşîk, *el-Umde*, I, 75.

⁶⁷¹ Me’arrî, *Risâletü’l-Ğufrân*, s.418.

*kitabındaki âyetlerin en uzununu kadar.” dedi. “Bunlar ne kadar müddet içinde sana indirildi?” sordum. “Hepsi toptan indirildi.” dedi. (...)*⁶⁷²

Bu rivâyette Mütenebbî'ye 114 ibret indirildiği ve bu ibretlerden her birinin Kur'ân'ın en uzun âyeti kadar olduğu ifade ediliyor. Kur'ân'ın en uzun âyeti, Bakara Sûresi'nin 282. âyeti olup tam bir sayfa uzunluğundadır. Buna göre Mütenebbî'nin Kur'ân'ı (!) yaklaşık 114 sayfadan meydana geliyordu. Oysa bu bir mübalağadır. Ayrıca o rivâyeti nakleden Ebû Abdullah Mu'âz b. İsmail'in kim olduğu da bilinmemektedir. Mahmud Muhammed Şakir (ö. 1957), bu konuşmayı birazcık düşünen birinin onun batıl olduğunu hemen anlayacağını, bu rivâyetin siyak ve sibakından onun vaz' edildiğine hükmedilebileceğini söylemiştir.⁶⁷³

Yine nakledildiğine göre, Mütenebbî peygamberlik iddia ettiği günlerde çölde bedevilere bir takım sözler okumuş ve onların kendisine inzal edilen Kur'ân olduğunu söylemişti. Onları işiten bedeviler ise onun bir Kur'ân'ı (!) olduğuna ve içinde birçok sûre bulunduğuna hükmetmişlerdi. Ebû Ali b. Ebû Hâmid şöyle demişti: Ben onun sûrelerinden birini istinsah etmiştim. Fakat sonradan onu kaybettim, o oldukça uzun olduğundan onun baş tarafından bir kısmı hafızamda kaldı. İşte o şudur:

”والنجم السيّار، والفلک الدوّار، والليل والنهار، إنّ الكافر لفي أخطار، إمض على سنتك، واقف أثر من قبلك من المرسلين، فإنّ الله قامع بك زيغ من ألحد في دينه، وضلّ عن سبيله“⁶⁷⁴

“Devamlı hareket halinde olan yıldıza, hızlı ve sürekli dönen feleğe, gece ile gündüze yemin olsun ki, kâfirler tehlikeler içindedir. Sen yolunda devam et ve senden önceki peygamberlerin izini takip et. Allah, dinine hürmet etmeyen ve yolunu kaybedenlerin sapkınlığını senin sayende zelil kılacaktır.”

Bu rivâyet hakkında M. M. Şakir şöyle demiştir: “Ebû Ali b. Ebû Hâmid'in Mütenebbî'nin Kur'ân'ından naklettiği sözler, tam bir hezeyandır. Diyelim ki Ebû Ali b. Ebû Hâmid, onları hafızasında tutamadı, ya ona biat eden ve ona indirilen ibretlerden birini işitince daha önce ondan güzel bir şey duymadığını söyleyen Mu'âz b. İsmail de

⁶⁷² İbnü'l-‘Adîm, II, 647-650; Bedî'î, s.52-53.

⁶⁷³ Bk. Şakir, *Mütenebbî*, II, 209.

⁶⁷⁴ Tenûhî, VIII, 198-199; Hatîb Bağdâdî, V, 167; İbnü'l-‘Adîm, II, 646; İbn Tağrîberdî, III, 390; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIV, 164; İbn Manzûr, *Muhtasar Târihi Dimaşk*, III, 50; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, XXVI, 103; Safedî, VI, 215; ‘Abbâsî, I, 10; Bedî'î, s.55.

onları unutmuş muydu? O, kendisine indirildiğini iddia ettiği Kur’ân’ını bedevilere de okumuştur. Onlardan hiçbiri bunları hafızasında tutamadı mı? Onun Kur’ân’ından geriye sadece Ebû Ali b. Ebû Hâmid’in naklettiği bu küçük ahmaklık mı kaldı?”⁶⁷⁵

Ali Necdî Nâsif (ö. 1981) de, onun o sözlerini şöyle değerlendirmiştir: “Onun kendisine indirildiğini iddia ettiği Kur’ân’ı, tamamen seci’li saçma sözlerdir. Onların ne bir güzelliği ve çekiciliği, ne de bir kuvveti vardır. Onun Kur’ân’ının tamamı, ondan örnek olarak zikredilen o parça gibidir. Onun bir meziyeti varmış gibi ravilerin onu rivâyet etmeleri çok ilginçtir. Bu gibi sözlerin, imanı zayıf ve dil konusunda bilgisi az olsa bile, herhangi birini büyüleyip dininden döndürmesi mümkün değildir.”⁶⁷⁶

Râfi‘î’ye (ö. 1356/1937) göre ise, Mütenebbî’nin şiir tabakasında ve ondan nakledilen nesirlerin vezninde olmasa bile onun bu ve benzeri sözlerinin olması yadsınamaz. Bu gibi şeyler, sözü manzum hale getirmeden önce şairlerin hatırlarına gelen manalardır. Belîğ şairler, ondan daha güzelini söyleyebilirler. Nitekim Mütenebbî’nin de ondan daha güzel nesirleri vardır. Ona nispet edilen bu sözün düşüklüğü, bu sözün ona isnât edilmesine mani değildir. Eğer o, bu sözüyle Kur’ân’a mu‘âraza yapmak istemişse, Kur’ân’dan daha belîğ olanını getirememiştir. Ayrıca Mütenebbî, Esved ve Müseylime’den daha fasih değildi. O, bedevilerden kaba ve sert bir kavmin içinde yetişmişti. Onların tabiatları gevşek, dilleri karışık ve düzensizdi.⁶⁷⁷

İsmail Durmuş da, Mütenebbî tarafından Kur’ân’a mu‘âraza olarak kaleme alındığı iddia edilen o nesir parçalarının, aslında Mütenebbî isnadını haklı göstermek için uydurulduğunu, onların edebi değerinin onun gibi bir edibin sanatıyla bağdaşmayan yakıştırmalar olduğunu söylemiştir.⁶⁷⁸

Mütenebbî’nin riyâset ve meliklik hevesiyle gençlik döneminde peygamberlik iddia ettiği düşünülebilir. Zira onun bu iddiaya kalkıştığı zaman, on dokuz yaşında olduğu söylenmiştir.⁶⁷⁹ Onun peygamberlik iddiasına bedevileri etkileyip nüfuz kazanmak amacıyla başvurmuş olması mümkündür. Ancak onun Kur’ân’a mu‘âraza

⁶⁷⁵ Şakir, *Mütenebbî*, II, 212.

⁶⁷⁶ Nâsif, “Ebu’t-Tayyib el-Mütenebbî-Hel İddea en-Nübüvve Hakkın”, s.75.

⁶⁷⁷ Bk. Râfi‘î, s.153.

⁶⁷⁸ Durmuş, “Mütenebbî”, XXXII, 195.

⁶⁷⁹ Se‘âlibî, *Yetîmetü’l-Dehr*, I, 142.

yaptığına dair söylenenler, doğruluğu kesin olmayan ve bir iki kişinin söylediği iddiadan ibarettir. Yoksa Mütenebbî gibi şiirleri her tarafa yayılıp meşhur olan bir şair, Kur'ân'a mu'âraza olarak yüz on dört ibret denilen bir metin te'lif etmiş olacak, fakat onu sadece bir iki kişi nakledecek ve ondan sadece bir parça birisinin hafızasında kalacak, bu olacak şey değildir. Zaten bazı kaynaklarda nakledildiğine göre, Seyfî'd-Devle'nin meclisinde Mütenebbî'ye o Kur'ân'ı (!?) hatırlatıldığı zaman, onu inkâr etmiştir.⁶⁸⁰ Eğer o gerçekten Kur'ân'a mu'âraza yapmak istemiş olsaydı, daha sonraki yıllarda onu inkâr etmezdi.

K. Kâbûs b. Veşmgir (قابوس بن وشمگیر) (ö. 403/1012)

Şemsü'l-Meâlî Ebu'l-Hasan Kâbûs b. Veşmgir b. Ziyar el-Cîlî⁶⁸¹, Ziyarîler sülalesinin dördüncü hükümdarıdır.⁶⁸² Kardeşi Zahîruddevle Bihistûn'un 367/978'de ölümü üzerine ordunun desteğini ve Büveyhî sultanı 'Adudüdevle'nin (ö. 372/983) yardımını alarak Taberistan ve Cürcân emiri oldu.⁶⁸³ Cibal'de bir bölgenin emiri iken isyan eden 'Adudüdevle'nin kardeşi Fahruddevle'ye sığınma hakkı vermesi, onunla Büveyhîler'i karşı karşıya getirdi. 371/981'de yapılan savaşı kaybetti, Taberistan ve Cürcân, 'Adudüdevle'nin eline geçti. Sâmanî topraklarında on yedi yıl mülteci olarak kalan Kâbûs, Fahruddevle'nin ölümünden (387/997) sonra ülkesine döndü⁶⁸⁴, yeniden tahta geçti. Altı yıl idareden sonra, siyasetinin şiddetli olması ve basit nedenlerle i'dam cezası vermesi sebebiyle, ordu isyan etti ve onu tahttan indirip oğlu Minûçîhr'i (ö. 420/1029) geçirdiler. Kâbûs, Cenaşk Kalesi'nde âsiler tarafından öldürüldü.⁶⁸⁵

Kâbûs, Arapça ve Farsça şiirler kaleme almasının yanında döneminin edebî nesir yazarlarından biri ve Bed'üzzaman el-Hemedânî (ö. 398/1008) ile birlikte seci'li nesrin öncülerinden kabul edilir.⁶⁸⁶ Edebî mektuplarından bazılarını Abdurrahman b.

⁶⁸⁰ Tenûhî, VIII, 199; Hatib Bağdadî, V, 167-168; İbnü'l-'Adîm, II, 646; Atabekî, III, 390; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIV, 164-165; İbn Manzûr, *Muhtasar Târihi Dimâşk li-İbn 'Asâkir*, III, 51.

⁶⁸¹ İbn Hallikân, IV, 79; Safedî, XXIV, 78; Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, V, 2181.

⁶⁸² Cl. Huart, "Kâbus b. Veşmgir", *İA*, C.VI, 2. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967, s.31.

⁶⁸³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, VII, 375.

⁶⁸⁴ Ebû Şücâ' Muhammed b. Hüseyin Rûzaverî (ö. 488/1095), *Zeylû Kitâbi Tecâribi'l-Ümem*, (nşr. H. F. Amedroz- D. S. Margoliouth), Kâhire: Şeriketü't-Temeddün es-Sina'iyye, 1334/1916, s.297.

⁶⁸⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, VIII, 75-76; İbn Hallikân, IV, 81; Hamevî, age., V, 2182.

⁶⁸⁶ Ahmet Güner, "Kâbus b. Veşmgir", *DİA*, C.XIV, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, s. 44.

Ali el-Yezdâdî “Kemâlû’l-Belâğa” adıyla bir araya toplamıştır.⁶⁸⁷ Onun bir mektubu, iftihâr ve itâb konusunda örnek kabul edilir.⁶⁸⁸

Esas konumuza gelince, bazı mülhidler, Kâbûs’un hikmet ve kıssalarının bir kısmının Kur’ân’a mu’âraza olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddiayı dile getiren Râfî’î diyor ki: “Sanki onlar zannediyorlar ki, içinde edebiyat, hikmet, tarih ve çeşitli haberler bulunan eserlerin hepsi o şekildedir. Onların bu gibi şeyleri kimin adına iddia ettiklerini bilmiyoruz. Kâbûs, imanı güçlü bir müslümandı. Mülhidler onun hakkında yalan söylüyorlar. Onun sözlerinin bazısı güzel ve mükemmel, bazısının ise hiçbir kıymeti yoktur.”⁶⁸⁹ Abdulalim el-Hindî de, Kur’ân’a mu’âraza yapmakla itham olunanlar arasında Kâbûs’un da zikredildiğini söyleyip onu müdâfaa etmiştir.⁶⁹⁰ Hımsî (ö. 1401/1981) de, Kâbûs’un Kur’ân’a mu’âraza yaptığının söylendiğini, fakat elimizde onun mu’âraza yaptığını ispat edecek hiçbir delil olmadığını ifade etmiştir.⁶⁹¹

O halde Kâbûs’un Kur’ân’a mu’âraza yaptığı iddiası, bir söylentiden ibarettir. Bu iddianın bir delili ve dayanağı yoktur. Âlim ve fâzıl birini hiçbir delil olmadan Kur’ân’a mu’âraza yapmakla itham etmek, doğru değildir. Ayrıca onun sözleri güzel ve mükemmel olsa da, onlarla Kur’ân arasında dağlar kadar fark vardır.

L. İbn Sînâ (ابن سينا) (ö. 428/1037)

Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah b. Ali b. Sînâ, İslâm Meşşâî okulunun en büyük filozofu ve Ortaçağ tıbbının önde gelen temsilcisidir.⁶⁹² 370/980’de Buhara civarındaki Efşene köyünde doğdu. Dil, edebiyat, kelam, fıkıh, mantık, felsefe ve tıp öğrendi. On altı yaşındayken, doktorların tedavi etmekten aciz kaldığı Sâmanî hükümdarı Nuh b. Mansûr’u (ö. 378/997) tedavi etti, onun hizmetine girerek saray kütüphanesindeki eserleri inceledi. 22 yaşındayken Buhârâ’dan Gürgenç’e gitti. Orada Emir Ali b. Me’mun, onu himaye etti. Gazneli Mahmud’un (ö. 421/1030) Emir Ali’den meclisindeki âlimleri kendi

⁶⁸⁷ Bu eser matbudur. Bk. Kâbûs b. Veşmgir, **Kemâlû’l-Belâğa**, Kâhire: Mektebetü’s-Selefiyye, 1341/1923.

⁶⁸⁸ Güner, “Kâbûs b. Veşmgir”, XIV, 44.

⁶⁸⁹ Râfî’î, s.150.

⁶⁹⁰ Abdulalim el-Hindî, “İjazu’l-Qur’ân”, **Islamic Culture**, (Ocak ve Nisan 1933), s.229.

⁶⁹¹ Hımsî, s.67.

⁶⁹² Ömer Mahir Alper, “İbn Sînâ”, **DİA**, C.XX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, s.319.

sarayına göndermesini istemesi üzerine, bu daveti kabul etmeyip Gürgeç'ten ayrıldı, Dihistân'a gitti. 403/1012'de şiddetli bir hastalığa yakalandı, o yıl Cürçân'da sadık talebesi Ebu Ubeyd el-Cüzcânî ile tanıştı. Büveyhî sultanı Şemsüddeve'yi iki defa tedavi etti ve onun veziri oldu. 415/1024'ten sonraki hayatını Kâkuyîler'in hükümdarı Alâüddeve'nin (ö. 433/1041) yanında geçirdi. Alâüddeve ile Hemedân seferine çıktığı sırada yolda hastalandı ve Hemedân'da 428/1037'de vefat etti.⁶⁹³

Onun en meşhur eserleri, tıp konusunda el-Kânûn; felsefeyle ilgili eş-Şifâ; mantık ve felsefeye dair el-İşârat ve't-Tenbîhât ve Şifâ'nın bir özeti olan en-Necât'tır. Onun Arapça ve Farsça şiirleri ve pek çok risâlesi de vardır.

İbn Sînâ'nın Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair söylenenlere gelince, Râfî'î (ö. 1937) şöyle demiştir: "Bizim gördüğümüz garip şeylerden biri de, bazılarının İbn Sînâ'yı zındık olduğu için Kur'ân'a mu'âraza yapmakla itham etmeleridir. O, bu iftirayı def' etmek için bir risâle te'lif etmişti. Biz diyoruz ki: İbn Sînâ nerde, Tur-i Sînâ nerde? Biri, adam; öbürü ise dağdır... Fakat o zamanlar tartışma ve rekabet asırlarıydı."⁶⁹⁴

Muhammed Kürd Ali (ö. 1953) de, felsefe ile uğraşanların çoğunun zındıklıkla suçlandıklarını, bundan dolayı İbn Sînâ'nın da Kur'ân'a mu'âraza yapmakla itham edildiğini ve onun bu iftirayı reddetmek için bir risâle yazdığını söylemiştir.⁶⁹⁵

İbn Sînâ, Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair iddiayı reddetmek için, "İntifâun amma Nüsibe ileyhi min Mu'ârazati'l-Kur'ân (انتفاء عما نسب اليه من معارضة القرآن)"⁶⁹⁶ isimli bir risâle yazmıştır. Talebesi Ebu Ubeyd el-Cüzcânî'ye yazdığı cevabî bir mektup olan bu risâlede İbn Sînâ, bazılarının kendisine düşmanlık beslediğini, kendisini intihalcî diye isimlendirdiklerini, buna benzer daha pek çok şey uydurduklarını, olur olmaz şeyler ortaya attıklarını söyledikten sonra, hem o iftiraları uyduranlara hem de onlara

⁶⁹³ Onun hayatı hakkında daha geniş bilgi için bk. İbnü'l-Kıftî, *Târîhu'l-Hükemâ*, s.413-426; İbn Ebî Usaybi'a, s.437-445; İbn Hallikân, II, 157-160.

⁶⁹⁴ Râfî'î, s.150 (dipnot kısmında).

⁶⁹⁵ Muhammed Kürd Ali, *Resâilü'l-Buleğâ*, s.10.

⁶⁹⁶ Osman Ergin (ö. 1961), o risâlenin adını "انتفاء عما نسب اليه من معارضة القرآن" şeklinde kaydetmiştir. (Bk. Osman Ergin, *İbn Sina Bibliyografyası* (İbn Sina (Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler) kitabının içinde), İstanbul: Türk Tarih Kurumu, 1937, s.746) Biz de, Süleymaniye kütüphanesinde yaptığımız araştırmada o risâlenin isminin Osman Ergin'in kaydettiği gibi olduğunu gördük. (Bk. Esad Efendi, Demirbaş No: 3668-014, Varak: 84 a) Fakat "العوان" kelimesi, ikinci kez yapılan şiddetli savaş, yağmur yağmış yer, orta yaşlı hayvan veya kadın manalarına gelir. Dolayısıyla hem bu kelimenin anlamının buraya uymadığını, hem "القرآن" ile "العوان" kelimesi arasındaki hat benzerliğini, hem de o risâlenin muhtevasını dikkate alırsak, onun adının "انتفاء عما نسب اليه من معارضة القرآن" şeklinde olmasının daha doğru olduğunu söyleyebiliriz.

inananlara Allah lanet etsin demiştir.⁶⁹⁷ O halde İbn Sînâ'nın Kur'ân'a mu'âraza yaptığına dair iddia, bir iftiradır; onun böyle bir niyeti ve amacı olmamıştır.

M. el-Me'arrî (المعري) (ö. 449/1057)

Ebu'l-'Alâ Ahmed b. Abdullah b. Süleyman el-Me'arrî⁶⁹⁸, meşhur Arap filozof ve şairidir. 363/973'te⁶⁹⁹ Halep'le Humus arasındaki Me'arratü'n-Nu'man'da doğdu.⁷⁰⁰ Dört yaşında çiçek hastalığına yakalanarak gözlerini kaybetti.⁷⁰¹ On bir veya on iki yaşında şiir söylemeye başladı.⁷⁰² İlk hocası olan babasından ve Halep'te Muhammed b. Abdullah b. Sa'd'dan nahiv ve edebiyat okudu.⁷⁰³ 398/1007 yılında Bağdât'a gitti, orada pek çok âlimle görüştü. Bir buçuk yıl sonra annesinin vefatı üzerine memleketine döndü ve uzlete çekildi.⁷⁰⁴ İnzivada geçirdiği yıllarını eser yazmaya ve talebe yetiştirmeye adanmıştı. Maddi sıkıntılar yaşamasına rağmen resmi görev almadı, bir vakıftan gönderilen yıllık 30 dinarla geçindi.⁷⁰⁵ 449/1057'de Me'arratü'n-Nu'man'da vefat etti.⁷⁰⁶

Onun yetmişden fazla manzum ve mensur eserinden çok azı günümüze ulaşmıştır. Saktü'z-Zend, Lüzümü mâ lâ Yelzem, Mu'ciz-u Ahmed, Fusûl ve'l-Ğâyât, Mülka's-Sebîl, Zecrü'n-Nâbih, Risâletü'l-Ğufrân onun eserlerinden bazısıdır.⁷⁰⁷

Me'arrî'nin Fusûl ve'l-Ğâyât isimli kitabını Kur'ân'a mu'âraza amacıyla yazdığı söylenmiştir. Hatta o kitabın ismini el-Bâharzî (ö. 467/1075) ile Zehebî (748/1374) "Fusûl ve'l-Ğâyât fî Muhâzâtî's-Süver ve'l-Âyât"⁷⁰⁸; Kâtip Çelebî (ö. 1067/1657) ile

⁶⁹⁷ İbn Sînâ, *İntifaun Amma Nüsibe ileyhi min Mu'ârazatî'l-Avan*, Esad Efendi, Demirbaş No: 3668-014, Varak: 85 a-b; Hamidiye, Demirbaş No: 1447-115, Varak: 319 a.

⁶⁹⁸ Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, I, 295; İbn Hallikân, I, 113; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, XII, 72.

⁶⁹⁹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI, 22; Hamevî, age., I, 295; Safedî, VII, 63; İbnü'l-İmâd, V, 209.

⁷⁰⁰ İbn Hallikân, I, 113; İbn Tağrîberdî, IV, 63; İbnü'l-İmâd, V, 209.

⁷⁰¹ Hamevî, age., I, 295; İbnü'l-Adîm, II, 866; İbn Kesîr, age., XII, 72; İbn Tağrîberdî, IV, 63; İbnü'l-İmâd, V, 209.

⁷⁰² İbnü'l-Cevzî, age., XVI, 22; Hamevî, age., I, 295; İbn Kesîr, age., XII, 72.

⁷⁰³ İbn Hallikân, I, 113; İbnü'l-Adîm, II, 863.

⁷⁰⁴ Hamevî, age., I, 295; İbnü'l-Adîm, II, 863; İbn Hallikân, I, 114; İbnü'l-İmâd, V, 210.

⁷⁰⁵ Sahban Halifat, "Ebü'l-Alâ el-Me'arrî", *DİA*, C.X, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, s.287.

⁷⁰⁶ İbnü'l-Cevzî, age., XVI, 27; Hamevî, age., I, 296; İbn Hallikân, I, 114.

⁷⁰⁷ Onun eserleri için bk. Hamevî, age., I, 327-340; Safedî, VII, 68-69; Bağdâtî İsmail Paşa (ö. 1338/1920), *Hediyetü'l-Arifin*, Beyrût: Daru'l-hayât-Türasî'l-Arabî, ty, I, 77; Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, V, 40-45.

⁷⁰⁸ Ali b. Hasan b. Ali b. Ebî't-Tayyib el-Baharî, *Dümyetü'l-Kasr ve Usratü Ehli'l-Asr fî Tabakâtî's-Şuârâ*, (tah. Muhammed Altuncî) Beyrût: Dâru'l-Cil, 1414/1993, I, 157; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XVIII, 28.

Bağdâtlı İsmail Paşa (ö. 1338/1920) “Fusûl ve’l-Ğâyât fî Muârazâtî’s-Süver ve’l-Âyât”⁷⁰⁹; Râfi’î (ö. 1356/1937) ise “Fusûl ve’l-Ğâyât fî Mucârâtî’s-Süver ve’l-Âyât”⁷¹⁰ şeklinde kaydetmiştir.

Me‘arrî henüz hayattayken insanlar, o kitabın Kur’ân’a mu‘âraza olarak yazıldığını iddia ediyorlardı. 438/1047 senesinde yani Me‘arrî daha hayattayken Me‘arratü’n-Nu‘man’ı ziyaret eden seyyah Nâsır-ı Hüsrev (ö. 481/1088) şöyle anlatmıştır: “.. (Me‘arrî), *Fusûl ve’l-Ğâyât* isimli bir kitap vaz’ etmiş, onda garip ve fasih lafızlarla rumuzlu sözler ve darb-ı meseller zikretmişti. İnsanlar onun çok azını kavrayabiliyor, onu ancak ondan okuyanlar anlayabiliyordu. ‘Sen bu kitabı Kur’ân’a mu‘âraza olarak yazdın.’ diyerek onu itham etmişlerdi.”⁷¹¹

Me‘arrî’den on sekiz yıl sonra vefat eden Bâharzî (ö. 467/1075) de, şöyle demiştir: “İnsanlar, Me‘arrî’nin Kur’ân’a mu‘âraza amacıyla yazdığı iddia olunan *Fusûl ve’l-Ğâyât fî Muhâzâtî’s-Süver ve’l-Âyât* kitabının kötülüğünden bahsediyorlardı.”⁷¹²

İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1201) de, şöyle demiştir: “Ben Me‘arrî’nin Kur’ân’ın sûre ve âyetlerine mu‘âraza yapmaya çalıştığı ‘*Fusûl ve’l-Ğâyât*’ diye isimlendirdiği kitabını gördüm. O kitap, son derece rakik ve soğuk sözlerden ibaretti. Hem başarı, hem de basîreti kör olan adamın yaptığı şu işe bak!”⁷¹³

Rivâyete göre, Me‘arrî’ye: “Senin bu (*Fusûl ve’l-Ğâyât*) kitabın da güzel. Fakat Kur’ân’daki güzellik ve zarâfet onda yoktur.” denildiğinde, o: “Lisanlar mihraplarda onu dört yüz sene cilalayıp güzelleştirsın de, o zaman bakın nasıl oluyor.” demişti.”⁷¹⁴

Ayrıca Me‘arrî’nin Kur’ân’a mu‘âraza olarak söylediği iddia edilen bazı sözler de nakledilmiştir. Onlardan biri şöyledir:

⁷⁰⁹ Kâtib Çelebi, II, 1272; Bağdâtlı İsmail Paşa, I, 77.

⁷¹⁰ Râfi’î, s.153.

⁷¹¹ Ebû Muin Nâsır b. Hüsrev b. Hâris el-Kubâdiyânî el-Mervezî (ö. 481/1088), *Sefernâme*, (Farsça’dan Arapça’ya ter. Yahya Haşşâb), Kâhire: el-Heyetü’l-Mısıriyyeti’l-Âmmeti li’l-Kitâb, 1994, s.56.

⁷¹² el-Baharzî, I, 157.

⁷¹³ İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam*, XVI, 24.

⁷¹⁴ İbnü’l-‘Adîm, II, 879, 880; Hamevî, *Mu‘cemu’l-Udebâ*, I, 305; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, XVIII, 31.

”أقسم بخالق الخيل، والريح الهابة بليل، بين الشرط ومطالع سهيل، إنَّ الكافر لطويل الويل، وإنَّ العمر لمكفوف الذيل، أتق مدارج السيل، وطالع التوبة من قُبيل، تنج وما إخالك بناج“⁷¹⁵

“Atın yaratıcısına, Şarat ile Süheyl yıldızının doğduğu yerde gece esen rüzgâra yemin ederim ki, kâfirin azabı uzun; ömrün sonu güdüktür. Selin doğduğu yerden sakın. Önceden tevbe etmeye bak. Sanmam ya, belki kurtulursun.”

Me‘arrî’nin Kur’ân’a mu‘âraza olduğu iddia edilen diğer bir sözü ise şöyledir:

”أذلت العائذة أباها، وأضأت الوهدة ورُباها، والله بكرمه احتباها، أولاها الشرف بما حباها، أرسل الشمال وصباها، ولا يخاف عقباها“⁷¹⁶

“Kız çocuğu babasını küçümsedi. O çukur yerleri ve tepeleri aydınlattı. Allah keremiyle ona verdi. Onun mükâfat olarak verdiği şeylerde evla olanı, şereftir. O, kuzey ve saba rüzgârını gönderdi. O, onun akıbetinden korkmaz.”

Şunu hemen söyleyelim ki, Me‘arrî’nin o kitabı 1938 yılında Mahmud Hasan Zenâtî (ö. 1369/1949) tarafından “el-Fusûl ve’l-Ğâyât fi Temcîdillahi ve’l-Mevâ iz” adıyla neşredilmiştir. Zenâtî, Me‘arrî’nin hayatını anlatanların çoğunun bu kitaptan hiç söz etmediklerini, ondan bahsedenlerin ise onun Kur’ân’a mu‘âraza olarak yazıldığını iddia ettiklerini, fakat onların o kitabı hiç görmediklerini söyledikten sonra şöyle demiştir: “Me‘arrî’nin bu kitabıyla Kur’ân’a mu‘âraza yapmayı kasdettiğine dair söylenenler, onu kıskanan hasetçilerin sözleridir. O, bu kitapta en güzel ve mükemmel bir şekilde Allah’ı övüp yücelttiği, kulluğunu ve acziyetini ikrar ettiği halde, böyle bir şeyi nasıl murad etmiş olabilir ki? Hâşâ, bu çok büyük bir iftiradır.”⁷¹⁷

⁷¹⁵ Bk. Hamevî, *Mu‘cemu’l-Udebâ*, I, 325; İbnü’l-‘Adîm, II, 880; Bedî‘î, s.56; Râfî‘î, s.154.

Bu sözler, el-Fusûl ve’l-Ğâyât kitabının matbu nüshasında şöyle geçmektedir:

”أقسم بخالق الخيل، والعيس الواجفة بالرحيل، تطلب مواطن حليل، والريح الهابة بليل، بين الشرط ومطالع سهيل، إنَّ الكافر لطويل الويل، وإنَّ العمر لمكفوف الذيل. شعر النابغة وهذيل، وغناء الطائر على الغيل، شهادة بالعظمة لمقيم الميل فانعش سائلك بالنيل، وليكن لفظك بغير هيل، وإياك ومدارج السيل، وعليك التوبة من قبيل، تنج وما إخالك بناج“

(Bk. Me‘arrî, *el-Fusûl ve’l-Ğâyât fi Temcîdillahi ve’l-Mevâ iz*, (tah. Mahmud Hasan Zenâtî), Beyrût: Dâru’l-Âfâkı’l-Cedide, ty, s.253-254)

⁷¹⁶ İbnü’l-‘Adîm, II, 880. Bu sözler, “el-Fusûl ve’l-Ğâyât” kitabının matbu nüshasında mevcut değildir.

⁷¹⁷ Me‘arrî, *el-Fusul ve’l-Ğâyât fi Temcîdillahi ve’l-Mevaiz*, (tah. Mahmud Hasan Zenâtî), Beyrût: Dâru’l-Âfâkı’l-Cedide, ty, s.2. Fakat bu matbu nüsha, noksandır. Zira o, hemze gayesiyle başlamış, ha (ح) gayesiyle sona ermiştir. Onda hem elif harfinin gayesi, hem de ha harfinden sonraki diğer harflerin gayeleri mevcut değildir. Oysa o kitapta bütün harflere ait fasıla ve gaye bölümlerinin mevcut olduğu söylenmiştir. (Bk. İbnü’l-‘Adîm, II, 880) Zaten kitabın muhakkiki Zenâtî de onun noksan olduğunu ve kalan kısımlarını bulunması muhtemel her yerde araştırdığını fakat hiçbir iz bulamadığını söylemiştir. (Zenâtî, *Fusûl ve’l-Ğâyât Mukaddimesi*, s.o)

İbnü'l-‘Adîm (ö. 660/1262) de, o kitabın ismini “el-Fusûl ve'l-Ğâyât fi Temcîdillahi ve'l-Mevâ'iz” şeklinde kaydetmiş ve onun Kur'ân'a mu'âraza amacıyla yazıldığı iddiasını Me'arrî'nin faziletini ve insanlar arasındaki mevkiini kıskanan hasetçilerin uydurduğunu ve Me'arrî'nin Zecru'n-Nâbih adlı eserinde o iddiaya cevap verdiğini söylemiştir.⁷¹⁸ Fakat Me'arrî'nin o eseri günümüze ulaşmamıştır.

1914'te Mısır Üniversitesi'nde “Ebu'l-‘Alâ' el-Me'arrî” isimli bir doktora tezi hazırlayan Taha Hüseyin (ö. 1393/1973) ise, bu konuda şöyle demiştir: “Bazılarının zannettiği gibi Me'arrî, Fusûl ve'l-Ğâyât'ında Kur'ân'a mu'âraza yapmak istemiş midir? Bu soruya evet ve hayır diye cevap verilebilir. Eğer mu'ârazadan sadece Kur'ân'ın tesirinde kalmayı ve onu taklît etmeye çalışmayı anlıyorsak, buna evet diye cevap verebiliriz. Her edebiyatçı sanatıyla ilgili hayran olduğu üstün örnekten etkilendiği gibi, Ebu'l-‘Alâ' da edebî alanda Kur'ân'a mesel-i a'lâ yani en yüksek örnek nazarıyla bakmış, ondan etkilenmiş ve onu taklît etmeye çalışmıştır. Bunda hiç şüphe yoktur. Fusûl ve'l-Ğâyât kitabına göz atarsan, Ebu'l-‘Alâ'nın kısa ve uzun sûreleri taklît etmeye çalıştığını fark edersin. Bu taklidinde onun başarılı olup olmaması önemli değildir. Ancak şu bir gerçektir ki, başkaları gibi o da başarılı olamamıştır. O, ancak kâhinlerin seci'si gibisini yapabilmiştir. Onun bu teşebbüsü, kitapta açıkça anlaşılmaktadır; fakat bu, şeyhe bir zarar vermez ve bir günah yüklemez. Yok, eğer mu'ârazadan Kur'ân'ın tehadîsine cevap vermeye kalkışmak ve Kur'ân sûreleri gibi bir veya birkaç sûre getirmeye gayret etme manasını anlıyorsak, bu soruya hayır diye cevap veririz. Böyle bir fikir, Ebu'l-‘Alâ'nın hatırına bile gelmemiştir. Gururu onu böyle bir şeye götürmeyecek kadar mütevaziydi. Erişilmesi mümkün olmayan bir şeye uzanmaya kalkışmayacak kadar akıllı idi. Böyle büyük bir tehlikeye kendisini maruz bırakmayacak kadar ihtiyat ve tedbiri gözetmede hırslı idi.”⁷¹⁹

Râfi'î (ö. 1356/1937) de, bu iddianın aslında Me'arrî'ye iftira olduğunu, bunu ona düşman olan mâhir birinin uydurmuş olabileceğini, çünkü Me'arrî'nin kendi üslûbunun düzensizliğini ve Allah kelamının yüceliğini çok iyi bildiğini söylemiştir.⁷²⁰

⁷¹⁸ Bk. İbnü'l-‘Adîm, II, 880-881.

⁷¹⁹ Taha Hüseyin, **Ma'a Ebi'l-‘Alâ fi Sicnihi**, yy: Dâru'l-Me'ârif, ty, s.231-232.

⁷²⁰ Râfi'î, s.154.

Me‘arrî, Risâletü'l-Ğufrân adlı risâlesinde İbnü'r-Râvendî'nin Kur'ân'a mu‘âraza amacıyla yazıldığı iddia edilen et-Tâc isimli kitabını inceleyip onun Kur'ân'a mu‘âraza olamayacağını söylemiş ve İbnü'r-Râvendî'yi çok ağır bir şekilde tenkit etmiştir.⁷²¹ Ramazân el-Bûtî (ö. 1434/2013) de, buna işaret ettikten sonra diyor ki: “*Akıllı biri, Me‘arrî'nin İbnu'r-Ravendi'nin sırtına indirdiği o ateşli kırbağı kaldırıp onun altına kendi sırtını koyduğunu düşünebilir mi?*”⁷²²

Ayrıca Me‘arrî, Risâletü'l-Ğufrân adlı risâlesinde Kur'ân'ın i‘câzına dair şöyle demiştir: “*Mülhid ile hidâyete eren, doğrudan sapan ile doğruya uyan ittifak etmiştir ki, Muhammed (s.a.v.)'in getirdiği bu kitap, i‘câzıyla herkesi hayrette bırakan bir kitaptır. Düşmanları, onun karşısında duramaz. O, hiç bir misal üzerinde yürümemiştir. Garip mesellere benzemez. Vezinli kasîdelerden değildir. Sade ve hüznü şiiir de değildir. Arapların hutbelerine ve usta kâhinlerin seci'lerine benzemez. O, parlayan güneş gibi herkesi sevindiren ve her şeyi açığa çıkaran bir nur olarak geldi. Hareketsiz tepeler onu anlasaydı param parça olurdu, dağ keçileri onu anlasaydı dağ başlarındaki büyük kayalarda can verirlerdi. **'Bu misalleri insanlara düşünsünler diye veriyoruz.'** (Haşir Sûresi, Âyet 21) *Onun bir âyeti veya âyetin bir bölümü, insanların söyleyebileceği fasih sözler içinde, gecenin karanlığında parlayan bir yıldız gibi ve kurak yerlerdeki çöl çiçeği gibi kendini arz eder. Yaratanların en güzeli olan Allah, pek yücedir.*”⁷²³*

Kur'ân hakkında böyle takdir edici sözler söyleyen birinin ona mu‘âraza yapmak istediği düşünülemez. Bu sözlerin içinde yer aldığı Risâletü'l-Ğufrân'ın, Fusûl ve'l-Ğâyât kitabından önce yazıldığı da ileri sürülemez. Zira Me‘arrî, Fusûl ve'l-Ğâyât kitabını 398/1007 yılında Bağdât'a gitmeden önce yazmaya başlamış, oradan döndükten sonra memleketinde tamamlamıştı.⁷²⁴ Risâletü'l-Ğufrân'ı ise, Ali b. Mansûr el-Halebî'nin 424/1033'te kendisine yazdığı mektuba cevap olarak yazmıştı.⁷²⁵

Bize göre, Me‘arrî'nin Fusûl ve'l-Ğâyât kitabının Kur'ân'a mu‘âraza amacıyla yazıldığı iddiası doğru değildir. O, Allah'ın övülmesine dair öğüt ve vaazlardan meydana gelen bir kitaptır. Zaten Me‘arrî'nin bizzat kendisi, o kitabı Allah'ın rızâsını

⁷²¹ Bk. Me‘arrî, *Risâletü'l-Ğufrân*, s.469-471.

⁷²² Bûtî, *Min Ravâi'l-Kur'ân*, s.132-133.

⁷²³ Me‘arrî, age., s.472-473.

⁷²⁴ Hamevî, *Mu‘cemu'l-Buldân*, I, 328.

⁷²⁵ A. Cüneyt Eren, “Risâletü'l-Ğufrân”, *DİA*, C.XXXV, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, s.127.

ummak ve gazabından sakınmak için yazdığını söylemiştir.⁷²⁶ Belki de o kitabın dilinin ağır ve anlaşılmasının zor olması, onu kıskanan hasetçilerin böyle bir iddia ortaya atmalarına sebep olmuştur. Nitekim Me‘arrî de bunu fark etmiş olmalı ki, o kitaba “İklîdü’l-Ğâyât” ve “es-Sâdin” isminde iki şerh yazmıştı.⁷²⁷

N. Şümeym el-Hillî (ö. 601/1204)

Ebu’l-Hasan Ali b. Hasan b. Anter b. Sabit el-Hillî⁷²⁸, VI. yüzyılın başlarında Hille’de doğdu. Orada yetişip büyüdü. Şümeym lakabıyla tanındı.⁷²⁹ Nahiv, lügat ve edebiyat okudu. Arap şairlerin şiirlerini ezberledi. Kendisi de güzel şiirler nazmetti.⁷³⁰ Diyarbakır ve Şam’a gidip önemli şahıslara methiyeler yazdı.⁷³¹ Musul’da ikamet etti.⁷³² 601/1204 yılında Musul’da⁷³³ doksan yaşını aşkın olarak vefat etti.⁷³⁴

Fazilet ehlinin mecnunları arasında sayılan Şümeym’in⁷³⁵ birçok edebî eseri vardır. Şiirlerini el-Hamâse isimli eserinde toplamıştır.⁷³⁶

İbn Hallikân (ö. 681/1282), İbnü’l-Müstevfi’nin (ö. 637/1239) “Tarihu Erbil”⁷³⁷ isimli kitabında Şümeym’in Kur’ân’a mu‘âraza yaptığını naklettiğini zikretmiş⁷³⁸,

⁷²⁶ Bk. Me‘arrî, *Fusul ve’l-Ğâyât fi Temcidillahi ve’l-Mevaiz*, s.62.

⁷²⁷ Bk. Hamevî, *Mu‘cemu’l-Buldân*, I, 328.

⁷²⁸ İbn Hallikân, III, 339; Safedî, XX, 203; İbnü’l-Kıftî, *İnbâhu’r-Ruvât ‘alâ Enbâhi’n-Nuhât*, (tah. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim), Kâhire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî ve Beyrût: Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekafiyye, 1406/1986, II, 243; Suyûtî, *Buğyetü’l-Vu‘ât fi Tabakâti’l-Lügaviyyîn ve’n-Nuhât*, (tah. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim), 2. Baskı, yy: Dâru’l-Fikr, 1399/1979, II, 156; Ebu Muhammed Zekiyyüddin Abdulazim b. Abdilkavî el-Münzirî (ö. 656/1258), *et-Tekmile li Vefeyâti’n-Nakâle*, (tah. Beşşar ‘‘Avad Ma‘rûf), 3. Baskı, Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1984, II, 65.

⁷²⁹ İbn Hallikân, III, 339; İbnü’l-Kıftî, age., II, 243; Hamevî, age., IV, 1689; Suyûtî, age., II, 156. Kendisinin bir zamanlar çamur yediğini, def-i hacet esnasında onu kokladığında hiçbir koku almadığını, bu sebeple Şümeym yani iyi koku alan diye isimlendirildiğini söylemiştir. Bk. İbn Hallikân, III, 339-340; Hamevî, age., IV, 1692; İbnü’l-‘Îmâd, VII, 9, 11.

⁷³⁰ İbnü’l-Kıftî, age., II, 243; Münzirî, II, 65.

⁷³¹ İbnü’l-Kıftî, age., II, 244; İbn Hallikân, III, 339.

⁷³² İbn Hallikân, III, 339.

⁷³³ İbnü’l-Kıftî, age., II, 246; İbn Hallikân, III, 340; Hamevî, age., IV, 1689; İbnü’l-‘Îmâd, VII, 11; Münzirî, II, 65.

⁷³⁴ İbn Hallikân, III, 340; Zehebî, *Siyeru A‘lâmi’n-Nübelâ*, XXI, 412; Suyûtî, age., II, 157.

⁷³⁵ Zehebî, age., XXI, 412.

⁷³⁶ Onun diğer eserleri için bk. Hamevî, age., IV, 1695-1697; İbn Hallikân, III, 339; Zehebî, age., XXI, 411.

⁷³⁷ Dört cilt olan Târîh-u Erbil’in sadece II. cildi günümüze ulaşmış ve iki cilt olarak neşredilmiştir. (Bk. Ebu’l-Berekât Şerefüddin el-Mübarek el-Lahmî el-Erbilî, *Târîhu Erbil*, (neş. Sami b. Seyyid Hamas es-Sakar), Bağdât: Daru’r-Reşid li’n-Neşr, 1980) Biz kitabın neşredilen o cildinde Şümeym ile ilgili hiçbir şeye rastlamadık. Demek ki, onunla ilgili malumat, o kitabın diğer ciltlerindedir.

⁷³⁸ İbn Hallikân, III, 339.

Zehebî (ö. 748/1374) de onun Kur'ân'a mu'âraza yaptığını, onu okuduğunda huşû' duyup secde ettiğini söylemiştir.⁷³⁹

Anlatıldığına göre Şümeym, kendini aşırı derecede beğenir; önceki şairleri tenkit eder; onları hatalı bulurdu. Onun dînî yönü, zayıf idi; peygamberler hakkında ileri geri konuşur; onların mu'cizelerini hafife alırdı.⁷⁴⁰ Herhalde onun bu vasıflarından haberdâr olanlar, onun Kur'ân'a mu'âraza yaptığı iddiasını ortaya atmışlardır. Fakat ondan mu'âraza adıyla hiçbir şey nakledilmemiştir.

O. Meçhul Şahıslar

Kur'ân'a mu'âraza yaptıkları iddia edildiği halde kimlikleri tam olarak tesbit edilemeyen bazı şahıslar vardır. Burada onlardan bahsedeceğiz.

Dârimî'nin (ö. 280/894) naklettiğine göre, Kur'ân'a mu'âraza yaptığı söylenen biri, Hâlid b. Abdullah el-Kasrî'nin (ö. 126/743) huzuruna getirilmişti. O, şöyle demişti: Allah, Kevser Sûresi'ni indirdi. Ben, ondan daha güzelini söyledim. İşte o şudur:

”إنا أعطيناك الجواهر، فصل لربك وجاهر، ولا تطع كل سافه و كافر“

“Muhakkak ki, biz sana kalabalık halk kitlelerini verdik. O halde Rabb'in için namaz kıl ve yüksek sesle oku. Sefih ve kâfirlerin hiçbirine itaat etme.”

Bunun üzerine Hâlid, adamın boynunun vurulmasını ve çarmıha gerilmesini emretti. O, darağacındayken Half b. Halîfe geldi, eliyle darağacına vurarak şöyle dedi:

”إنا أعطيناك العمود، فصل لربك علي عود، فانا ضامن لك ان لا تعود“⁷⁴¹

“Biz sana sütunu verdik. O halde tahta parçası üzerinde Rabbin için namaz kıl. Ben senin geri dönmeyeceğini garanti ederim.”

⁷³⁹ Zehebî, age., XXI, 412.

⁷⁴⁰ Bk. İbnü'l-İmâd, VII, 8; Zehebî, age., XXI, 412.

⁷⁴¹ Dârimî, *er-Red 'alâ Cehmiyye*, s.182-183. Ayrıca bk. Ebu'l-Haccâc Yûsuf b. Zeki Abdurrahman el-Mizzî (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, (tah. Beşşar Avvad Ma'ruf), 8. Baskı, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983, VIII, 113; el-İbşihî, II, 323; Vatvat, s.212.

İsfahânî'nin (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği) naklettiğine göre ise, İbn Hübeyre (ö. 110/728) zamanında biri peygamberlik iddiasında bulunmuş ve idam edilmişti. Half b. Halîfe, ona uğramış ve: “*Sana Kur’ân indi mi?*” diye sormuştu. O: “*Evet.*” demiş ve şöyle okumuştı:

“إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْجَمَاهِرَ، فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَجَاهِرْ، إِنَّ عَدُوَّكَ هُوَ الْفَاجِرُ”

Bunun üzerine Half b. Halîfe şöyle demişti:

“إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْعَمُودَ، فَصَلِّ لِرَبِّكَ عَلَى الْعُودِ، وَأَنَا كَفَيْلُكَ إِنْ لَا تَعُودُ”⁷⁴²

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) de şöyle nakletmiştir: Hüzeyl b. Vâsi‘, Nâbiğa ez-Zübyânî'nin (ö. m. 604 [?]) oğlu olduğunu iddia ediyordu. Kevser Sûresi'ne mu‘âraza olarak şöyle demişti:

“إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْجَمَاهِرَ، فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَجَاهِرْ، فَمَا يَرِدُنَا إِلَّا كُلُّ فَاجِرٍ”

“*Muhakkak ki, biz sana kalabalık halk kitlelerini verdik. O halde Rabbin için namaz kıl ve yüksek sesle oku. Seni ancak fâcir (günahkâr ve fasık) reddeder.*”

Sennûrî bunu duydu, o adamı öldürüp bir sütunda darağacına astı. Bir adam ona ağladı ve şöyle dedi:

“إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْعَمُودَ، فَصَلِّ لِرَبِّكَ مِنْ قَعُودٍ، بَلَا رُكُوعَ وَلَا سُجُودَ، فَمَا أَرَاكَ تَعُودُ”⁷⁴³

“*Muhakkak ki, biz sana sütun verdik. O halde Rabbin için oturarak, rükû‘ ve secde yapmaksızın namaz kıl. Ben senin geri döneceğini düşünmüyorum.*”

Bu rivâyetlerde, mu‘âraza olarak nakledilen ibareler biraz farklı olsa da, anlatılan hadiseler birbirine benzemektedir. Ancak Dârimî'nin Emevîler'in Mekke ve Irak valisi Hâlid b. Abdullah el-Kasrî zamanında, İsfahânî'nin ise Ömer b. Hübeyre zamanında yaşadığını söylediği şahıs kimdir? O, İbnü'l-Cevzî'nin zikrettiği Hüzeyl b. Vâsi‘ ile aynı şahıs mıdır? Onu öldürdüğü söylenen Sennûrî kimdir? O şahıs idam edildikten sonra darağacındayken onun yanına gelen Half b. Halîfe kimdir? Bunlar hakkında hiçbir malumatımız yoktur.

⁷⁴² İsfahânî, *Muhadaratu'l-Udebâ*, II, 432.

⁷⁴³ İbnü'l-Cevzî, *Saydu'l-Hâtır*, s.413.

Hamevî (ö. 626/1229) de, şöyle nakletmiştir: Hasan b. Alvan el-Beyustî şöyle anlatmıştır: Bir keresinde amcaoğullarımdan bir toplulukla mescidde oturmuş, namazı bekliyorduk. Bir bedevi mescide girdi, kıbleye döndü, tekbir aldı ve şöyle okudu:

”قل هو الله أحد، قاعد على الرصد، مثل الأسد، لا يفوته أحد“

“De ki: Allah birdir. Aslan gibi pusuda oturur. Hiç kimse onu geçemez.”

Sonra bedevi rükû‘ ve secde yaptı. İkinci rek‘ata kalktı, aynı şeyleri tekrar okudu. Selam verdikten sonra ona dedim ki: “Ey Arap kardeşim, senin namazda okuduğun şeyler Kur‘ân‘da mevcut değil. Bu namazını Allah kabul etmez.” Bunun üzerine o: “Senin gibi ayak takımı olursa (kabul etmez). Ben Allah‘ın evine geldim, ona yöneldim, yalvardım. O, benim umutlarımı boşa çıkaracak, namazımı kabul etmeyecek, (öyle mi?) Hayır, inşallah kabul eder.” dedi, sonra kalktı, dışarı çıkıp gitti.⁷⁴⁴

Mâverdî‘nin (ö. 450/1058) naklettiğine göre, meçhul bir şahıs Kur‘ân‘a mu‘âraza olarak şöyle demişti:

”قد افلح من هنيئ في صلاته، واطعم المسكين من محلاته، واخرج الواجب من زكاته“⁷⁴⁵

“Namazını eda eden, helal malından fakirlere yediren ve zekâtından gerekeni veren kurtuldu.”

Bir başkası da Necm sûresine mu‘âraza olarak şöyle demişti:

”والنجم اذا سما، والبحر اذا طما، ما زاغ منذركم، وما طغي وما كذب بها، و غوي فيما نطق به وروي“⁷⁴⁶

“Yükseldiği zaman yıldıza, kabardığı zaman denize and olsun ki, sizi uyaran doğru yoldan sapmadı, yalan söylemedi, söylediği ve rivâyet ettiği şeyde yanılmadı.”

Burada naklettiğimiz sözlerin hiçbir üstünlüğü ve kıymeti yoktur. Dolayısıyla onların mu‘ârazayla da bir ilgisi yoktur. Onlarda Kur‘ân, taklît edilmeye çalışılmıştır.

⁷⁴⁴ Hamevî, *Mu‘cemu‘l-Buldân*, I, 528. İbnü‘l-Cevzî, aynı mu‘âraza iddiasını Sa‘d b. Züheyr kabilesinden Hüzeyl b. Ya‘fur‘un söylediğini kaydetmiştir. Bk. İbnü‘l-Cevzî, *Saydu‘l-Hâtır*, s.413.

⁷⁴⁵ Maverdî, *A‘lâmu‘n-Nübüvve*, s.67.

⁷⁴⁶ Maverdî, *age.*, s.67.

III. HİCRİ XIII-XV. ASIRDAKİ TAKLİT TEŞEBBÜSLERİ

Bu bölümde hicri XIII. asır ile XV. asırda yaşamış Mirzâ Ali Muhammed, Martini Raymundus, Mirzâ Hüseyin Ali, Ğulâm Ahmed'i ele alacağız. Ayrıca apokrif “Sûretü'n-Nûreyn” ve “Sûretü'l-Velâye”den, “Hüsnu'l-Îcâz” sahibinin Fâtîha ve Kevser Sûresi'ne mu'ârazasından, “Furkânu'l-Hakk” kitabından ve internette Kur'ân'ı taklît teşebbüslerinden de bahsedeceğiz.

A. Mirzâ Ali Muhammed eş-Şîrâzî (ö. 1266/1850)

Mirzâ Ali Muhammed, Babîliğin kurucusudur. 1235/1819'da Şîrâz'da doğdu.⁷⁴⁷ Küçük yaşta babası öldü, dayısı tarafından yetiştirildi.⁷⁴⁸ Altı yaşında Kazım Reştî'nin talebesi Şeyh Abid'e teslim edildi. Fakat o, dersi bırakıp Buşehr'de dayısıyla birlikte bir süre ticaretle uğraştı.⁷⁴⁹ On yedi yaşlarında derse döndü, matematik ve felsefe öğrenmeye başladı, astroloji ile meşgul oldu. Öğlen vakti kızgın güneş altında başı açık oturma gibi onun bazı garip davranışlarına şahit olan dayısı, şifa bulması için onu Kerbelâ'ya gönderdi.⁷⁵⁰ Orada Kazım Reştî (ö. 1259/1843) ile tanıştı, onun tesirinde kaldı. 1844'te Şîrâz'da kendisinin bab olduğunu ilan etti.⁷⁵¹ İran'daki iktidar, ona karşı saldırgan bir tutum izledi ve Azerbaycan'daki Mahku kalesine hapsedildi. Dokuz ay sonra Çehrik kalesine nakledildi. Orda da 27 ay kaldı.⁷⁵² İran veliahdı Nasîruddîn Şâh'ın (ö. 1313/1896) emriyle kurulan mecliste sorgulandı. Fakihler, onun kâfir ve katlinin vacip olduğuna hükmettiler. Bu fetvaya istinaden Nasîruddîn Şâh'ın emriyle 1266/1850'de Tebriz'de kurşuna dizilerek öldürüldü.⁷⁵³

⁷⁴⁷ Abdurrezzâk Hasenî (ö. 1997), *el-Bâbiyyûn ve'l-Bahâiyyûn fî Hâdirim ve Mâdihim*, 2. Baskı, Sayda: Matbaatu'l-İrfan, 1381/1962, s.6; İhsan İlahî Zahîr, *el-Bâbiyye*, Lahor: İdâretü Tercümânî's-Sünne, ty, s.53; Ahmed Velid Sirâcüddîn, *el-Bahâiyye ve'n-Nizâmu'l-Âlemi'l-Cedîd*, Dimaşk: Matbaatu Dâvûdî, 1994, I, 371.

⁷⁴⁸ Muhammed Mehdi Han, *Miftâhu Bâbi'l-Ebvâb*, Mısır: Mecelletü'l-Menâr, 1321/1902, s.111; Muhsin Abdulhamîd, *Bâbîlik ve Bahâilîğin İcyüzü*, çev. M. Saim Yeprem-Hasan Güleç, Ankara: DİB Yayınları, 1973, s.69.

⁷⁴⁹ Hasenî, s.7; Zahîr, age., s.54-55; Abdulhamîd, age., s.69; Sirâcüddîn, I, 372-373.

⁷⁵⁰ Muhammed Mehdi Han, s.112; Hasenî, s.7; Abdulhamîd, age., s.71.

⁷⁵¹ Ona göre, insanlar ancak bab vasıtasıyla gaip imamla irtibat kurar, onun emirlerini ve nehiyelerini alırlar. Bab, insanlar arasında imamin vekili ve elçisidir. (Bk. Abdulhamîd, age., s.73; Mustafa Mahmud, *Hâkikatü'l-Bahâiyye*, 2. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1992, s.13)

⁷⁵² Zahîr, age., s.72-75.

⁷⁵³ Hasenî, s.28-30; Zahîr, age., s.97.

Onun irili ufaklı toplam 158 kitabı ve risâlesi vardır. el-Beyân, Kayyûmu'l-Esmâ', Sahîfet-ü Seccâdiye, Sahîfe-i Ed'îye, Delâili Seb'a, Kitâbu'l-Esmâ', Levhu'l-Hurûf, Kitâbu'r-Rûh onun eserlerinden bazılarıdır.⁷⁵⁴

Mirzâ Ali, kendisinin önce bab, sonra beklenen mehdi olduğunu ilan etmiş, sonra da peygamberlik taslamaya başlamıştı.⁷⁵⁵ Kendisine “el-Beyân” isimli bir kitap indirildiğini, hatta Kur'ân'da Rahmân Sûresi'nin 3 ve 4. âyetlerindeki “el-insân”ın kendisine, “el-beyân”ın ise kendisine indirilen kitaba işaret ettiğini ileri sürmüştü.⁷⁵⁶

Mirzâ Ali'yi tezimize niçin dâhil ettiğimize gelince o, el-Beyân isimli kitabının Kur'ân'dan üstün olduğunu iddia etmiştir. Bu kitabını o kadar övmüştür ki, ona göre el-Beyân, ilahî irade tarafından nazil olmuş, Kur'ân'ı nesh etmiştir⁷⁵⁷, onun eşi ve dengi yoktur⁷⁵⁸, Kur'ân'dan daha fasihtir⁷⁵⁹, insanlar ve bütün âlimler, onun benzerini getirmekten acizdir⁷⁶⁰, hatta insanoğlu onun tek bir harfinin bile benzerini getiremez.⁷⁶¹

el-Beyân, ilk defa Hindli müslümanların gayretleriyle yayınlanmış⁷⁶², sonra Irak'ta Abdurrezzâk Hasenî (ö. 1997), onun elyazması nüshasından istifade ederek “el-Bâbiyyûn ve'l-Bahâiyyûn” kitabının 81-107. sayfalarında onu neşretmiştir.⁷⁶³ el-Beyân, vahid denilen on bir bölümden meydana gelir. İlki hariç her bölümde on dokuz bâb vardır. Mirzâ Ali, onun on dokuz bölüm olmasını hedeflemişti, fakat ömrü kifâyet etmediğinden on bir bölüm yazabilmiş, geri kalanı ise halife tayin ettiği Mirzâ Yahya'nın (ö. 1912) yazmasını istemişti.⁷⁶⁴ Ancak onun bu isteği gerçekleşmemiştir.

Mirzâ Ali'nin çok övdüğü ve Kur'ân'dan üstün olduğunu iddia ettiği el-Beyân, birçok dilbilgisi hatası ve edebî bozukluk ve düşüklüklerle doludur. Bu kitabı okuyup

⁷⁵⁴ Onun diğer eserleri için bk. Hasenî, s.33-34.

⁷⁵⁵ Bk. Muhammed Mehdi Han, s.303; Abdulhamîd, *Bâbîlik ve Bahâilîğin İçyüzü*, s.75.

⁷⁵⁶ Muhammed Mehdi Han, s.99; Muhammed Fâdıl, *el-Harâb fi Sadri'l-Bahâ ve'l-Bâb*, 2. Baskı, Cidde: Dâru'l-Medenî, 1407/1986, s.166.

⁷⁵⁷ Abdulhamîd, age., s.115; Abdullah Ali Semek, *el-Bahâiyye*, yy: Dâru't-Takvâ, 2006, s.17.

⁷⁵⁸ Mirzâ Ali Muhammed, *el-Beyân* (Hasenî'nin “el-Bâbiyyûn ve'l-Bahâiyyûn” kitabının ekinde), s.91.

⁷⁵⁹ Muhammed Mehdi Han, s.137; Abdulhamîd, age., s.75-76.

⁷⁶⁰ Mirzâ Ali Muhammed, age., s.82, 83, 91.

⁷⁶¹ Muhammed Mehdi Han, s.120; Mahmud, s.29; Abdulhamîd, age., s.75; Amir Neccâr, *el-Bahâiyye ve Cuzûruhâ el-Bâbiyye*, Elharam: 'Ayn li'd-Dirâse ve'l-Buhûsi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâ'iyye, 1996, s.15; Fâdıl, s.166-167; Sirâcüddîn, I, 445.

⁷⁶² Zahir, *el-Bâbiyye*, s.23-24; Sirâcüddîn, I, 441.

⁷⁶³ Biz de kaynak olarak Hasenî'nin kitabının ikinci baskısını kullandık. Onun ilk baskısı 1957'de yapılmıştı. (Bk. Abdurrezzâk Hasenî, *el-Bâbiyyûn ve'l-Bahâiyyûn*, 2. Baskı, Sayda: Matbaatu'l-'İrfân, 1381/1962, s.81-107)

⁷⁶⁴ Aişe Abdurrahman bintu's-Şâti', *Kırâetü Vesâiki'l-Bahâiyye*, Kâhire: Merkezü'l-Ahram, 1406/1986, s.60.

tetkik eden biri, daha bir sayfa bile okumadan en basit gramer kaidelerini bilmemekten neş’et eden, cümle kuruluşlarındaki bozukluklardan ve mana zayıflıklarından doğan pek çok hata bulur. Mirzâ Ali’ye: “Allah, bu hataları nasıl vahyetmiştir?” diye sorulduğunda şöyle cevap vermişti: “Harfler ve kelimeler, evvel zamanda isyan etmiş, günah işlemişlerdi. Bu hataları yüzünden i’rap zincirine vurularak cezalandırılmışlardı. Bizim bi’setimiz, ‘âlemlere rahmet olarak geldi. Bütün günahkârlar ve hata işleyenler için af çıktı. Hatta harfler ve kelimeler, zincirlerinden kurtuldular. Artık hata ve kusur sahasında diledikleri yere giderler.”⁷⁶⁵ Başka bir defa da şöyle cevap vermişti: “Allah, insanların noksanlıklarından ve beşer sıfatından başka bir şey olmayan bu (dilbilgisi) kaidelerine boyun eğmekten münezzehtir.”⁷⁶⁶

Onun bu cevabı üzerine Muhsin Abdulhâmid şöyle demiştir: “Eğlenmek ve alay etmek için bu sözlerden daha münasip bir saçmalık mevcut değildir. O halde Allahu Teala niçin Kur’ân-ı Kerîm’de hata etmemiştir? Niçin o usullere sınıksız bağlı kalmıştır? Neden şimdi o kaideleri Bâb’ın kitabı el-Beyân’da lüzumsuz addetmiştir?”⁷⁶⁷ Elbette Mirzâ Ali’nin tutarsız mantığının bu ve benzeri sorulara cevap vermesini beklemek, boşuna bir ümittir.

el-Beyân, aynı zamanda fikir ve düşünce zayıflıklarıyla doludur. Bu konuda iki misal vereceğiz. el-Beyân’da şöyle denmiştir:

”لا تركن البقر ولا تحملن عليه من شئ إن أنتم بالله وإياته مؤمنون، ولا تشرين لبن الحمر ولا تحملن عليه ولا حيوان غيره إلا دون طاقته ما قد كتب الله عليكم لعلكم تتقون، ولا تركن الحيوان إلا وأنتم باللجام والركاب لتركبون، ولا تركن ما لا تستطيعين أن تحفظن أنفسكم عليه فإن الله قد أهيككم عن ذلك نهيًا عظيمًا، ولا تضربن البيضة علي شئ يضع ما فيه قبل أن يطبخ هذا ما قد جعل الله رزق نقطة الأولى في أيام القيامة ومن عنده لعلكم تشكرون“⁷⁶⁸

“Eğer Allah’a ve âyetlerine inanıyorsanız, öküze binmeyin, yük yüklemeyin. Eşek sütü içmeyin. Eşeğe ve başka hayvana takatinin üstünde yük yüklemeyin. Belki sakınırsınız diye Allah size bunu farz kıldı. Hayvana gemsiz ve üzengisiz binmeyin. Üzerinde kendinizi koruyamayacağınız şeylere binmeyin. Allah sizi bundan şiddetle

⁷⁶⁵ Muhammed Mehdi Han, s.99-100; Abdulhamîd, Bâbîlik ve Bahâilîğin İçyüzü, s.116-117; Fâdıl, s.166; Zahîr, el-Babîyye, s.121; Mahmud, s.35.

⁷⁶⁶ Zahîr, age., s.121; Abdulhamîd, age., s.117.

⁷⁶⁷ Abdulhamîd, age., s.117.

⁷⁶⁸ Mirzâ Ali Muhammed, el-Beyân, s.102.

nehyetmiştir. Pişirmeden önce yumurtayı içine konulan şeye vur(up da kır)mayın. Allah kıyamet günlerinde kendi katından nokta-i ula rızkı verecektir. Belki şükredersiniz.”

”أتم بالخلال والمسواك بعد ما تفرغون من رزقكم أفواهكم تلتفون ثم لترقدون ثم وجوهكم و ايديكم من حد الكف تغسلون إن تريدون أن تصلون ثم بالمنديل تلتفن وجوهكم وايديكم وإن في بيت الطهر تحفظن ما يشم كل ريح بمنديل لعلمكم دون ما تحبون لا تشهدون ولتوضن علي هيكل الواحد بماء طيب مثل ورد لعلمكم بين يدي يوم القيامة بماء الورد والعطر تدخلون وإن ريحكم لن تغير اعمالكم“⁷⁶⁹

“Yemeğiniz bittikten sonra kürdan ve misvakla ağzınızı temizlersiniz. Sonra uyursunuz. Sonra namaz kılmak isterseniz, yüzünüzü ve avuçlarınızdan itibaren ellerinizi yıkarsınız, sonra mendille yüzünüzü ve ellerinizi temizlersiniz. Helâda mendil ile koklanacak her çeşit koku bulundurursunuz. Belki sevdiğinizden başka bir şey görmezsiniz. (Ölen) birinin bedenine gül gibi temiz suyla abdest aldırınız. Kokunuz amellerinizi değiştirmese de, belki kıyamet gününde gül ve ıtır suyuna girersiniz.”

el-Beyân’da anlatılanları görüyor musunuz? O, baştan sona böyle saçmalıklarla doludur. Muhsin Abdulhâmid el-Beyân’ın değer ve kıymetiyle ilgili olarak şöyle demiştir: “Bilgi adiliği, düşünce sathiliği ve tadı tuzu olmayan mantığı, bu kitabın başından sonuna kadar görünür. Onda varlık, hayat ve medeniyetle ilgili meselelerdeki cehaletine kuvvetle delalet eden ibareler mevcuttur. Bunlar en zayıf bir yazarın bile düşünce mahsulü olmaktan uzaktır. O halde nasıl olur da, bu kitabı, her şeyi yoktan var eden, her şeyi yaratan, âlemşümül dini ve batılın hiçbir şekilde sızamayacağı mu‘cize kitap Kur’ân’ı indiren Allah’a isnad eder?.. Allah’a yemin ederim ki, bu sözler Arapçayı yeni öğrenmeye başlayan bir çocuğun kelimasına benziyor. Böyle paçavralar, Allah’ın kullarına verdiği nimetlerdir. Zira her hakikat zıddı ile bilinir. İnsan batılı görmeseydi, hakkı idrak edemezdi; acıyı tatmasaydı, şekerde lezzet bulamazdı. Bu tip batıl şeylerden malumat sahibi olmak, Allah’ın koruyacağını va’d ettiği Kur’ân’ın azametini ortaya koymaktadır.”⁷⁷⁰

O halde el-Beyân kitabının Kur’ân’dan üstün olduğu iddiası, tamamen bir hayal ve kuruntudan ibarettir. Onun Kur’ân’dan üstün olmasını bir kenara bırakınız, o, bu kitabın pek çok yerinde Kur’ân’ı taklît etmeye çalışmış; fakat Arapçaya hâkim

⁷⁶⁹ Mirzâ Ali Muhammed, *el-Beyân*, s.95-96.

⁷⁷⁰ Abdulhamîd, *Bâbîlik ve Bahâilîğin İcyüzü*, s.118-119.

olmayan acemi bir yazar gibi hareket etmiş, hiçbir başarı elde edememiştir. Biz onun taklîtlere en bariz bir kaç misal vereceğiz:

O, el-Beyân'daki her bölüme kendi uydurduğu “بسم الله الامنع الاقدس” şeklindeki besmeleyle başlamıştır.⁷⁷¹ Besmeleden sonra tekrarladığı “إِنِّى أَنَا اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا” cümlesini, Taha Sûresi'nin 14. âyetinden almıştır. Nerdeyse her cümlelerin sonunda Kur'ân'ın fasılalarını taklît etmeye çalışmıştır. Bazı Kur'ân âyetlerini de olduğu gibi iktibas etmiştir. Mesela En'am Sûresi'nin 38. âyetindeki “مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ” cümlesini aynen iktibas etmiştir.⁷⁷² Bazen de âyetin bazı kelimelerini değiştirmiştir. Mesela Hadid Sûresi'nin 3. âyetini taklît ederek “وَجَعَلْنَا الْأَوَّلَ وَالْآخِرَ وَالظَّاهِرَ وَالْبَاطِنَ إِنَّا كُنَّا عَالَمِينَ” demiştir.⁷⁷³

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Mirzâ Ali Muhammed, el-Beyân isimli kitabında kötü üslûbu, kıt bilgisi, dar kültürü ve sû-i niyetiyle Kur'ân'ı taklît etmeye çalışmış, fakat gülünç vaziyete düşmüş, alay mevzusu olmuştur. O, daha çok kâhinlerin seci'li sözlerine yaklaşmış, fakat onların sözleri hiç olmazsa dil kâidelerine uyduğu halde bunda o da yoktur. el-Beyân kitabı, hiçbir şekilde Kur'ân'dan üstün değildir. O, hiçbir konuda Kur'ân'la yarışamaz. Kur'ân nerde, el-Beyân nerde?

B. Raymundus Martini (ö. 1284/1867)

Raymundus Martini, İspanyol şarkiyatçısı ve Dominiken misyoneridir. İspanya'nın Katalonya bölgesindeki Subirats'ta yaklaşık 1220/1775'te doğdu.⁷⁷⁴ Dominiken misyoner-rahibi olarak yetişti.⁷⁷⁵ İyi derecede Arapça, İbranice, Keldanice ve Yunanca öğrendi. Kur'ân hakkında geniş bilgisi vardı. Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim'i ezberlemişti.⁷⁷⁶ 1250/1834'te Dominiken tarikat liderleri, müslümanlarla daha iyi mücadele edebilmek için onu doğu dillerinin araştırılması görevine seçtiler. O da,

⁷⁷¹ Bk. Mirzâ Ali Muhammed, *el-Beyân*, s.82, 83, 85, 87, 89, 91, 93, 95, 98, 100, 104.

⁷⁷² Mirzâ Ali Muhammed, age., s.83.

⁷⁷³ Mirzâ Ali Muhammed, age., s.82.

⁷⁷⁴ J. A. McHugh, “Raymond Martini”, *The Catholic Encyclopedia*, C.XII, New York: Appleton, 1913, s.671; Abdurrahman Bedevî, *Mevsû'atü'l-Müsteşrikîn*, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1993, s.309.

⁷⁷⁵ Bedevî, age., s.309.

⁷⁷⁶ Necîb 'Akîfî, *el-Müsteşrikîn*, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, I, 119; Sâsî Sâlim el-Hâc, *Nakdu'l-Hitâbi'l-İstişrâkî*, Beyrût: Dâru'l-Medâri'l-İslâmiyye, 2002, I, 51.

misyonerlere Arapça öğretmek için Tunus'ta bir okul açtı.⁷⁷⁷ 1264/1848'de Yahudilerin mevcut kitaplarını incelemek amacıyla kurulan komisyona üye seçildi. 1281/1865'te Barcelona'daki İbranice okuluna öğretmen oldu. 1284/1867'de orada vefat etti.⁷⁷⁸

Raymundus Martini'nin "Sûretün Mu'ârıza li'l-Kur'ân" isimli bir kitabı vardır. İsminden de anlaşılacağı üzere o, bu kitapta Kur'ân'ın bir sûresine mu'âraza yapmaya çalışmıştır. O kitap, günümüze ulaşmamıştır. Ancak onun mu'âraza iddiası, "Vocabulista in Arabico" adlı yazma eser kitabında muhafaza edilmiştir. İtalyan müsteşrik Celestino Schiaparelli (ö. 1919), "Vocabulista in Arabico"ya onun mu'âraza iddiasının bir fotokopisini eklemiş ve onu İtalyanca'ya tercüme etmiştir.

"Vocabulista in Arabico" isimli eserde yer alan onun mu'âraza iddiası şöyledir:

"بِسْمِ اللَّهِ الْغَفُورِ الرَّحِيمِ أُعَارِضُ قُرْآنَ مَنْ آخِرُ اسْمِهِ الدَّالُّ وَأَوَّلُهُ الْمِيمُ، بِلِسَانٍ فَصِيحٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ، لَا يَمْنَعُنِي مِنْهُ سَيْفٌ وَلَا سِكِّينٌ، إِذْ قَالَ لِي بِلِسَانِ الْإِلَهَامِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ، قُلِ الْمُعْجِزَةُ لَا شَرِيكَ فِيهَا رَبُّ الْعَالَمِينَ، وَفِي الْفَصَاحَةِ يَشْتَرِكُ كَثِيرٌ كَثِيرِينَ، يُغْلِبُ فِيهَا أَحْيَانًا الطَّالِحُ الصَّالِحُ وَالْكَافِرُ الْمُؤْمِنِينَ، فَلَيْسَتْ الْفَصَاحَةُ وَلَوْ فِي النَّهَائَةِ آيَةً وَلَا مُعْجِزَةً اللَّهُمَّ إِلَّا عِنْدَ الَّذِينَ أَوْطَاهُمْ عَشْوَةً مُعَلِّمٌ مَجْنُونٌ حَتَّى قَالُوا عَنْهُ خَاتِمَ الْأَنْبِيَاءِ وَسَيِّدَ الْمُرْسَلِينَ، مَعَ أَنَّهُ بِإِقْرَارِهِ فِي سُورَةِ الْأَحْقَافِ لَمْ يَدْرِ قَطُّ مَا يَفْعَلُ بِهِ وَلَا بِتَبَاعِهِ أَجْمَعِينَ أَكْتَبِينَ، فَقُلْ يَا مَنْ إِسْمُهُ رَمْنٌ وَلَقَبُهُ مَرْتِينٌ، أَهْ لَقَوْمٍ يَقْبَلُ الْبَاطِلَ وَالْخُرْفَاتِ وَالتَّرَهَاتِ كَأَنَّهَا الْيَقِينَ، وَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا أَلْهَمْنَا إِلَهُ عَبْدَنَا يَا مَعَاشِرَ الْمُسْلِمِينَ، فَأْتُوا بِحَلٍّ هَذِهِ الْحُجَّةِ وَبِمِثْلِ هَذِهِ السُّورَةِ وَادْعُوا لِذَلِكَ إِخْوَانَكُمْ مِنَ الْجَنِّ إِنْ كُنْتُمْ مُهْتَدِينَ، فَإِنْ لَمْ تَقْدِرُوا وَلَنْ تَقْدِرُوا فَقَدْ زَهَقَ الْبَاطِلُ وَاسْتَقَامَ الْيَقِينُ، وَالْحَمْدُ وَالشُّكْرُ لِلَّهِ آمِينَ آمِينَ"

"Gâfur ve Rahim olan Allah'ın ismiyle. İsmimin sonu dal, evveli mim harfi olanın Kur'ân'ına fasih ve açık Arapça bir lisanla mu'âraza yapıyorum. Hiçbir kılıç ve bıçak beni bundan engelleyemez. Peygamberlerin efendisi, ilham lisanıyla bana şöyle demişti: De ki, mu'cize konusunda âlemlerin Rabbi'nin ortağı yoktur. Fesâhat konusunda ise, pek çok kişi birbirine benzer. Bazen fesâhatte kötü niyetli biri salihe, kâfir mümine galip gelir. En yüksek derecede olsa bile fesâhat, delil ve mu'cize değildir. Ancak öğretilmiş mecnun hatta peygamberlerin sonuncusu ve efendisi denilen kişi tarafından karanlığı çiğnetenlere göre böyledir. Hâlbuki o, Ahkâf Sûresi'nde kendisine

⁷⁷⁷ McHugh, "Raymond Martini", XII, 671; Bedevî, *Mevsû'atü'l-Müsteşrikîn*, s.309; Ali b. İbrahim el-Hamd en-Nemle, *el-Müsteşrikûn ve't-Tensîr*, Beyrût: Bisan li'n-Neşr, 1431/2010, s.97.

⁷⁷⁸ Bedevî, age., s.309.

ve bütün tabilerine ne yapılacağını kesinlikle bilmediğini itiraf etmişti. Ey ismi Raymund ve soyadı Martini olan; batılı, hurafeleri ve saçmalıkları, kesin bilgi gibi kabul eden kavme yazıklar olsun. Ey müslümanlar topluluğu, eğer kulumuza ilham ettiğimiz şeyden şüphe içindeyseniz, bu delilin izahını ve bu sûrenin benzerini getirin. Eğer doğru yolu bulmuşsanız, bu konuda cinlerden kardeşlerinizi de çağırın. Bunu yapamazsanız, -ki yapamayacaksınız- (bilin ki) batıl yok oldu, kesin bilgi ortaya çıktı. Hamd ve şükür, Allah’a mahsustur. Amin, amin, amin.”

Başka bir nüshada ise şu ziyade vardır:

”فَإِنْ لَمْ تَقْدِرُوا وَلَنْ تَقْدِرُوا فَاسْتَجِيبُوا وَارْجِعُوا وَاقْتَدُوا بِنُورِ الْقُرْآنِ الْبَاهِرِ وَلَا تُكُنْ كَصَاحِبِ السَّفِينَةِ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوْ عَظَمَتْنَا أَمْ لَمْ تُكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ، وَاللَّهُ الرَّحِيمُ يَرْحَمُ عَبْدًا الْجَمُّ بِهَذِهِ جَمَاعَةُ الْإِسْلَامِ تَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْمَلْهُمِينَ، وَالْيَقْلُ أَهْلُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِينَ آمِينَ آمِينَ آمِينَ”⁷⁷⁹

“Eğer bunu yapamazsanız, -ki yapamayacaksınız- bu davete icabet edin, geri dönün, apaçık Kur’ân’ın nurunu rehber edinin. ‘Bize öğüt versen de, vermesen de bizim için fark etmez’ (diyen) gemi sahibi gibi olmayın. Rahim olan Allah, bu büyük İslâm cemaatine merhamet eder. İlham edenlerin en güzeli olan Allah, çok yücedir. Semavat ve yer halkı amin, amin, amin desin.”

O, bu mu‘âraza iddiasına besmeleyle başlamış, fakat besmeledeki Rahman kelimesini Ğafur kelimesiyle değiştirmiştir. Sonra “İsminin sonu dal, evveli mim harfi olanın Kur’ân’ına mu‘âraza yapıyorum.” diyerek Kur’ân’ın Hz. Peygamber’in eseri olduğuna ima etmiştir. Oysa Kur’ân, Allahu Teala’nın kelimidir. O, kendisinin mu‘âraza yapmasına engel olan biri varmış gibi, “Hiçbir kılıç ve bıçak beni engelleyemez.” demiştir. Hâlbuki onu mu‘ârazadan engelleyen kimse yoktur. Aslında o, bu mu‘âraza iddiasında birçok Kur’ân âyetini taklît etmiştir. “سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوْ عَظَمَتْنَا أَمْ لَمْ تُكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ” cümlesi, Şuara Sûresi’nin 136. âyeti olup onda sadece çok küçük bir değişiklik yapmıştır. Onun Kur’ân’ı taklît ettiğine en güzel misal ise, “وَإِنْ كُنْتُمْ فِي شَكٍّ مِمَّا الٰهَمْنَا ...” diye başlayan cümledir. Onun burada Bakara Sûresi’nin 23 ve 24. âyetini taklît etmeye çalıştığı açıktır. Dolayısıyla onun bu mu‘âraza iddiası, Kur’ân’ın basit bir taklidinden

⁷⁷⁹ Celestino Schiaparelli, *Vocabulista in Arabico*, Firenze: Tipografia dei Successori le Monnier, 1871, s.XVI-XVII.

ibarettir, onu tam bir mu‘âraza saymamız mümkün değildir. Öyle sadece “Ben Kur‘ân’a mu‘âraza yapıyorum” demekle mu‘âraza yapılmış olmaz.

C. Mirzâ Hüseyin Ali el-Mâzenderânî en-Nûrî (ö. 1309/1892)

Mirzâ Hüseyin Ali, Bahâîliğin kurucusudur. 1233/1817’de İran’ın Mazenderan vilâyeti yakınındaki Nur beldesinde doğdu.⁷⁸⁰ Babası İran maliye bakanlığında vazifeliydi. Çocukluğunda Tahran’da iyi bir tahsil gördü.⁷⁸¹ Babasının vefatından sonra yirmi yaşlarındayken dini meselelerle uğraşmaya başladı. 1844 yılında şahsen hiç görmediği Mirzâ Ali’nin görüşlerini benimsedi.⁷⁸² 1852’de Nasîruddîn Şah’a karşı yapılan suikastı tertip etmekle suçlanarak dört ay hapiste kaldı, sonra Bağdât’a sürgün edildi. Babîlerin reisliği konusunda kardeşi Mirzâ Yahya (ö. 1912) ile arasındaki anlaşmazlık sebebiyle⁷⁸³ Bağdât’tan kaçarak Süleymaniye dağlarında iki sene münzevi bir hayat yaşadı.⁷⁸⁴ Bağdât’a dönünce Babîler’in çoğunluğu onun etrafında toplandı. Mayıs 1863’te İstanbul’a, Ocak 1864’te Edirne’ye sürgün edildi. Kardeşiyle arasındaki anlaşmazlık iyice artınca 1868’de kendisi Filistin’in Akka şehrine, kardeşi ise Kıbrıs adasındaki Magosa’ya sürgün edildi.⁷⁸⁵ Mirzâ Hüseyin, 1309/1892’de Akka’da öldü.⁷⁸⁶

Onun çoğu birkaç sayfayı geçmeyen 144 kadar kitabı ve risâlesi vardır. Kitâbu’l-Akdes ile el-Îkân, onun en önemli eserleridir.⁷⁸⁷

O, kendisinin önce Mirzâ Ali’nin haber verdiği “men yuzhiruhu’llah (Allah’ın ortaya çıkaracağı zat)” olduğunu, sonra mesih olduğunu ilan etmiş⁷⁸⁸, ardından da peygamberlik davasına kalkışmış⁷⁸⁹ ve kendisine vahiy geldiğini iddia etmişti.⁷⁹⁰

⁷⁸⁰ Muhammed Mehdi Han, s.334; İhsan İlahî Zahîr, **el-Bahâiyye**, Lahor: Dâru’l-İmami’l-Müceddid, 2005, s.13; Sirâcüddîn, II, 9; Neccar, s.53; Fâdıl, s.255.

⁷⁸¹ Muhammed Mehdi Han, s.335; Hasenî, s.35; Zahîr, age., s.13.

⁷⁸² Neccar, s.54; Sirâcüddîn, II, 23; Ethem Ruhi Fırlı, **Babilik ve Bahailik**, Ankara: TDV Yayınları, 1994, s.47.

⁷⁸³ Mirzâ Ali Muhammed, ölmeden önce Mirzâ Yahya’yı yerine halife bırakmış, kardeşi Mirzâ Hüseyin Ali’yi ise ona vekil tayin etmişti. Fakat Mirzâ Yahya, kendini zayıf hissederek bu görevi üstlenmek istememişti. Mirzâ Hüseyin de Babîler’in reisliğini ele geçirmeye çalışınca aralarında anlaşmazlık çıkmıştı. Bk. Muhammed Mehdi Han, s.336.

⁷⁸⁴ Hasenî, s.39; Sirâcüddîn, II, 32; Neccâr, s.55.

⁷⁸⁵ Muhammed Mehdi Han, s.349, 354; Hasenî, s.40; Sirâcüddîn, II, 36-39.

⁷⁸⁶ Zahîr, age., s.45; Sirâcüddîn, II, 12; Neccâr, s.60; Mahmud, s.63.

⁷⁸⁷ Onun eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Hasenî, s.79-80; Sirâcüddîn, II, 72-74.

⁷⁸⁸ Muhammed Mehdi Han, s.382, 386; Zahîr, age., s.66; Abdulhamîd, **Bâbilik ve Bahâîliğin İçyüzü**, s.173.

⁷⁸⁹ Mahmud, s.59; Zahîr, age., s.64.

Mirzâ Hüseyin Ali’yi araştırmamıza niçin dâhil ettiğimize gelince o, “Kitâbu’l-Akdes” isimli kitabını Kur’ân’a mu‘âraza yapmak isteyen birinin üslûbu üzere yazmıştır.⁷⁹¹ Onun bu kitabını “Kitabu’l-Akdes” yani en mukaddes kitap diye isimlendirmesi de, ona atfettiği önemi gösterir. O, bu kitabı o kadar yüceltmıştır ki, ona göre Kitâbu’l-Akdes, Allah’tan gelen vahiydir⁷⁹², önceki mukaddes kitapları neshetmiştir⁷⁹³, kitapların ruhudur⁷⁹⁴, dünyadaki hiçbir kitap onun kadar faydalı değildir⁷⁹⁵, ondan bir âyet okumak öncekilerin ve sonrakilerin kitaplarını okumaktan daha hayırlıdır.⁷⁹⁶

Bu yüceltme ve övgüler, aslında sadece bir iddiadan ibarettir. Zira Kitâbu’l-Akdes’in muhtevası ve üslûbu, onun ilahî vahiy olamayacağını gösterir. Bu kitabı okuyan biri, kendisini zayıf terkipler, değersiz sözler, batıl hükümler ve gülünç hurafeler karşısında bulur. Onun şu sözlerine bakınız:

”قد كتب عليكم تقليد الاظفار والدخول في ماء يحيط هياكلكم في كل اسبوع وتنظيف ابدانكم بما تستعملوه من قبل اياكم أن تمنعكم الغفلة عما أمرتم به من لدن عزيز حكيم ادخلوا ماء بكرة والمستعمل منه لا يجوز الدخول فيه اياكم أن تقرّبوا خزائن حمامة العجم من قصدها وجد رائحتها المنتنة قبل وروده فيها تجنبوا يا قوم ولا تكونن من الصاغرين إنه يشبه بالصدید والغسلين ان أنتم من العارفين وكذلك حياضهم المنتنة اتركوها وكانوا من المقدسين“⁷⁹⁷

“Her hafta tırnakları kesmek, vücudunuzu kaplayacak şekilde suya girmek ve önceden kullandıklarınızla bedenlerinizi temizlemek size farz kılındı. Sakın gaflet, Aziz ve Hakîm olan tarafından emrolunduklarınızdan sizi engellemesin. Kullanılmamış suya girin; kullanılmış suya girmek caiz değildir. Acem hamamlarının haznelerine yaklaşmayın. Oralara giden kimse, oraya varmadan önce onların pis kokularıyla karşılaşır. Ey kavmim, sakının ve zillete düşenlerden olmayın. Eğer ariflerdenseniz,

⁷⁹⁰ Bk. Mirzâ Hüseyin Ali, **er-Risâletü’s-Sultâniyye** (Hasenî’nin “el-Bâbiyyûn ve’l-Bahâiyyûn” kitabının 132-146. sayfaları arasında), s.132.

⁷⁹¹ Muhammed Mehdi Han, s.387.

⁷⁹² Abdulhamîd, age., s.162.

⁷⁹³ Zahir, age., s.59, 223; Abdulhamîd, age., s.181; Fığlalı, *Babilik ve Bahailik*, s.57.

⁷⁹⁴ Mirzâ Hüseyin Ali, **Kitâbu’l-Akdes**, İstanbul: Türkiye Bahâileri Ruhani Mahfili, 2003, s.124.

Kitâbu’l-Akdes’in iki Türkçe tercümesi vardır. Biri, Türkiye Bahâileri Ruhani Mahfili tarafından yapılan tercümedir. Onda bir sayfada Arapça metin, karşısında ise Türkçe tercüme bulunmaktadır. Diğeri ise, Ethem Ruhi Fığlalı tarafından yapılan tercümedir. Bk. Ethem Ruhi Fığlalı-Ramazan Şimşek, “Bahailik ve Kitâbu’l-Akdes (Türkçe Çeviri)”, **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, Cilt.III/2 (Güz 2010), s.7-144. Biz o kitaptan naklettiğimiz metinlerin tercümesinde her iki tercümeden de istifade ettik.

⁷⁹⁵ Mirzâ Hüseyin Ali, age., s.128.

⁷⁹⁶ Mirzâ Hüseyin Ali, age., s.125.

⁷⁹⁷ Mirzâ Hüseyin Ali, age., s.110.

onlar irin ve kirli suya benzer. Onların pis kokulu havuzları da böyledir. Onları terk edin ve mukaddes kişilerden olun.”

”لا تخلقوا رؤسكم قد زينها الله بالشعر وفي ذلك لآيات لمن ينظر الي مقتضيات الطبيعة من لدن مالك البرية إنه هو العزيز الحكيم ولا ينبغي أن يتجاوز عن حد الآذان هذا ما حكم به مولي العالمين“⁷⁹⁸

“Başlarınızı tıraş etmeyin. Allah başlarınızı saçla süsledi. Bunda, tabiatın gerekli kıldığı şeylere bakanlar için yaratılmışların malikinin katından âyetler vardır. O, azizdir ve hakîmdir. (Saçların) kulakların hizasını geçmesi uygun olmaz. Bu, âlemlerin mevlasının hükmettiği bir şeydir.”

O kitap, bunlara benzer daha pek çok gülünç şeylerle, değersiz fikirlerle, körü körüne verilmiş hükümlerle doludur. Ayrıca o kitapta birçok dilbilgisi hatası da mevcuttur.⁷⁹⁹ Bütün bunlar da, o kitabın Allah’tan gelen vahiy olamayacağını gösterir.

Mirzâ Hüseyin Ali, aslında Kur’ân’ın üslûbunu kötü ve beceriksiz bir tarzda taklît ederek Kitâbu’l-Akdes’i te’lif etmiştir. O, bu kitaba ⁸⁰⁰”بسمه الحاكم على ما كان وما يكون“ şeklinde besmeleyle başlamış ve özellikle Kur’ân âyetlerinin fasılalarını taklît etmeye çalışmıştır. Kur’ân’da bazı âyetlerin Allahu Teala’nın isimleriyle sona ermesini taklît ederek cümlelerini ⁸⁰¹”إنه لهو العزيز العلام“, ⁸⁰²”إنه لهو المبين الحكيم“, ⁸⁰³”إنه لهو الأمر الحكيم“, vb. şeklinde bitirmiştir. Fakat o ”المبين“, ”الأمر“, ”الكافي“, ”الباقى“ gibi Kur’ân’da âyet sonlarında zikredilmeyen bazı isimleri de kullanmıştır.

O, bu kitabında pek çok Kur’ân âyetinde birtakım değişiklikler yaparak onları taklît etmeye çalışmıştır. Mesela Ra’d Sûresi’nin 28. âyetindeki ”ألا يذكر الله تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ“ cümlesini taklît ederek ⁸⁰⁴”ألا بذكره تستنير الصدور وتقرّ الابصار“ Nisa Sûresi’nin 59. âyetindeki ”إِذَا اختلفتم في أمر فارجعوه الى الله“⁸⁰⁵, ”فإن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ“ cümlesini,

⁷⁹⁸ Mirzâ Hüseyin Ali, *Kitâbu’l-Akdes*, s.114.

⁷⁹⁹ İhsan İlahî Zahir, o kitaptaki gramer hatalarını göstermiştir. Bunun için bk. Zahir, *el-Bahâiyye*, s.225-230.

⁸⁰⁰ Mirzâ Hüseyin Ali, age., s.109.

⁸⁰¹ Mirzâ Hüseyin Ali, age., s.109, 110.

⁸⁰² Mirzâ Hüseyin Ali, age., s.110.

⁸⁰³ Mirzâ Hüseyin Ali, age., s.110.

⁸⁰⁴ Mirzâ Hüseyin Ali, age., s.112.

⁸⁰⁵ Mirzâ Hüseyin Ali, age., s.115.

şeklinde taklît etmiştir. Yûsuf Sûresi'nin 53. âyetindeki “إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ” cümlesini taklît ederek “لا تتبعوا أ نفسكم إنها لأماراة بالبغي والفحشاء”⁸⁰⁶ demiştir.

Kitabu'l-Akdes'in daha birçok yerinde Kur'ân âyetlerinin taklît edilmeye çalışılmıştır. Fakat Mirzâ Hüseyin Ali, bu konuda büyük bir başarısızlığa uğramıştır. Üslûp ve muhteva bakımından Kitabu'l-Akdes, beşerin maddi ve manevi bütün ihtiyaçlarını temin eden Kur'ân'la asla mukayese edilemez. Kitapların en belîğ ve fasihi, hikmet ve ilim yönünden en güzeli olan Allah kelamıyla kim yarışabilir ki?

D. Mirzâ Ğulâm Ahmed el-Kâdiyânî (ö. 1327/1908)

Mirzâ Ğulâm Ahmed, 1839'da Hindistan'ın Pencap eyaletinin Kâdiyân kasabasında doğdu.⁸⁰⁷ Eğitimine Kur'ân, Arapça ve Farsça öğrenerek başladı, sonra mantık ve felsefe dersleri aldı, babasından da hekimlikle ilgili bazı bilgiler edindi.⁸⁰⁸ 1864'te Siyalkut'ta bölge mahkemesinde memur olarak çalışmaya başladı. Hukuk imtihanını başaramayınca 1868'de Kâdiyân'a döndü.⁸⁰⁹ Kur'ân, tefsîr, hadis ve diğer dinler hakkında çalışmalar yaptı.⁸¹⁰ 1876'dan itibaren gazetelerde Hindu ve Hıristiyanlara karşı yazılar yazdı. 1880'de beş ciltlik “Berâhin-i Ahmedîyye” adlı Urduca eserinin ilk iki cildini yayınladı.⁸¹¹ 1885'te kendisinin hicrî XIV. asrın müceddidi olduğunu ilan etti.⁸¹² 1 Aralık 1888'de Luziyana'da Allah'ın kendisine ayrı bir cemaat kurmasını emrettiğini duyurdu.⁸¹³ 1891'de Allah'ın kendisini mesih ve mehdi olarak gönderdiğini söyledi.⁸¹⁴ 26-29 Aralık 1896'da Lahor'da Hinduların düzenlediği Büyük Dinler Konferansı'na katıldı. 2 Kasım 1904'te Siyalkut'ta kendisinin

⁸⁰⁶ Mirzâ Hüseyin Ali, *Kitâbu'l-Akdes*, s.116.

⁸⁰⁷ Mevdûdî, **Keşfu'l-Ğma**, yy: Dâru'l-Yakin ve Dâru'l-Kıbleteyn, ty, s.70, 73; Ebu'l-Hasan Ali Hüseyinî en-Nedvî (ö. 1420/1999), **Kâdiyânî ve'l-Kâdiyânîyye**, 3. Baskı, Cidde: Daru's-Suudiyye, 1387/1967, s.23-24; İhsan İlahi Zahîr, **Kâdiyânîyye**, 16. Baskı, Lahor: İdare Tercümanû's-Sünne, 1404/1983, s.127, 184.

⁸⁰⁸ Nedvî, s.24; Zahîr, age., s.127.

⁸⁰⁹ Mevdûdî, age., s.73; Nedvî, s.24-25.

⁸¹⁰ Nedvî, s.25; Howard Arnold Walter, **The Ahmadiyya Movement**, Calcutta: Association Press, 1918, s.14.

⁸¹¹ Zahîr, age., s.135.

⁸¹² Mevlânâ Muhammed Ali, **The Ahmadiyyah Movement**, (çev. S. Muhammed Tufail), Lahore: Ahmadiyyah Anjuman İsha'at İslam, 1973, s.2-3; Zahîr, age., s.138.

⁸¹³ Mevlânâ Muhammed Ali, s.4.

⁸¹⁴ Ğulâm Ahmed, **Hakikatu'l-Mehdi** (“Baka min Bostani'l-Mehdi” kitabının içinde), İslâmabad: al-Shirkatul İslamiyyah, 1428/2007, s.178; agmü., **Mektub-u Ahmed**, İslâmabad: al-Shirkatul İslamiyyah, 1428/2007, s.7-8, 27.

müslümanlar için mehdi, hristiyanlar için mesih ve hindular için Krişna⁸¹⁵ olduğunu ilan etti.⁸¹⁶ 26 Mayıs 1908’de Lahor’da vefat etti.⁸¹⁷

Ğulâm Ahmed, 1900 yılının kurban bayramı hutbesinde Hz. Muhammed’in hâtemü’l-enbiyâ’ olması gibi, kendisinin hâtemü’l-evliyâ’ olduğunu söylemişti.⁸¹⁸ 1901 yılında taraftarlarından Mevlevî Abdülkerîm, Ğulâm için nebî ve rasul kelimelerini kullanmasıyla onun peygamberliği açıkça konuşulmaya başlandı. Bazıları itiraz edince, o, kendisinin yeni bir kitap getiren anlamında peygamber olmadığını, nübüvvetinin Allah’ın has ve seçilmiş kulu manasında değerlendirilmesi gerektiğini, nebilığının mecâzî anlamda zillî ve burûzî nebî⁸¹⁹ şeklinde anlaşılabileceğini söylemişti.⁸²⁰

Ğulâm Ahmed’in bu yorumları, kendisinden sonra taraftarları arasında ciddi tartışmalara sebep olmuştur. Kâdiyân grubu, onun gerçek anlamda nebi olduğunu iddia ederken; Lahor grubu, Hz. Muhammed’in son peygamber olduğunu, ondan sonra hakîkî veya mecâzî anlamda hiçbir nebinin gelmeyeceğini, Ğulâm’ın sadece müceddid veya mesîh ve mehdî olduğunu ileri sürmüştür.⁸²¹

Ğulâm Ahmed’i tezimize niçin dâhil ettiğimize gelince o, bazı hutbe, kitap ve vahiylerinin eşsiz olup benzerinin getirilemeyeceğini savunmuştur. 10 Zilhicce 1317/11 Nisan 1900 tarihinde kurban bayram namazında okuduğu ve daha sonra “el-Hutbetü’l-İlhâmiyye” adıyla yayınlanan hutbenin benzerinin getirilemeyeceğini ileri sürerek şöyle demişti: “*Sübhanellah, o zaman gayp pınarı fışkırmıştı. Konuşan ben miydim, yoksa beni konuşturan biri mi vardı, bilmiyorum. Çünkü cümleler benim ağzımdan çıksa da o konuşmada bir müdahalemler olmadığını biliyordum... Hazırlık yapmadan, düşünmeden ve irticalen böyle uzun bir Arapça hutbe okumaya, hiçbir insanın gücü yetmez. Bu, Allah’ın bana gösterdiği marifet mu‘cizesidir. Hiç kimse, onun benzerini getiremez.*”⁸²²

⁸¹⁵ Krişna ya da Avatar, Hind dininde Vedalar döneminde Tanrı Vişnu’nun iki şahsiyetinden biridir. Diğer de Rama’dır. İnsan Tanrıyı ancak Avatar aracılığıyla tanıyabilir. (Bk. A. Schimmel, **Dinler Tarihine Giriş**, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1955, s.83)

⁸¹⁶ Ethem Ruhi Fırlalı, “Kâdiyânîlik”, **DİA**, C.XXIV, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, s.138.

⁸¹⁷ Nedvî, s.29; Zahîr, *Kâdiyânîyye*, s.115.

⁸¹⁸ Ğulâm Ahmed, **Hutbetü’l-İlhâmiyye**, İslâmabad: al-Shirkatul Islamiyyah, 1430/2009, s.24-25.

⁸¹⁹ Zillî nebî, peygamberliğin gölgesidir, karakterinin aynasında nebinin peygamberliğini yansıtan kimsedir. Buruzî nebî ise, bir insanda başka birinin peygamberliğinin tecelli etmesidir. Bk. Mevlânâ Muhammed Ali, s.142, 143.

⁸²⁰ Ğulâm Ahmed, **A Gift For an-Nadwah**, İslâmabad: Islam International Publications Ltd, 2010, s.15-16.

⁸²¹ Mevdûdî, *Keşfu’l-Ğina*, s.76; Fırlalı, “Kâdiyânîlik”, XXIV, 138.

⁸²² Ğulâm Ahmed, **Hakîkatu’l-Vahy**, İslâmabad: al-Shirkatul Islamiyyah Limited, 1431/2010, s.340-341.

Ğulâm Ahmed, “İ‘câzu’l-Mesîh” isimli kitabının da benzerinin getirilemeyeceğini söyleyip âlimlere meydan okuyarak şöyle demiştir: “İ‘câzu’l-Mesîh kitabını fasih bir Arapçayla te’lif ettiğim zaman, Allah’tan aldığım ilhama binaen şeyhlerden hiçbirinin fesâhat ve belâğatta onun benzerini getiremeyeceğini ilan ettim. Ğolara bölgesinin sakinlerinden Pir Mihr Ali Şah isimli bir şahıs, tamamen onun benzeri bir kitap te’lif edeceğini iddia edip boşuna övündüğü sıralarda, Allah’tan şöyle ilham aldım: ‘Gökten bir mani ona engel oldu.’ Bundan sonra o sustu, ağzını açmadı ve cevap veremedi. Diğer insanlar gibi Urduca sayıklamaya devam etti. Fakat bu güne kadar onun benzeri Arapça bir kitap getiremedi.”⁸²³

Yine o, “Nûru’l-Hak” isimli kitabıyla da meydan okumuş ve kendisine şöyle vahyedildiğini söylemişti: “و إن كنتم في ريب مما آتينا عبدنا فأتوا بكتاب من مثله” yani “Kulumuzu te’yit etmemizden şüphe içindeyseniz, o (Nûru’l-Hakk’)ın benzeri bir kitap getirin.”⁸²⁴

Onun Hutbetü’l-İlhâmiyye, İ‘câzu’l-Mesîh ve Nûru’l-Hak kitaplarının benzerlerinin getirilemeyeceği iddiası, bir zandan ibarettir. Onların benzerini meydana getirmek, her zaman mümkündür. Zira onların hiçbir özelliği ve üstünlüğü yoktur.

Ayrıca Ğulâm Ahmed, kendisine Cebrâil’in geldiğini⁸²⁵, çoğu Arapça olmak üzere Urduca, Farsça ve İngilizce vahiyler aldığını⁸²⁶, hatta kendisine indirilen Allah kelamının tamamı kaydedilseydi, yirmi ciltten az olmayacağını söylemiştir.⁸²⁷ Ğulâm, o vahiylerinin de benzerinin getirilemeyeceğini söyleyip onlarla da meydan okumuştur. O, kendisine “و إن كنتم في ريب مما نزلنا بآية من مثله” yani “Eğer indirdiğimiz şeyden şüphe içindeyseniz, onun benzeri bir âyet getirin.” şeklinde bir vahiy geldiğini söylemişti.⁸²⁸

Ğulâm Ahmed, kendisine indirildiğini söylediği vahiylerin çoğunu aslında Kur’ân âyetlerini basit bir şekilde taklît ederek meydana getirmiştir. O, bazen âyetin

⁸²³ Ğulâm Ahmed, age., s.356.

⁸²⁴ Tadhkirah, (çev. Muhammed Zaferullah Han), İslâmabad: Islam International Publications Ltd, 2009, s.319.

⁸²⁵ Ğulâm Ahmed, *Mevâhibu’r-Rahmân*, İslâmabad: al-Shirkatul İslamiyyah, 1427/2006, s.50.

⁸²⁶ Ğulâm Ahmed’in ölümünden sonra taraftarları onun hayatı boyunca kendisine geldiğini iddia ettiği vahiyleri “Tezkire” adlı kitapta bir araya toplamışlardır. Biz o kitabın İngilizce tercümesini kaynak olarak kullandık. İngilizce tercümede vahiy metinleri Arapça, Farça, Urduca olsun orjinal diliyle kaydedilmiştir. Bu da bizim için kâfidir. (Bk. Tadhkirah, (çev. Muhammed Zaferullah Han), İslâmabad: Islam International Publications Ltd, 2009)

⁸²⁷ Ğulâm Ahmed, *Hakikatu’l-Vahy*, s.369.

⁸²⁸ Tadhkirah, s.1070.

tamamının, bazen de bir parçasının hiç değiştirilmeden kendisine vahiy olarak geldiğini söylemiştir. Onun bu çeşit vahiylerine misal olarak şunları verebiliriz:

Ğulâm Ahmed'in söylediğine göre, kendisi ilk defa 1876 yılında vahiy almaya başlamıştı. Babası hastalanıp yatağa düştüğü o sene, güya bir gün görünmeyen bir ses gelmiş, onun bütün benliğini sarsmış ve: “وَالسَّمَاءَ وَالطَّارِقَ” (*Semaya ve tarika and olsun*) demişti. Bu, ona babasının o gün güneş battıktan sonra öleceğini bildirmişti. Gerçekten o gün güneş battıktan sonra babası ölmüştü. O, ailesini nasıl idare edeceğini düşünürken yine o ses gelmiş ve: “أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ” (*Allah kuluna kâfi değil midir?*) demişti.⁸²⁹

Ğulâm'ın burada kendisine vahiy olarak geldiğini iddia ettiği o sözler, Tarık Sûresi'nin 1. âyeti ile Zümer Sûresi'nin 36. âyetinden alınmıştır.

Yine Ğulâm Ahmed'in anlattığına göre, 1881 yılında bir Hindu Arya, tüberküloz hastalığına yakalanmış ve hastalığı oldukça ilerlemişti. O adam, bir gün ona gelip yardım istemişti. O da dua etmiş ve adam sağlığına kavuşmuştu. Namaz kılariken şöyle vahiy almıştı: “فَلَنَّا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا” (*Ey ateş, serin ve selamette ol, dedik.*)⁸³⁰

Ğulâm'ın kendisine vahyedildiğini söylediği o söz, Enbiyâ Sûresi'nin 69. âyetinden alınmıştır. O âyette Hz. İbrahim'in ateşe atılması esnasında Cenab-ı Hakk'ın ateşe Hz. İbrahim'e karşı serin ve selamette olmasını emretmesi anlatılmaktadır.

Yine onun anlattığına göre, 1899 yılında bir gün çok şiddetli bir şekilde dişi ağrıyordu. Çaresiz bir şekilde otururken bir bebek karyolasının ayağına başını koymuş, hafif uyuklamıştı, uyandığı zaman ağrısı geçmişti. O sırada ona şöyle bir vahiy gelmişti: “إِذَا مَرَضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ” (*Hastalandığım zaman bana Allah şifa verir.*)⁸³¹

Onun bu vahiy iddiası, Şuara Sûresi'nin 80. âyetidir.

Ğulâm'ın vahiylerinin çoğu, hep bu türdendir. O, âyetlerin siyâk ve sibâkını ve nüzûl sebeplerini hiç dikkate almadan, meydana gelen herhangi bir hadiseye uygun olduğunu düşündüğü âyetlerin kendisine vahyedildiğini iddia etmiştir. O, bazen de

⁸²⁹ Tadhkirah, s.30-31.

⁸³⁰ Tadhkirah, s.51.

⁸³¹ Tadhkirah, s.439.

Kur’ân âyetlerinde birtakım değişiklikler yapıp onların kendisine vahiy olarak geldiğini ileri sürmüştü. Şimdi de onun bu tür vahiylerine misal vereceğiz:

Ğulâm Ahmed’in anlattığına göre, Mart 1895’te şöyle bir rüya görmüştü: O, bir yerde oturuyordu, aniden ona bir miktar para görünmüştü. O paranın nereden geldiğine hayret etmiş, sonra Allahu Teala’nın onun ihtiyacını karşılamak için bir melek ile onu gönderdiğini düşünmüştü. Sonra da ona şu vahiy gelmişti: “إِنِّي مُرْسِلٌ إِلَيْكُمْ هَدِيَّةً” yani “*Ben size bir hediye gönderdim.*”⁸³²

Onun kendisine vahiy olarak geldiğini söylediği o sözler, Neml Sûresi’nin 35. âyetindeki “وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ” cümlesinin biraz değiştirilmesiyle meydana getirilmiştir.

Yine Ğulâm’ın anlattığına göre, bir defasında şiddetli bir mide hastalığına yakalanmış ve on altı gün sürmüştü. Artık bütün ümitler kesilmiş, hatta üzerine üç defa Yasin okunmuştu. Sonra nehir suyuna salât-ü selam okuyup onunla vücudunu mesh etmesi ona ilham olunmuştu. Onu yapınca o hastalıktan tamamen kurtulmuş ve o sabah, “و إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِشِفَاءٍ مِّنْ مِّثْلِهِ” (*Eğer kulumuza indirdiğimizden şüphe içindeyseniz, onun benzeri bir şifa getirin.*) şeklinde vahiy gelmişti.⁸³³

Onun burada yaptığı şey, Bakara Sûresi’nin 23. âyetindeki “sûre” kelimesini “şifâ” kelimesiyle değiştirmek olmuştur.

Bu örneklerde de görüldüğü üzere Ğulâm Ahmed, Kur’ân âyetlerini ya hiç değiştirmeden ya da ufak tefek bazı değişiklikler yaparak onların kendisine vahiy olarak geldiğini iddia etmiştir. Aslında onun yaptığı tek şey, Kur’ân âyetlerini çok basit bir şekilde taklît etmek olmuştur. Fakat onun bu yaptığının, cahil insanları aldatıp kandırmaktan başka hiçbir faydası olmamıştır.

⁸³² Tadhkirah, s.349.

⁸³³ Ğulâm Ahmed, *Hakikatu'l-Vahy*, s.223-224; Tadhkirah, s.41, 663, 685, 824.

E. Apokrif “Sûretü’n-Nûreyn” ve “Sûretü’l-Velâye”

1912 yılında Hindistan’da keşfedilen yazma bir mushafta⁸³⁴, Kur’ân’ın diğer sûrelerine ilave olarak “Sûretü’n-Nûreyn”⁸³⁵ ve “Sûretü’l-Velâye”⁸³⁶ isimli iki apokrif (sahih olmayan) sûre bulunmaktadır. Bazı kişi veya kişiler, Kur’ân’ın üslûbunu taklît ederek o iki sûreyi uydurmuşlar; sonra onlar veya başkaları, bu iki uydurma sûreyi o mushafa dâhil etmişlerdir. Böylece aslında o iki sözde sûrenin belâğat, fesâhat, üslûp ve diğer vasıflarının Kur’ân’a benzediğini, bu sebeple onların Kur’ân’dan olduğunu ima etmeye çalışmışlardır. Acaba bu iki sûrenin fesâhat, belâğat ve üslûbu, gerçekten Kur’ân’a denk midir? O iki sûreyi uyduranlar, bu taklîtlerinde başarılı olmuşlar mıdır? Bu konuda bu sorulara cevap vereceğiz.

O uydurma Nûreyn sûresi şöyledir:

يا أيها الذين آمنوا آمنوا بالنورين أنزلناهما يتلوان عليكم آياتي ويجذرانكم عذاب يوم عظيم (1) نوران بعضهما من بعض وأنا السميع العليم (2) إن الذين يوفون بعهد الله ورسوله في آيات لهم جنات نعيم (3) والذين كفروا من بعد ما آمنوا بنقضهم ميثاقهم وما عاهدتهم الرسول عليه يقذفون في الجحيم (4) ظلموا أنفسهم وعصوا لوصي الرسول أولئك يساقون من حميم (5) إن الله الذي نور السموات والأرض بما شاء واصطفى من الملائكة والرسل وجعل من المؤمنين (6) أولئك في خلقه يفعل الله ما يشاء لا إله إلا هو الرحمن الرحيم (7) قد مكر الذين من قبلهم برسلمهم فأخذتهم بمكرهم إن أخذني شديد أليم (8) إن الله قد أهلك عادا وثمودا بما كسبوا وجعلهم لكم تذكرة فلا تتقون (9) وفرعون بما طغى على موسى وأخيه هارون أغرقته ومن تبعه أجمعين ليكون لكم آية وإن أكثركم فاسقون

⁸³⁴ Hindistan’ın Bankipur şehrindeki Genel Şark Kütüphanesi’nde bulunan o mushafın varlığından ilk defa 1913 yılında, İran’da misyonerlik yapmış olan William St. Clair Tisdall’in (ö. 1928) “Shi’ah Additions to the Koran” [Şi’îlerin Kur’ân’a İlaveleri] isimli makalesiyle haberdar olunmuştur. (Bk. William St. Clair Tisdall, “Shi’ah Additions to the Koran”, *The Muslim World*, Vol.III, No.3 (1913), s.226-241) Tisdall’in söylediğine göre, o mushaf 1912 Haziran ayında keşfedilmişti. Kütüphane idaresi onu o tarihten yaklaşık yirmi yıl önce Hindistan’ın Lucknow şehrinde bir milletvekilinden satın almıştı. Fakat o milletvekilinin ona nasıl sahip olduğu bilinmemektedir. O, en fazla 200-300 sene öncesine aittir. (Bk. Tisdall, s.228)

Bu kısmen uydurma mushafın satır aralarında Farsça tercümesi vardır. Sûreler, nüzûl sırasına göre tertip edilmiştir. Kur’ân metninin muhtelif yerlerine bazı ilaveler yapıldığı gibi, en sonunda da uydurulmuş iki sûre bulunur. Birincisi 42 âyetten ibaret olan “Sûretü’n-Nûreyn”, diğeri ise 7 âyetten ibaret olan “Sûretü’l-Velâye”dir. (Bk. Okiç, s.9-10)

⁸³⁵ Nûreyn Sûresi, müellifi kesin olarak bilinmeyen Farsça Debistân-ı Mezâhib adlı eserde de kayıtlıdır. (Bk. Debistân-ı Mezâhib, s.220-221) O sözde sûreyi, ilk defa 1842 yılında Fransız müsteşrik M. Garsin de Tassy (ö. 1878), Debistân-ı Mezâhib adlı eserden naklederek yayınlamış ve Fransızcaya tercüme etmiştir. (Bk. M. Garsin de Tassy, “Chapitre Inconnu du Coran” [Kur’ân’ın Bilinmeyen Sûresi], *Journal Asiatique*, Cilt.I (1842), s.431-439) 1843’te Kazan Üniversitesi profesörlerinden Mirzâ Alexandre Kazem Bek (ö. 1870) de bu konuda bir makale yazmış, bu uydurma sûreyi, Debistân-ı Mezâhib isimli eserden nakletmiş, metin ve baskı yanlışlıklarını düzeltmiş, Şi’î kaynaklarda ondan hiç bahsedilmediğini göstermiştir. (Bk. Mirzâ Alexandre Kazem Bek, “Observations” [Gözlemler], *Journal Asiatique*, Cilt.II (1843), s.373-419)

⁸³⁶ Velâye Sûresini, ilk olarak 1913 senesinde Tisdall, Hindistan’daki o yazma mushaftan istifade ederek yayınlamış ve onu İngilizce’ye tercüme etmiştir. (Bk. Tisdall, s.226, 234)

(10) إن الله يجمعهم في يوم الحشر فلا يستطيعون الجواب حين يسألون (11) إن الجحيم مأواهم وإن الله عليم حكيم (12) يا أيها الرسول بلغ إنذارى فسوف يعلمون (13) قد خسر الذين كانوا عن آياتى وحكمى معرضون (14) مثل الذين يوفون بعهدك إني جزيتهم جنات النعيم (15) إن الله لذو مغفرة وأجر عظيم (16) وإن عليًا من المتقين (17) وإنا لنوفيه حقه يوم الدين (18) وما نحن عن ظلمه بغافلين (19) وكرمناه على أهلك أجمعين (20) فإنه وذريته لصابرون (21) وإن عدوهم إمام المجرمين (22) قل للذين كفروا بعد ما آمنوا طلبتم زينة الحياة الدنيا واستعجلتم بها ونسيتم ما وعدكم الله ورسوله ونقضتم العهود من بعد توكيدها وقد ضربنا لكم الأمثال لعلكم تتقون (23) يا أيها الرسول قد أنزلنا إليك آيات بينات فيها من يتوفه مؤمنًا ومن يتوله من بعدك يظهر (24) فأعرض عنهم إنهم معرضون (25) إنا لهم محضرون في يوم لا يغني عنهم شيء ولا هم يُرحمون (26) إن لهم في جهنم مقامًا عنه لا يعدلون (27) فسيح باسم ربك وكن من الساجدين (28) ولقد أرسلنا موسى وهارون بما استخلف فبغوا هارون فصبر جميل فجعلنا منهم القردة والخنازير ولعنهم إلى يوم يبعثون (29) فاصبر فسوف يبطلون (30) ولقد آتينا بك الحكم كالذين من قبلك من المرسلين (31) وجعلنا لك منهم وصيًا لعلهم يرجعون (32) ومن يتولى عن أمري فإني مرجعه فليمتنعوا بكفرهم قليلًا فلا تسأل عن الناكثين (33) يا أيها الرسول قد جعلنا لك في أعناق الذين آمنوا عهدًا فخذه وكن من الشاكرين (34) إن عليًا قانتا بالليل ساجدا يحذر الآخرة ويرجوا ثواب ربه قل هل يستوي الذين ظلموا وهم بعداي يعلمون (35) سيجعل الأغلال في أعناقهم وهم على أعمالهم يندمون (36) إنا بشرناك بذرية الصالحين (37) وإهم لأمرنا لا يخلقون (38) فعليهم مني صلوات ورحمة أحياء وأموات يوم يبعثون (39) وعلى الذين ييغون عليهم من بعدك غضبي إنهم قوم سوء خاسرين (40) وعلى الذين سلكوا مسلكهم مني رحمة وهم في الغرفات آمنون (41) والحمد لله رب العالمين (42)⁸³⁷

1. Ey iman edenler, size âyetlerimi okumak ve sizi büyük günün azabından sakındırmak için indirdiğimiz iki nûra inanın. 2. İki nûr birbirindendir. Ben, iştir ve bilirim. 3. Allah’a ve rasulüne verdikleri ahdi yerine getirenler var ya, naîm cennetleri onlarıdır. 4. Mîsaklarını ve rasûle verdikleri ahdi bozarak iman ettikten sonra inkâr edenler cehenneme atılacaklar. 5. Onlar kendilerine zulmettiler, rasûlün vasîsine isyan ettiler, kaynar sudan içirilecekler. 6. Allah gökleri ve yeri dilediği gibi aydınlatan, melekleri ve peygamberleri seçen ve müminlerden kılandır. 7. Onlar, Allah’ın yarattıklarıdır. Allah, dilediğini yapar. Ondan başka ilah yoktur. O, rahman ve rahimdir. 8. Onlardan öncekiler peygamberlerine tuzak kurdular. Tuzakları sebebiyle onları cezalandırdım. Benim cezam elîm ve şiddetlidir. 9. Allah, ‘Âd ve Semûd kavmini kazandıkları şeyler sebebiyle helak etti, onları sizin için ibret kıldı. Artık sakınmaz

⁸³⁷ Bk. Debistân-ı Mezâhib, s.220-221; Tassy, s.433-436; Kazem Bek, s.414-419; Theodor Nöldeke ve Friedrich Schwally, **Kur’ân Tarihi**, (ter. Muammer Sencer), İstanbul: İlke Yayınları, 1970, s.122-123.

mısınız? 10. Musa'ya ve kardeşi Harun'a zulmettiği için Fir'avn'u ve ona tabi olanların hepsini size ders olsun diye suda boğdum. Çoğunuz fâsıksınız. 11. Allah mahşer günü onları bir araya getirecek, bir şey sorulduğunda cevap veremeyecekler. 12. Cehennem, onların varacakları yerdir. Allah bilir ve hikmet sahibidir. 13. Ey peygamber, uyarımı tebliğ et, yakında bilecekler. 14. Âyetlerimden ve hükmümden yüz çevirenler kaybetti. 15. Sana verdiği sözü tutanların misali, onları naîm cennetleriyle mükâfatlandıracağım. 16. Allah mağfireden ve büyük mükâfat sahibidir. 17. Ali, müttakîlerdendir. 18. Hesap günü ona hakkını vereceğiz. 19. Ona yapılan zulümden gâfil değiliz. 20. Bütün ailenin yanında onu övdük. 21. O ve onun zürriyeti sabırlıdır. 22. Onların düşmanı, suçluların imamıdır. 23. İman ettikten sonra inkâr edenlere de ki: Siz dünya hayatının süsünü istediniz, ona koşunuz, Allah ve rasulünün size vaat ettiklerini unuttunuz, pekiştirdikten sonra ahitleri bozdunuz. Hidâyet bulasınız diye size misaller verdik. 24. Ey peygamber, sana açık âyetleri indirdik, onlarda inanarak ona bağlı kalanların ve senden sonra onun velâyetini kabul edenlerin kim olduğunun ortaya çıkarılacağı vardır. 25. Onlardan yüz çevir, onlar yüz çevirdiler. 26. Biz onları hiçbir şeyin fayda vermediği ve merhamet edilmeyecek bir günde hazır bulundururuz. 27. Onların cehennemde ayrılmayacakları makamları vardır. 28. O halde Rabbinin ismini tesbih et ve secde edenlerden ol. 29. Sonra gelenlere Musa'yı ve Harun'u gönderdik. Onlar Harun'a başkaldırdı. Sabır güzeldir. Onlardan bazısını maymun ve domuza çevirdik ve yeniden diriltilecekleri güne kadar lanetledik. 30. Sabret, onlar sınanacaklar. 31. Senden önceki peygamberler gibi sana hüküm verdik. 32. Belki vazgeçerler diye seni onlara vasî kıldık. 33. Emrimden yüz çevirenler bana dönecektir. Onlar küfürleriyle biraz oyalansınlar. Sözlerinden dönenlere bir şey sorma. 34. Ey peygamber, inananların boynuna senin için bir ahit taktık. Ona sarıl ve şükredenlerden ol. 35. Ali, gece kıyamda durarak ve secde ederek ahiretten sakınır ve Rabbinin sevabını umar. De ki, zulmedenler eşit midir? Onlar azabımı bilecekler. 36. Onların boynuna zincirler takılacak, yaptıklarına pişman olacaklar. 37. Seni salih bir zürriyetle müjdeledik. 38. Onlar emrimize muhalefet etmezler. 39. Diri olsunlar ölü olsunlar, diriltilecekleri günde salât ve rahmetim, onlaradır. 40. Senden sonra onlara zulmedenlere gazabım inecektir. Onlar hüsrana uğrayan kötü bir kavimdir. 41. Onların yolundan gidenlere rahmetim ulaşacaktır. Onlar cennet köşklerinde güven içindedirler. 42. Hamd, 'âlemlerin rabbi Allah'adır.

Bu sözde sûre, aslında Kur'ân'ın üslûbu ve muhtevası taklît edilerek meydana getirilmiştir. Onu uyduran kişi veya kişiler, Kur'ân'ın değişik sûrelerinden farklı cümleleri almışlar, hedefleri istikametinde onlarda istedikleri değişiklikleri yapmışlar ve kendileri de bazı şeyler ilave ederek onu te'lif etmişlerdir. Fakat bu sözde sûrenin her âyetinde dil, üslûp ve muhteva yönüyle Kur'ân'a muhalif pek çok şey vardır. Draz (ö. 1958), Kur'ân'dan çalınmış birtakım kelime ve ibarelerden müteşekkil bu sûrenin, Kur'ân'ın o ahenkli ve zarif üslûbu ile belâğatı karşısında ne kadar kötü bir konstat arz ettiğini görmek için onu okumanın yeterli olduğunu söylemiştir.⁸³⁸

Bazı müellifler, o sözde sûreyi inceleyip onun Kur'ân'a uymayan yönlerini göstermişlerdir. Nöldeke (ö. 1930), Nûreyn sûresinin ilk bakışta Kur'ân'dan olduğu izlenimi bıraktığını, onun sözcük ve cümlelerinin çoğunun Kur'ân'dan kıl payı ayrılıklar gösterdiğini, onda Kur'ân'la çok sayıda uzlaşma yanında, gözden kaçırılmayacak ölçüde lûgat, üslûp ve muhteva ayrılıkları olduğunu söylemiş ve o farklılıkları zikretmiştir.⁸³⁹ Mısır Aynü's-Şems Üniversitesi öğretim üyesi İbrahim 'Avad ise, "Sûretu'n-Nûreyn Dirâse Tahlîliyye Üslûbiyye" isimli bir kitap te'lif etmiş, o uydurma sûrenin üslûp ve muhteva yönüyle Kur'ân'a muhalif yönlerini incelemiştir.⁸⁴⁰

Şimdi biz de o sözde sûrenin Kur'ân'a muhalif taraflarını göstereceğiz.

Bu apokrif sûrenin 1. ve 2. âyetinde tesniye olarak geçen nûr kelimesi, Kur'ân'da tesniye ve çoğul formunda hiç vaki olmamış; hep müfred gelmiştir. Burada iki nûr ile Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Hz. Ali kastedilmiştir. Nûr kelimesiyle kişilerin kastedildiğini ileri sürmek ise, Şi'î çevrelerinden gelen bir yorumdur.⁸⁴¹ Ayrıca o sözde ilk âyette zikredilen iki nûra yani Hz. Peygamber'le birlikte Hz. Ali'ye iman etmek de, Kur'ân'da var olan bir şey değildir. Zira Kur'ân'da peygamberlerden başka bir insan, îmân mevzusu olarak zikredilmemiştir.

"ذُرِّيَّةَ بَعْضِهَا مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ" sözde âyetinde, "نوران بعضهما من بعض وأنا السميع العليم" (Al-i İmran Sûresi, Âyet 34) âyetinin taklît edildiği açıktır.

⁸³⁸ Muhammed Abdullah Draz, **Kur'ân'a Giriş**, (çev. Salih Akdemir), Ankara: Otto, 2010, s.41.

⁸³⁹ Bk. Nöldeke-Schwally, s.127-133.

⁸⁴⁰ Bk. İbrahim 'Avad, **Sûretu'n-Nûreyn Dirâse Tahlîliyye Üslûbiyye**, Kâhire: Daru Zehraü's-Şark, ty.

⁸⁴¹ Nöldeke-Schwally, s.128; Draz, age., s.41.

Sözde 3. âyetteki “جَنَاتُ نَعِيمٍ” izâfeti, Kur’ân’da “جَنَاتُ النَّعِيمِ” şeklinde vârit olmuştur.⁸⁴² Ayrıca o âyetteki “فِي آيَاتٍ” ifadesinin anlamı, tam olarak anlaşılmamaktadır.

Sözde 4. âyette cehenneme atılmak anlamında olan “قَذَفَ” fiili, Kur’ân’da birçok defa zikredildiği⁸⁴³ halde, bu manada hiç vârit olmamıştır.

Sözde 5. âyetteki “vasiyyu’r-rasûl” ifadesiyle Hz. Ali kastedilmiştir. Fakat başkası adına hareket eden anlamında vasî kelimesine Kur’ân’da rastlanmaz.⁸⁴⁴

Sözde 6. âyette, hem “inne”nin haberi zikredilmemiş, hem de ondaki “تَوَرَّ” fiili, Kur’ân’a yabancıdır.⁸⁴⁵ Ayrıca o sözde âyetteki “وَاصْطَفَىٰ مِنَ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّسُلِ” cümlesinde, Hac Sûresi’nin 75. âyetindeki “اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ” cümlesi taklît edilmiştir.

Sözde 8. âyetteki “إِنِّ أَخْذِي شَدِيدَ الْعِقَابِ” cümlesinde ise, Hûd Sûresi’nin 102. âyetindeki “إِنِّ أَخْذُهُ أَلِيمٌ شَدِيدٌ” cümlesi taklît edilmiştir.

Sözde 9 ve 10. âyetlerde, ‘Âd ve Semûd kavmi ve Fir‘avn ile Hz. Ali’nin vesâyetini kabul etmeyenler arasında zımnî bir kıyas yapılmıştır. Fakat bu, doğru bir kıyas değildir. Çünkü ‘Âd ve Semûd kavmi ile Fir‘avn, Allah’ı ve peygamberini inkâr etmiş, peygamberlere karşı savaşmışlardır. Hz. Ali’nin vesâyetini kabul etmeyenler ise, müslüman olmuş, peygamberle birlikte cihat etmişlerdir. Onların Hz. Ali’nin vesâyetini kabul etmemeleri, dinin rükünlerinden değildir ki, kâfirlerle kıyas edilsinler.⁸⁴⁶

Sözde 11. âyetteki “يَجْمَعُهُمْ فِي يَوْمٍ ذُكُرٍ” cümlesinde, Teğâbun Sûresi’nin 9. âyetindeki “يَوْمَ يَجْمَعُكُمُ لِيَوْمِ الْجَمْعِ” cümlesi taklît edilmiştir. Ancak Kur’ân’da “جَمَعَ” fiilinden sonra yevm kelimesi geldiğinde, yevm kelimesinden önce ya “lam”⁸⁴⁷, ya da “ilâ” harfi kullanılmış⁸⁴⁸; fakat “fi” harfi hiç kullanılmamıştır.

⁸⁴² Bk. Mâide Sûresi, Âyet 65; Yûnus Sûresi, Âyet 9; Hac Sûresi, Âyet 56; Lokman Sûresi, Âyet 8; Saffât Sûresi, Âyet 43; Vâkı‘a Sûresi, Âyet 12; Kalem Sûresi, Âyet 34.

⁸⁴³ Bk. Tâhâ Sûresi, Âyet 39, 87; Enbiyâ Sûresi, Âyet 18; Ahzâb Sûresi, Âyet 26; Sebe’ Sûresi, Âyet 48, 53; Saffât Sûresi, Âyet 8; Haşr Sûresi, Âyet 2.

⁸⁴⁴ ‘Avad, s.14; Nöldeke-Schwally, s.126, 128.

⁸⁴⁵ ‘Avad, s.15; Nöldeke-Schwally, s.128.

⁸⁴⁶ ‘Avad, s.20.

⁸⁴⁷ Bk. Âl-i ‘İmran Sûresi, Âyet 25; Teğâbun Sûresi, Âyet 9.

⁸⁴⁸ Bk. Nisâ Sûresi, Âyet 87; En‘âm Sûresi, Âyet 12; Câsiye Sûresi, Âyet 26.

Sözde 13. âyetteki “بَلِّغْ إِذْأَرِي” cümlesi, “بَلِّغْ مَا أُنذِرْتُ بِهِ” şeklinde olmalıydı.⁸⁴⁹

14. âyetteki “كَانُوا عَنْ آيَاتِي وَحَكْمِي مَعْرُضُونَ” cümlesinde “مَعْرُضُونَ” kelimesi, “kâne” fiilinin haberi olduğu için “مَعْرُضِينَ” şeklinde olmalıydı. Zira kâne’nin haberi, mansûptur.

“إِنَّ اللَّهَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ عَظِيمٍ” sözde âyetinde ise, Fussilet Sûresi’nin 43. âyetindeki “إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ” cümlesi taklît edilmiştir.

Sözde 17 ve 35. âyetlerde Hz. Ali’nin ismi açıkça zikredilmiştir. Hâlbuki Kur’ân’da Zeyd’den başka herhangi bir sahabenin adı açıkça zikredilmemiştir.

Sözde 21. âyette Hz. Ali’nin ve zürriyetinin sabırlı olduğu söylenmiştir. Oysa onun zürriyetinin tamamı sabırlı değildir. Onların içinde zayıf iradeli olanlar da vardır.

Sözde 23. âyette geçen îmân ettikten sonra inkâr edenlerden maksat, Şi‘îlerin nazarında Hz. Ali’nin hakkını gasbeden Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve diğerleridir. O sözde âyette Hz. Peygamber’in onlara “Siz, dünya hayatının zinetini istediniz, ...” demesi emredilmiştir. Oysa Rasulullah’ın onlara böyle bir şey dediği vâki‘ değildir. Bu da, gerçekten böyle bir emrin olmadığına delildir. Ayrıca o sözde âyette dünya hayatının zinetini istemek anlamında “طَلَبَ” fiili kullanıldığı halde, Kur’ân’da aynı şey için “يُرِيدُ” fiili tercih edilmiştir.⁸⁵⁰ Kur’ân’da ahitleri bozmaktan bahsedilirken “نَقَضَ” fiili, mâzî değil; hep müzâri‘ olarak⁸⁵¹ gelmiştir.⁸⁵² Bir de Kur’ân’da “ahd” kelimesinin çoğulu olarak “عُهُودَ” değil de; “أَيْمَانَ” kelimesi tercih edilmiştir.⁸⁵³

Sözde 24. âyetteki “تَوَفَّى” fiili, birine veya anlaşılmaya bağlı kalmak anlamındadır. Oysa bu fiil, Kur’ân’da hep vefat etmek anlamında vârit olmuştur.⁸⁵⁴

Sözde 26. âyette “لَا يُغْنِي عَنْهُمْ شَيْءٌ” cümlecisiindeki şey’ kelimesi, merfû’dur. Fakat Kur’ân’da “أَعْنَى” fiili, şey’ kelimesiyle birlikte kullanıldığında, şey’ kelimesi ya mansûp olmuş, ya da “min” harfîyle kullanılmıştır.⁸⁵⁵

⁸⁴⁹ Nöldeke-Schwally, s.130.

⁸⁵⁰ Bk. Hûd Sûresi, Âyet 15; Kehf Sûresi, Âyet 28; Ahzâb Sûresi, Âyet 28.

⁸⁵¹ Bk. Bakara Sûresi, Âyet 27; Enfâl Sûresi, Âyet 56; Ra’d Sûresi, Âyet 20, 25.

⁸⁵² ‘Avad, s.32-34; Nöldeke-Schwally, s.129.

⁸⁵³ Bk. Tevbe Sûresi, Âyet 12; Nahl Sûresi, Âyet 91.

⁸⁵⁴ Bk. Nisâ Sûresi, Âyet 97; Mâide Sûresi, Âyet 117; En’âm Sûresi, Âyet 61; Enfâl Sûresi, Âyet 50; Yûnus Sûresi, Âyet 46; Ra’d Sûresi, Âyet 40; Nahl Sûresi, Âyet 28, 32; Zümer Sûresi, Âyet 42; Ğâfir Sûresi, Âyet 77.

“فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ” sözde âyetinde, “فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ وَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ” (Hicr Sûresi, Âyet 98) âyeti taklît edilmiştir.

Sözde 29. âyette “fe” harfinin üç defa tekrar edilmesi, bir rekâkettir.⁸⁵⁶ Ayrıca o sözde âyetteki “بَعِيَ” fiili, Kur’ân’da hep “عَلَى” harfîyle kullanılmıştır.⁸⁵⁷

Sözde 31. âyetteki “وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ بِالْحَكْمِ” cümlesi, “وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ بِالْحَكْمِ” şeklinde olmalıydı.⁸⁵⁸

Sözde 33. âyetteki “فَلْيَتَمَتَّعُوا بِكُفْرِهِمْ قَلِيلًا” cümlesinde, Zümer Sûresi’nin 8. âyetindeki “قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا” cümlesi taklît edilmiştir.

Sözde 34. âyette geçen iman edenlerin boynuna ahit takmak ifadesine Kur’ân’da rastlanmaz. Ayrıca bu sözde âyetteki “فَخَذَهُ وَكُنَ مِنَ الشَّاكِرِينَ” cümlesinde, A’raf Sûresi’nin 144. âyetindeki “فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ” cümlesi taklît edilmiştir.

Sözde 35. âyette ise, Zümer Sûresi’nin 9. âyeti taklît edilmiştir. Bu sözde âyette “إِنْ عَلَيَا قَانَتَا بِاللَّيْلِ سَاجِدَا يُحْذِرُ...” şeklinde iki halin ‘âtîf harfî olmadan kullanılması, bir rekâkettir. Ayrıca burada olduğu gibi, Kur’ân’da isimle haber arasında hâl vâkî’ olmamıştır.⁸⁵⁹ Bu durumda “Hz. Ali gece kıyamda ve secde de olmadığı zaman, ahiretten sakınmaz” şeklinde bir mana ortaya çıkar. Bir de “sevâp” kelimesi, o sözde âyette “رَجَى” fiiliyle kullanıldığı halde, Kur’ân’da “أَرَادَ” fiiliyle kullanılmıştır.⁸⁶⁰

Sözde 36. âyetteki “نَدَمَ” fiili, fiil olarak Kur’ân’da geçmemiştir.⁸⁶¹

Sözde 38. âyetteki “خَلَفَ” fiili, muhâlefet etmek anlamındadır. Oysa Kur’ân’da muhâlefet etmek anlamında, “خَلَفَ” değil; “خَالَفَ” fiili kullanılmıştır.⁸⁶²

Sözde 40. âyette “إِنَّهُمْ قَوْمٌ سَوَاءٌ خَاسِرِينَ” cümlesindeki “خَاسِرِينَ” kelimesi, “خَاسِرُونَ” şeklinde olmalıydı. Zira “خَاسِرُونَ” kelimesi, merfû‘ olan kavm kelimesinin sıfatıdır. Bu

⁸⁵⁵ Bk. Âl-i ‘İmrân Sûresi, Âyet 10, 116; Tevbe Sûresi, Âyet 25; Yûsuf Sûresi, Âyet 68; Yâsîn Sûresi, Âyet 23; Ahkâf Sûresi, Âyet 26; Mücadele Sûresi, Âyet 17.

⁸⁵⁶ ‘Avad, s.40.

⁸⁵⁷ Bk. Hac Sûresi, Âyet 60; Kasas Sûresi, Âyet 76; Sa’d Sûresi, Âyet 22, 24; Hucurât Sûresi, Âyet 9.

⁸⁵⁸ Nöldeke-Schwally, s.130.

⁸⁵⁹ ‘Avad, s.43.

⁸⁶⁰ Bk. Âl-i ‘İmrân Sûresi, Âyet 145; Nisâ Sûresi, Âyet 134.

⁸⁶¹ ‘Avad, s.44; Nöldeke-Schwally, s.128.

⁸⁶² Bk. Nûr Sûresi, Âyet 63.

sûreyi uyduran, herhalde Enbiyâ Sûresi'nin 74. âyetindeki “إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوَءٍ فَاسِقِينَ” cümlesinin tesirinde kalmıştır. Oysa bu âyetteki “فَاسِقِينَ” kelimesi, mansûp olan kavim kelimesinin sıfatı olduğu için mansûp olmuştur.

Sözde 41. âyetteki “وَعَلَى الَّذِينَ سَلَكَوا مَسَلَكَهُم” ifadesine gelince, Kur'ân'da “سَلَكَ” fiili, “مَسَلَك” kelimesiyle değil; “سَبِيل” kelimesiyle birlikte kullanılmıştır.⁸⁶³

Bu sözde sûre, hakikaten Kur'ân'dan olsaydı, konuları itibariyle Mekkî sûrelerden olması ve onların üslûbuna sahip olması gerekirdi. Oysa onda, Mekkî ve Medenî sûrelerin üslûpları birbirine karışmıştır. Önceki ümmetlerden bahsedilmesi (8-10, 29. âyetler), hesap gününün hatırlatılması (11, 18, 26. âyetler) ve Hz. Peygamber'e sabretmesinin öğütlenmesi (30. âyet), Mekkî sûrelerin konularındandır. “*Ey iman edenler*” (1. âyet) ve “*Ey Rasûl*” (13, 24 ve 34. âyetler) ifadeleri Medenî sûreleri hatırlatır.

O sözde sûrede dil, üslûp ve muhteva yönüyle Kur'ân'a muhalif olan şeyleri gösterdik. Şunu kesin olarak ifade edebiliriz ki, bu sözde sûrenin Kur'ân'a benzemesi ve Kur'ân'dan olması mümkün değildir. Çünkü bu kadar şâz üslûp ve muhteva, bir sûrede toplanmaz. Dolayısıyla o sûrenin uydurulduğu kesindir, fakat onun kim tarafından ve ne zaman uydurulduğunu tam olarak belirleyemiyoruz. Sadece şunu söyleyebiliriz ki, Hz. Peygamber ile Hz. Ali hakkında iki nûr lakabı, Draz'a göre et-Tûsî'den (ö. 460/1069) sonra VII/XIII. asırda⁸⁶⁴, Mirzâ Kazem Bek (ö. 1870) ve Nöldeke'ye göre ise VIII/XIV. asırda kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁶⁵ Buna göre bu sözde sûre, VII/XIII. asırdan önce uydurulmuş olamaz. Zaten şu ana kadar yapılan araştırmalara göre, Nûreyn sûresinin zikredildiği en eski kaynak, müellifi kesin olarak bilinmeyen Farsça Debistân-ı Mezâhib adlı eserdir. Çeşitli din ve mezhepleri ve özellikle XI/XVII. asırda Hindistan'ın dini durumunu anlatan o eserde, Şî'a akaidi anlatıldıktan sonra “*Şî'îler'in bazısı: 'Hz. Osman, mushafları yaktırdı. Hz. Ali'nin ve ehl-i beytin fazileti hakkındaki sûreleri yok etti.' derler. Onlardan biri de şu sûredir.*” denilmiş ve Nûreyn sûresinin metni nakledilmiştir.⁸⁶⁶

Diğer sözde Velâye sûresi ise şöyledir:

⁸⁶³ Bk. Nahl Sûresi, Âyet 69; Nûh Sûresi, Âyet 20.

⁸⁶⁴ Draz, *Kur'ân'a Giriş*, s.41.

⁸⁶⁵ Kazem Bek, s.424; Nöldeke-Schwally, s.128.

⁸⁶⁶ Debistân-ı Mezâhib, s.220-221.

يا أيها الذين آمنوا آمنوا بالنبى والذى للذى بعثناهما يهديانكم الى صراط مستقيم (1) نبي وولي بعضهما من بعض وأنا
العليم الخبير (2) إن الذى يوفون بعهد الله لهم جنات النعيم (3) والذى إذا تليت عليهم آياتنا كانوا بآياتنا مكذبين (4) إن لهم فى جهنم
مقاما عظيما إذا نودى لهم يوم القيامة أين الظالمون المكذبون للمرسلين (5) ما خلفهم المرسلين إلا بالحق وما كان الله ليظهرهم الى أجل
قريب (6) وسبح بحمد ربك وعلى من الشاهدين (7)⁸⁶⁷

*1. Ey iman edenler, sizi sırat-ı müstakime hidâyet etmeleri için gönderdiğimiz
nebiye ve veliye inanın. 2. Nebi ve veli birbirindendir. Ben bilirim ve haberdarım. 3.
Allah'ın ahdini yerine getirenler, naim cennetleri onlarıdır. 4. Onlara âyetlerimiz
okunduğu zaman, âyetlerimizi yalanladılar. 5. Onların cehennemde büyük makamları
vardır. Kıyamet günü onlara “Peygamberleri yalanlayan zalimler nerde?” diye nida
edilir. 6. Allah, onları peygamberlere ancak hak ile halef yaptı. Yakın bir zamana kadar
Allah onları desteklemeyecek. 7. Rabbine hamd ederek onu tesbih et. Ali, şahitlerdendir.*

Kur'ân âyetlerinin taklît edilmeye çalışıldığı bu uydurma sûrede de, Kur'ân'ın
üslûbuna uymayan pek çok şey vardır. Hemen daha ilk âyetinde veliye iman etmekten
bahsedilmiş, beşinci âyetinde peygamberlere ancak hak ile halef olunabileceği söylenmiş,
sonunda Allah'a tesbih etmek ve Hz. Ali'nin şahitlerden olduğu birlikte zikredilmiştir.
Bütün bunlar, bu sûrenin Kur'ân'ın muhteva ve üslûbunu çok iyi bilmeyen kişi veya
kişiler tarafından uydurulduğunu gösterir.

Bu iki sözde sûre, Hz. Ali'nin imâmeti üzerine bina edilmiş, bunu kabul
etmeyenlerin dalâlete düştükleri, irtidât ettikleri söylenmiş ve ebedî azapla tehdit
edilmişlerdir. Kur'ân'ın muhtevası, belâğat ve fesâhati konusunda çok az bilgisi olan
biri dahi, bu iki sûrenin muhtevasının onların uydurulduğuna en açık delil olduğunu
anlayabilir. İnsaflı biri onların uydurulduğuna hükmetmekte hiç tereddüt etmez.

Sonuç olarak söyleyelim ki, bu iki sözde sûre değişik Kur'ân âyetleri taklît
edilerek meydana getirilmiştir. Ancak onların her sözde âyetinde Kur'ân'a muhalif pek
çok şey vardır. Dolayısıyla bu iki taklît de, büyük bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

⁸⁶⁷ Tisdall, s.226.

F. “Hüsnü’l-Îcâz” Risâlesinin Müellifi

1912 yılında Mısır’da yayınlanan “حسن الإيجاز في إبطال الإعجاز” (Hüsnü’l-Îcâz fi İbtali’l-Î’câz)” isimli bir risâlede⁸⁶⁸, Fâtîha ve Kevser Sûresi’ne mu‘âraza yapılmaya çalışılmıştır. Biz burada o mu‘âraza iddialarını ele alacağız.

Bu risâlenin üzerinde müellifinin ismi, kayıtlı değildir. Reşîd Rızâ (ö. 1354/1935), o risâlenin müellifinin İngiliz ve Amerikan misyonerlik teşkilatları tarafından kiralanmış bir misyoner propagandacı olduğunu ifade etmiş⁸⁶⁹; Muhammed b. Hüseyin el-Büceyce de, onun kendisini “Nasîruddin Zafîr” adıyla tanıttığını söylemiştir.⁸⁷⁰

Hüsnü’l-Îcâz müellifi, bu risâlesinde Kur’ân’ın i‘câzını inkâr etmeye çalışmış ve i‘câzla ilgili değişik iddialar ortaya atmıştır. Mesela müşrik Araplar’ın Kur’ân’ın benzerini getirdiklerini, fakat onların kaybolduğunu, Kur’ân’ın kendi benzerini getirmekten insanların âciz olduklarını ancak mübâlağa olsun diye zikrettiğini ileri sürmüş, insanların Kur’ân’ın ibarelerinden daha fâsîh, daha belîğ ve daha güzelini getirmesinin aklen mümkün olduğunu iddia etmiştir.⁸⁷¹

İranlı âlim Ebu’l-Kasım b. Ali Ekber b. Hâşim el-Mûsevî el-Hûî (ö. 1371/1952), o risâleye “Nefehâtü’l-Î’câz fi Reddi’l-Kitâbi’l-Müsemma Hüsnü’l-Îcâz” isminde bir reddiye yazmış, onda ortaya atılan iddialara cevap vermiştir.⁸⁷²

O risâlenin müellifinin en büyük iddialarından biri de, Fâtîha Sûresi’ne mu‘âraza yaptığı iddiasıdır. O, Fâtîha Sûresi’nin belâğatla hiçbir ilgisinin olmadığını, onun son âyetinin tamamen haşiv (lüzumsuz) ve hâsıl-ı tahsîl kabilinden olduğunu, ilk beş âyetinin ise manasından hiçbir şey kaybolmadan ihtisâr edilebileceğini söylemiş ve şu sözleriyle Fâtîha Sûresi’ne mu‘âraza yaptığını iddia etmiştir:

”الحمد للرحمن، رب الأكوان، الملك الديان، لك العبادة وبك المستعان، اهدنا صراط الإيمان“⁸⁷³

⁸⁶⁸ Bk. **Hüsnü’l-Îcâz fi İbtali’l-Î’câz**, Kâhire: İngiliz-Amerikan Bulak Matbaası, 1912.

⁸⁶⁹ Reşîd Rızâ, I, 79.

⁸⁷⁰ Muhammed b. Hüseyin el-Buceyce, “Muhâvelâtü’t-Tahrîfi’l-Kur’âni’l-Kerîm beyne’l-emsî ve’l-yevm”, <http://www.way2jannah.com/vb/showthread.php?t=13056> (17 Nisan 2013)

⁸⁷¹ Bk. **Hüsnü’l-Îcâz fi İbtali’l-Î’câz**, s.6-11.

⁸⁷² Bk. Ebu’l-Kâsım b. Ali Ekber b. Hâşim el-Mûsevî el-Hûî (ö. 1371/1952), **Nefehâtü’l-Î’câz fi Reddi’l-Kitâbi’l-Müsemma Hüsnü’l-Îcâz**, 3. Baskı, Beyrût: Dâru’l-Muverrihu’l-Arabî, 1411/1990.

⁸⁷³ **Hüsnü’l-Îcâz fi İbtali’l-Î’câz**, s.23-24.

“Rahman’a hamd olsun. O, varlıkların Rabbi’dir. Hesabı görecektir. İbadet, senin içindir, yardım senden istenir. Bizi iman yoluna ilet.”

Onun bu sözleri, Fâtiha Sûresi’ne gerçekten bir mu‘âraza sayılır mı? el-Hûî’ye göre, bu sözleriyle Fâtiha Sûresi’ne mu‘âraza yaptığını zanneden o kişi, Kur’ân’ın üslûbunu izlemek ve onu taklît etmekten başka bir şey yapmamıştır.⁸⁷⁴ Reşîd Rızâ ise, onun bu yaptığına mu‘âraza değil; ihtisar demenin daha doğru olacağını, ancak Kur’ân’ın bir sûresinin dahi ihtisar edilemeyeceğini, gökteki yedi süreyi ihtisar etmenin, Fâtiha Sûresi’nin yedi âyetini ihtisar etmekten daha kolay olduğunu söylemiştir.⁸⁷⁵

Reşîd Rızâ, onun bu mu‘âraza iddiasını tafsilatlı bir şekilde ele alıp tenkit etmiştir.⁸⁷⁶ Biz de şimdi Reşîd Rızâ’nın o tenkitlerine yer vereceğiz.

Hüsni’l-Îcâz müellifi, Fâtiha Sûresi’nin bazı kelimelerini değiştirmiş, bazı kelimelerini hafzetmiştir. Onun Fâtiha Sûresi’nden hafzettği ilk kelime, Allah ismidir. Oysa Allahu Teala’nın diğer isimlerinden hiçbirisi, onun yerini tutamaz. Çünkü Allah ismi, onun zât ismi olup kemal sıfatlarının hepsini icmâlen ifade eder. O, Rahîm ismini de hafzetmiştir. Fakat Rahmân ismi, onun yerini dolduramaz. “Âlemîn” kelimesini ise, “ekvân” kelimesiyle değiştirmiştir. Ancak bu, yerinde kullanılan bir kelimeyi, uygun olmayan başka bir kelimeyle değiştirmektir. Çünkü ekvân, “kevn”in çoğuludur; kevn ise masdar olup çoğul yapılmaz. “Âlemîn” ise, “âlem” kelimesinin çoğulu olup isticlak itibariyle yaratıcısının varlığına delalet eder. Onun akıl sahiplerine ait isimler gibi çoğul yapılması, okuyucuya Rab kelimesinde bulunan Allah Teala’nın canlıları ve özellikle insanları terbiye etmesini hatırlatır.⁸⁷⁷

O, “yevmi’d-dîn” ifadesini, “deyyân” kelimesiyle değiştirmiştir. Fakat deyyân, “yevmi’d-dîn” ile kastedilen manaları karşılamaz. Çünkü deyyân kelimesinin; hâkim, hesaba çeken, iyiliğe ve kötülüğe karşılık veren vb. manaları vardır. Allahu Teala’nın deyyân kelimesiyle nitelenmesinden çıkarılacak en iyi mana, onun hâkim olması ve kullarını hesaba çekip cezalandırmasıdır. “Yevmi’d-dîn” ise, Kur’ân’da korkunç

⁸⁷⁴ el-Hûî, age., s.25.

⁸⁷⁵ Reşîd Rızâ, I, 78.

⁸⁷⁶ Bk. Reşîd Rızâ, I, 78-83.

⁸⁷⁷ Reşîd Rızâ, I, 79-80.

vasıflarla anlatılan bir günün ismidir. O gün, Allahu Teala bütün mahlûkatı hesaba çekecek ve amellerinin karşılığını verecektir. Mâlik kelimesinin o güne muzâf olması, o gün bütün yetkinin sadece Allah’a ait olduğunu anlatır, insanı amel-i sâlihe teşvik eder, kötülüklerden alıkoyar. Deyyân kelimesinde ise bu manaların hiçbiri yoktur.⁸⁷⁸

O, “إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ” âyetini, “لَكَ الْعِبَادَةُ وَبِكَ الْمُسْتَعَانُ” cümlesiyle değiştirmiştir. Fakat onun sözleri, mana itibariyle noksandır. Eğer o, “لَكَ الْعِبَادَةُ” (*İbadet senin içindir*) cümlesiyle bütün ibadetler Allah’adır demek istiyorsa, bu doğru değildir. Yok, ibadetin sadece Allah’ın hakkı olduğunu kastediyorsa, bu doğrudur. Ancak o cümle, Allah’a ait bu hakkı okuyucunun yerine getirdiğini göstermez. Oysa “إِيَّاكَ نَعْبُدُ” (*Ancak sana ibadet ederiz*) cümlesi, okuyucunun bütün tevhîd ehli müminlerle birlikte kendi ibadetini de Allah’a arz ettiğini gösterir. Ayrıca vicdanlardaki tesiri bakımından da o iki cümle arasında büyük fark vardır. Müslüman, ibadetini ve yardım talebini, bütün müslümanların ibadetleri ve yardım talepleri zımnında Rabbine arz eder, kendi benliğini yok edip bizi önceler, cemaat içinde kendi ibadetinin de kabul edileceğini ümit eder.⁸⁷⁹

O, “sırât-ı müstakîm” terkiibini de, “sırât-ı îmân” terkiibiyle değiştirmiştir. Fakat “sırât-ı müstakîm” ile sadece “sırât-ı îmân” kastedilmemiştir. Çünkü “sırât-ı müstakîm”, “sırât-ı îmân”dan daha kapsamlı olup; imanda, ilimde, ahlakta, ibadette, muamelatta, medenî ve içtimaî hayattaki her şeyde istikamet üzere olmayı ifade eder.⁸⁸⁰

O misyonerin Fâtiha Sûresi’nin son âyetinin haşiv ve hâsıl-ı tahsîl kabilinden olduğunu iddia etmesi de, doğru değildir. Zira “sırât-ı müstakîm”ın Allah’ın kendilerine nimet verdiği nebîler, sıddıklar, şehitler ve salihlerin yolu olduğunun söylenmesi, okuyucuya onların vârislerine tabi olması ve onların arasına katılmak için çaba göstermesi gerektiğini hatırlatır. O yolun gadaba uğramış, haktan sapmış ve yolunu şaşırmış zavallıların yolu olmadığını açıkça ifade edilmesi ise, okuyucuya onların seviyesine düşmemesi için onların yolundan kaçınması gerektiğini hatırlatır.⁸⁸¹

⁸⁷⁸ Reşid Rızâ, I, 80.

⁸⁷⁹ Reşid Rızâ, I, 80-81.

⁸⁸⁰ Hûî, age., s.24.

⁸⁸¹ Reşid Rızâ, I, 81-82.

Hüsnu'l-Îcâz müellifi, Kevser Sûresi'nin belâğat ve i'câzına dair müslüman âlimlere sorular sorduğunu, fakat hiç kimsenin kendisine cevap veremediğini iddia etmiş ve şu sözleriyle de Kevser Sûresi'ne mu'âraza yaptığını ileri sürmüştür:

”إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْجَوَاهِرَ، فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَجَاهِرَ، وَلَا تَعْتَمِدْ قَوْلَ سَاحِرٍ“⁸⁸²

“Muhakkak ki, biz sana cevherleri verdik. O halde Rabbin için namaz kıl ve açıkça söyle. Sihirbazın sözüne itimat etme.”

Ne gariptir ki o, bu mu'âraza iddiasında kendisinden yaklaşık 1300 sene önce Kur'ân'a mu'âraza yapmak isteyen Müseylime'nin bazı ibarelerine sarılmıştır.⁸⁸³

Onun bu sözleri, gerçekten bir mu'âraza sayılır mı? Reşîd Rızâ'ya göre, onun Kevser Sûresi'nde bazı değişiklikler yaparak getirdiği bu sözlerin makama ve muktezâyı hale uygun olduğunu farz etsek bile, onlar Kevser Sûresi'ne bir mu'âraza kabul edilemez. Aslında bu sözler, Kevser Sûresi'nin bir taklidi ve onda biraz değişiklik yaparak meydana getirilen bir çeşit iktibastır. Fakat bu değişiklik, fasîh Arapçayı ve özellikle o asrın dilini bilmeyen zayıf akıllı biri tarafından yapılmıştır. Onun burada namaz kılma emrini mücevherlerin verilmesine bağlaması zayıf akıllılık değil de nedir? Yine burada namazla birlikte bir şeyi açıktan yapmak ve bir sözü açıktan söylemek anlamındaki mücâherenin emredilmesinde de hiçbir münasebet yoktur. Son cümle ise, lafız ve mana yönünden halis bir Arabın söyleyeceği bir söz değildir. Çünkü Araplara göre sihirbazların itimat edilecek sözleri yoktur veya böyle bir söz söyleyebilecekleri doğru olsa bile onlara itimat edilmez. Sihirbazlar ancak fesat çıkaran hilekâr kimselerdir; yoksa söz ehli değildirler.⁸⁸⁴

Hüsnu'l-Îcâz müellifi, Fâtîha ile Kevser Sûresi'nin bazı kelimelerini değiştirmek ve bazılarını da hazfetmek sûretiyle meydana getirdiği o sözlerle mu'âraza yaptığını iddia etmiştir. Fakat o, bu mu'âraza iddiasında başarılı olamamış, halefleri gibi tam bir hüsrana uğramıştır.

⁸⁸² Hüsnu'l-Îcâz fî İbtali'l-Îcâz, s.25.

⁸⁸³ Bk. Tezimiz 98. sayfası

⁸⁸⁴ Bk. Reşîd Rızâ, I, 225.

G. “el-Furkânu’l-Hak” Kitabı

1999 yılında Amerika’da yayınlanan “el-Furkânu’l-Hak” adlı kitabın Kur’ân’ın meydan okumasına cevap verdiği ve Kur’ân’dan daha üstün olduğu iddia edilmiştir. Biz o iddiayı ele alıp değerlendireceğiz, fakat önce o kitap hakkında bilgi vereceğiz.

el-Furkânu’l-Hak, 1991 yılında II. Körfez savaşıdan sonra hazırlanmaya başlanmış ve 1998’de tamamlanmıştır.⁸⁸⁵ Kitabın önce Arapça metni yazılmış, sonra “The True Furqan” adıyla İngilizce’ye tercüme edilmiş, İngilizce tercümesiyle birlikte 1999 yılında yayınlanmıştır.⁸⁸⁶ Her sayfada Arapça metin ve İngilizce tercümesi birlikte yer almaktadır. O, küçük boy (21.6 x 15.5) ebadında, 366 sayfadan ibarettir. Bir mukaddime, bir besmele bölümü, 77 sözde sûre ve bir hâtimedden meydana gelmektedir. Toplam 935 âyettir. Besmele, sûre, âyet vb. tabirler, Kur’ân’a mahsus olmasına rağmen, o kitabın Allah katından geldiği intibâhı vermek için onda aynen kullanılmıştır.

Kitabın üzerinde yazarının adı, kayıtlı değildir. Mukaddimesinde onun tedvîn, tercüme ve neşrinden sorumlu bir heyetten bahsedilmiştir. O heyet de, iki kişiden ibaret olup kendilerini “es-Sâfî” ve “el-Mehdî” müsteâr isimleriyle takdim etmişlerdir.⁸⁸⁷ Bazıları: “*es-Sâfî, Furkânu’l-Hakk’ın kendisine vahyedildiği kişi; el-Mehdî ise, onun üslûbunu ve formunu düzenleyendir.*” demişlerse de bu, doğru değildir; gerçekten ismi es-Sâfî veya el-Mehdî olan hiç kimse yoktur.⁸⁸⁸ Aslında es-Sâfî ve el-Mehdî, aynı kişi olup gerçek isminin Anis Shorrosh olduğunu ilk defa Amazon internet sitesinde açıklamıştır.⁸⁸⁹ Neredeyse herkes, bu kitabın yazarının Amerikalı rahip Anis Shorrosh olduğunda ortak bir karara varmıştır. Kitabı İngilizce’ye tercüme eden de odur.⁸⁹⁰

⁸⁸⁵ Salâh Abdulfettâh Hâlidî, *Tehâfutu “Furkân” Mütenebbi’l-Amerikî emâme Hakâiki’l-Kur’ân*, ‘Ammân: Müessesetü’l-Fursân, 1426/2005, s.27.

⁸⁸⁶ O kitap, 2001, 2002 ve 2004 yıllarında tekrar yayınlanarak şu ana kadar dört baskı yapmıştır. Biz araştırmamızda onun bu ilk baskısını kullanacağız: **el-Furkânu’l-Hak** (The True Furqan), Sacramento: Omega 2001 ve Enumclaw: WinePress Publishing, 1999.

⁸⁸⁷ Bk. el-Furkânu’l-Hak, s.3.

⁸⁸⁸ Sadık Beşir Nasr, “el-Furkânu’l-Hakk.. Heves ve İstihfâf II”, *Libya el-Yevm Gazetesi*, 24 Haziran 2005. <http://www.ezreen.com/vb/showthread.php?t=586> (11 Mart 2013)

⁸⁸⁹ Muhammed Seyyid Abduh Abdurrezzâk, **el-Kur’ânu’l-Amerika: Udhuke’l-Karni’l-Hâdi ve’l-İşrîn**, Kâhire: Dâru’r-Rıdvân, 2004, s.55.

⁸⁹⁰ Hâlidî, *Tehâfutu “Furkân”*, s.9, 50.

Anis Shorrosh, Filistin'in Nâsırıyye şehrinde muhtemelen 1948 yılında doğmuştur.⁸⁹¹ Arap asıllı olup 1967'de Ürdün'e, oradan da Amerika'ya göç etmiştir. Mississippi Üniversitesi'nde Sosyoloji bölümünü bitirmiş, ilahiyat alanında master yapmış, biri rahiplikle ilgili, diğeri din felsefesi alanında olmak üzere iki doktora yapmıştır.⁸⁹² Amerikan vatandaşlığına kabul edilmiş, Hristiyan bir rahip olarak yetmiş altıdan fazla ülkeye gitmiş, oralarda vaftiz törenleri yapmıştır.⁸⁹³ Ahmet Deedât (ö. 1426/2005) ile 1985'te Londra'da Hz. İsa'nın tanrı olup olmadığı mevzuunda ve 1988'de Birmingham'da Kur'ân ve İncil'den hangisinin Allah kelamı olduğu konusunda münazara yapmıştı.⁸⁹⁴ Meşhur Newyork ve Washington patlamasından iki gün sonra 13 Eylül 2001'de Houston Baptist Üniversitesi'nde verdiği bir konferansta Amerikan hükümetine müslümanları Amerika'dan kovmasını ve bütün müslümanları Ortadoğu'da toplayıp atom bombasıyla yok etmesini önermişti.⁸⁹⁵ Müslümanların Amerika'yı işgal etmek için bir plan hazırladıklarını, sıkı tedbirler alınmazsa yirmi yıl içinde Amerika'yı istila edeceklerini ileri sürmüş, Amerika'da İslâm'ın yükselmesi konusunda uyarılarda bulunmak için yirmiden fazla radyo ve televizyon programında konuyu tartışmıştır.⁸⁹⁶ Onun "Islam Revealed" (1988) ve "Islam a Threat or a Challenge" (2003) isimli iki kitabı yayınlanmıştır.

Şinasi Gündüz'e göre Shorrosh, evangelist bir Hristiyandır. Her evangelist gibi onun da amacı, Hristiyanlığın yayılma konusunda başarı gösterilemeyen İslâm ülkelerinde yaşayan halklara ulaşmak ve onları Hristiyanlaştırmaktır. Bunun için Furkânü'l-Hak hazırlanarak devreye sokulmuştur. Dolayısıyla ona baştan sona Hristiyan öğretileri ve teolojisi hâkimdir. O, kültüre uyarlama yöntemi doğrultusunda, Hristiyanlığın mesajını müslümanların kendi gelenekleri, din dilleri ve kültürel öğeleriyle onlara sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda metin hazırlanırken tamamıyla Kur'ân'ın üslûbu, dili, terminolojisi ve şematik yapısı temel alınmıştır.⁸⁹⁷

⁸⁹¹ Sadık Beşir Nasr, "Milef ma za Yürîdüne bi'l-Kur'ân", **Mecelletü't-Tavasul**, Sayı.8 (2005), s.127.

⁸⁹² Abdurrezzâk, s.56-57; Hâlidî, *Tehâfutu "Furkân"*, s. 24-25; Nasr, agm., s.127.

⁸⁹³ Hâlidî, age., s.23.

⁸⁹⁴ Abdurrezzâk, s.56; Hâlidî, age., s.23.

⁸⁹⁵ Abdurrezzâk, s.56-57; Hâlidî, age., s.24-25; Nasr, agm., s.128.

⁸⁹⁶ Bk. Anis Shorrosh, "Twenty-year Plan for USA: Islam Targets America", *Koenig's International News*, Bahar 2003. <http://www.think-israel.org/shorrosh.Islam.html> (13 Ocak 2013)

⁸⁹⁷ Şinasi Gündüz, "Evanjeliklerin Gerçek Furkan'ı", <http://serzeyrek.tr.gg/Evanjeliklerin-Ger%Ek-Furkân%26%23305%3B.htm> (11 Nisan 2013)

Şunu da ifade etmek gerekir ki, Furkânu'l-Hak gibi hacimli bir kitabı yalnızca bir kişinin meydana getirdiğini düşünmek, eksik bir değerlendirmedir. Shorrosh'un arkasında, onu destekleyen gizli kuruluşlar bulunmaktadır. Hatta Zafir Mikdâdî'ye göre, bu kitap bizzat Amerikan yönetiminin direktifleri doğrultusunda hazırlanmıştır.⁸⁹⁸

Shorrosh, Furkânu'l-Hakk'ın dili, üslûbu ve muhtevası ile Kur'ân'a meydan okuduğunu⁸⁹⁹, Kur'ân'a mu'ârazayı başardığını ve Kur'ân'dan üstün olduğunu iddia etmiş⁹⁰⁰, 27 Mayıs 1999'da Baptist News dergisine verdiği röportajda şöyle demiştir: *"Kur'ân, kendisine benzer bir kitap meydana getirilmesi için dünyaya meydan okudu. Aslında müslüman dünya, tüm dini, bu meydan okuma üzerine bina etmiştir. Fakat hiç kimse, onun benzerini getirmeye teşebbüs etmedi. Çünkü ona teşebbüs edenler, ya i'dam edildi ya da sürgüne gönderildi. Mısırlı meşhur edebiyatçı Tâhâ Hüseyin (ö. 1393/1973) de böyle bir şeye teşebbüs ettiği takdirde ölümle tehdit edilmişti. 1400 senedir bu meydan okumaya cevap olarak hiçbir edebî metin meydana çıkarılamadı. Şu ana kadar (böyleydi). Furkânu'l-Hak ise, Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verdiği için müslümanlar için bir atılım olmakla kalmayacak, Kur'ân'ın öğretilerinin birçoğundan şüphe edilecek, İncil'in mesajını da müslümanların hayranlık duyacağı mükemmel ve kusursuz klasik bir Arapça'yla sunacaktır. Müslümanlar, Kur'ân'ın meydan okumasına cevap veren bu kitabı görmek isteyecekler, onların Kur'ân hakkındaki düşünceleri temelden sarsılacak ve daha sağlam bir dayanak arayacaklar."*⁹⁰¹

Shorros'un bu sözlerinde pek çok yanlış vardır. Bir defa, Furkânu'l-Hakk'ın Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verdiği iddiası, doğru değildir. Biraz sonra bu konuya değineceğiz. İkinci olarak, bu kitap nev'inin ilki değildir. Nüzûlünden günümüze kadar Kur'ân'ın benzerini getirmek için birçok teşebbüs olmuştur. Zaten bizim araştırmamızın esas konusu da bu taklît teşebbüsleridir. Üçüncü olarak, Kur'ân'ı taklît etmek isteyenlerin i'dam edildiği veya sürgüne gönderildiği iddiası da doğru değildir. Kur'ân'a mu'ârazaya teşebbüs ettiği için öldürülen veya sürgüne gönderilen

⁸⁹⁸ Zafir Mikdâdî, el-Furkânu'l-Hak ve Tahrîfu'l-Kur'ân, (5 Ocak 2006 tarihli makale), <http://middle-east-online.com/?id=35485> (3 Nisan 2013)

⁸⁹⁹ Shorrosh, agm., <http://www.think-israel.org/shorrosh.İslâm.html> (13 Ocak 2013)

⁹⁰⁰ Abdurrezzâk, s.70; Hâlidî, *Tehâfutu "Furkân"*, s.18-19.

⁹⁰¹ C. S. Arthur, "New Book Answers Challenge Issued by Islam's Holy Book", *Baptist News*, 27 Mayıs 1999. <http://www.bpnews.net/bpnews.asp?id=1062> (11 Nisan 2013)

hiç kimse yoktur. Sadece İbnü'l-Mukaffa' hakkında böyle bir iddia vardır.⁹⁰² Fakat onun da daha çok yazdığı bir emannâme sebebiyle öldürüldüğü kabul edilir.⁹⁰³ Tâhâ Hüseyin'in mu'ârazaya teşebbüs ettiği takdirde ölümle tehdit edildiği iddiasına gelince, bunu ondan başka dile getiren hiç kimse yoktur.

Şu ana kadar Kur'an'a mu'âraza olduğu iddia edilerek getirilen en hacimli ve kapsamlı kitap olan Furkânü'l-Hakk'ın Kur'an'ın meydan okumasına cevap verdiği ve Kur'an'a mu'âraza konusunda başarılı olduğu iddiası, doğru değildir. Bu kitap, Kur'an'ın üslûbunu ve muhtevasını taklît ederek söylediği basit sözlerle ona mu'âraza yaptığını iddia eden Müseylime'ye nispet edilenlerden çok farklı değildir. Hatta bu kitap, Müseylime'nin o rakîk mu'âraza iddialarının seviyesinde bile değildir. Shorros, bu kitabı te'lif ederken Kur'an'ı elinin altında hep hazır bulundurmuş; Kur'an'a ve İslâm'a saldırmak için sûre ve âyetleri iyi tetkik etmiş; istediği cümleleri alıp onları yeniden düzenlemiş; bazılarını ise olduğu gibi bırakmış; kendisi de bir şeyler ekleyerek o kitabı meydana getirmiştir. Bu kitabı dikkatle inceleyen biri, onun her sayfasında hatta hemen her sözde âyetinde Kur'an'ın lafızları, manaları, ibareleri, cümleleri ve fasılalarının taklît edilmeye çalışıldığını görecektir. Onda Kur'an'ın nasıl taklît edildiğini göstermek için bazı örnekler vereceğiz.

Sözde İ'câz sûresinin 13. âyetinde, İsrâ Sûresi'nin 88. âyeti taklît edilerek insanlar ve cinlerin Furkânü'l-Hakk'ın benzeri bir âyet getiremeyecekleri söylenmiştir:

”و لئن اجتمعت الإنس والجن على أن يأتوا بآية من مثله لا يأتون بقبس من نوره أو بنفحة من محبته ولو كان بعضهم لبعض

ظهيرا“⁹⁰⁴

“And olsun ki, insanlar ve cinler (Furkânü'l-Hakk')ın benzeri bir âyet getirmek üzere toplansalar ve birbirlerine destek olsalar, onun nurundan bir parça veya onun sevgisinden bir esinti getiremezler.”

Sözde Hatim sûresinin 8. âyetinde, Bakara Sûresi'nin 23-24. âyetleri taklît edilerek şöyle meydan okunmuştur:

⁹⁰² Mümin Salih, “Responding to Allah's Challenge”, 22 Temmuz 2006. <http://www.İslâm-watch.org/MuminSalih/AllahsChallenge.htm> (11 Kasım 2013)

⁹⁰³ Bk. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdus el-Cehşiyârî (ö. 331/942), *Kitâbu'l-Vüzerâ ve'l-Küttâb*, Mısır: Abdülhamîd Ahmed Efendi Matbaası, 1357/1938, s.71.

⁹⁰⁴ el-Furkânü'l-Hak, s.82.

”وإن كنتم في ريب مما أنزلنا في الفرقان الحق من نور ومحبة ورحمة وحق وسلام فأتوا بسورة من مثله وادعوا شهداءكم من دوننا إن كنتم صادقين فإن لم تفعلوا ولن تفعلوا فاتقوا النار التي وقودها الناس والحجارة أعدت للكافرين“⁹⁰⁵

“Furkânu’l-Hak’ta indirdiğimiz nûr, muhabbet, rahmet, hak ve selamdan şüphe ediyorsanız, onun benzeri bir sûre getirin, eğer doğru söylüyorsanız bizden başka şahitlerinizi çağırın. Eğer yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- yakıtı insanlar ve taşlar olan kâfirler için hazırlanmış cehennem ateşinden sakının.”

Sözde Nesih sûresinin 12 ve 13. âyetinde ise, Hûd Sûresi’ndeki tehdidî âyetinin uydurma olduğu iddia edilmiştir:

”وإذا قيل هو قول افتراه قلتم فأتوا بعشر سور مثله مفتريات إن كنتم صادقين ولا يأتي السور المفتريات إلا مفتر و مما توحى الشياطين“⁹⁰⁶

“‘O, onun uydurduğu bir sözdür’ denildiği zaman, ‘Eğer doğru söylüyorsanız, onun benzeri uydurulmuş on sûre getirin’ dediniz. Ancak iftiracı ve şeytanın kendisine vahyettiği kişi, uydurulmuş sûreler getirir.”

Sözde Furkân sûresinde, Enfal Sûresi’nin 31. âyeti taklît edilerek Mekkeli müşriklerin Kur’ân hakkında söyledikleri sözler, Furkânu’l-Hak için söylenmiştir:

”و إذا تتلى عليهم آيات الفرقان الحق قالوا قد سمعنا لو نشاء لقلنا مثل هذا إن هو إلا أساطير الأولين“⁹⁰⁷

“Onlara Furkânu’l-Hakk’ın âyetleri okunduğu zaman dediler ki: İşittik, istesek onun benzerini söyleriz. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.”

O kitapta Kadr isminde bir sûre uydurulmuş ve onun 1-4. âyetlerinde Kur’ân’daki Kadir Sûresi taklît edilmeye çalışılmış ve Furkânu’l-Hak övülmüştür:

”إنا أنزلناه بالحق في ومضة الفجر في ساعة القدر (1) نوراً للضالين وهدى للناس كافة في كل عصر (2) فرقان حق وحكم عدل وقول فصل في كل أمر (3) محبة ورحمة وسلام هو حتى منتهى الدهر (4)“⁹⁰⁸

⁹⁰⁵ el-Furkânu’l-Hak, s.317.

⁹⁰⁶ el-Furkânu’l-Hak, s.217.

⁹⁰⁷ el-Furkânu’l-Hak, s.53.

⁹⁰⁸ el-Furkânu’l-Hak, s.83.

“Biz onu gerçekten kadir saatinde fecrin aydınlığında indirdik. O, sapmışlar için nûr ve her asırdaki bütün insanlar için hidâyettir. O, gerçek delil, âdil hüküm ve her işte ayırt edici sözdür. Zamanın sonuna kadar o, sevgi, rahmet ve selamdır.”

O kitapta Ğarânik hadisesi gerçek kabul edilerek Ğarânik isimli bir sûre uydurulmuş ve Necm Sûresi’nin ilk kısmı taklît edilerek şöyle denmiştir:

”يأَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ عِبَادِنَا لَقَدْ ضَلَّ رَأْسُكُمْ وَقَدْ غَوَى (1) وَمَا نَطِقُ عَنْ الْهَوَىٰ إِنَّهُ هُوَ إِلَّا وَحْيَ إِفْكٍ يُوحَى (2) عِلْمُهُ
مَرِيدَ الْقَوَى (3) فَرَأَى مِنْ مَكَائِدِ الشَّيْطَانِ الْكُبْرَى وَهُوَ بِالْدَّرَكِ الْأَدْنَى (4) وَرَدَّدَ الْكُفْرَ جَهْرًا وَتَلَا أَفْرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُرَى وَمَنَاةَ الثَّالِثَةَ
الْأُخْرَى إِنْ شَفَاعَتُهُنَّ لِتَرْجِي (5)“⁹⁰⁹

“Ey kullarımızdan inkâr edenler, öncünüz saptı ve azdı. O, hevâsıyla konuşmadı. O(nun konuşması), uydurulmuş vahiyden başkası değildir. Onu güçlü kuvvetli müridi öğretti. O, en aşağı seviyede iken şeytanın büyük tuzaklarını gördü. Açıkça küfrü seslendirdi de ‘Lat’a, ‘Uzza’ya ve diğer üçüncüsü Menat’a ne dersiniz? Onların şefaati umulur.’ diye okudu”

O kitapta Kur’ân’ın taklît edildiğinin en açık örneklerinden biri de, Kur’ân’da Rahmân Sûresi’nde 31 defa tekrar edilen “فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ” âyetinin, sözde Ala’ sûresinde aynen tekrarlanmasıdır. O sözde sûrede, Müslümanlarla Hıristiyanlar karşılaştırıldıktan sonra, “فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ” âyeti yedi defa tekrarlanmıştır.⁹¹⁰

Furkânû’l-Hak’ta Kur’ân’ın nasıl taklît edildiğini görüyor musunuz? O kitapta bunlara benzer daha pek çok örnek vardır. Muhammed Seyyid Abduh Abdurrezzâk, o kitabın müellifinin Kur’ân’ı taklît etmesini, şöyle bir benzetmeyle anlatmıştır: Bir terzi düşünün ki, en ihtişamlı elbiseleri getiriyor, o elbiselerin her birinden bir parça kumaş kesip alıyor, sonra bu parçaları birbirine ekleyerek bir elbise dikmeye çalışıyor. Tabii ki o terzi, bu kumaş parçalarından dervişlerin yamalı giysileri gibi bir elbise diker. İşte o kitapta yapılan da bundan ibarettir.⁹¹¹ O kitabın müellifi de, Kur’ân’dan bir o âyeti, bir bu âyeti almış, onlarda istediği değişikliği yapmış, onları bir araya getirerek bu kitabı te’lif etmiştir.

⁹⁰⁹ el-Furkânû’l-Hak, s.110-111.

⁹¹⁰ el-Furkânû’l-Hak, s.337-339.

⁹¹¹ Abdurrezzâk, s.70-71.

Yine Muhammed Seyyid Abduh Abdurrezzâk bu konuda şöyle bir misal daha vermiştir: O kitabın müellifi; hırsız, alçak, hakir ve dili uzun bir kadın hizmetçiye benzemektedir. O hizmetçi, hanımefendisine ait ancak zevk-i selîm sahiplerinin giyebileceği türden elbiselerini çalıyor, bir mazeret uydurup onun yanında çalışmayı bırakıyor. Sonra çaldığı elbiseleri giyinerek hanımefendisinin yanına gidiyor. Onun karşısında o elbiselerle kibirleniyor; davranışlarında, giyinmesinde ve konuşmasındaki ahmaklığına ve kabalılığına aldırmandan yüksek zevk sahibi insanları kızdıracak şeyler yapıyor. O hizmetçi, nasıl davranırsa davransın, kendini nasıl tanıtırta tanıtsın, en nihayetinde hakir, ahmak ve keskin dilli hizmetçiden başkası değildir.⁹¹² İşte o müellif de, Kur’ân âyetlerini almış, onlarda istediği değişiklikleri yapmış, böylece onları kendine mal ettiğini zannederek o kitabı te’lif etmiş, sonra da o kitabın Kur’ân’dan üstün olduğunu iddia ederek övünmüştür. Hâlbuki o, rakik ve hoşâ gitmeyen sözlerden başka bir şey getirememiştir.

Furkânû’l-Hak’ta Kur’ân taklît edilmekle kalmamış, onda Kur’ân’a ve İslâm’a harp ilan edilmiş, Kur’ân’ın helal dediğine haram, haram dediğine helal denmiştir. O, baştan sona Kur’ân’a iftira ve hakaretlerle doludur. Zaten bu kitabın esas gayesi, Kur’ân’ın uydurma bir kitap olduğunu savunmak ve Kur’ân’ı kaldırıp yerine Furkânû’l-Hakk’ı koymaktır.⁹¹³ Ayrıca Kur’ân’da yer alıp da Yahudi ve Hıristiyanların hoşuna gitmeyen hükümlere de itiraz edilmiştir. Mesela İslâm’ın cihat ve savaş anlayışına karşı çıkılmış⁹¹⁴; çok evlilik⁹¹⁵, kısâs⁹¹⁶, Kur’ân’ın kadınlarla ilgili getirdiği haklar, mîrâs, şahitlik vb. hükümler tenkit edilmiştir.⁹¹⁷

Müslümanlar o kitaba hiç rağbet etmemiş, onun basit ve bayağı sözlerinin uydurulduğunu anlamışlardır. Amerika’da yayımlanan “Savtu’l-‘Urûbe” gazetesinin başyazarı Velid Rabâh bu kitaptaki sözde Fâtiha sûresini ilk defa okuduktan sonra his ve duygularını şöyle ifade etmiştir: “*Bu manası olmayan rakik sözler, içimi daralttı. Kur’ân’ı açıp Fâtiha Sûresi’ni okudum. O ikisi arasındaki fark, diriyle ölü arasındaki*

⁹¹² Abdurrezzâk, s.72.

⁹¹³ Mustafa Bekrî, “el-Furkânû’l-Amerika Bedîlen anî’l-Kur’ân”, *el-Uşbû‘ Gazetesi*, 3 Mayıs 2004. <http://www.alsakher.com/showthread.php?t=87865> (21 Ocak 2013)

⁹¹⁴ el-Furkânû’l-Hak, s.19, 71, 168.

⁹¹⁵ el-Furkânû’l-Hak, s.108-109.

⁹¹⁶ el-Furkânû’l-Hak, s.114.

⁹¹⁷ el-Furkânû’l-Hak, s.118-123.

*fark gibiydi. Nedendir bilmiyorum, hayalimde Müseylime canlandı. Kendi kendime dedim ki: Müseylime yalancılıkla suçlanmıştı. Ancak onun sözleri bile bu maskaralıklardan üstündü.”*⁹¹⁸

Shorrosh, kitapla ilgili müslümanlardan ilginç tepkiler aldığını söylemiş ve şöyle anlatmıştır: Klasik Arapça bilen Bangladeşli bir adamla konuşuyordum. Ona Furkânu’l-Hak’tan altı âyet ezbere okudum. Adam sevindi, onların Yüce Kur’ân’dan olduğunu zannetti. Ona dedim ki: “*Bu, yeni yüce Kur’ân!*” Bunun üzerine oturduğu yerden ayağa fırladı ve: “*(Bu,) imkânsız.*” diye bağırdı. Ben: “*İşte az önce sen de buna şahit oldun!*” dedim.⁹¹⁹

O, burada Arapça bilen birinin Furkânu’l-Hakk’la Kur’ân’ı birbirinden ayırt edemediğini ve dolayısıyla o ikisinin belâğat ve fesâhatının aynı olduğunu anlatmak istemiştir. Fakat bu, doğru olamaz. Çok az Arapça bilen biri dahi Kur’ân’ın fesâhati ile Furkânu’l-Hakk’ın rekâketini ayırt edebilir. Nerde kaldı ki, Arapça bilen biri, Kur’ân’dan olanla olmayanı ayırt edemesin.

Sonuç olarak söyleyelim ki, Furkânu’l-Hak kitabının, Kur’ân’ın meydan okumasına cevap verdiği ve Kur’ân’a mu’ârazayı başardığı iddiası, bir zandan ibarettir. Aslında o kitap, hemen her âyetinde Kur’ân’ın muhtevasının ve üslûbunun taklît edilmesiyle meydana getirilmiştir. Fakat o, bu konuda hiçbir başarı elde edememiştir. Kur’ân-ı Kerîm’le Furkânu’l-Hak arasında yerle gök arasındaki kadar fark vardır.

H. İnternette Kur’ân’ı Taklît Teşebbüsleri

İnternet, bilgisayar sistemleri ile birbirlerine bağlı olan, dünya çapında yaygın olarak kullanılan ve sürekli büyüyen bir iletişim ağıdır. İnternet sayesinde her türlü bilgi ve haber, dünyanın her tarafındaki insanlara anında iletebilmektedir. Bunu fırsat bilen İslâm ve Kur’ân düşmanlarının yeni gözde mekânı, sanal âlem olmuştur. Onlar sanal ortamda İslâm ve Kur’ân aleyhinde birçok iddia ve iftira ortaya attıkları gibi, bazıları da

⁹¹⁸ Abdurrezzâk, s.68.

⁹¹⁹ C. S. Arthur, “New Book Answers Challenge Issued by Islam’s Holy Book”, *Baptist News*, 27 Mayıs 1999. <http://www.bpnews.net/bpnews.asp?id=1062> (11 Nisan 2013)

uydurdukları birtakım sözlerle Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verdiklerini iddia etmişlerdir. İnternet ortamında Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri o kadar yaygınlaşmıştır ki, sadece bu konuya mahsus web siteleri bile vardır. Böylece onlar, hem gerçek isimlerini gizleyerek şeytanî düşüncelerini daha serbest ifade etmişler, hem de daha fazla insana ulaşma imkânı bulmuşlardır. Biz şimdi internet ortamındaki Kur'ân'ı taklît teşebbüslerinden bahsedeceğiz.

1. “The Christian Knight” Web Sitesinin Ye‘âfir ve Cehennem Sûresi

Şu anda aktif olmayan “The Christian Knight” web sitesinde “Hristiyanlara İndirilen Vahiy” başlığı altında, Ye‘âfir (يعافير) ve Cehennem isimli iki sözde sûre yayınlanmıştır. Orada bu iki sûrenin hiç bir şekilde Hz. Muhammed’e, Kur'ân’a veya İslâm’a karşı bir saldırıyı temsil etmediği, onların Bakara Sûresi’nin 23. âyetinde “*Onun benzeri bir sûre getirin*” şeklindeki Kur'ân'ın meydan okumasına cevap olmak üzere yayınlandığı söylenmiştir.⁹²⁰

O uydurma Ye‘âfir sûresi şöyledir:

ألا تتعظون (1) ألم ترى ما فعل الله بسدوم و غمورة (2) وكيف غدت مساكنهم قبوراً (3) لأنهم زنا مع بعضهم وتركوا شريعته دهوراً (4) وأنتم ظللتهم علي جهلكم معتقدين بالجنة قصورا (5) وبيوت مسطرة سطوراً (6) وحدائق مرتبة صفوفاً وفتيات أطلقتم عليهن حوراً (7) وقتلتم مهماً نضاجعهم ليعدن من جديد بكوراً (8) فنستمع معهم ونضاجعنهم إلي الأبد وكان الجنة مأخوراً (9) فيأتي ارهابي ويدعي أنه جسوراً (10) ويفجر نفسه حالماً بالجنة مسروراً (11) وهو لا يدري أنه كان يعفوراً (12) فمكانه في الجنة معروفاً (13)⁹²¹

1. *İbret almaz mısınız? 2. Allah'ın Sedom ve Gomora'ya ne yaptığını görmediniz mi? 3. Onların evleri, nasıl kabirlere döndü? 4. Çünkü onlar birbirleriyle zina ettiler ve (Allah'ın) şeriatını uzun zaman terk ettiler. 5-7. Siz bilmemenize rağmen, cennette saraylar, sıra sıra dizilmiş evler, düzenlenmiş bahçeler ve hûri diye isimlendirdiğiniz genç kızlar bulunduğu inanmaya devam ettiniz. 8-9. Sanki cennet fuhuş yeriymiş gibi “Ne zaman o (hurilerle) yatarsak, onlar yeniden bekâr hallerine dönerler. Onlardan faydalanacağız ve ebediyen onlarla yatacağız.” dediniz. 10. Bu*

⁹²⁰ Bk. Nasr, “Milef Ma za Yüridune bi'l-Kur'ân”, s.132.

⁹²¹ Nasr, agm., s.132.

sebeple bir terörist geliyor, cesur olduğunu iddia ediyor. 11. Cennetle sevinir sevinmez günahlara dalyor. 12. O, merkep olduğunu bilmiyor. 13. Onun cennetteki yeri, bellidir.

O sözde Cehennem sûresi ise şöyledir:

نزل الوحي علي نهارا (1) فوجدت من الحوريات بحارا (2) وجاء الشيطان قائلا ما ستره ليس سرايا (3) لقد قلت هذا مرارا (4) نساء الجنة عدن (5) من جديد أزهارا (6) ومهما فعلت فلن ينجبوا اطفالا (7) والله ينتظرك لتفرغ منهم فيعيدهم أبكارا (8) ثم يأتي إليك غلام مقرط جميلا (9) فيسألك أطلقي أم تبغي مني سيلا (10) تسأله ومن أنت يا صغيرا (11) يجيبك أنا من خلق الله لك عزيزا لتمتعه ويمتعك تمتيعا فأنا غلام مخلدا خلقت لأكون مستعبدا (12) وتدخل النساء عليك مصحوبين بالخدم (13) اثنين وسبعون حورية يرقصون علي اللقم وكؤوس من الخمر توزع علي الحشم (14) آه ه ه افقت من احلامي .. نعم (15) فلا وجدت حور ولاخدم (16) وأتما ملقي وحيدا في العدم (17) لحظات وادخل جهنم (18) لا ظل فيها لنهاية الزمن (19) وها هو محمد واقفا بانتظاره حبل فقدھا (20) سيلفت حول رقبته ويتركه باكيا (21) وكل من اضلھم القوا بجنبه جانبا (22) وها هو مسلم يدلف داخلا (23) معتقدا أنه في الجنة نازلا (24) لقد فهم الحقيقة وخرج صارخا (25) لأنه في جهنم سيظل باقيا (26) أعط يا أبنی وابحث عن الله مسرعا (27) قيل أن يأتي اليوم وتظل نادما (28)⁹²²

1. *Bana gündüz vahiy geldi. 2. Hûrilerden denizleri buldum. 3. Şeytan, “Göreceğin şeyler, serap değildir.” diyerek geldi. 4. Bunu defalarca söyledim. 5-6. Cennetin kadınları, yeniden çiçekler haline döndü. 7. Ne yaparsan yap, onlar çocuk doğurmayacaklar. 8. Allah senin onlarla işini bitirmeni bekler ki, onları bekâr hallerine döndürsün. 9. Sonra sana küpeli güzel bir hizmetçi gelir. 10. Sana “O, beni serbest mi bıraktı, yoksa bir bahane mi arıyorsun?” diye sorar. 11. Sen de ona “Sen kimsin, ey genç?” diye sorarsın. 12. “Ben, sen ondan, o da senden faydalansın diye Allah’ın senin için yarattığı şerefli bir mahlûkum. Ben, ölümsüz bir hizmetçiyim, sana köle olmak için yaratıldım.” diye sana cevap verir. 13. Hizmetçilerle birlikte yanına kadınlar girer. 14. Yetmiş iki huri, yol ortasında dans eder. Hizmetçilere şarap kâseleri dağıtılır. 15. Ah, rüyamdan uyandım.. evet. 16. Huri ve hizmetçi bulamadım. 17. Tek başıma yokluk içinde kaldım. 18. Tam o anda, cehenneme girdim. 19. Orada zamanın sonu yoktur. 20. İşte Muhammed, ayakta bir beklenti içinde, kaybettiği bir ip (elinde). 21. Çevresine bakacak, ağlayarak onu terk edecek. 22. Onları saptıranların hepsi, onun yanına atılır.*

⁹²² Nasr, agm., s.132.

23-24. *İşte bir müslüman, cennete girdiğine inanarak yavaş yavaş içeri giriyor. 25. O, gerçeği anladı ve bağırarak dışarı çıktı. 26. Çünkü o, cehennemde ebedi kalacak. 27-28. Ey ..., öğüt mü veriyorsun, o gün gelmeden ve pişman olmadan önce hızlıca Allah'ı ara.*

Bu iki sözde sûre, saçma sapan sözlerden ibarettir ve onlarda birçok dilbilgisi hatası da vardır. İslâm'a çirkin yakıştırmaları ihtiva eden bu uydurma sûreleri vaz' edenler, aslında bu sözleriyle Kur'ân'ın meydan okumasına cevap vermekten ziyade, İslâm'a ve Hz. Peygamber'e olan kin ve öfkelerini ortaya koymuşlardır.

2. (<http://suralikeit.com/>) Web Sitesi

Bu web sitesi, sadece Kur'ân'ı taklît teşebbüslerine mahsustur. Bu sitenin ismi olan “sura like it”, Kur'ân'da Bakara Sûresi'nin 23. âyetinde geçen “بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ” yani “onun benzeri bir sûre” ifadesinden alınmıştır. Orada “el-Kur'ânu'l-Asrî” yani Modern Kur'ân başlığı altında, bu sitenin “Cibril li'l-Vahy ve't-Tertîl” isimli bir şirket tarafından hazırlandığı söylenmiş, Bakara Sûresi'nin 23. âyetinin İngilizce mealine yer verilmiş, sonra da on iki uydurma sûre sıralanmıştır. Onlar, Hayat, Vesaya, Müslimun, Tecessüd, İman, Dua, Usfur, Kitap, Mukataa, Afdal, Nebi ve A'rac adlı sûreler olup Hayat sûresinin yeni yayınlandığı söylenmiştir.⁹²³ Böylece bu siteyi hazırlayanlar, o sözde sûrelerle Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verdiklerini ima etmişlerdir.

Bu uydurma sûrelerden yedi tanesinin ilk âyetlerinde, Kur'ân'da 29 sûrenin başında yer alan mukatta'a harfleri taklît edilmeye çalışılmıştır. Sözde Hayat sûresinde “نون حا ميم”, Arac sûresinde “الف حا نون ضاد”, Vesâyâ sûresinde “المذ”, Kitâb sûresinde “امذ”, Mukâta'a sûresinde “نحم”, Müslimûn sûresinde “الصم” ve Nebî sûresinde ise “حومذ” şeklinde mukatta'a harfleri taklît edilmek istenmiştir. Tarih boyunca Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri arasında ilk defa burada mukatta'a harflerinin taklît edilmeye çalışıldığına şahit oluyoruz. Bu sûreleri vaz' edenler, o harfleri rast gele zikretmişler, hatta Kur'ân'da mukatta'a harfleri arasında yer almayan “ذ”, “ض” ve “و” harflerini de kullanmışlardır. Ancak müfessirler mukatta'a harflerinin Kur'ân'da rast gele yer almadığını, o harflerin Kur'ân'ın esrârından olup pek çok hikmetlerinin bulunduğunu ifade etmişlerdir.⁹²⁴

⁹²³ Bk. <http://suralikeit.com/> (20 Nisan 2013)

⁹²⁴ Bk. Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, II, 11-12; Bintu's-Şâti', *el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân*, s.140, 152-153

Kur'ân'ın meydan okumasına cevap vermek için yazıldığı iddia edilen o sözde sûrelerde öyle basit ve bayağı sözler geçmektedir ki, sıradan insanların sözleri bile onlardan çok daha üstündür. Sözde Mukâta'a sûresinde geçen şu sözlere bakınız:

- (12) أَلَمْ يَخْلُقْ لَهُمُ الْأَسْرِينَ وَالْبَنَسِلِينَ وَكُلَّ دَوَاءٍ يَنْتَهِي بَيْنَ (13) وَكَانُوا مِنْ قَبْلِ بَيُولِ النَّوْقِ وَبَسِيعِ ثَمَرَاتٍ دَوَاءٍ لَهُمْ قَانَعِينَ (14) أَوْ يَغْيِرُ آلَاءَ الْغَرْبِ يَتَنَعَّمُونَ (15) أَلَيْسُوا عَلَيَّ وَرَقٍ مِنْ صَنْعِهِ يَكْتَبُونَ وَقَرَأْنَهُمْ يَطْبَعُونَ (16) وَمِنْ مَكْرُوفُونَاتِهِ يَكْبَرُونَ وَ يَرْتَلُونَ (17) حَرَّبَ الشَّيْطَانُ عَقُولَهُمْ فَصَوَّرَ لَهُمُ الْغَرْبَ شَيْطَانًا وَإِنْ أَصَابَتْهُمْ مِنَ الشَّيْطَانِ بَلِيَّةٌ فَلِيَ الْغَرْبِ يَفْزَعُونَ

12. (Batı) onlar için aspirin, penisilin ve ağrıyı kesen her ilacı üretmedi mi? 13. Onlar, önceden ilaç olarak devenin beveli ve yedi hurmayla kanaat ediyorlardı. 14. Batının nimetlerinden başkasıyla mı bolluk içinde yaşıyorlar? 15. Batının imal ettiği kâğıt üzerine yazıp Kur'ân'larını basmıyorlar mı? 16. Mikrofonlarla tekbir alıp Kur'ân okumuyorlar mı? 17. Şeytan, onların akıllarını tahrip etti de batı onlara şeytan sûretinde göründü. (Fakat) şeytandan başlarına bir felaket gelse, Batı'ya sığınırlar.

Sözde Nebî sûresinde geçen Hz. Peygamber hakkındaki şu iddialara bakınız:

- (12) وَلَقَدْ أَطْلَعْنَاهُ عَلَيَّ مَا فِي خَزَائِنِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مَا لَا تَعْلَمُونَ (13) أَطْلَعْنَاهُ عَلَيَّ مَا فِي سَبْعِ ثَمَرَاتٍ مِنْ شِفَاءٍ وَمَا فِي الْعَسَلِ وَبُولِ النَّوْقِ مِنْ دَوَاءٍ لِلْمَبْتَلِينَ (14) وَارِنَاهُ دُونَ غَيْرِهِ مِنَ الْخَلْقِ كَيْفَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ وَتَغْرُبُ عَلَيَّ قُرُونِ الشَّيَاطِينِ (15) فَجَعَلْنَاهُ فِي عِلْمِ الْحَيَاةِ وَالطَّبِّ قِبْلَةً لِلْسَّائِلِينَ (16) لَا يَعْصِي عَلَيْهِ أَمْرٌ وَلَا يَخْفَى عَلَيْهِ سِرٌّ دَفِينٌ (17) وَأَذَّنَا لَهُ بِمَا لَمْ نَأْذَنْ لْغَيْرِهِ مِنَ الرِّجَالِ وَمِيزَانَهُ فِي الْجَمَاعِ بِقُوَّةِ أَرْبَعِينَ (18) وَزَوْجًا صَالِحًا يَعْدِلُ بَيْنَ أَزْوَاجِهِ بِالْقِسْطِ وَإِنْ أُولَى الْوَاحِدَةِ مِنْهُمْ دُونَ الْأُخْرَى مَعْرُوفًا إِنْ هُوَ إِلَّا بَشَرٌ كَالْآخَرِينَ (19) وَإِنْ هَفَا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا هَفَا وَمَا سِيْهَفُو إِذْ جَعَلَهُ مِنَ الْمُفْضِلِينَ (20) وَ إِذْ قَالَ الْكَافِرُونَ مَا هَذَا إِلَّا وَلَعٌ وَاشَاعُوا عَنْهُ كُلَّ قَوْلٍ أَتَيْنَاهُ (21) فَلَنُنَبِّئِ الْأَمْرَ فِيهِمْ إِنْ شَاءَ أَنْ تَحْصِدَ رُؤُسَهُمْ حَصْدَتٍ أَوْ تَحْرَقَ بِيَوْمِهِمْ حَرَقَتْ وَهَذَا جَزَاءُ الْمَعْرِضِينَ

12. Hazinelerimizde olanları ona gösterdik, bilmediklerinizi ona öğrettik. 13. Ona hastalar için, yedi hurmada, balda ve devenin bevelinde şifa olduğunu bildirdik. 14. Güneşin şeytanların boynuzlarında nasıl doğup battığını mahlûkattan sadece ona gösterdik. 15. Biz onu hayat ve tıp ilimlerinde soru soranların kiblesi kıldık. 16. Hiçbir iş ona zor gelmez, hiçbir sır ona gizli kalmaz. 17. Başka erkeklere izin vermediğimiz konuda ona izin verdik, onu cimada kırk insan kuvvetiyle üstün kıldık. 18. O, salih bir eş olarak zevceleri arasında adaleti gözetir. Onlardan birini tercih ederse, o ancak

diğerleri gibi bir beşerdir. 19. O sürçerse, Allah onu ve yapacağı hataları affeder. Çünkü Allah onu üstün kılmıştır. 20. Kâfirler demişlerdi ki: “Bunu ancak çok düşkün biri yapar.” Onun hakkında günah her sözü yaydılar. 21. O peygamberin onların arasında öyle bir konumu vardır ki öldürülmesini istediği öldürülür, evlerinin yakılmasını istediğinin evi yakılır. Yüz çevirenlerin cezası, budur.

Bu saçmalık ve hezeyanlarda, hiçbir sanat ve üstünlük yoktur. Bu sözler, Kur’ân’ın meydan okumasına cevap vermekten ziyade, onları uyduranların İslâm’a olan kin ve öfkelerini yansıtmaktadır.

3. (www.ladeenyon.net) Sitesindeki Taklît Teşebbüsleri

Arap mülhidler tarafından hazırlanan bu web sitesinde de Kur’ân’a mu‘âraza olduğu iddia edilen Kiber, Arz, Şecere ve Zekeriya isimli uydurma dört sûre yayınlanmıştır. Biz onlardan misal olarak sözde Arz sûresini nakledeceğiz:

و الأرض إذا ارتدت (1) و الجبال إذا اهتزت (2) و السماء إذا ارتجت (3) و الشمس من مغربها تجلت (4) و النجوم إذا اسودت (5) و البحار إذا التفت (6) و القبور إذا تلوت (7) و ألفت ما في بطنها و تخلت (8) فذاك يوم المصير (9) على الكافرين ليس يسير (10) يتساءلون في فتور (11) أين آلهة آبائنا نستجير (12) بل هم لا يسمعون (13) سنحشرهم جميعاً في السّعر (14) يصرخون و لا مُجير (15) يستسقون فلا يُسقون (16) إلا حميماً زمهريز (17) هذا ما كنتم به تكذبون (18) و إذا جاءكم التّدّر تستهزئون (19) و أما من آمن بالندير (20) فتراهم مستبشرين (21) يضحكون و لا يكون (22) في جنات يتلاعبون (23) مع الخور مضطجعين (24) يطوف عليهم خادما اليمين (25) يتمنون و لا يطلبون (26) فإذا هي منها يأكلون (27) و إلى وجه ربك ناظرين (28) لا شاكين و لا ممتّرين (29) جزاءاً بما كانوا يعملون (30) من ربّ على المؤمنين ليس ضنين (31)⁹²⁵

1-9. Yürüdüğü zaman yeryüzüne, sarsıldığı zaman dağlara, çalkalandığı zaman semaya, batıdan belirdiği zaman güneşe, karardığı zaman yıldızlara, kabardığı zaman denizlere, dürlüldüğü ve içindeki şeyleri atıp boşaldığı zaman kabirlere and olsun ki, o, dönüş günüdür. 10. Kâfirlere kolay değildir. 11-12. Onlar bezgin bir halde “Atalarımızın tanrıları nerde ki, yardım isteyelim.” diye soruyorlar. 13. Hayır, onlar işitmezler. 14. Onların hepsini cehennemde toplayacağız. 15. Onlar bağırlarlar, (fakat)

⁹²⁵ <http://www.ladeenyon.net/forum/viewtopiphp?f=11&t=408> (22 Mart 2013)

yardım eden olmaz. 16. İçecek su isterler, (fakat) su verilmez. 17. Ancak sıcak su ve şiddetli soğuk vardır. 18. İşte yalanladığınız, budur. 19. Size uyarıcılar geldiği zaman, alay etmiştiniz. 20-21. Uyarıcıya iman edenlerin ise, mutlu olduklarını görürsün. 22. Onlar gülerler, ağlamazlar. 23. Cennetlerde eğlenirler. 24. Hûrilerle yatarlar. 25. Hizmetçilerimiz onların etrafında dolandır. 26. Onlar, temenni ederler, istemezler. 27. Hemen o anda onlardan yerler. 28. Rabbinin cemaline bakarlar. 29. Şüphe ve tereddüt etmezler. 30. Yaptıklarına mükâfat olarak. 31. Rabbinden müminlere cimrilik yoktur.

Bu sözde sûrede Şems, İnfitâr, İnşikâk gibi Kur’ân-ı Kerîm’deki kısa sûreler taklît edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu sitedeki sözde Zekeriya sûresinin baş tarafında da mukatta‘a harfleri taklît edilmeye çalışılmıştır. Orada “رَم” ifadesi geçmektedir.

4. (<http://mechristian.wordpress.com>) Web Sitesinin Taklît Teşebbüsleri

İslâm, Kur’ân ve Hz. Peygamber aleyhinde çirkin iddiaların yer aldığı bu sitede “Nakdu Kur’ânı Muhammed” başlığında Furkânü’l-Hak kitabından ve (<http://suralikeit.com/>) sitesindeki uydurma sûrelerden bahsedilmiş ve bu siteyi hazırlayanlar da, Hâsirûn, Bevâsir, Ya‘fur, Emn ve Kerekûn sûrelerini uydurmuşlardır. Onlardan sözde Hâsirûn sûresi şöyledir:

لَقَدْ جَعَلْنَا عَلَىٰ أَبْصَارِكُمْ غِشَاوَةً فَلَا تَبْصُرُونَ (1) خَائِثًا عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ وَأَذْهَانَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ (2) كَذَّابًا نَعْمَ بَلْ أَنْتُمْ أَضَلُّ غَافِلُونَ لَا تَذَرُونَ (3) وَطَمَسْنَا أَعْيُنَكُمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَيْنَ تُنْظِرُونَ (4) أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَعَنَتْهُمْ فَأَصَمَّتْهُمْ وَأَعَمَّتْ أَبْصَارَهُمْ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ (5) وَجَعَلْنَاهُمْ لِحَبَّتِهِمْ حِثًّا وَإِنْسًا لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ فِيهَا يَظْهَرُونَ (6) الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا مُسْلِمُونَ وَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ كَانُوا بِهِ كَافِرُونَ (7) الَّذِينَ بِالْأَسْحَارِ يَسْتَنْكِحُونَ وَمَا هُمْ بِسْتَغْفِرُونَ (8) إِذْ خَلُّوا بِالْمُؤْمِنَاتِ فَاسْتَمْتَعُوا بِهِنَ فِي لَذَّةٍ عَمْرَةٍ سَاهِرُونَ (9) إِنَّهُمْ كَانُوا يُخْشَوْنَ الْعَنَتَ إِذَا قِيلَ لَهُمْ انْكِحُوهُنَّ يَسْتَكْبِرُونَ (10) إِنَّا جَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِكُمْ أَكِنَّةً أَنْ تَفْقَهُوا وَفِي آذَانِكُمْ أَقْرَاطَ مَتَخَدُّونَ (11) فَأَنَا إِلَهُ هَذَا الدَّهْرِ شَيْطَانًا آخْتَارِي الْأَغْيَاءَ الْخَاسِرُونَ (12)

1. Gözlerinize perde çektik, artık görmezsiniz. 2. Kalplerinizi ve zihinlerinizi mühürledik, belki düşünüyorsunuz. 3. Hayvanlar gibisiniz, hatta daha da gafilsiniz, bilmezsiniz. 4. Gözlerinizi kör ettik de onlar yola döküldüler, nereden göreceksiniz? 5. Onlar, senin lanetlediğin, kulaklarını sağır, gözlerini kör ettiğin kimselerdir. Artık düşünmezler mi? 6. Biz onları cehennem için cin ve insan olarak yarattık. Onların

kalpleri var, anlamazlar. Orada ortaya çıkarlar. 7. Onlar “Biz müslümanız” deyip de kendilerine hak geldiğinde, onu inkâr edenlerdir. 8. Seherlerde evlenirler, af dilemezler. 9. Mümin kadınlarla baş başa kaldıklarında, büyük bir zevkle onlardan faydalanırlar. 10. Günah işlemekten korkarlar. “Onlarla evlenin” denildiğinde kibirlenirler. 11. Anlamamanız için kalplerinize perde, kulaklarınıza uyuşturan küpeler koyduk. 12. Ben, bu zamanın ilahıyım. Şeytanı bana tercih edenler, ahmaklar ve hüsrana uğrayanlardır.

Bu sözde sûrede, Kur’ân âyetleri çok basit bir şekilde taklît edildiği açıkça görülmektedir. Öbür sözde sûrelerde de Kur’ân âyetlerini taklît eden birçok ibare vardır.

5. (<http://İslâmrevealed.wordpress.com/>) Web Sitesindeki Taklît Teşebbüsleri

Bu sitede “التحدي القرآني” yani “Kur’ân’ın Meydan Okuması” başlığında Sa‘âlik (الصعاليك), A‘levn (الأعلون), Safere (السافرة), Müminât, Rakam, Redif ve Battatü’l-Beydâ isimli sûreler uydurulmuş, Varaka b. Nevfel’in (ö. 610 [?]) bir şiiri⁹²⁶ “Nezîr Sûresi” diye, Ümeyye b. Ebi’s-Salt’ın (ö. 8/630 [?]) bir şiiri⁹²⁷ de “Meryem Sûresi” diye takdim edilmiştir. O uydurma sûrelerden Battatü’l-Beyda şöyledir:

أعوذ بالعلم من الجهل و الدجالين، بسم الانفجار العظيم، أفلا ينظرون الي البطة كيف خلقت (1) وبالريش كيف غطت (2) وعلي الماء كيف طفت (3) وفي الهواء كيف طارت (4) ففكر إنما أنت مفكر (5) ليس عليك أحد. بمسيطر (6) إلا من تكاسل و توكل (7) و لم يتأمل و يفكر (8) سيأكل القلب الأكبر (9) يُستعبد في حياته و يُغَيَّر (10)⁹²⁸

Cehalet ve deccallerden ilme sığınırım. Büyük patlamanın ismiyle (başlıyorum). 1. Bakmıyorlar mı, ördek nasıl yaratılmıştır? 2. (Onun vücudu) tüylerle nasıl kaplanmış? 3. Su üzerinde nasıl yüzüyor? 4. Havada nasıl uçuyor? 5. Haydi düşün, sen düşünensin. 6. Hiç kimse seni zorlayacak değildir. 7-9. Ancak kim tembellik eder ve tevekkül ederse, tefekkür etmez ve düşünmezse, o, en büyük çöp yığını yiyecektir. 10. O, hayatta iken esaret altına alınmış, kabre konulmuştur.

Burada Ğaşiye Sûresi’nin taklît edilmeye çalışıldığı açıktır. Fakat onların lafız ve mana olarak hiçbir üstün tarafı yoktur.

⁹²⁶ Bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, II, 297-298.

⁹²⁷ Bk. Makdisî, *Kitâbu’l-Bed’ ve’t-Târih*, III, 123-124.

⁹²⁸ <http://İslâmrevealed.wordpress.com/2012/06/23/%d8%b3%d9%88%d8%b1%d8%a9%d8%a7%d9%84%d8%a8%d8%b7%d8%a9-%d8%a7%d9%84%d8%a8%d9%8a%d8%b6%d8%a7%d8%a1/> (21 Nisan 2013)

6. (<http://www.annaqed.com>) Web Sitesindeki Taklît Teşebbüsleri

Bu sitede “Sûretün min Mislihâ” başlığında Furkânü'l-Hak kitabından ve (<http://suralikeit.com/>) sitesindeki sözde sûrelerden bahsedilmiştir. Siteyi hazırlayanlar da, Ümem sûresini uydurmuşlardır. Onun metni şöyledir:

(1) الله الذي خلق السماوات والأرض وخلق الإنسان (2) خلق الناس شعباً ليتعارفوا لا ليتناطحوا وميز كلاً منهم بلسان (3) خلق الأمريكان وأعطاهم الصولجان وخلق الألمان فجعل سياراتهم أحسنَ ببيان (4) وللطبيين من عباده خلق كوريا واليابان وجعل سياراتهم بأرخص الأثمان إذ حصَّهما بالهوندي والنيسان (5) رب المشرقين ورب المغربين فبأي آلاء ربكما تكذبان (6) خلق العربان وأعطاهم الجمال والألبان (7) فبأي آلاء ربكما تكذبان (8) خلق الأتراك والأفغان وميزهم بالتنباك والدخان (9) فبأي آلاء ربكما تكذبان (10) كلُّ من عليها فان (11) لهُ الملكُ والسلطان (12) فبأي آلاء ربكما تكذبان (13) يقبضُ الرزقَ عَمَّنْ يشاءُ ويؤتيه من يشاءُ بغير حساب (14) فصلَ بني آدم عن الزعران فكان بينهما مَحيطان شاسيعان (15) فبأي آلاء ربكما تُكذِّبان⁹²⁹

1. Allah, gökleri, yeryüzünü ve insanı yaratandır. 2. İnsanları milletler halinde yarattı ki tanışsınlar, yoksa savaşsınlar diye değil, hepsini bir lisanla birbirinden ayırdı. 3. Amerikalıları yarattı ve onlara hükümdar asası verdi. Almanları yarattı ve onların arabalarını en sağlam yaptı. 4. Kullarından temiz olanlar için Kore ve Japonları yarattı. Onların arabalarını en ucuz yaptı. Çünkü onlara Hundai ve Nissan'ı ihsan etti. 5. O, iki doğunun ve batının Rabbidir. O halde Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız? 6. Arapları yaratıp onlara develer ve süt verdi. 7. O halde Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız? 8. Türkleri ve Afganları yarattı, onlara tömbeki ve sigara verdi. 9. O halde Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız? 10. Yeryüzünde bulunan her şey fanidir. 11. Mülk ve hükümdarlık, onundur. 12. O halde Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız? 13. Dilediğinden rızık alır, dilediğine hesapsız rızık verir. İnsanoğlunu eşkiyadan ayırdı. O ikisinin arasında büyük iki okyanus vardır. 14. O halde Rabbinizin hangi nimetini yalanlarsınız?

Bu sözde sûrede, Rahman Sûresi taklît edilmek istenmiştir. Rahman Sûresi'nde 31 defa tekrar edilen “فَبِأَيِّ آلاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ” âyeti burada dört defa tekrar edilmiştir.

⁹²⁹ <http://www.annaqed.com/ar/content/show.aspx?aid=15424> (22 Nisan 2013)

İnternet ortamında bu uydurma sûreleri hazırlayanlar, Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verdiklerini iddia etseler de, onlar Kur'ân'ın üslûbunu ve muhtevasını taklît etmeye çalışmışlardır. Fakat bunlar da, bir başarı elde edememiş, rezil ve rûsvay olmuşlardır. Onlar, aslında bu taklît teşebbüslerinde Kur'ân'a mu'âraza yapmaktan ziyade, İslâm'a ve Kur'ân'a çirkin yakıştırma ve ithamlarda bulunmuşlar, o uydurma sûreler vasıtasıyla İslâm'a olan kin ve nefretlerini ortaya koymuşlardır.

Şunu da söyleyelim ki, internet ortamı, sürekli gelişen bir özelliğe sahiptir. Hem de günümüzde interneti kullanma oranı, oldukça yaygınlaşmıştır. Bu sebeple bizim internetteki Kur'ân'ı taklît teşebbüslerinin tamamını nakledip onları incelememiz mümkün değildir. Ancak bizim naklettiklerimizin de diğerlerinin mahiyeti hakkında bir fikir vermesi bakımından kâfi olduğunu düşünüyoruz.

SONUÇ

Hız. Muhammed (s.a.v.), kıyamete kadar gelecek bütün insanlara peygamber olarak gönderildiği için, onun en büyük mu‘cizesi, bu manaya uygun tahakkuk etmiş ve ona dünya durdukça var olacak Kur’ân mu‘cizesi verilmiştir. Kur’ân, kendisinin bir mu‘cize olduğunu ispat etmek için, kendisine benzer bir kitap veya on sûre ya da bir sûre getirmeleri konusunda onun Allah kelâmı olduğuna inanmayan inkârcılara meydan okumuş ve aynı zaman da insanlarla cinlerin bir araya gelip birbirlerine destek olsalar bile onun benzerini getiremeyeceklerini de haber vermiştir. Kur’ân’ın bu meydan okuması, sadece belli bir döneme mahsus değildir; o, bu gün de kendisinin Allah kelâmı olduğunu kabul etmeyen bütün inkârcılara meydan okumaktadır ve bu meydan okuma, kıyamete kadar devam edecektir.

Kur’ân’ın bu meydan okumasıyla birlikte, ona mu‘âraza konusu gündeme gelmiştir. Mu‘âraza, Arap edebiyatında nazîre karşılığında kullanılmakta olup herhangi bir edebî eserin dil, üslûp ve mana yönünden benzerini veya daha üstününü meydana getirmek anlamındadır. Kur’ân’a mu‘âraza ise; lafız, mana ve üslûp bakımından Kur’ân’ın benzerini meydana getirmek diye tarif edilmiştir. O halde Kur’ân’a mu‘âraza yapmak, aslında Kur’ân’ın tamamının ya da bir kısmının benzerinin getirilmesini istemesi şeklindeki meydan okumasına cevap vermek demektir.

Nüzûl zamanından günümüze kadar çeşitli zamanlarda Kur’ân’ın meydan okumasına mukabele etmeye çalışmış ve ona mu‘âraza yapmak için bazı deneme ve teşebbüslerde bulunmuş kişiler olmuştur. Bazıları, Kur’ân’ın benzerini getirmek istemiş, fakat ondan âciz olduğunu anlayıp denemesini tamamlamadan bu işten vazgeçmiştir. Bazı yalancı peygamberler, edipler ve şairler, söyledikleri basit ve bayağı birtakım sözlerin Kur’ân’ın benzeri olduğunu iddia etmişlerdir. Bazı edebiyatçı, şair ve filozoflar ise, başkaları tarafından Kur’ân’a mu‘âraza yapmakla itham olunmuşlardır. İşte biz de nüzûlünden günümüze kadar Kur’ân’ın meydan okumasına cevap verme ve onun benzerini getirme konusundaki bütün rivâyet, iddia ve söylentileri “Kur’ân-ı Kerîm’i Taklît Teşebbüsleri” adı altında bir tez konusu olarak ele alıp araştırdık.

Tezimizde geniş bir şekilde ele aldığımız Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri konusundaki rivâyet, iddia ve söylentiler kısaca şöyledir:

Bazı mülhitler, Mu'allakât-ı Seb'a kasîdelerinin fesâhatları sebebiyle Kur'ân'a mu'âraza olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak o kasîdeler, Kur'ân nâzil olmadan önce kaleme alınmıştır. Dolayısıyla o kasîdelerin Kur'ân'a mu'ârazayla bir alakaları yoktur.

Mekkeli müşriklerin seçkin edebiyatçılarının, kırk gün halis buğday ekmeği ile koyun eti yiyip saf şarap içerek Kur'ân'a mu'âraza yapmak için hazırlandıkları, Hûd Sûresi'nin 44. âyetini işittikleri zaman, Kur'ân'ın mahlûkatın sözlerine benzemediğini söyleyip mu'ârazadan vazgeçtikleri rivâyet edilmiştir. Ancak bu rivâyetin muhtevasıyla ilgili birçok şüphe bulunduğu için, o pek kabul edilmemiştir.

Nadr b. Hâris'in (ö. 2/624), İran'a yaptığı seyahatleri sırasında öğrendiği eski Fars hükümdarları Rüstem ile İsfendiyar'ın hikâyeleriyle Kur'ân'a mu'âraza yaptığını iddia ettiği nakledilmiştir. Fakat tarihçi ve edebiyatçılardan hiç kimse, onun bu tür iddialarına önem vermemiştir.

Kur'ân'ı taklît teşebbüsleri deyince akla ilk gelen ve en meşhur olan hiç şüphesiz yalancı peygamber Müseylime'dir (ö. 12/633). Onun bu amaçla söylediği sözlerin bir kısmını duymayan yok gibidir. Ayrıca yalancı peygamberlerden Esved (ö. 11/632), Tuleyha (ö. 21/641) ve Secâh (ö. 41/661'den sonra) da, Kur'ân'ı taklît etmeye çalışmışlardı. Onlar, İslâm'ın kılıç kuvvetinden ziyade Kur'ân'la yayıldığını görünce kendilerinin peygamber olduğunu ve kendilerine de vahiy geldiğini iddia etmişler, bunun için de Kur'ân'ın üslûbunu taklît ederek bazı sözler uydurmuşlardı. Onların bu amaçla söyledikleri sözler, daha çok kâhinlerin seci'li sözlerine benzemektedir.

Vahiy kâtibi olan Abdullah b. Sa'd b. Ebi's-Serh'in (ö. 37/657) Hz. Peygamber'e gelen vahiyleri yazdığı esnada bazı kelimeleri değiştirerek veya söylediği bir cümlenin inen vahye uyması üzerine Kur'ân'a mu'âraza yaptığını söylediği rivâyet edilmiştir. Oysa bir metnin bazı kelimelerini değiştirip başka kelimeler koymak mu'âraza sayılmayacağı gibi, Kur'ân'a mu'âraza yapmak için sadece bir cümle kâfi değildir.

İbnü'l-Mukaffâ (ö. 142/759), Mütenebbî (ö. 354/965) ve Me'arrî (ö. 449/1057) gibi büyük şair ve yazarlar, Kur'ân'a mu'âraza yapmakla itham edilmişlerdir. Onların Kur'ân'a mu'âraza yapılamayacağını bildikleri halde, "İnandım, fakat kalbim iyice tatmin olsun." kabilinden kendilerini denemiş oldukları düşünülebilir. Ancak onlar gibi yüksek akıl ve edebî zevk sahiplerinin böyle bir tecrübeye girmeden de, bu gerçeği anlamaları mümkündü. Ayrıca fesâhat ve belâğatta önde olan bu şair ve yazarların Kur'ân'a mu'âraza yapmaktan âciz olduklarını ispat ederek onlardan aşağı seviyede olanların daha fazla âciz olduklarını göstermek için bu rivâyetler vaz' edilmiş olabilir.

Abdulkerîm b. Ebi'l-Avcâ'nın (ö. 155/772) Kur'ân'a mu'âraza amacıyla yazdıklarının Sâhib b. 'Abbâd'ın (ö. 385/995) kütüphanesinde bulunduğu rivâyet edilmiştir. Ancak bu rivâyet, Ebû Hayyân et-Tevhidî (ö. 414/1023) tarafından Büveyhî veziri Sâhib'i karalamak için uydurulmuştur.

Beşşâr b. Bürd (ö. 167/783-84) ve Ebu'l-'Atâhiye'nin (ö. 210/825 [?]) yazdıkları bir kasîdenin Kur'ân'dan daha güzel olduğunu iddia ettikleri söylenir. Fakat Beşşâr ile Hammâd el-'Acred (ö. 161/778 [?]), arasındaki çatışma sebebiyle birbirlerini hicvetmede o kadar aşırı gitmişlerdir ki, şiirlerinin Kur'ân'dan daha güzel olduğunu söyledikleri şeklinde birbirleri hakkında iddialar uydurdıkları nakledilmiştir. Ebu'l-'Atâhiye hakkındaki iddiaya gelince, Mansûr b. 'Ammâr'ın (ö. 225/840) bunu ona iftira ettiği söylenmiştir.

Kindî'nin (ö. 252/866) arkadaşlarının teklifi üzerine Kur'ân'ın benzerini meydana getirmek için uzun müddet bir yere çekilip çalıştığı, fakat ona benzer hiçbir şey meydana getiremediği ve bu konudaki 'acziyi itiraf ettiği rivâyet olunur.

Yahya b. Hakem el-Gazzâl (ö. 255/869), İhlâs Sûresi'ne nazîre yapmak istemiş, fakat kendine büyük bir korku arız olması üzerine ondan vazgeçmiştir.

İbnü'r-Ravendî (ö. 301/913-14[?]), tehdîdin nübüvveti ispat etmediğini ve Eksem b. Sayfî'nin sözlerinin Kevser Sûresi'nden daha güzel olduğunu iddia etmiş, Tâc isimli kitabında Kur'ân'a mu'âraza yaptığı söylenmiştir. Ancak o kitabın mu'ârazayla ilgisi yoktur.

Hallâc-ı Mansûr'un (ö. 309/922) Kur'ân'ın benzerini söyleyebileceğini iddia ettiği ve Kur'ân'a mu'âraza diye bir şeyler yazdığı nakledilmiştir. Ancak bu rivâyet, Hallâc'la aralarındaki anlaşmazlık sebebiyle 'Amr b. Osman tarafından vaz' edilmiş olabilir.

Kâbûs b. Veşmgir'in (ö. 403/1012) hikmet ve kıssalarının bazısının Kur'ân'a mu'âraza olduğu iddia edilmiştir. Fakat bunu ispat edecek hiçbir delil yoktur.

Büyük İslâm filozofu İbn Sînâ (ö. 428/1037) da, Kur'ân'a mu'âraza yapmakla itham edilmiş; fakat o, bu iftirayı reddetmek için bir risâle yazmıştır.

Şümeym el-Hillî (ö. 601/1205) de, Kur'ân'a mu'âraza yapmakla itham edilmiştir.

Bahâî ve Kâdiyânî mezhebinin önde gelenleri, te'lif ettikleri bazı kitapların Kur'ân'dan üstün olduğunu iddia etmişlerdir. Hâlbuki o kitaplar, Kur'ân'ın basit bir şekilde taklît edilmesiyle söylenen sözler ve birtakım avamî ifadelerin karışımıdır.

XX. asrın başlarında Hindistan'ın Bankipur şehrinde keşfedilen yazma bir mushafta bulunan "Sûretü'n-Nûreyn" ve "Sûretü'l-Velâye" isimli iki apokrif sûre, Kur'ân'ın değişik âyetleri taklît edilmeye çalışılarak meydana getirilmiştir.

Bazı müsteşriklerin de bu yönde teşebbüsleri olmuştur. İspanyol müsteşrik Raymundus Martini (ö. 1284/1867) "Sûretün Muârıza li'l-Kur'ân" isimli kitabında Kur'ân'ın bir sûresine mu'âraza yapmaya çalışmıştı. İsmi meçhul bir müsteşrik de, 1912'de Mısır'da yayınlanan "Hüsnu'l-Îcâz" adlı risâlesinde Fâtiha ile Kevser Sûresi'ne mu'âraza yaptığını iddia etmişti. Nihayet 1999'da yayınlanan Furkânu'l-Hak isimli kitapta da Kur'ân'ın meydan okumasına cevap verildiği iddia edilmiştir.

İnternet ortamında da bazıları, Kur'ân'ı taklît ederek birtakım sözler uydurmuşlar ve Kur'ân'ın benzerini getirdiklerini iddia etmişlerdir.

Birinin edebî gücüne ve kabiliyetine güvenerek söylediği sözlerle Kur'ân'ın benzerini getirdiğini iddia etmesi, basit bir iddia değildir. Zira o kişi, Kur'ân'ın -hâşâ-insan sözü olduğunu ve onun benzerini getirebileceğini zannetmiş, Allah kelamıyla

yarışmaya niyet etmiştir. Dolayısıyla böyle bir iddia, insanın dinden çıkmasına sebep olacak kadar ciddi bir iddiadır.

Bazıları da, Kur'ân'ın benzerini getirdiğini iddia etmediğı ve böyle bir maksadı olmadığı halde, başkaları tarafından Kur'ân'ın benzerini getirmeye çalışmakla itham edilmişlerdir. Bu da, ciddi bir iddiadır. Çünkü birisi hakkında böyle bir iddiada bulunmak, o kişinin Kur'ân'ın Allah kelamı olduğı konusunda şüph ve tereddüt içinde olduğunu ileri sürmek demektir. Dolayısıyla elde kesin delil olmadan böyle bir iddiada bulunmak doğru değildir. Şunu da söyleyelim ki, bu tür iddialar, daha çok o şahısların vefatlarından yıllar sonra, hatta bazen birkaç asır sonra ortaya atılmıştır. Zira hayatta olmayan biri hakkında, böyle ciddi iddia ve ithamlar uydurup ortaya atmak daha kolaydır. Bu sebeple o tür iddialara da, ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Birisi hakkında böyle bir iddia var diye, onu hemen Kur'ân'a mu'âraza yapmakla itham etmek doğru değildir.

Nazil olduğı dönemden günümüze kadar birçok kişi, Kur'ân'a mu'âraza yapmak isteyip bu yönde gayret sarf ettiklerine göre, acaba Kur'ân'a mu'âraza yapılmış mıdır? Bu soruya bütün âlimler, ittifakla hayır cevabını vermişlerdir. Başta yalancı peygamberler olmak üzere bazı edip, şair ve filozoflar, lafız itibariyle gösterişli ve tumturaklı, fakat anlam bakımından oldukça basit ve bayağı birtakım sözler getirmişler, onların Kur'ân'a mu'âraza olduğunu iddia etmişlerse de, onların hevesleri kursaklarında kalmış, hiç kimse Kur'ân'a mu'âraza yapmayı başaramamıştır. Âlimler ve edipler, Kur'ân'a mu'âraza olduğı iddia edilen o sözleri zayıf bulmuşlar, onların Kur'ân'a mu'âraza sayılmaları bir yana Kur'ân'la mukayese edilmeyecek kadar adi ve değersiz olduklarını ifade etmişlerdir. O sözler, hem kusur ve eksikliklerle doludur, hem de çoğunlukla Kur'ân'ın kelimelerini başka kelimelerle değiştirmek, ya da takdîm ve te'hîr yapmak sûretiyle meydana getirilmişlerdir. Yani onlar, hiçbir zaman Kur'ân'ın basit bir taklidi olmaktan öteye geçememiştir. Dolayısıyla Kur'ân'a mu'âraza yaptığını veya onun benzerini getirdiğini iddia edenlerin söyledikleri sözler, kesinlikle mu'âraza sıfatına layık değildir. Zaten onların bu tür sözleri, saman alevi gibi birden parlayıp çabucak sönmüş, hiçbir tesiri ve etkisi olmamıştır. O sözleri beğenip takdir eden ve öven kimse yoktur. Aksine onlar hep alay konusu olmuş, sahiplerini utandırmış, onları halk nazarında rezil ve gülünç duruma düşürmüştür.

Kur'ân'ın meydan okumasının üzerinden on dört asırdan fazla bir zaman geçtiği halde, ne Hz. Peygamber döneminde, ne de sonraki dönemlerde hiç kimse bu meydan okumaya cevap verememiş, Kur'ân'a mu'âraza yapmaya muvaffak olamamıştır. Bu güne kadar nice beyân ehli, belâgat ustası, güzel konuşup mükemmel ifade etme kabiliyetine sahip edipler ve şairler gelip geçti. İçlerinde İslâm'a ve Kur'ân'a muhalif olanlar da vardı. Hem de sayıları hayli fazlaydı. Hele son asırdaki İslâm düşmanları, ilk zamanlardakilerden daha çok, daha kuvvetli ve bu dini yıkmak hususunda daha hırslı olmalarına rağmen, onlardan hiçbiri Kur'ân'ın benzerini getirememiş, onun en küçük sûresine dahi başarılı bir mu'âraza yapamamıştır.

Geçen zamanda Kur'ân'a mu'âraza yapılamadığı gibi, gelecekte de yapılamayacaktır. Bu, ilahî bir hükümdür. Allahu Teala, Bakara Sûresi'nin 24. âyetinde Kur'ân'ın bir sûresinin benzerinin yapılmadığını ve gelecekte de asla yapılmayacağını söylemiş; İsrâ Sûresi'nin 88. âyetinde ise insanlarla cinlerin bir araya gelip birbirlerine destek olsalar bile Kur'ân'ın benzerini getiremeyeceklerini ifade etmiştir.

Kur'ân'a mu'âraza yapılamaması ve bu yöndeki teşebbüslerin başarısızlıkla sonuçlanması, Kur'ân'ın mu'ciz olduğunu, yani insanların onun benzerini getirmekten âciz olduklarını gösterir. Zaten İ'câzu'l-Kur'ân tabiri de, Kur'ân'ın inkârcıları benzerini getirmekten âciz bırakması anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla yeryüzünde Kur'ân'dan başka hiçbir eser, i'câz vasfına sahip değildir. İnsanların te'lif ettikleri hiçbir eser mu'ciz olmadığı gibi, Kur'ân dışındaki Tevrat, İncil ve diğer semavî kitaplar da nazım ve te'lifleri yönüyle mu'ciz değildir. Diğer semavî kitaplar ihtiva ettikleri gaybî haberler yönüyle mu'ciz olsalar da, Allahu Teala Kur'ân'ı vafsettiği şeylerle onları vafsetmediği için onlar, mu'ciz değildir.⁹³⁰

Kur'ân'a mu'âraza yapılamamasının asıl sebebi, onun nazım üstünlüğüdür. Nazım, esasen incileri ipliğe dizmek demektir. Kur'ân'ın her kelimesi de ilahî bir inci olup Rabbimiz tarafından en mütenasip şekilde dizilmişlerdir. Kelimelerin yan yana getirilmesi, insan fiillerinin en kolayı zannedilirse de, Kur'ân'ın terkipleri yüceliklerin fevkine ulaşmıştır. Kur'ân, anlattığı her konuyu eşsiz nazmıyla en güzel şekilde dile getirmiştir. Kur'ân'dan başka bir kelamın bunu başarması mümkün değildir. En usta

⁹³⁰ Bk. İbn Haldûn, *Mukaddime*, I, 362.

şairlerin nazımları, Kur'ân'ın nazmı yanında güneş karşısındaki mum veya elmasa kıyasla cam parçası gibi kalır. Dolayısıyla Kur'ân'ın nazmı, insanların taklît edemeyecekleri bir mükemmellik arz etmektedir.

Burada önemli bir hususa dikkat çekmek istiyoruz.⁹³¹ Muhteva yönüyle Kur'ân'ın benzerinin getirilmesi mevzusu, bu güne kadar kaynaklarımızda fazla yer bulamamıştır. Bilindiği üzere Kur'ân'da iman, ahlak ve ibadetlerle ilgili konuların yanında hukuk ve toplumsal düzenlemelerle ilgili konulardan da bahsedilmektedir. Kur'ân'ın bu düzenlemelerinin yerine bu gün icat olunan düzen ve sistemler, Kur'an'a bir nazire sayılabilir mi? Bu beşerî sistemler, Kur'ân'ın sağladığı faydaları temin edememiş, müreffeh bir toplum meydana getirememiştir. Öyleyse bu yönüyle de Kur'ân'ın benzeri getirilememiştir. Şunu da söyleyelim ki, muhteva yönüyle Kur'ân'ın benzerinin getirilmesi konusu, oldukça teferruatlıdır. Biz meselenin sadece özüne işaret etmekle yetiniyoruz. Bu konuda müstakil ve kapsamlı çalışmalar yapılabilir.

Günümüzde veya gelecekte bazıları, “Ben de Kur'ân'ın benzerini söyleyebilirim. Hiç olmazsa onun benzeri bir sûre meydana getirebilirim.” diyebilir. Eğer bu ve benzeri bir düşüncüyü içinden geçiren biri varsa, daha önce kendi gibi düşünen insanların bu amaçla söylediklerine baksın, onların akıbetlerinin nasıl olduğunu görsün, kendi sonunun da onlar gibi olacağını anlasın, nafil çalışıp da yorulmasın. Yok, eğer yine de iddiasında ısrar ediyor ve kendisinde cesaret bulabiliyorsa, varsın söyleyebileceği en güzel sözlerini getirip ortaya koysun; ancak hemen söyleyelim ki, o da, bu konuda diğerleri gibi hiçbir başarı elde edemeyecek, rezil rüsvay olacaktır.

Kur'ân'ın benzerini meydana getirmek için gösterilen gayret ve çabalar, bu güne kadar hep başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve bundan sonra da böyle olacaktır. İnsanlar ne kadar uğraşırlarsa uğraşsınlar, Kur'ân'ın benzerini getiremeyeceklerdir. Bu, Allahu Teala tarafından verilmiş kesin bir hükümdür. Bizim yaptığımız bu araştırma, şimdiye kadar Kur'ân'ın benzerinin meydana getirilemediğini gösterdi. Bundan sonra da onun benzeri asla meydana getirilemeyecektir.

⁹³¹ Bu hususta benim de dikkatimi çeken Prof. Dr. Murat Sülün oldu. Değerli hocama teşekkürlerimi arz ediyorum.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar

- ‘Abbâs, Fadl Hasan ve Sena Fadl ‘Abbâs, **İ‘câzu’l-Kur’âni’l-Kerim**, ‘Ammân: yy, 1991.
- ‘Abbâsî, Abdürrahim b. Abrurrahman b. Ahmed (ö. 963/1556), **Meâhidü’t-Tensîs/Kitâbu Şerhi Şevâhidi’t-Telhîs**, Mısır: Matbaatu’l-Behiyye, 1316/1897, I-II.
- Abdulhamîd, Muhsin, **Bâbîlik ve Bahâilîğin İçyüzü**, çev. M. Saim Yeprem-Hasan Güleç, Ankara: DİB Yayınları, 1973.
- Abdurrezzâk, Muhammed Seyyid Abduh, **el-Kur’ânu’l-Amerika: Udhûketi’l-Karni’l-Hadi ve’l-İşrîn**, Kâhire: Dâru’r-Rıdvân, 2004.
- Akîkî, Necib, **el-Müsteşrikûn**, Kâhire: Dâru’l-Me‘ârif, ty, I-III.
- ‘Alevî, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim el-Yemenî (ö. 749/1348), **et-Tırâzu’l-Mütezzammin li-Esrâri’l-Belâğa ve Ulûmi Hakâiki’l-İ‘câz**, Kâhire: Dâru’l-Kütübî’l-Hidiviyye, 1332/1914, I-III.
- Alper, Ömer Mahir, “Martini Raymundus”, **DİA**, C.XXVIII, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- _____, “İbn Sînâ”, **DİA**, C.XX, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altundağ, Mustafa, “Ali b. Faddal el-Mücâşî’nin Nuketü Meâni’l-Kur’ân İsimli Eserinin Tahlili ve Tenkitli Neşri”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Âlûsî, Ebu’l-Fadl Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd (ö. 1270/1854), **Rûhu’l-Meânî**, Beyrût: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ty, I-XXX.
- Âmidî, Seyfeddin Ali b. Ebû Ali b. Muhammed b. Salim (ö. 631/1233), **Ğayetü’l-Merâm fi İlmi’l-Kelâm**, (tah. Hasan Mahmud Abdullatif), Kâhire: el-Meclisu’l’Ala li’ş-Şuuni’l-İslâmiyye, 1391/1971.
- ‘Arefe, Abdulaziz Abdulmu‘tî, **Kadıyyetü’l-İ‘câz**, Beyrût: ‘Âlemu’l-Kütüb, 1985.
- A‘sem, Abdulemir, **İbnü’r-Râvendî fi’l-Merâci’i’l-Arabiyyeti’l-Hadisiyye**, Beyrût: Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, 1398-99/1978-79, I-II.
- _____, **İbnü’r-Râvendî’s Kitâb Fadihat al-Mu‘tazilah**, Beyrût-Paris:yy, 1975-1977.

- _____, **Târîhu İbni'r-Râvendî el-Mülhid**, Beyrût: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1395/1975.
- Askerî, Ebu'l-Hilal (ö. 400/1009'dan sonra), **el-Evâil**, (tah. Muhammed Seyyid Vekil), 2. Baskı. Tanta: Dâru'l-Beşîr li's-Sekâfe ve'l-Ulûmî'l-İslâmiyye, 1998.
- Ateş, Ahmed (ö. 1966), "İbnü'l-Mukaffa", **İA**, C.V-II, 2. Baskı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1968.
- 'Avad, İbrahim, **Sûretu'n-Nûreyn Dirâse Tahliliyye Üslûbiyye**, Kâhire: Dâru Zehraü's-Şark, ty.
- Ayverdi, İlhan, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, 3. Baskı. İstanbul: Kubbealtı, 2008, I-III.
- Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkahir b. Tahir b. Muhammed et-Temîmî (ö. 429/1037-38), **el-Fark Beyne'l-Fırak**, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1416/1995.
- _____, **Usûlu'd-Dîn**, İstanbul: Dâru'l-Fünun İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1346/1928.
- Bağdâdî, Abdülkadir b. Ömer (ö. 1093/1682), **Hizânetü'l-Edeb**, (tah. Abdüsselam Muhammed Harun), Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1418/1997, I-XIII.
- Bağdâtlı İsmail Paşa (ö. 1338/1920), **Hediyetü'l-Arifîn**, Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ty, I-II.
- Baharzî, Ali b. Hasan b. Ali b. Ebî't-Tayyib (ö. 467/1075), **Dümyetü'l-Kasr ve Utratü Ehli'l-Asr fî Tabakâtî's-Şuâra**, (tah. Muhammed Altuncî), Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1414/1993, I-III.
- Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed (ö. 403/1013), **el-Beyân ani'l-Fark beyne'l-Mu'cizât ve'l-Kerâmât ve'l-Hiyel ve'l-Kehâne ve's-Sihr ve'n-Nârancât**, (nşr. Richard J. Mccarthy), Beyrût: Mektebetü's-Şarkîyye, 1958.
- _____, **İ'câzu'l-Kur'ân**, (tah. Salâh Muhammed Uveyda), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1429/2008.
- _____, **Kitâbu't-Temhîdü'l-Evâil fî Telhîsi'd-Delâil**, (tah. İmaduddin Ahmed Haydar), Beyrût: Müesseset-ü Kütübi's-Sekafiyye, 1407/1987.
- _____, **Nüketü'l-İntisâr li Nakli'l-Kur'ân**, (tah. Muhammed Zağlul Selam), İskenderiyye: Münşietü'l-Me'ârif, ty.
- Bedevî, Abdurrahman, **Mevsu'âtü'l-Müsteşrikîn**, 3. Baskı, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1993.
- _____, **Min Târîhi'l-İlhâd fî'l-İslâm**, 2. Baskı, Beyrût: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirase ve'n-Neşr, 1980.

- Bedî'î, Yusuf (ö. 1073/1662), **es-Subhu'l-Münbî an Haysiyyeti'l-Mütenebbî**, (tah. Mustafa Sakka, Muhammed Şita, Abduh Ziyade Abduh), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty.
- Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mesud (ö. 516/1122), **Tefsîru'l- Beğavî/Me'âlimu't-Tenzîl**, Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1423/2002.
- Bel'amî, Ebû Ali Muhammed b. Muhammed (ö. 387/997 [?]), **Târîh-i Bel'amî**, Paris: yy, 1958, I-IV.
- Belâzurî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Yahya b. Cabir (ö. 279/892), **Ensâbu'l-Eşrâf**, (tah. Süheyl Zekkar, Riyad Zirikli), Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417/1996, I-XIII.
- _____, **Futûhu'l-Buldân**, (tah. Abdullah Uneys Tıbâ'), Beyrût: Müessesetü'l-Me'ârif, ty.
- Beydâvî, el-Kâdî Ebû Said Nasîrüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö. 685/1286), **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, (tah. Muhammed Subhi b. Hasan Hallak, Mahmud Ahmed Atraş), Dimaşk: Dâru'r-Reşid ve Beyrût: Müessesetü'l-Eyman, 1421/2000, I-III.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin (ö. 458/1066), **Delâilü'n-Nübüvve**, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988, I-VII.
- Beyhakî, İbrahim b. Muhammed (ö. 320/932), **el-Mehâsin ve'l-Mesâvî**, (tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, I-II.
- Bikaî, Ebu'l-Hasan Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. Hasan (ö. 885/1480), **Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyâtî ve's-Süver**, Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ty, I-XXII.
- Bintu's-Şâtî', Aîşe Abdurrahman (ö. 1419/1998), **el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'ân ve Mesâilü İbn Ezrak**, 3. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty.
- _____, **Kıraetü Vesaiki'l-Bahâiyye**, Kâhire: Merkezü'l-Ahram, 1406/1986.
- Blachere, Regis (ö. 1372/1973), "Mütenebbî", **İA**, C.VIII, 3. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Brockelmann, Carl (ö. 1375/1956), **Târîhu'l-Edebi'l-Arabî**, (Arapçaya ter. Abdülhalim en-Neccâr), 3. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, I-VI.
- _____, **Târîhu's-Suûbi'l-İslâmiyye**, (Arapçaya ter. Emin Faris, Münir el-Ba'lebeki), 5. Baskı, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1968.
- Buharî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), **el-Câmiu's-Sahîh**, Beyrût: Daru Tavki'n-Necat, 1422, I-IX.
- Buhl, Frantz (ö. 1932), "Müseylime", **İA**, C.VIII, 3. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Bûtî, Muhammed Said Ramazan (ö. 1434/2013), **Min Ravâi'l-Kur'ân**, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1420/1999.

- Büstânî, Butrus (ö. 1300/1883), **Muhîtu'l-Muhît**, Beyrût: Mektebetu'l-Lübnan, 1987.
- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr (ö. 255/869), **el-Beyân ve't-Tebyîn**, (tah. Abdusselam Harun), 7. Baskı, Kâhire: Mektebetu'l-Hanci, 1418/1998, I-IV.
- _____, **Faslun ma beyne'l-Adâve ve'l-Hased** (Mecmuu Resail-i Câhız içinde), (tah. Muhammed Taha el-Hacirî), Beyrût: Dâru'n-Nahda'l-Arabiyye, 1983.
- _____, **Kitâbu'l-Hayavân**, (tah. Abdusselam Muhammed Harun), 2. Baskı, Mısır: Şeriketu Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladihi, 1385/1966, I-VIII.
- el-Câmî, Mevlânâ Ebû'l-Berekat Abdurrahman (ö. 898/1492), **Nefehâtü'l Üns**, (neşr. W. Nassau Lees), Calcutta: W. N. Lees Prees, 1859.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370/981), **Ahkâmu'l-Kur'ân**, (tah. Muhammed es-Sadık Kamhavî), Beyrût: Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1992, I-V.
- Cevâd Ali (ö. 1408/1987), **el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm**, 2. Baskı, Bağdad: yy, 1413/1993, I-X.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd (ö. 400/1009), **es-Sihâh**, (tah. Ahmed Abdulğafur Attar), 4. Baskı, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 1990, I-VII.
- Chokr, Melhem, **İslâm'ın İkinci Asrında Zındıklık ve Zındıklar**, (ter. Ayşe Meral), İstanbul: Anka Yayınları, 2002.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkahir b. Abdurrahman (ö. 471/1078-79), **Delâilu'l-İ'câz**, (tah. Mahmud Muhammed Şakir), Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, ty.
- _____, **Risâletüş-Şâfiye fi'l İ'câz**, (Selâsü Resâil fi İ'câzi'l-Kur'ân içinde, tah. Muhammed Ahmed Halefullah, Muhammed Zağlul Selam), 5. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1429/2008.
- Cürcânî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed Seyyid Şerif (ö. 816/1413), **et-Ta'rîfât**, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Çağatay, Neşet (ö. 2000), "Secah", **İA**, C.IX, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1964.
- Çubuk, Asri, "Eksem b. Sayfî", **DİA**, C.X, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Dabbî, Ahmed b. Yahya (ö. 599/1203), **Buğyetü'l-Mültemis fi Târîhi Ricâli Ehli'l-Endelüs**, (tah. İbrahim Ebyarî), Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısırî ve Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Lübnanî, 1410/1989, I-II.
- Dârimî, Osman b. Said (ö. 280/894), **er-Red Alâ Cehmiyye**, Kuveyt: ed-Dâru's-Selefiyye, 1405/1985.
- Dayf, Şevkî (ö. 2005), **el-Fen ve Mezâhibuhu fi's-Şi'ri'l-Arabî**, 11. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty.

_____, **Târîhu'l-Edebi'l-Arabî: el-Asru'l-'Abbâsi'l-Evvel**, 16. Baskı, yy: Dâru'l-Me'ârif, 2004, I-III.

Debistân-ı Mezâhib, Bombay: yy, 1292/1875.

Derveze, Muhammed İzzet (ö. 1404/1984), **et-Tefsîru'l-Hadîs**, Kâhire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye ve Dimaşk: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1383/1964, I-X.

Dervîş, Muhyiddin (ö. 1403/1982), **İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânuhû**, Dimaşk: Dâru'l-Yemame, ty, I-X.

Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan (ö. 990/1582), **Târîhu Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs**, Beyrût: Müessesetü's-Şa'ban, ty, I-II.

Draz, Muhammed Abdullah (ö. 1377/1958), **en-Nebeü'l-Azîm**, Riyad: Dâru Tayyibe, 1417/1997.

_____, **Kur'ân'a Giriş**, (çev. Salih Akdemir), Ankara: Otto, 2010.

Durmuş, İsmail, "İbnü'l-Mukaffâ", **DİA**, C.XXI, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

_____, "Mütenebbî", **DİA**, C. XXXII, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

_____, "Nazire", **DİA**, C.XXXII, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yusuf el-Endülüsi (ö. 745/1344), **Tefsîru Bahri'l-Muhîd**, (tah. Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvaz), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993, I-VIII.

Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Ali b. Muhammed (ö. 414/1023), **Ahlâku'l-Vezireyn (Mesâlibü'l-Vezireyn)**, (tah. Muhammed b. Tavîd Tancî), Beyrût: Dâru Sâdır, 1412/1992.

Ebû's-Suûd, Muhammed b. Muhammed (ö. 951/1544), **İrşâdu'l-'Akli's-Selîm**, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999, I-IV.

Ebû Zehra, Muhammed (ö. 1394/1974), **el-Mucizetü'l-Kübrâ: el-Kur'ân**, yy: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, ty.

Ebü'l-Fidâ, İmaduddin İsmail b. Ali b. Mahmud el-Eyyubî (ö. 732/1331), **Kitâbu'l-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer**, (tah. Muhammed Zeyyinham Muhammed Azb, Yahya Seyyid Hüseyin, Muhammed Fahri Vasıf), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, I-III.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1361/1942), **Hak Dini Kur'ân Dili**, yy: Eser Neşriyat, ty.

Emin, Ahmed (ö. 1373/1954), **Duha'l-İslâm**, Kâhire: el-Heyetü'l- Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Küttâb, 1997, I-III.

_____, **Feyzu'l-Hâtır**, Kâhire: Mektebetü'n-Nahda el-Mısriyye, 1943, I-X.

Eren, A. Cüneyt, "Risâletü'l-Ğufrân", **DİA**, C.XXXV, İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

- Ergin, Osman (ö. 1381/1961), **İbn Sina Bibliyografyası** (İbn-i Sina (Şahsiyeti ve Eserleri Hakkında Tetkikler) Kitâbının içinde), İstanbul: Türk Târîh Kurumu, 1937.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed (ö. 370/981), **Tehzîbu'l-Lüğa**, Kâhire: Dâru'l-Mısriyye, ty, XV.
- Fâdıl, Muhammed, **el-Harab fi Sadri'l-Bahâ ve'l-Bâb**, 2. Baskı, Cidde: Dâru'l-Medeni, 1407/1986.
- Fâhûrî, Hanna (ö. 2011), **el-Câmi' fi Târîhi'l-Edebi'l-Arabî**, Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1986.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahman Halil b. Ahmed (ö. 175/791), **Kitâbu'l-'Ayn**, (tah. Abdulhamîd Hindavi), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, I-IV.
- Ferruh, Ömer (ö. 1408/1987), **Târîhu'l-Edebi'l-Arabî**, 4. Baskı, Beyrût: Dâru'l-İlmi'l-Melayin, 1401/1981, I-VI.
- Fıglalı, Ethem Ruhi, **Babilik ve Bahailik**, Ankara: TDV Yayınları, 1994
- _____, "Bahailik", **DİA**, C.IV, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- _____, **Kâdiyânîlik**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1986.
- _____, "Kadiyanilik", **DİA**, C.XXIV, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kub (ö. 817/1415), **el-Kâmûsu'l-Muhît**, Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2003/1424.
- el-Furkânû'l-Hak** (The True Furqan), Sacramento: Omega 2001 ve Enumclaw: WinePress Publishing, 1999.
- Gabrieli, F. (ö. 1996), "Ibn al-Mukaffa", **The Encyclopedia of Islam (New Edition)**, C.III, Leiden: E.J. Brill, 1986, s.885.
- Güner, Ahmet, "Kâbûs b. Veşmgîr", **DİA**, C.XIV, İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ğulâm Ahmed (ö. 1327/1908), **A Gift For an-Nadwah**, İslâmabad: Islam International Publications Ltd, 2010.
- _____, **Hakîkatu'l-Mehdî** ("Baka min Bostani'l-Mehdî" Kitâbının içinde), İslâmabad: al-Shirkatul Islamiyyah, 1428/2007.
- _____, **Hakikatu'l-Vahy**, İslâmabad: al-Shirkatul Islamiyyah Limited, 1431/2010.
- _____, **Hutbetü'l-İlhamiyye**, İslâmabad: al-Shirkatul Islamiyyah, 1430/2009.
- _____, **Mektubu Ahmed**, İslâmabad: al-Shirkatul Islamiyyah, 1428/2007.
- _____, **Mevâhibu'r-Rahmân**, İslâmabad: al-Shirkatul Islamiyyah, 1427/2006.

- el-Hâc, Sâsî Sâlim, **Nakdu'l-Hitâbi'l-İstişrâkî**, Beyrût: Dâru'l-Medâri'l-İslâmiyye, 2002, I-II.
- Hacımüftüoğlu, Nasrullah, **Kur'ân'ın Belâğatı ve İ'câzı Üzerine**, Erzurum: Ekev Yayınevi, 2001.
- Hafacî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Said b. Sinan (ö. 466/1073), **Sırru'l-Fesâha**, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1402/1982.
- Hâlidî, Salâh Abdülfettah, **el-Beyân fî İ'câzi'l-Kur'ân**, 5. Baskı, 'Ammân: Dâru Ammâr, 1429/2008.
- _____, **İ'câzu'l-Kur'ânî'l-Beyânî ve Delâilu Masdarihi'r-Rabbânî**, 'Ammân: Dâru Ammâr, 1421/2000.
- _____, **Tehâfutu "Furkân" Mütenebbi'l-Ameriki emame Hakâiki'l-Kur'ân**, 'Ammân: Müessesetü'l-Fursân, 1426/2005.
- Halifat, Sahban, "Ebû'l-Alâ el-Me'arrî", **DİA**, C.X, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Halife b. Hayyat (ö. 240/854), **Târîh**, (tah. Ziya Ömerî), 2. Baskı, Riyad: Dâru't-Taybe, 1405/1985.
- Halil Merdem Bek (ö. 1379/1959), **İbnü'l-Mukaffa'**, Dimaşk: Matbaatu'l-İ'tidal, 1349/1930.
- Hamevî, Şihâbuddin Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah (ö. 626/1229), **Mu'cemu'l-Buldân**, Beyrût: Dâru's-Sadr, 1397/1977, I-V.
- _____, **Mu'cemu'l-Udebâ**, (tah. İhsan 'Abbâs), Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993, I-VII.
- Hamza, Abdullatif (ö. 1405/1985), **İbnü'l-Mukaffa'**, 3. Baskı, yy: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1965.
- Harâitî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer es-Samerrî (ö. 327/939), **Mesâvi'l-Ahlâk ve Mezmûmuhâ**, (tah. Mustafa b. Ebû Nasr eş-Şelebî), Cidde: Mektebetü's-Sevadi li't-Tevzi', 1412/1992.
- Hârûnî, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Hüseyin b. Harun el-Hasenî ez-Zeydî (ö. 421/1030), **İsbâtü'n-Nübüvveti'n-Nebî**, tah. Halil Ahmed İbrahim el-Hac, yy: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ty.
- Hasenî, Abdurrezzâk (ö. 1997), **el-Bâbiyyûn ve'l-Bahâiyyûn fî Hâdirim ve Mâdihim**, 2. Baskı, Sayda: Matbaatu'l-İrfân, 1381/1962.
- Hatîb Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit (ö. 463/1071), **Târîhu Medineti's-Selâm/Târîhu Bağdâd**, (tah. Beşşar Avvad Ma'rûf), Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2001, I-XVIII.
- Hatîb, Abdulkerîm (ö. 2008), **el-İ'câz fî Dirâsâti's-Sâbikîn**, yy: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1974.

- Hattabî, Ebû Süleyman Hamid b. Muhammed (ö. 388/988), **Beyânu'l-İ'câzi'l-Kur'ân**, (Selâsü Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân içinde, tah. Muhammed Ahmed Halefullah, Muhammed Zağlul Selam), 5. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 2008.
- Hayyat, Ebu'l-Hüseyin Abdurrahim b. Muhammed b. Osman (ö. 300/913 [?]), **Kitâbu'l-İntisâr ve'r-Red alâ İbni'r-Rivendi'l-Mülhid**, (tah. Henrik Samuel Nyberg), Beyrût: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1413/1993.
- Heyto, Muhammed Hasan, **el-Mucizetü'l-Kur'âniyye**, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1998.
- Hımsî, Naîm (ö. 1401/1981), **Fikratu İ'câzi'l-Kur'ân**, 2. Baskı, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Huart, Cl. (ö. 1926), “Kâbûs b. Veşmgir”, **İA**, C.VI, 2. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967.
- el-Hûî, Ebu'l-Kasım b. Ali Ekber b. Haşim el-Musevî (ö. 1371/1952), **el-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Beyrût: Dâru'z-Zehra, 1395/1975.
- _____, **Nefehâtu'l-İ'câz fî Reddi'l-Kitâbi'l-Müsemma Hüsnü'l-İcâz**, 3. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Muverrihu'l-Arabi, 1411/1990.
- Humeydî, Ebû Abdullah Muhammed Ebi Nasr Futuh b. Abdullah el-Ezdî (ö. 488/1095), **Cezvetü'l-Muktebis**, Kâhire: ed-Dâru'l-Mısriyye, 1966.
- Hüseyin Cisrî Efendi (ö. 1327/1909), **Risâle-i Hamîdiyye**, (ter. Manastırlı İsmail Hakkı), İstanbul: Bahar Yayınları, ty.
- Hüsnü'l-İcâz fî İbtâli'l-İ'câz**, Kâhire: İngiliz-Amerikan Bulak Matbaası, 1912.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemaleddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed (ö. 463/1071), **el-İstîfâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb**, (tah. Ali Muhammed Bicavî), Beyrût: Dâru'l-Cıl, 1412/1992, I-V.
- İbn Abdülhakem, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah el-Mısırî el-Kureşî (ö. 257/871), **Fütûhu Mısır ve'l-Mağrib**, (tah. Abdulmünim Âmir), Kâhire: el-Heyetü'l-Âmme li Kusuri's-Sekafe, ty, I-II.
- İbn Abdürabbih, Ahmed b. Muhammed el-Endülüsî (ö. 328/940), **el-İkdu'l-Ferîd**, (tah. Müfid Muhammed Kumeyha), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1983, I-IX.
- İbn 'Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafî (ö. 571/1176), **Târîhu Medîneti Dimaşk**, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1417/1997, I-LXXX.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir (ö. 1393/1973), **Tefsîrû't-Tahrîr ve't-Tenvîr**, Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr, 1984, I-XXX.
- İbn 'Atıyye, Kadı Ebû Muhammed Abdulhak b. Ğalib b. Atıyye el-Endülüsî (ö. 541/1147), **el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz**, (tah. Abdusselam Abduşşafi Muhammed), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001, I-VI.

- İbn Babeveyh, Ebû Cafer Muhammed b. Ali b. Hüseyin el-Kummî (ö. 381/991), **Tevhîd**, Beyrût: Dâru'l-Marife, ty.
- İbn Dihye el-Kelbî, Ebû'l-Hattab Ömer b. Hasan (ö. 633/1235), **el-Mutrib min Eş'âri Ehli'l-Mağrib**, (tah. İbrahim Ebyarî, Hamid Abdulmecid, Ahmed Ahmed Bedevî), Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Cemi', ty.
- İbn Ebi'l-Hadid, Ebû Hâmid İzzüddîn Abdülhamîd b. Hibetillâh b. Muhammed el-Medâinî (ö. 656/1258), **Şerhu Nehci'l-Belâğa**, (tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Kâhire: Dar-u İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1378/1959, I-XX.
- İbn Ebû Usaybia, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Kasım b. Halife b. Yûnus es-Sa'dî el-Hazrecî (ö. 668/1269), **Uyûnu'l-Enbâ'**, (tah. Nizar Rıda), Beyrût: Dar-u Mektebeti'l-Hayat, ty.
- İbn Ebi'l-İzz, Ebu'l-Hasan Sadreddin Ali b. Alaiddin Ali b. Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 792/1390), **Şerhu Akideti't-Tahaviyye**, 8. Baskı, Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1404/1984.
- İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyya (ö. 395/1004), **Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüğa**, (tah. Abdusselam Muhammed Hârûn), yy: Dâru'l-Fikr, 1399/1979, I-VI.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî (ö. 852/1449), **el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe**, (tah. Abdussind Hasan Yemame), Kâhire: yy, 1429/2008, I-XIV.
- İbn Haldûn, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman (ö. 808/1406), **Mukaddime**, (ter. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yayınları, 1988, I-II.
- _____, **Târîhu İbn Haldûn**, Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1421/2001, II
- İbn Hallikân, Ebû'l-'Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 681/1282), **Vefeyâtu'l-A'yân**, (tah. İhsan 'Abbâs), Beyrût: Dâru's-Sadır, ty, I-VIII.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed el-Endülüsî (ö. 456/1064), **Cemheret-ü Ensâbi'l-Arab**, (tah. Abdusselam Muhammed Harun), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty.
- _____, **el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal**, (tah. M. İbrahim Nasr, Abdurrahman Umeyre), 2. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Ceyl, 1416/1996, I-V.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemaleddin Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833), **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, (tah. Muhammed Abdusselam Tedmûrî), 3. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1410/1990, I-IV.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshak el-Muttalibî el-Kureşî (ö. 150/767), **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, (tah. Ahmed Ferid el-Mezîdî), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, I-II.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemseddin Ebû Abdullah Muhammed (ö. 751/1350), **el-Fevâidü'l-Müşevvek ilâ Ulûmi'l-Kur'ân ve İlmi'l-Beyân**, Kâhire: Matbaatu's-Saade, 1327/1909.

- _____, **Zâdü'l-Meâd**, (tah. Şuayb el-Arnaut, Abdülkadir Arnaut), 27. Baskı, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1415/1994, I-V.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail b. Amr (ö. 774/1373), **Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Azîm**, (tah. Sami b. Muhammed es-Selame), 2. Baskı, Riyad: Dâru't-Tayyibe, 1420/1999, I-VIII.
- _____, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, 2. Baskı, Beyrût: Mektebetu'l-Me'ârif, 1411/1990, I-XIV.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim ed-Dinevirî (ö. 276/889), **el-Me'ârif**, (tah. Servet Ukkâşe), 4. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty.
- _____, **eş-Şi'r ve's-Şuarâ**, (tah. Ahmed Muhammed Şakir), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, I-II.
- _____, **Uyunu'l-Ahbar**, Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1996, I-IV.
- İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Sa'dülmelik Ali b. Hibetullah b. Ali el-İclî (ö. 475/1082'den sonra), **el-İkmâl fî Ref'i'l-İrtiyâb ani'l-Mü'telif ve'l-Muhtelif fî'l-Esmâ ve'l-Künâ ve'l-Ensâb**, 2. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, 1993, I-X.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-Ensârî (ö. 711/1311), **Lisânu'l-Arab**, (tah. Âmir Ahmed Haydar), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, I-XVIII.
- _____, **Muhtasar Târîhi Dimaşk li İbn 'Asâkir**, (tah. Ruhiyye en-Nehhas, Riyaz Abdülhamid Murad, Muhammed Muti el-Hafız), Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1404/1984, I-XXXI.
- İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Yakub (ö. 421/1030), **Tecâribu'l-Ümem**, (tah. Seyyid Kûsrevî Hasan), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, I-VII.
- İbn Reşîk, Ebû Ali Hasan el-Kayravânî (ö. 456/1064), **el-Umde**, (tah. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd), 5. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1401/1981, I-II.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî (ö. 230/845), **Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr**, (tah. Ali Muhammed Ömer), Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001, I-XI.
- İbn Saîd el-Mağribî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Musa b. Muhammed b. Abdilmelik (ö. 685/1286), **el-Muğrib fî Hule'l-Mağrib**, tah. Şevkî Dayf, 4. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty, I-II.
- İbn Seyyidünnâs, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'murî (ö. 734/1334), **Uyûnu'l-Eser**, Beyrût: Dar-u İbn Kesîr ve Medine: Mektebetü'd-Dâru't-Tûras, ty, I-II.
- İbn Side, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Side ed-Darîr el-Mürsî (ö. 458/1066), **el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-'Azam**, Kâhire: Ma'hedü'l-Mahtutati'l-Arabiyye, 1424/2003, I-VI.
- İbn Sînâ, Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah b. Ali (ö. 428/1037), **İntifâun amma Nüsibe ileyhi min Muârazati'l-Avân**, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi Koleksiyonu, Demirbaş No:03668-014, Varak:85-86; Hamidiye Koleksiyonu, Demirbaş No:01447-115, Varak:319 a.

- İbn Tağrıberdî, Ebu'l-Mehasin Cemalüddin Yusuf Atabekî (ö. 874/1470), **en-Nücûmu'z-Zâhire fi Mulûku Mısır ve'l-Kâhire**, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1992, I-XVI.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdulhalim (ö. 728/1328), **el-Cevâbu's-Sahîh li men Beddele Dine'l-Mesîh**, (tah. Ali b. Hasan b. Nasır, Abdulaziz b. İbrahim el-Asker, Hamdan b. Muhammed el-Hamdan), Riyad: Dâru'l-Âsime, 1419/1999, I-VII.
- _____, **Şerhu'l-Akîdeti'l-İsfahâniyye**, (tah. Said b. Nasr b. Muhammed), Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1422/2001.
- İbnü'l-'Adîm, Kemalüddin Ömer b. Ahmed b. Ebû Cerade (ö. 660/1262), **Buğyetu't-Taleb fi Târîhi Haleb**, (tah. Süheyl Zekkar), Beyrût: Dâru'l-Fikr, ty, I-XII.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. el-Cevzî (ö. 597/1201), **el-Muntazam fi Târîhi'l-Mulûk ve'l-Ümem**, (tah. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992, I-IXX.
- _____, **Saydu'l-Hâtır**, (tah. Abdulkadir Ahmed Ata), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1412/1992.
- _____, **Keşfü'l-Müşkil min Hadîsi's-Sahihayn**, (tah. Ali Hüseyin Bevvâb), Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997, I-IV.
- _____, **Kitâbu Telbîsi İblîs**, (tah. Ahmed b. Osman el-Mezîd), Riyad: Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1424/2002.
- _____, **Zâdu'l-Mesîr fi İlmi't-Tefsîr**, 3. Baskı, Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1404/1984, I-IX.
- İbnü'd-Dureys, Ebû Abdullah Muhammed b. Eyyub el-Becelî (ö. 694/1295), **Fezailü'l-Kur'ân ve ma Ünzile mine'l-Kur'ân bi-Mekke ve ma Ünzile bi'l-Medîne**, (tah. Urve Bedir), Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1408/1987.
- İbnü'l-Esîr, İzzedin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî (ö. 630/1233), **el-Kâmil fi't-Târîh**, (tah. Ebû'l-Fida Abdullah el-Kâdî), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987, I-XI.
- _____, **el-Lübâb fi Tehzîbi'l-Ensâb**, Bağdât: Mektebetü'l-Müsennâ, ty, I-III.
- _____, **Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe**, (tah. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcûd), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty, I-VIII.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felah Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed es-Salihî el-Hanbelî (ö. 1089/1679), **Şezerâtu'z-Zehab fi Ahbâri men Zeheb**, (tah. Abdulkadir Arnaud, Mahmud Arnaud), Beyrût: Daru İbn Kesîr, ty, I-X.
- İbnü'l-Kıftî, Ebu'l-Hasan Cemaleddin Ali b. Yusuf (ö. 646/1248), **İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât**, (tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Kâhire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî ve Beyrût: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1406/1986, I-IV.

- _____, **Târîhu'l-Hükemâ**, (neşr. Julius Lippert), Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1908.
- İbnü'l-Mukaffa', Abdullah (ö. 142/759), **ed-Dürretü'l-Yetîme**, (neşr. Şekib Arslan), Kâhire: yy, 1311/1893.
- _____, **el-Edebü'l-Kebîr**, (tah. Ahmet Zeki Paşa), İskenderiyye: Cemiyetü'l-Urvetü'l-Vüska el-Hayriyye el-İslâmiyye, 1330/1912.
- _____, **el-Edebü's-Sağîr**, (tah. Ahmet Zeki Paşa), İskenderiyye: Cemiyetü'l-Urvetü'l-Vüska el-Hayriyye el-İslâmiyye, 1329/1911.
- _____, **Risâletü's-Sahabe**, (Âsâru İbni'l-Mukaffa' Kitâbının içinde), Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1409/1989.
- İbnü'l-Murtazâ, Mehdî Lidînillah Ahmed b. Yahya (ö. 840/1437), **Tabakâtu'l-Mutezile**, (tah. Susanna Diwald-Wilzer), Beyrût: yy, 1380/1961.
- İbnü'l-Mu'tez, Ebû'l-'Abbâs Abdullah b. Muhammed el-Mu'tez-Billah (ö. 296/908), **Tabakâtü's-Şuarâ**, (tah. Abdüsettâr Ahmed Ferrâc), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty.
- İbnü'n-Nedîm, Ebu'l-Ferec Muhammed b. Ebû Ya'kûb İshak b. Muhammed b. İshak (ö. 385/995), **el-Fihrist**, (tah. Rıza-Teceddüd), Tahran: yy, ty.
- İbşihî, Şihabüddin Muhammed b. Ahmed Ebû'l-Feth el-Mahallî (ö. 854/1450 [?]), **el-Müstedraf fi Külli Fennin: Müstezraf**, Beyrût: Daru Mektebeti'l-Hayat, 1412/1992, I-II.
- el-Îcî, Ebu'l-Fazl Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed b. Abdülğaffar (ö. 756/1355), **Kitâbu'l-Mevâkıf**, (tah. Abdurrahman Umeyre), Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1417/1997, I-IV.
- İsfahânî, Ebu'l-Ferec Ali b. Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Kuraşî (ö. 356/976), **Kitâbu'l-Eğânî**, (tah. İhsan 'Abbâs, İbrahim es-Se'âfin, Bekir 'Abbâs), 3. Baskı, Beyrût: Dâru Sâdır, 1429/2008, I-XXV.
- İsfahânî, Hamza b. Hasan (ö. 360/971), **et-Tenbîh alâ Hudûsi't-Tashîf**, Beyrût: Dâru Sâdır, 1412/1992.
- İsfahânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal er-Râgıb (ö. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), **Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân**, (tah. Safvan Adnan Davudî), Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1423/2002.
- _____, **Muhadaratu'l-Udebâ**, Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayat, ty, II.
- İsferayânî, Ebu'l-Muzaffer Şehfur b. Tahir (ö. 471/1078), **et-Tebîr fi'd-Dîn**, (tah. Kemal Yusuf el-Hut), Beyrût: Alemü'l-Kütüb, 1403/1983.
- Kâbûs b. Veşmgir (ö. 403/1012), **Kemâlû'l-Belâğa**, Kâhire: Mektebetü's-Selefiyye, 1341/1923.

- Kâdî Abdulcebbâr, Ebu'l-Hasan Kadî'l-kudât Abdulcebbâr b. Ahmed (ö. 415/1025), **el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîd ve'l-'Adl**, (tah. Emin el-Hulî), Kâhire: Vizâretü's-Sekâfe ve'l-İrşâd, 1380/1960, c.XVI.
- _____, **Şerhu Usulî'l-Hamse**, (tah. Abdulkerim Osman), 3. Baskı, Kâhire: Mektebetü Vehbe, 1416/1996.
- _____, **Tenzihu'l-Kur'ân ani'l-Metain**, Beyrût: Dâru'n-Nahdati'l-Hadisiyye, ty.
- _____, **Tesbitu Delâilî'n-Nübüvve**, (tah. Abdulkerim Osman), Beyrût: Dâru'l-Arabiyye, ty, I-II.
- Kâdî 'Îyâz, Ebu'l-Fazl 'Îyâz b. Musa b. 'Îyâz el-Yahsubî (ö. 544/1149), **eş-Şifâ bi Ta'rifi Hukukî'l-Mustafâ**, (tah. Ali Muhammed Bicavî), Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1404/1984, I-II.
- Karataş, Turan, **Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Sütun Yayınları, 2011.
- Kastallânî, Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), **el-Mevâhibü'l-Ledüniyye**, (tah. Salih Ahmed Şamî), Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, 1425/2004, I-IV.
- Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (ö. 1067/1657), **Keşfu'z-Zunûn**, Beyrût: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ty, I-II.
- Kattân, Mennâ' Halil (ö. 1420/1999), **Mebâhis fî 'Ulûmî'l-Kur'ân**, Kâhire: Mektebetu Vehbe, 2000.
- Kazvinî, Zekerîyya b. Muhammed b. Mahmud (ö. 682/1283), **Âsaru'l-Bilâd ve Ahbâru'l-İbâd**, Beyrût: Daru Sadır, ty.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyub b. Musa el-Hüseynî (ö. 1095/1684), **el-Külliyyât: Mu'cem fi'l-Mustalahât ve'l-Furûku'l-Lügaviyye**, (tah. Adnan Derviş, Muhammed Mısırlî), 2. baskı, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1419/1998.
- Kelbî, Ebû Münzir Hişam b. Muhammed b. Saib (ö. 204/819 [?]), **Cemheretü'n-Neseb li İbn Kelbî**, 2. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Yakazati'l-Arabiyye, ty, I-II.
- Kemalpaşazâde, Şemseddin Ahmed (ö. 940/1534), **Resâilü İbn Kemal**, (nşr. Ahmed Cevdet Paşa), İstanbul: İkdâm Matbaası, 1316/1897.
- Kılıç, Sadık, **Dildeki Sonsuz Mucize: Kur'ân**, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2003.
- Kelaî', Ebu'r-Rebî' Süleyman b. Musa (ö. 634/1237), **el-İktifâ**, (tah. Muhammed Kemaleddin İzzeddin Ali), Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1417/1997, I-IV.
- Kindî, Ebû Ömer Muhammed b. Yusuf (ö. 350/961), **Kitâbu'l-Vulât ve Kitâbu'l-Kudât**, (neş. Rhuvon Guest), Leiden: E. J. Brill, 1912.
- Kirmânî, Mahmud b. Hamza (ö. 505/1110), **Esrâru't-Tekrâr fi'l-Kur'ân**, (tah. Abdulkadir Atâ), yy: Dâru'l-Fazile, ty.

- _____, **Ğarâibu't-Tefsîr ve 'Acâibu't-Te'vîl**, (tah. Semerân Serkâl Yunus el-Aclî), Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye ve Beyrût: Müessesetu Ulûmi'l-Kur'ân, ty, I-II.
- Kiyâ el-Herrâsî, İmaduddin Ali b. Muhammed b. Ali et-Taberî (ö. 504/1110), **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983, I-IV.
- Köksal, M. Fatih, **Sana Benzer Güzel Olmaz Divan Şiirinde Nazire**, Ankara: Çağ Yayınları, 2006.
- Kraus, Paul (ö. 1944), "İbnü'r-Ravendi" (Abdurrahman Bedevî'nin Min Târîhi'l-İlhâd fi'l-İslâm Kitâbının 67-154. sayfalarında), 2. Baskı, Beyrût: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirase ve'n-Neşr, 1980.
- Kraus, Paul-[G. Vajda], "Ibn al-Râwandî", **The Encyclopedia of Islam (New Edition)**, C.III, Leiden: E.J. Brill, 1986.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir (ö. 671/1273), **el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, (tah: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî), Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006, I-XXIV.
- Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Hevazin (ö. 465/1072), **er-Risâletü'l-Kuşeyriyye**, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Kutluer, İlhan, "İbnü'r-Râvendî", **DİA**, C.XXI, İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Kürd Ali, Muhammed (ö. 1953), **Resâilü'l-Buleğâ**, 2. Baskı, Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyyeti'l-Kübra, 1331/1913.
- _____, **Ümerâu'l-Beyân**, 2. Baskı, Kâhire: yy, 1948, I-II.
- Mahluf, Abdurraûf, **el-Bakıllanî ve Kitâbuhû İ'câzi'l-Kur'ân**, Beyrût: el-Mektebetü'l-Hayat, 1973.
- Mahmud, Mustafa (ö. 1430/2009), **Hakîkatü'l-Bahâiyye**, 2. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1992.
- Makdisî, Mutahhir b. Tahir (ö. 355/966'dan sonra), **Kitâbu'l-Bed' ve't-Târîh**, yy: Mektebetü's-Sekafiyye ed-Diniyye, ty, I-VI.
- Makkarî, Ahmed b. Muhammed et-Tilimsanî (ö. 1041/1632), **Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelüsi'r-Ratîb**, (tah. İhsan 'Abbâs), Beyrût: Daru Sadır, 1408/1988, I-VIII.
- Malik b. Nebi (ö. 1393/1973), **ez-Zâhoretü'l-Kur'âniyye**, Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Muasır ve Dımaşk: Dâru'l-Fikr, ty.
- Matürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd (ö. 333/944), **Kitâbu't-Tevhîd**, (tah. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi), Beyrût: Dâru Sâdır ve İstanbul: Mektebetu'l-İrşad, ty.

- Maverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö. 450/1058), **A'lâmu'n-Nübüvve**, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- McHugh, J. A., "Raymond Martini", **Catholic Encyclopedia**, (ed. Charles George Herbermann), C.XII, New York: Appleton, 1913.
- Me'arrî, Ebu'l-Alâ Ahmed b. Abdullah b. Süleyman (ö. 449/1057), **Risâletü'l-Ğufrân**, (tah. Aişe Abdurrahman bintu'ş-Şatı'), 9. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty.
- _____, **el-Fusul ve'l-Ğâyât fi Temcîdillahi ve'l-Mevâ'iz**, (tah. Mahmud Hasan Zenatî), Beyrût: Dâru'l-Âfakî'l-Cedide, ty.
- Mehasinî, Zeki (ö. 1972), **el-Mütenebbî**, Beyrût: Dâru'l-Me'ârif, 1956.
- Mes'ûdî, Ebu'l-Hüseyin Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 346/957), **Murûcu'z-Zeheb**, Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, 1425/2005, I-IV.
- _____, **et-Tenbîh ve'l-İşrâf**, Leiden: Matbaatu Brill, 1893.
- Mevâhibî, Abdülbaki el-Hanbelî (ö. 1071/1661), **el-Ayn ve'l-Eser fî Akâidi Ehli'l-Eser**, (tah. İsam Ruvvas Kaleci), Dimaşk: Dâru'l-Me'mun li't-Tûras, 1407/1987.
- Mevdûdî, Seyyid Ebû'l-A'la (ö. 1399/1979), **Tefhîmu'l-Kur'ân**, (ter. Ahmed Asrar), İstanbul: Bengisu Yayıncılık, 1997, I-VII.
- _____, **Keşfu'l-Ğinâ** (Sa'd Marsafî'nin "Dahdu Müfterayati'l-Kadiyaniyye" Kitâbının 63-221. sayfalarında), Riyad: Dâru'l-Kıbleteyn ve Mansûra: Dâru'l-Yakin, 1426/2005.
- Mevlânâ Muhammed Ali (ö. 1951), **The Ahmadiyyah Movement**, (çev. S. Muhammed Tufail), Lahore: Ahmadiyyah Anjuman Isha'at Islam, 1973.
- Mirzâ Ali Muhammed (ö. 1266/1850), **el-Beyân** (Abdurrezzâk Hasenî'nin "el-Babiyyun ve'l-Bahaiyyun" Kitâbının 81-107. sayfalarında), 2. Baskı, Sayda: Matbaatu'l-İrfan, 1381/1962.
- Mirzâ Hüseyin Ali (ö. 1309/1892), **el-İkân**, Brezilya: Dâru'n-Neşri'l-Bahaiyye, 1997.
- _____, **Kitâbu'l-Akdes**, İstanbul: Türkiye Bahaîleri Ruhani Mahfili, 2003.
- Mirzâ Masum Beg, **Prophecies of the Promised Messiah**, Lahore: Ahmadiyyah Anjuman Isha'at-i-Islam, ty.
- Mizzî, Cemaleddin Ebu'l-Haccac Yusuf (ö. 742/1341), **Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl**, (tah. Beşşâr Avvad Ma'rûf), 8. Baskı, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983, I-XXXV.
- Muallim Naci (ö. 1310/1893), **İ'câz-ı Kur'ân**, (sadeleştiren: Ümit Şimşek), İstanbul: Marifet Yayınları, 1997.

- Muhammed Mehdi Han (ö. 1897), **Miftâhu Bâbi'l-Ebvâb**, Mısır: Mecelletü'l-Menar, 1321/1902.
- Mücâşiî, Ebu'l-Hasan Ali b. Faddal (ö. 479/1086), **en-Nüket fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, (tah. Abdullah Abdulkadir et-Tavil), Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdulazim b. Abdilkavi b. Abdillâh (ö. 656/1258), **et-Tekmile li Vefeyâtî'n-Nakâle**, (Beşşar 'Avad Ma'ruf), 3. Baskı, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1984, I-IV.
- Müslim, Mustafâ, **Mebâhis fi İ'câzi'l-Kur'ân**, Riyad: Dâru'l-Müslim, 1416/1996.
- Mütenebbî, Ebû Tayyib Ahmed b. Hüseyin b. Hasan b. Abdussamed el-Cu'fî el-Kindî (ö. 354/965), **Dîvânu'l-Mütenebbî**, Beyrût: Dar-u Beyrût, 1403/1983.
- Nâsır-ı Hüsrev, Ebû Muin Nâsır b. Hüsrev el-Kubâdiyânî el-Mervezî (ö. 481/1088), **Sefernâme**, (Farsça'dan Arapça'ya ter. Yahya Haşşâb), Kâhire: el-Heyetü'l-Mısıriyyeti'l-Âmmeti li'l-Kitâb, 1994.
- Neccâr, 'Âmir, **el-Bahâiyye ve Cuzûruhe'l-Bâbiyye**, Elharam: Ayn li'd-Dirase ve'l-Buhusi'l-İnsaniyye ve'l-İctimaiyye, 1996.
- Nedvî, Ebu'l-Hasan Ali el-Hüseynî (ö. 1420/1999), **el-Kâdiyânî ve'l-Kâdiyâniyye**, 3. Baskı, Cidde: Dâru's-Suudiyye, 1387/1967.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmail (ö. 338/950), **Meâni'l-Kur'ân**, (tah. Muhammed Ali es-Sâbûnî), Mekke: Camia Ümmü'l-Kurra, 1409/1988, I-VI.
- _____, **en-Nâsih ve'l-Mensûh**, (tah. Süleyman b. İbrahim b. Abdullah el-Lâhim), Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1412/1991, I-III.
- Nemle, Ali b. İbrahim el-Hamd, **el-Müsteşrikûn ve't-Tensîr**, Beyrût: Bisan li'n-Neşr, 1431/2010.
- Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (ö. 710/1310), **Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiki't-Te'vîl**, (tah. Yusuf Ali Bedevî), Beyrût: Dar-u Kelimi't-Tayyib, 1419/1998, I-III.
- Nîsâbûrî, Ebû Said Abdurrahman (ö. 478/1085), **el-Ğunye fi Usûlid-Dîn**, (tah. İmaduddin Ahmed Haydar), Beyrût: Müessesetü'l-Hıdamat ve'l-Ebhas, 1987.
- Nîsâbûrî, Nizameddin Hasan b. Muhammed b. Hüseyin (ö. 730/1329 [?]), **Ğarâibü'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân**, (tah. Şeyh Zekerîyya Umeyrat), Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1416/1996, I-VI.
- Nöldeke, Theodor (ö. 1930) ve Friedrich Schwally (ö. 1919), **Kur'ân Târîhi**, Muammer Sencer (ter.), İstanbul: İlke Yayınları, 1970.
- Nursî, Said (ö. 1960), **İşârâtü'l-İ'câz**, (ter. Abdulmecid Nursî), İstanbul: Envar Neşriyat, 1995.
- _____, **Mektubât**, İstanbul: Envar Neşriyat, 1995.

_____, **Sözler**, İstanbul: Envar Neşriyat, 1995.

Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb (ö. 733/1333), **Nihâyetü'l-Ereb**, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004, I-XXXIII.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)**, İstanbul: Târîh Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

Okuyucu, Cihan, **Divan Edebiyatı Estetiği**, 2. Baskı, İstanbul: LM Kitaplığı, 2006.

Ömerî, Ahmed Cemâl, **Mefhûmu'l-İ'câzi'l-Kur'ânî hattâ Karni's-Sâdisi'l-Hicrî**, Kâhire: yy, 1984.

Önkal, Ahmet, "Müseylimetü'l-Kezzab", **DİA**, C.XXXII, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Râfi'î, Muhammed Sâdık (ö. 1356/1937), **İ'câzü'l-Kur'ân ve'l-Belâğatu'n-Nebeviyye**, Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2004.

Râzî, Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer Fahreddîn (ö. 606/1209), **et-Tefsîru'l-Kebîr: Mefâtihu'l-Ğayb**, 2. Baskı, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004, I-XXX.

_____, **Nihâyetü'l-İcâz fi Dirâyeti'l-İ'câz**, (tah. Nasrullah Hacımüftüoğlu), Beyrût: Daru Sâdır, 1424/2004.

Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdulkadir (ö. 666/1268'den sonra), **Muhtâru's-Sihâh**, Beyrût: Mektebet-ü Lübnan, 1986.

Ressî, Kasım b. İbrahim (ö. 246/860), **er-Red 'ale'z-Zındıkı'l-la'în İbni'l-Mukaffa**, (editör: Michelangelo Guidi), Roma: Accademia Nazionale dei Lincei, 1927.

Reşid Rıza, Muhammed (ö. 1354/1935), **Tefsîru'l-Menâr: Tefsîru'l-Kur'ân'i'l-Hakîm**, 2. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Menar, 1366/1947, I-XII.

Rummânî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsa (ö. 384/994), **en-Nüket fi İ'câzi'l-Kur'ân**, (Selâsu Resâil fi İ'câzi'l-Kur'ân içinde, tah. Muhammed Ahmed Halefullah, Muhammed Zağlul Selam), 5. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 2008.

Rûzraverî, Ebû Şüca' Muhammed b. Hüseyin (ö. 488/1095), **Zeylû Kitâbi Tecaribi'l-Ümem**, (nşr. H. F. Amedroz- D. S. Margoliouth), Kâhire: Şeriketü't-Temeddün es-Sinaïyye, 1334/1916.

Sâbûnî, Nureddin (ö. 580/1184), **Kitâbu'l-Bidâye mine'l-Kifâyeti fi'l-Hidâye fi Usûli'd-Dîn**, (tah. Fethullah Huleyf), Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 1969.

Sâbûnî, Muhammed Ali, **et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010.

- Safedî, Selahaddin Halil b. Aybek (ö. 764/1363), **el-Vâfi bi'l-Vefâyât**, (tah. Ahmed Arnaud, Tezki Mustafa), Beyrût: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, ty, I-IXXX.
- Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim (ö. 427/1035), **el-Keşf ve'l-Beyân/Tefsîru's-Sa'lebî**, (tah. Ebû Muhammed b. Âşûr), Beyrût: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1422/2002, I-X.
- Samî, Şemseddin (ö. 1322/1904), **Kamûsu Türkî**, Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317/1898.
- San'ânî, 'Abbâs b. Ali (ö. XII/XVIII. yüzyıl), **Risâletü'l-'Ascediyye**, (nşr. Abdulmecid eş-Şerefî), Tûnus: Dâru'l-Arabiyye li'l-Kitâb, 1396/1976.
- San'anî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmam (ö. 211/827), **el-Musannef**, (tah. Habiburrahman el-A'zamî), Beyrût: el-Meclisü'l-İlmî, 1390/1980, I-XII.
- Saraç, M. A. Yekta, **Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâğat**, İstanbul: 3F Yayınevi, 2007.
- Schiaparelli, Celestino (ö. 1919), **Vocabulista in Arabico**, Frenze: Tpografia dei Successory le Monnier, 1871.
- Se'âlibî, Ebû Mansûr Abdulmelik (ö. 429/1038), **Simâru'l-Kulûb**, (tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty.
- , **Yefîmetü'd-Dehr fi Mehâsin-i Ehli'l-Asr**, (tah. Müfid Muhammed Kamça), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983, I-V.
- Se'âlibî, Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf (ö. 875/1470), **el-Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kur'ân**, (tah. Abdulfettâh Ebû Sünne), Beyrût: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1418/1997, I-V.
- Seffârîni, Ebu'l-Avn Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Salim (ö. 1188/1774), **Levâmiu'l-Envârî'l-Behiyye**, Dimaşk: Müessesetü'l-Hafakîn, 1402/1982, I-II.
- Sem'anî, Ebû Sa'd Abdulkerim b. Muhammed b. Mansûr etTemîmî (ö. 562/1166), **el-Ensab**, Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1400/1980, I-XII.
- Semek, Abdullah Ali, **el-Bahâiyye**, yy: Dâru't-Takva, 2006.
- Semerkandî, Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (ö. 375/985), **Tefsîru Semerkandî/Bahru'l-Ulûm**, (tah. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdulmevcud, Zekeriyya Abdulmecid en-Nevtî), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993, I-III.
- Semîn el-Halebî, Ahmed b. Yusuf (ö. 756/1355), **ed-Dürrü'l-Masûn fi Ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn**, (tah. Ahmed Muhammed Harrat), Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ty, I-XI.
- Serkîs, Yusuf İlyan (ö. 1932), **Mu'cemu'l-Matbuatî'l-Arabiyye ve'l-Muarrebe**, Kâhire: Mektebetü's-Sekafeti'd-Diniyye, ty, I-II.

Seyyid Kutub (ö. 1386/1966), **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, 32. Baskı, Kâhire: Dâru's-Şuruk, 1423/2003, I-VI.

_____, **et-Tasviru'l-Fennî fi'l-Kur'ân**, 16. baskı, Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1423/2002.

Sirâcüddîn, Ahmed Velid, **el-Bahâiyye ve'n-Nizâmu'l-Alemi'l-Cedîd**, Dimaşk: Matbaatu Davudî, 1994, I-II.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr (ö. 911/1505), **Buğyetü'l-Vuât fi Tabakâti'l-Lügaviyyîn ve'n-Nuhât**, (tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), 2. Baskı, yy: Dâru'l-Fikr, 1399/1979, I-II.

_____, **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr**, (tah. Abdussened Hasan Yemame), Kâhire: Merkezu Hicr li'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-Arabiyye ve'l-İslâmî, 1424/2003, I-XVII.

_____, **el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, 5. Baskı, Dimaşk: Daru İbn Kesîr, 1422/2002, I-II.

_____, **Mu'teraku'l-Ekrân**, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1408/1988, I-II.

_____, **el-Muzhir fi Ulûmi'l-Lüğa ve Envâihâ**, 3. Baskı, Kâhire: Mektebetü Dari't-Tûras, ty, I-II.

Sübhânî, Allame Fakih Cafer, **el-İlâhiyât alâ Hüde'l-Kitâb ve's-Sünne ve'l-Akl**, 7. Baskı, Kum: Müessesetü İmam Sadık, 1430/2009, I-IV.

Süheylî, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed b. Ebi'l-Hüseyin (ö. 581/1185), **er-Ravzu'l-Ünüf**, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty, I-IV.

es-Sülemî, Ebû Abdurrahman (ö. 412/1021), **Tabakâtu's-Sûfiyye**, (tah. Nureddin Şureybe), 3. Baskı, Kâhire: Mektebetü'l-Hancî, 1406/1986.

Şakir, Mahmud Muhammed (ö. 1377/1957), **Faslun fi İ'câzi'l-Kur'ân**, (Malik b. Nebi'nin ez-Zahîretü'l-Kur'âniyye Kitâbının mukaddimesinde), Beyrût: Dâru'l-Fikri'l-Muasır ve Dimaşk: Dâru'l-Fikr, ty.

_____, **Medâhilu İ'câzi'l-Kur'ân**, Kâhire: Matbaatu'l-Medeni ve Cidde: Dâru'l-Medeni, 2002.

_____, **el-Mütenebbi**, Kâhire: Matbaatu'l-Medeni ve Cidde: Dâru'l-Medeni, 1407/1987, I-II.

Şâtıbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî (ö. 790/1388), **el-Muvâfakât**, Huber: Daru İbn-i Affân, 1417/1997, I-IV.

Şerif Murtazâ, Ebu'l-Kasım Ali b. Tahir Ebû Ahmed Hüseyin (ö. 436/1044), **Emâli's-Seyyid el-Murtaza**, Kâhire: Matbaatu's-Saade, 1325/1907, I-IV.

_____, **el-Mûdih an Ciheti İ'câzi'l-Kur'ân (es-Sarfe)**, (tah. Muhammed Rıza el-Ensârî el-Kummî), Meşhed: Müessesetü't-Tab' ve'n-Neşr, 1424/2003.

- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1250/1834), **Fethu'l-Kadîr**, (4. Baskı), Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007.
- Tabatabaî, Muhammed Hüseyin (ö. 1402/1981), **el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân**, Beyrût: Müessesetü'l- A'lemî li'l-Matbuat, 1417/1997, I-XXII.
- Tabbara, Afif Abdulfettâh, **Rûhu'd-Dîni'l-İslâmî**, 28. Baskı, Beyrût: Dâru'l-İlmi'l-Melayin, 1993.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), **Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, (tah: Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kâhire: Dâru Hicr, 1422/2001, I-XXVI.
- _____, **Târîhu't-Taberî/Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk**, (tah. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim), 2. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1387/1967, I-XI.
- Tabersî, Ebû Mansûr Ahmed b. Ali b. Ebû Talib (ö. 620/1223), **el-İhticâc**, yy: İntişaratu's-Şerif Rıza, 1380/1960, I-II.
- Tabersî, Mirzâ Hüseyin b. Muhammed (ö. 1320/1902), **Faslu'l-Hitâb fî İsbâti Tahrîfi Kitâbi Rabbi'l-Erbab**, Tahran: yy, 1298/1881.
- Tadhkirah** (çev. Muhammed Zaferullah Han), İslâmabad: Islam International Publications Ltd, 1430/2009.
- Taha Hüseyin (ö. 1393/1973), **Mea'l-Mütenebbî**, 13. Baskı, Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, ty.
- _____, **Ma'a Ebi'l-'Alâ fî Sicnihi**, yy: Dâru'l-Me'ârif, ty.
- Tahiru'l-Mevlevî (ö. 1371/1951), **Edebiyat Lügatı**, İstanbul: Enderun Kitâbevi, 1994.
- Tenûhî, Ebû Ali Muhassen b. Ali (ö. 384/994), **Neşvaru'l-Muhâdara ve Ahbâru'l-Müzâkere**, (tah. Abbud Salici), Beyrût: Daru Sadır, 1995, I-VIII.
- Turtuşî, Ebû Bekir Muhammed b. Velid el-Fihri (ö. 520/1126), **Sirâcü'l-Mulûk**, (tah. Muhammed Fethi Ebû Bekir), Kâhire: ed-Dâru'l-Mısıriyye, 1414/1994, I-II.
- Üçok, Bahriye (ö. 1990), **İslâm'dan Dönenler ve Yalancı Peygamberler**, Ankara: AÜİF Yayınları, 1967.
- Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed (ö. 468/1075), **Dîvânu Ebû Tayyib el-Mütenebbî ve fî Esnâi Metnihi Şerhi İmam Allame el-Vahidî**, Berlin: yy, 1861.
- _____, **Esbâbu'n-Nüzûl**, (tah. Kemâl Besyûnî Zağlûl), Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.
- Vajda, Georges (ö. 1981), "İbn Abî'l-'Awdja", **The Encyclopedia of Islam (New Edition)**, C.III, Leiden: E.J. Brill, 1986.

Vakidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakid (ö. 207/823), **Meğazî Rasulillah**, Kâhire: Matbaatu's-Saade, 1368/1948.

_____, **Kitâbu'r-Ridde**, (tah. Yahya CEbûrî), Beyrût: Dâru'l-Arabî'l-İslâmî, 1410/1990.

Vatvat, Ebû İshak Burhaneddin İbrahim b. Yahya b. Ali el-Kütübî (ö. 718/1318), **Ğureru'l-Hasâisi'l-Vaz'iha ve U'reru'n-Nekâisi'l-Fâdiha**, Kâhire: Dâru't-Tıbaa el-Âmire, 1284/1867.

Walter, Howard Arnold (ö. 1973), **The Ahmadiya Movement**, Calcutta: Association Press, 1918.

Wellhausen, Julius (ö. 1336/1918), **İslâm'ın En Eski Târîhine Giriş**, (çev. Fikret Işıltan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1960.

Yâfî, Ebû Muhammed Abdullah b. Es'ad (ö. 768/1366), **Mir'âtü'l-Cinân**, Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1417/1997, I-IV.

Ya'kûbî, Ahmed b. Ebi Yakub b. Ca'fer b. Vehb (ö. 292/905), **Târîhu'l-Ya'kûbî**, Leiden: Brill Matbaası, 1883, I-III.

Yavuz, Yusuf Şevki, "İ'câzu'l-Kur'ân", **DİA**, C.XXI, TDV Yayınları, İstanbul, 2000.

Yıldırım, Suat, "Kur'ân", **DİA**, C.XXVI, Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Zahîr, İhsan İlâhî, **el-Bâbiyye**, Lahor: İdaretü Tercümani's-Sünne, ty.

_____, **el-Bahâiyye**, Lahor: Dâru'l-İmami'l-Müceddid, 2005.

_____, **el-Kâdiyâniyye**, 16. Baskı, Lahor: İdare Tercümanü's-Sünne, 1404/1983.

_____, **eş-Şia ve's-Sünne**, 3. Baskı, Lahor: İdaretü Tercümani's-Sünne, 1396/1976.

Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî (ö. 1205/1790), **Tâcu'l-Arûs**, (tah: Abdüssettar Ahmed Ferrac), Kuveyt: et-Turâsü'l-Arabî, 1385/1965, I-XL.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1374), **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**, (tah. Şuayb el-Arnaut), 11. Baskı, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996, I-XXV.

_____, **Târîhu'l-İslâm**, (tah. Ömer Abdusselam et-Tedmurî), Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1410/1990, I-LIII.

_____, **Tecrîdu Esmâi's-Sahâbe**, Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, ty, I-II.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer (ö. 538/1144), **Esâsu'l-Belâğa**, (tah. Mezd Nuaym, Şevki Me'arrî), Beyrût: Mektebetu'l-Lübnan Naşirûn, 1998.

_____, **el-Keşşâf**, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003, I-IV.

- Zerkânî, Muhammed Abdulazîm (ö. 1367/1948), **Menâhîlu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, (tah. Ahmed b. Ali), Kâhire: Dâru'l-Hadis, 1422/2001, I-II.
- Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Abdullah (ö. 794/1392), **el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422/2001, I-IV.
- Zeydan, Corcî (ö. 1914), **Târîhu't-Temeddüni'l-İslâmî**, Beyrût: Mektebetü'l-Hayat, ty, I-V.
- _____, **Târîhu'l-Âdâbi'l-Lügati'l-Arabiyye**, Kâhire: Dâru'l-Hilal, ty, I-IV.
- Zirikli, Hayreddin (ö. 1396/1976), **el-A'lâm**, 15. Baskı, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melayin, 2002, I-VIII.
- Zuhayli, Vehbe, **et-Tefsîru'l-Münîr**, Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1430/2009, I- XVII.

2. Süreli Yayınlar

- Abdulhamîd, Muhammed Muhyiddin (ö. 1392/1972), “Ebû Tayyib el-Mütenebbî”, **er-Risâle**, Sayı.166 (1355/1935), s.1467-1470.
- Afganî, Said (ö. 1997), “Dinü'l-Mütenebbî”, **er-Risâle**, Sayı.161 (15 Cemaziyelula 1355/1935), s.1253-1257.
- ‘Ammârî, Şeyh Ali, “Muarazatu'l-Kur'ân”, **Risâletü'l-İslâm**, Cilt.XI, Sayı.42 (1378/1959), s.207-212; Cilt.XI, Sayı.43 (1378/1959), s.323-330; Cilt.XII, Sayı.45 (1383/1963), s.95-102.
- Bûtî, Muhammed Said Ramazan (ö. 1434/2013), “Kur'ân-ı Kerim'in Mucizevî Korunması”, (ter. Nevzat Savaş), **Yeni Ümit Dergisi**, Yıl.21, Sayı.85 (Temmuz-Ağustos-Eylül 2009), s.19-21.
- Çelik, Ahmet, “Târîh Boyunca Kur'ân'dan Yapılan İntihaller; Eski ve Çağımızdaki Yalancı Müseylime Arasında Bir Karşılaştırma”, **AÜİFD**, Sayı.XXV (2006), s.63-94.
- Çelik, Ahmet ve Ali Rafet Özkan, “Yeni Bir Evangelist Hristiyan Taktiği: Uydurma Kur'ân ‘el-Furkânü'l-Hakk’”, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl.10, Sayı.28 (Yaz 2006), s.13-30.
- Ess, Josef Van, “Some Fragment of the Muaradat al-Qur'an Attributed to Ibnu'l-Mukaffa”, **Studie Arabica et İslâmica**, (November 1981), s.151-164.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, “Bahailik ve Kitâbu'l-Akdes”, **e-makâlât Mezhep Araştırmaları**, Cilt.III, Sayı. 2 (Güz 2010), s.7-144.
- Hâlidî, Muhsin, “Mezâimu Müseylimeti'l-Kezzâb fi Muârazâti Âyâtî'l-Kitâb”, **Mecelle Camiatu'n-Necâh li'l-Ebhâs (Ulûmu'l-İnsâniyye)**, Cilt.25 (VI) (2011), s.1643-1680.

- Hâlidî, Muhsin Semih, “Muârazâtu’l-Kur’ânî’l-Kerîm Mezâim ve Şübühât”, **Mecelle Dirasat (Ulûmu’ş-Şerîa ve’l-Kânûn) fi Câmiatu Ürdüniyye**, Cilt.36 (1430/2009), s.2-44.
- el-Hindî, Abdu’l-Alîm, “İjazu’l-Qur’ân”, **Islamic Culture**, (Ocak ve Nisan 1933), s.64-82, 215-233.
- Kazem Bek, Mirzâ Alexandre (ö. 1870), “Observations” [Gözlemler], **Journal Asiatique**, Cilt.II (1843), s.373-419.
- Kraus, Paul (ö. 1944), “Kitâbu’z-Zümürüd li İbni’r-Râvendî”, **Mecelletü’l-Edîb**, Cilt.2, Sayı.9 (1943), s.29-34.
- Nasif, Ali Necdi (ö. 1981), “Ebû’t-Tayyib el-Mütenebbî-Hel İddea en-Nübüvvete Hakkan?”, **Sahîfet-u Dari’l-Ulûm**, Yıl.2, Sayı.1, (1354/1935), s.76-85; Yıl.2, Sayı.4 (1354/1935), s.73-88.
- Nasr, Sadık Beşîr, “Milef Ma za Yüridune bi’l-Kur’ân”, **Mecelletü’t-Tavasul**, Sayı.8 (2005), s.93-150.
- Okiç, M. Tayyib (ö. 1397/1977), “Kur’ân-ı Kerîm’i Taklit Teşebbüsleri”, **Diyanet Dergisi**, Cilt.10, Sayı.104-105 (Şubat-Mart 1971), s.7-12.
- Özkan, Ali Rafet, “Yeni Bir Tahrif ve Tahrik Denemesi: el-Furkânü’l-Hak”, **Yeni Ümit Dergisi**, Yıl.18, Sayı.75, (Ocak-Şubat-Mart 2007), s.34-36.
- Saidî, Şeyh Abdülmüte’âl (ö. 1386/1966), “Metâ Kâne’t-Tehaddî bi’l-Kur’ân?” [Kur’ân’la Tehaddî Ne Zaman Başladı?], **Mecelletü’l-Ezher**, Cilt.12, Sayı.9 (Ramazan 1366/1947), s.804-811.
- Şerâre, Abdülcebbâr, “Mes’eletü’t-Tehaddî ve’l-Muâraza fî İ‘câzi’l-Kur’ân”, **Risâletü’l-Gufrân**, Cilt.XI (1994), s.11-26.
- Tassy, M. Garsin de (ö. 1878), “Châpitre Inconnu du Coran” [Kur’ân’ın Bilinmeyen Suresi], **Journal Asiatique**, Cilt.I (1842), s.431-439.
- Tisdall, William St. Clair (ö. 1928), “Shi’ah Additions to the Koran” [Şiilerin Kur’ân’a İlaveleri], **The Muslem World**, Vol.III, No.3 (July 1913), s.226-241.
- Yaltkaya, Şerafeddin (ö. 1947), “Mütenebbi’den Önce Şiir I” (sadeleştiren: Musa Yıldız-Nurettin Ceviz), **Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl.V, Sayı.17 (Bahar 2005), s.95-122.

3. Diğer Yayınlar

- Arthur, C. S., “New Book Answers Challenge Issued by Islam’s Holy Book”, *Baptist News*, 27 Mayıs 1999. <http://www.bpnews.net/bpnews.asp?id=1062> (11 Nisan 2013)

“Avad, İbrahim, “Hel Kâne Zındikan? Hel Ketebe Muarazate’l-Kur’ân? (Kelimetü fi Akidet-i İbni’l-Mukaffa’), <http://www.tafsir.net/vb/tafsir15307/> (5 Mayıs 2013)

Bekrî, Mustafa, “el-Furkânu’l-Amerika Bedilen ani’l-Kur’ân”, *el-Usbû’ Gazetesi*, 3 Mayıs 2004. <http://www.alsakher.com/showthread.php?t=87865> (21 Ocak 2013)

Bûceyce, Muhammed b. Hüseyin, “Muhavelâtü’t-Tahrîfi’l-Kur’âni’l-Kerîm beyne’l-emsi ve’l-yevm”, <http://www.way2jannah.com/vb/showthread.php?t=13056> (17 Mart 2013)

Mikdadî, Zafir, “el-Furkânu’l-Hak ve Tahrîfu’l-Kur’ân”, *Middle-east*, 5 Ocak 2006. <http://middle-east-online.com/?id=35485> (3 Mart 2013)

Nasr, Sadık Beşir, “el-Furkânu’l-Hakk.. Heves ve İstihfaf II”, *Libya el-Yevm Gazetesi*, 24 Haziran 2005. <http://www.ezreen.com/vb/showthread.php?t=586> (11 Mart 2013)

Shorrosh, Anis, “Twenty-year Plan for USA: Islam Targets America”, *Koenig’s International News*, Bahar 2003. <http://www.think-israel.org/shorrosh.İslâm.html> (13 Ocak 2013)

4. İnternet Siteleri

<http://www.annaqed.com/ar/content/show.aspx?aid=15424> (22 Nisan 2013)

<http://İslâmrevealed.wordpress.com/2012/06/23/%d8%b3%d9%88%d8%b1%d8%a9%d8%a7%d9%84%d8%a8%d8%b7%d8%a9-%d8%a7%d9%84%d8%a8%d9%8a%d8%b6%d8%a7%d8%a1/> (21 Nisan 2013)

<http://www.ladeenyon.net/forum/viewtopiphp?f=11&t=408> (22 Mart 2013)

<http://mechristian.wordpress.com/2010/07/30/sura-ya3for-like-quran/> (21 Nisan 2013)

<http://suralikeit.com/> (20 Nisan 2013)